ארץ ישראל

ערצעהלונגען
פון דער אלטער היים

פון

שלום אש.

ארויסגעגעבען פון „פאַרווערטס"
175 איסט בראדווי, ניו יארק
1918

אינהאַלטס פערצייכנים.

ארץ ישראל — 5

משה — 79

חורבן ירושלים — — — — — — — — — — — — — — — — — — 99

נביאים — 135

די שטאדט שכם — — — — — — — — — — — — — — — — — — 172

דאס ליכט פון דמשק — — — — — — — — — — — — — — — — 181

פסח אין ירושלים — — — — — — — — — — — — — — — — — 190

דער אכזר — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 196

א פרעמדער קלימאט — — — — — — — — — — — — — — — — 203

אבשלום און רות — — — — — — — — — — — — — — — — — 223

א טאלאנט צו ארץ ישראל — — — — — — — — — — — — — — 245

Copyright 1918
by
SHOLEM ASH
(all rights reserved)

ארץ ישראל

אויפן וועג קיין בית לחם.

אויף דעם וועג קיין בית־לחם איז נעגאנגען א יונגע מיידעל. עס איז געווען שבת בײַ־נאכט. פון א ווייט שטערטעל אין גליל איז זי אנ־געקומען און צו איהר קרובה קיין בית־לחם האט זי זיך געאיילט. אין ירושלים האט זי שבת געהאלטען. און גלייך מיט דער נאכט, ווי עס האבען זיך נאר די ערשטע ליכט אין די פענסטער פון די ירושלים'ער הייזער נעווייזען, איז זי אליין אויפן וועג ארויסגענאנגען. דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז ניט ווייט, און זי האט געריכטעט אין איינעם מיט'ן מארגענשטערען, ווען דער ערשטער פאסטוך וועט זיין סטאדע שאף אין פעלד ארויספיהרען, וועט זי איהר קרובה'ס הויז דערגרייכען.

פאר גלנים אויפ'ן וועג האט זי ניט געהאט וואם צו שרעקען זיך; דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז זעהר בעלעבט. דארט פיהרען די סוחרים אויף די קעמלען זייער תבואה פון דער רייכער בית־לחמ'ער געגענד, פון די פעטע חברונ'ער גערטנער קיין ירושלים אויף דעם מארק, וואם געפינט זיך הינטער דעם בית־המקדש־מויער.

אויף דעם וועג קומען אלע גלילי'ער און יריחו'ער זייערע קרבנות אין בית־המקדש צו ברענגען. אלע שלוחים, וואם דער ירושלים'ער סנהדרין שיקט ארוים איבער ארץ־ישראל און אין די גליל־פראווינצען, געהען איבער דיעזען וועג, און נאך הורדום'ען, וועלכער האט די וועג־גלנים אויסגעפאנגען, זיינען אין גאנץ יהודה די וועגען געווען רוהיג. איבריגענס, איז איהר גאנג געווען זעהר א וויכטיגער. אין ירושלים האט זי ניט געקענט בלייבען; זי האט ניט געהאט דארט קיין קרובים,

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/landofisrael0000shal

וועז זי ציהט פון זיך דאס בליהעכץ ארויס, קען אזוי שטיל אוז רוהיג גליקליך זיין....

די גאנצע וועלט האט ווי מיטגעפיהלט איהר גליק. עס איז נעווען סוף ווינטער אין ארץ־שראל, אלע גריבער זיינען פול נעווען מיט וואסער, די ערד האט זיך אנגעזאפט מיט וואסער אוז נעהאט אין זיך דעם קארן פון גאט, אוז ווי א יונג, יונג ווייבעל, וואס פיהלט, אז זי וועט פון דעם זוימען א מוטער ווערען, האבען די פעלדער פון יהודה געהילט זיך אין די ליכטיגע וואלקען, אוז די לייכטע לעבעדיגע ערד־ליכען האבען אריינגעטרונקען אין זיך דאס ליכט פון די שטערען. די ערד האט זיך געשפאלטען אוז פון די שפאלטען זיינען פארעם ארויסגעגאנגען אוז די פארעם האבען זיך געוויקעלט ארום דער ערד. פון הימעל איז א ליכטיגער וואלקען־טוי געפאלען אוז האט זיך שווער געלעגט איבער בארג אוז טהאל, געקייקעלט זיך פון איין פלעק ערד צום צווייטען אוז די גאנצע ארץ־ישראל־ערד האט זיך אויסגעלעגט געגען דעם בעשטערענטען הימעל אוז האט געטרונקען מיט אן אפענעם מויל דאס שטערען־ליכט אוז דאס וואלקען־ליכט אין זיך אריין, אוז זי איז טראגעדיג געוואָרען פון דעם ליכט...

פון דערווייטענם האט זיך געהערט דאס קלינגען פון גלעקלאר, דאס האט א סוחר קעמלען, אנגעלאדען מיט סחורה, געפיהרט אויפ'ן וועג. אוז דער שווערער טריט פון די קעמלען, אוז דער קלאנג פון די גלעקלעך אויף די קעמלען־העלזער האבען דער ליכטיגער נאכט אוז דעם שטילען וועג אנגעזאגט: „מיר פיהרען סחורה, מיר פיהרען סחורה". עס האט אויך געפינקעלט דאס ליכט פון די לאנטערנעם פון צווויי סנהדרין־שלוחים, וואס זיינען געגאנגען מיט א גט פון א מאן צו א ווייב למדינות הים.

עס האט זיך געהערט א פלינקער עזעל־טראט, בעגליים מיט א דין תהלים־געזאנג; דאס האט א בית־לחם'ער בחור, וואס האט זיך שבת ביי זיין כלה אין ירושלים געהאלטען, צו זיין סטאדע שאף געאיילט, זיי אויף די בית־לחם'ער פעלדער צו פיהרען.

דאס מיידעל איז זיי אין דער שטיל נאכגעגאנגען, אוז האט פאר גליק יערען פון זיי אין הארצען געבענשט. דער שווערער קעמלען־טראט, דאס לאנטערן־ליכט פון די גט־שלוחים, אוז דעם בחור'ס רינער קול האט זי צום לאכען גערייצט. איהר האט זיך געדאכט, אז די שטע־

זי האט ניט געהאט קיינע גוטע פרייַנד. שבת האט זי זיך אויפגע־האלטען אין הויף פון בית־המקדש, האט זי דערזעהן א רייכע פרוי און האט זי צו קידוש השבת מיט זיך אהיים גענומען. זי האט זי אויף געוואלט פערהאלטען איבער נאכט, זי האט אבער ניט געוואלט. זי האט געפיהלט, אז די צייט קומט אן... און איהר קינד מוז דאך אין בית־לחם געבארען ווערען.

און דער וועג איז בעלויכטען געווען. עס איז געווען דער מולד פון חודש: צוויי שלוחים זיינען אנגעקומען פון א נאהענטען דארף און האבען עדות געזאגט, אז די לבנה האט זיך בעוויזען. און טאקע די זעלבע נאכט האט זיך די לבנה געזעהן אין דעם בית־המקדש הויף. האבען די סנהדרין שלוחים איבער די פראווינצען געשיקט, און מען האט טונען מיט סמאלע איבער די וועגען אויף די בערגער אנגעצונדען; פון איין בערג צום צווייטען האבען די ליכטיגע פלאמען איבער'ן וועג געלויכטען און צו וויסען געגעבען די אידען אין די דערפער און אין די שטעדט פון גאנץ יהודה, גליל און יריחו. און גאנץ ארץ ישראל האט נאך געוואוסט אין די זעלבע נאכט, אז אין ירושלים האבען די סנהדרין אנגענומען קידוש־החודש.

דאס מיידעל איז געגאנגען אונטער דיזער בעלייכטונג און א שטילע ערנסטע פרייד האט אנגעפילט איהר הארץ. זי איז געווען ווי אן איינגעשלאפענע בת־מלכה, וואס געהט אין חלום. זי האט ניט געוואוסט, אויב איהר קרובה אין בית־לחם, צו וועמען זי געהט יעצט. און וועמען זי האט נאך קיינמאל ניט געזעהן, צי זי וועט זי מקרב זיין אדער ניט; זי האט וועגען דעם ווי אין חלום געטראכט. די פלאמען פייער, וואס האבען געברענט אויף די בערג, און די גרויסע ליכטיגע שטערן, וואס האבען בעשאטען דעם נאנצען גרויסען ליכטיגען הימעל און האבען זיך געריבען איינער אן צווייטען, און זיינען געהאנגען נאר אזוי ווי אראבצופאלען, אז עס האט זיך געדאכט, אז עס גיסט א רעגען פון שטערען פון הימעל אראב; און די יונגע לבנה, וואס האט זיך געבאדעט און געשוואומען צווישען ליכטיגע בייטען, האט אלעס בענאסען מיט אזוי פיעל ליכט און ברכה, אז די גאנצע וועלט, האט זיך געדאכט, באדט זיך אין ליכט און שטערען — דאס אלעס האט זעהר לייכט געמאכט איהר הארץ, און איהר איז גוט געווען, נאר דאס מיידעל, וועלכע עס פיהלט אין זיך די פרוכט, נאר די ערד,

מיט אלע מיט, זי טרויערט מיט אלע; זי איז דאך אונזער אלע־מענם מאמע.

און דאם מיידעל האט זיך בעהאלטען הינטער'ן שטיין, און האט פאר איהם איהר סוד פערטרויט, און האט צו איהם אזוי געזאגט:

— זעה, מאמע, דו פיהלסט דאך מיך, ביזט דאך אויך א מאמע געווען.... פון דער היים בין איך אוועק... ער האט געוואלט נעהמען אויף זיך אלעם... דעם וואגען האט ער פערקויפט, מיטגענעבען מיר דאם געלד, נאכגענאנגען מיר ביז כפר־נחום, און מיטגעווינט, און זאגט אזוי: „א, זאל דיר נאט העלפען, און ווי עס וועט ניט זיין, קום צו מיר", און איז צוריק אהיים געגאנגען. נעה איך קיין בית־לחם, צו דער מאמעם א שוועסטער. איך וויים נישט, ווי זי יישט מיר אויפנעהמען, איך האב זי נאך קיינמאל ניט נעזעהען, נאר, מאמע, איך ביז אליקליך.

און זי איז דארט ביים שטיין געזעסען א לאנגע צייט, ביז זי האט דעם שטיין אלעם פערטרויט

זי איז אויפגעשטאנען פון דארט מיט א גרינג הארץ און אריין־געגאנגען קיין בית־לחם. דער וועג פיהרט דורך א לאנגען טהאל. און זעה, די שטערען פון הימעל, האבט זיך, ווי זיי וואלטען זיך ארא־נגעלאזט און געלעגט זיך לאנג און בריט איבער דער אויבערפלעך פון דער ערד. די טיעפע לאנגע פעלדער, וואס לאזען זיך טהאל־ארא פון ביידע זייטען וועג זיינען בעגאסען מיט אזא לייכט, אז דער מיידעל האט זיך גערואכט, אז זי גהט איבער א בריטען לאנגען הימעל־וועג, וואו עס ציהען זיך ליכטיגע מילך־וועגען. און עס קומען צופליסען אהין און אהער ליכטיגע וואלקען־שטיקער. אויף די מילך־וועגען איבער די ליכטיגע פעלדער זיינען מלאכים געגאנגען

פון אלע פיער זייטען וועלט זיינען זיי אנגעקומען, אין גאלדענע קליידער זיינען זיי געגאנגען אנגעטהאן, און זייערע גאלדענע קרוינען האבען זיי אין זייערע הענד גהאלטען, און געגאנגען זיינען זיי איבער די ליכטיגע פעלדער און געבוינגען זייערע קעפ פאר איהר, און געגייגט זייערע קרוינען צו איהרע פיס, און בעגלייט זי פון דערווייטענם מיט א שטיל געבעט קיין בית־לחם אריין. און אזוי פיעל מלאכים זיינען עם געווען! אויף אלע פעלדער, אין גאנצען טהאל האבען זיך די וועגען געצויגען; און אויף אלע וועגען זיינען די מלאכים געגאנגען, און נאך זיי זיינען אנדערע מלאכים אנגעקומען, און אלעם האט זיך אויסגעמישט

רען פון הימעל שמייכלען צו זיי, און ווינשען זיי, ווי זי, א „גאט־בע־גליק" צו.

נאר באלד האט זי בעמערקט פון דערווייטען, ווי דאס ליכט פון די גט־שלוחים האט זיך אין מיטען וועג אבנעשטעלט, עס איז אויך דארט פערשטומט געוואָרען דאס שוועָרע קעמלען־טראט, און דעם בחור'ס געזאנג. זי האט געוואוסט, אז דאס האבען זיי זיך אבגעשטעלט ביי דער מוטער רחל'ס קבר, וואס איז דארטען אויפ'ן וועג, א תחום־שבת פון בית־לחם, וואו יעדער פערבייגעהער שטעלט זיך אב. און א ציטערענדע פרייד האט דאס מיידל אין גאנצען ארומגענומען. זי האָט זיך געפיהלט, ווי זי וואלט הינטער א מאמע'ס שוועל געשטאנען, וואלבע וועט זי אריינגעהמען צו זיך, בעהאלטען זי אונטער איהרע הענד, און וועט זיך אזוי־אזוי מיטפרעהען מיט איהר גליק. זי איז פון דערווייטענס אונטער א בוים שטעהן געבליבען, אבגעוואָרט ביז די אנדערע וועלען פערלאזען דער מאמע'ס קבר, און זי וועט קענען מיט רחל'ען אליין זיין. און באלד טאקע איז דער נאכט האבען זיך געהערט די טריט פון די קעמלען, דאס קלינגען פון די גלעקלעך, און דאס לאנטערן־ליכט האט וויעדער אנגעהויבען צו פינקלען. דאן איז זי מיט שטילע טריט און מיט נרויס פרייד־ציטערניש צוגעלאפען, און איהרע הענד האבען א קאלטען שטיין געהאלזט און איהרע ליפען קאלטע ערד געקושט:

— מאמע! מאמע! מאמע!

זי האט דעם שטיין גארנישט געדארפט זאגען, זי האט געפיהלט, אז די מאמע רחל וויים פון אלעם; איהר האט זיך געדאכט, ווי דער שטיין שטרעקט אויס זיינע הענד און דריקט זי צו זיך.

און זי האט איהרע ליפען און ברוסט אין שטיין איינגעגראבען און געמורמעלט:

„איך בין גליקליך, מאמע, איך בין גליקליך!"

זי האט געפיהלט, אז דער שטיין ליעבט זי, אז דער שטיין פרעהט זיך מיט איהר גליק. עס איז דאך דער מאמע רחל'ס קבר. אויפ'ן וועג האט מען זי בעגראבען, ניט מיט'ן מאן אין דער מערת־המכפלה ליעגט זי; די איהריגע האבען זי אליין אויפ'ן וועג געלאזט, שטעהט איהר שטיין פריי פאר אלע פערבייגעהענדע; צו אלע איז זי ווי די זון, ווי די ערד, ווי די וואסער; צו אלעמען געהערט זי, זי פרעהט זיך

ארויסגעפיהרט זייערע סטאדעס אין די לאנקעס. מיט דעם שלאף אין די אויגען האבען זיי, ווי זייערע שעפסען, געקוקט תמ'עוואטע אין דער וועלט אריין, וואס, ווי ניי־געבוירענ אבגעצוואגען אין טוי און וואלקען, האט זי זיך ארויסגעהילט פון דעם נאכט־שלייער און געווארעמט זיך געגען איבער דעם רויטען אויפגעהענדען מארגענשטערען. די פאס־טוכער, וואס האבען געפיהרט זייערע שעפסען פון טוי־וואלקען ארויס אין טוי־וואלקען אריין, האבען געהערט די שטילע פריידען־קרעכצען פון דער יונגער מיידעל, וואס איז געלעגען צווישען די גרעזער פאר דעם פערמאכטען הייזעל פון איהר קרובה. נאר ניט פרעגענדיג זי, האבען די גוטע פאסטוכער די יונגע מאמע אויפגעהויבען און אריינ־געטראגען אין דעם נאהענטסטען פאסטוך־ביידעל, וואס איז דארט געווען, האבען צו איהר אין ביידעל ארויסגעלאזט א פאר שעפסען און קעלבער, אז זיי זאלען מיט זייער וואל און לעבענס־אטהעם דער־וואַרעמען די יונגע מאמע פון נאכט־קעלט. אט האט איינער טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען, און א פייערל האט געברענט: אט מעלקט א צווייטער א יונגע ציגע, דאס הארץ פון דער יונגער מאמע צו דער־קווישען, און צווישען די שעפסען און קעלבער שפרייט די יונגע וועדענדע מאמע — איהר פנים איינגעהילט אין וואלקען פון פרייד און צער — איהרע הענד און בריסטען אוים, בריט איבערצוגעבען איהר גליק א מתנה דער וועלט....

און זעה, איבער די פעלדער פון בית־לחם האבען זיך די מלאכים אין זייערע גאלדענע קליידער, ווי די זאנגען אויף דער ערד אוסגעלעגט, און קלאפען זייערע שטערענס אן דער ערד, און נייגען זייערע קרוינען צום פאסטוך־ביידעל, און דער יונגער, נייער געבוירענער מארגענ־שטערען, וואס באדט זיך וואלקען־איין, וואלקען־אוים, מאכט ציטערען זיין ליכט איבער די מלאכים קרוינען. און די שטערען פאלען פון היטעל אראב. און נאט איז איינגעגאנגען אין זיין בעהאלטענעם וויג־קעל, האט זיך דאס פנים אין די הענד בעהאלטען, און טהוט אוים זיין רחמים קלייד און וואַרפט עס איבער דער ערד. די ווינטען זיינען איבער דער ערד שטיל געווארען, די גרויסע וועלען האבען זיך אין די בריטע ימים אבגעשטעלט. די שיפען זיינען אין מיטען ים שטעהן גע־בליבען, און א גרויס, גרויס שטילקייט איז געווארען איבער דער טרי־קעניש און איבער'ן וואסער.

אין איינעם: די גאלדענע מלאכים־קלײדער מיט די ליכטיגע הימעל־פעלדער און האבען זי מיטבענלײט מיט פערשלאסענע ליפען און אפענע אויגען קיין בית־לחם צוריין.

און די מאמע רחל איז פון איהר קבר ארויסגענאנגען, איז ווייסע תכריכים אנגעטהאן און איז א ווייסען שלייער אויף איהר קאפ, און האט פון דערווייטען נאך איהר איהרע לאנגע בלייכע הענד נאכ־געשטרעקט: גאט זאל דיר ביישטעהן, מיין קינד! און דוד'ס שטאדט איז אין גאנצען בעגאסען געווארען מיט שטערן־ליכט ביי איהר אריינ־קומען. זעה, די הייזער ווי אלטע בכבוד'ע אורחים אין ווייסען זיינען געקומען אויף דער סעודה, וואס זי האט אנגעגרייט פאר זיי פאר איהר גליק. ארום און ארום האבען זיך אויסגעצוינגען די טהאלען, אין וועלכע דוד האט זיינע שאף געפאשעט. און דאס יונגע מיידעל האט געזעהען דוד'ס מאמע, ווי זי שטעהט אויף דער שוועל פאר איהר טהיר. שמואל הנביא קומט אין שטאדט אריין מיט א קרינעל עהל און שופר און זוכט דעם משיח פון גאט, און אלע בכבוד'יגע געסט זיינען אין שטאדט געקומען עפעם צו א גרויסע, גרויסע חתונה... אברהם מיט שרה'ן קומען אן פון חרבון... און יעקב מיט רחל'ען זיינען אויך דא, און אזוי פיעל אידען, אלע נביאים... און משה רבינו שטעהט דארט אויפ'ן בארג סיני און האלט די תורה אין דער האנד, און דוד המלך מיט די מלאכים געהען איהר אנטקעגען און דאס פאלק ארום און ארום.... און ליכטיג איז אזוי, און די מלאכים, וואס זיינען איהר נאכגענאנגען איבער די וועגען, האבען זי ענג ארומגערינגעלט און געגייגט זייערע קרוינען פאר איהר און ווייסע לילעכער אויסגעשפרייט צו איהרע פיס.

ווי א גרויסער יום־טוב איז אויפגענאנגען יענעם טאג דער מארגען־שטערען אין מזרח־זייט אין דעם טהאל פון בית־לחם, און האט גע־מאכט ציטערען זיין בלייך ליכט איבער די פעלדער פון דוד'ס שטאדט. פון דערווייטענם ווי א שטיל געבעט צום מארגנשטערען, האט זיך נעהערט א קול פון א פאסטוך־פייפעל. דאס קול איז געקומען צו שווימען פון טויוואלקען און איז פערפאלען געוואלדען אין טויוואלקען, וואס האט ארום און ארום איבער די בית־לחמ'ער פעלדער געשוועבט. עס זיינען געווען די ערשטע פאסטוכער פון בית־לחם, וואס האבען

צו זונען־אויפנאנג נעוועקט. די נרעזער זיינען פערברענט נעווען, די אייבירטען בויטער פערדארט, אויפנענעסען פון קארזש, און די נאנצע נענענד האט נעשמאכט נאך א נאסען טראפ. די פאסר ברינען, וואס האבען זיך נעפונען אין רשות־היחיד ביי אייניצעלנע נדיבים, זיינען שוין נאנג נעווארען א רשות הכלל און פון די סנהדרין זיינען צוויי מכונים נעווארען נעזעצט, אז מען זאל מעסטען דאס וואסער און אויס־טיילען לויט נפש. צוויי מאל נוזר תענית נעווען, און די זקני עדה פון נצרת האבען צוויי שלוחים נעשיקט צום תנא, וואס איז נעווען א פועל אין בן־אליעזר'ס פעלדער, אז ער זאל מתפלל זיין אויף רענען. נאר יערעם מאל, ווען די שלוחים זיינען צו אים נעקומען, איז ער אנ־טלאפען פון זיי און בעהאלטען זיך אין א חייל, כדי אירען זאלען בע־סער ווערען, און מען האט אים נישט נעקענט נעפינען.

זיינען נעזעסען די ווייבער פאר די טהירען פון זייערע שטיבלאך און צורעכט נעמאכט דאס עסען פאר זייערע מענער. די לומדי־תורה זיינען אין בית־הכנסת נעווען פערזאמעלט, וואו זיי האבען נע־הערט דעם תנא, וואס איז נעקומען פון די פומבדיתא'ר ישיבה, און האט נאך־נעזאנט א הלכה פון זיין רבי'ן אין דער בבל'ער ישיבה. די פועלים זיינען פון די פעלדער אהיים נעקומען מיט די קרינלאך און בינדלאך האלץ אויף די אקסלען. א אורח מיט זיין ווייב, און קעמלען און אייזלען איז אין שטאדט אננעקומען, קומט אן פון צפת, וואו ער האט זיך זיין ווייב מקדש נעווען, און פיהרט זי זיך אהיים צו זיין מאמעס שטוב אין כפור־נחום. אבנעשטעלט זיך אין מיטען מארק איבער נאכט אונטער זיין לייוענד־נעצעלט, איז באלד אננעקומען א נדיב און האט איהם נעבעטען, אז ער זאל איהם אנטהאן דעם כבוד, און קומען אונטער דעם באלקען פון זיין שטוב און זיך די הענד און פיס וואשען, און עסען פון זיין ברויט, און טרינקען פון זיין וואסער, אונטער זיין באלקען נעבעטינען, און ביי זונען־אויפנאנג וויטער זיין ווענ נעהן. די טעבטער פון לאנד זיינען מיט די קרינען אויף די אקסלען צו די ברינען פון די נדיבים נענאנגען אהיים צו ברענגען דאס מאס וואסער, וואס די מכונים האבען צוטיילט לויט נפש.

צווישען די ווייבער, אין דעם שטיבלען פאר־נאכט אין מארק פון שטעדטעל צפת, איז אויך נעזעסען בת־שבע מיט איהר שכנת'טע אלישבע און האבען טרוקענע צווייגעלאך אונטער זייערע פייערלאך

1.

אין טבריא.

עס זיינען געזעסען די ווייבער אין א פארנאכט אין דעם שטיבל מארק פון שטעדטל טבריא, וואס איז אין גליל, פאר די טהירען פון זייערע ערדישע הייזלאך און האבען אין די קליינע פייערלעך, וואס האבען זיך אונטער ערדישע טעפ געברענט, טרוקענע שטיקלעך צווייג־לעך אונטערגעלעגט, און האבען די וועטשערע אבגעקאכט פאר זייערע מענער. פאר יערע טהיר זיינען אזלכע קליינע, אבער געדיכטע וואל־קענדלעך רויך אויפגענאנגען פון די ברענענדע פייערלעך, און די ווייבער האבען צווישען זיך געריידט וועגען די צוויי נשמות, וואס מען הערט יעדע נאכט צווישען זיך רעדען צווישען צווי מצבות אויפ'ן בית־עולם. די זון איז אונטערגענאנגען וויט הינטער'ן שטעדטל אויפ'ן וועג קיין צפת, און איבער'ן מארק האט זיך דער הימל איבער־געצויגען א מאטער, אן'אבגעקיהלטער פון א גאנצען טאג פארימען און ווארימען, נאר דא און דארט בעשוואומען און פערפלייצט מיט שטיקער אבנערים־ענע ליכטיגע וואלקענדלאך. דער פאר־נאכט, וואס איז אננעקומען אין שטעדטל אריין, ווי א ליעבער אלטער בעקאנטער „אורח", ווי א מנחה־דאוונען, האט אין זיינע פאלעס נאכט־רוה און ווינדיגע קיהלהייט מיט זיך אין שטעדטל מיטגעבראכט. און נאר צוליעב איהם זיינען די איינוואהנער פון שטעדטל, וואס האבען זיך פאר זונס־שטראהלען אין די שטיבער אונטער די לייוועגרע געצעלטען בעהאלטען, אויף די וועלט־שיין ארויסגעקומען אבקיהלען זיך. די ערד פון נצרת, וואס האט געשמאכט שוין זייט אייניגע וואכען נאך א טראפען רעגען, האט זיך, ווי א קראנקע, אויסגעצויגען געגען דעם אב־געקיהלטען זונען־אונטערגאנג, אבים אייגצודרעמלען פון שוואכקייט.

וואהרום קיין רעגען איז נישט געווען אין די געגענד פון טבריא. די פעלדער זיינען געווען אויסגעטריקענט, קיין טוי־וואלקען האט זיי ביי־נאכט נישט אנגעטרענקט און קיין ראסע האט זיי פון שלאף גע־וועקט. נאר אזוי ווי זיי זיינען פערשמאכטערהייט ביי זונען־אונטער־גאנג איינגעדרעמלט געווארען, אזוי האבען זיי זיך פערשמאכטערהייט

— עשה למען תנוקות של בית־דבן, — האט איהם דער איינגעל אבגעענטפערט.

באלד דערויף האט דער אלטער תנא זייגע בלייבע בייגענדיגע הענד צום הימעל אויפגעהויבען, זיין הויבען שטערן געקנייטשט, זיינע אויגען צום הימעל געוועגדעט. און ווייזענדיג אויף די קליינע קינדער, וואם האבען איהם ארומגערינגעלט, האבען זיינע ליפען א קליינע תפילה געבעטען:

— טאטע, טאטע, אז דו ווילסט עס נישט טהאן פאר די גרויסע, טהו עס פאר זיי, פאר דיינע הייליגע שעפסעלאך — וואם ריהמען דיין נאמען מיט די מוטער'ס מילך, — פאר זייערט וועגען טהו עס, פאטער. און זעה. טאקע באלד אויף דעם האט זיך דער הימעל אין א וואלקען פערכמארעט. אנגעלאדענטע מיט הימעל־שפע, זיינען זיי ווי גוטע ליעבע אורהים אויפ'ן הימעל איבער'ן שטערטעל אנגעקומען. אין דעם שטח האט זיך געטראגען א פייכטע לופט, וואם האט געשמעקט פון גרעזער און בליעכטם, און א שטילע, ליעבע שרעק איז געפאלען איבער'ן שטערטעל. די הייזלאך האבען זיך אנגעהויבען צו טולייען און טוקען זיך אין גרעזער, אין גרינס. א ווינד האט געבלאזען צווישען די בוימער, און די בלעטער האבען געציטערט, געקלאפט איינס אין צווייטען און אדורך געבאדען זיך אין ווינד, גרייט צו זיין דעם רעגען־טראפען אין זיך איינצוטרינקען. די ערד האט זיך געשפאלטען, בריייטע מיילער געעפענט, און לאנג זיך אויפגעצויגען, — בעהאלטען זיך אין די וינקלעך און טונקעלהייט. די פויגלער האבען זיך צווישען די צווייגען בעהאלטען, און א ווינד איז איינמאל און נאך אמאל איבער דער וועלט דורכגעגאנגען, ווי עפעם אנזאגענדיג, האט די וועלט צוערשט דורכגעבלאזען. טובל געווען, אז זי זאל ריין זיין נאט'ס שפע מקבל צו זיין... די מאמע האט די קינדער אין שטוב איינגעוואמעלט, דאם פיה האט מען אונטער'ן דאך געבראכט. און די בארות און די גראבען אויפגערעקט, דאם רעגען־וואסער, נאט'ס שפע איינצוזאמלען, די כלים הינטער די רינעם גע־שטעלט. און אנגעגרייט זיך מיט א דאנק און לויב פאר א השם־יתברך, וואם ער האט זיין נם בעוויזען און שיקט זיך א רעגען אין צייט פון זונען און היטץ. אויף מזרח־זייט האט זיך דער הימעל געחמארעט. מיט א שוואַרצען וואלקען געווארען בעדעקט — און דער מענש און די

אונטערגעלעגט, און געשמועסט מכוח דעם, וואס די בהמות לעבצען נאך א טראפ וואסער און עס איז גרויס רחמנות אויסצוהערען זייער ברומען, וואס איז, נעבאך, ווי א מענשענ'ס טרעהרען. הלל בת־שבע'ס מאן איז נישט געווען, דער וואגען, אין מיטען ארבייטען, מיט זיין האק און בייל איז נאך געלעגען פאר דער טהיר, אליין איז ער געגאנגען אין תלמוד־תורה אריין, וואו די שטאדט'ס קינדער האבען געלערנט, ווי דער מנהג איז ביי אידען אין חדר צו טראגען און פון חדר איהם צו ברענגען אין א טלית געהילט דעם זעקס־יעהריגען ישמעאל, וואס האט געלע־רענט אין איינעם מיט אנדערע קינדער אין דער שטאדט'ס תלמוד־תורה.

דערווייל האט זיך די נאכט וואס מעהר צוגערוקט. שוין דא און דארט האבען זיך געווייזען ליכטלאך פון די פענסטער. מיט אמאל איז אנגעקומען א געלויף פון קינדער, וואס האבען ארומגערינגעלט א הויכען, דארעו, אלטען מאן מיט לאנגע גרויע האר און נרויע בארד, וועלכער איז אנגעקומען פון פעלד מיט א פאשפענער אויף די פלייצעם און אן אייזען אין האנד. די קינדער האבען דעם מאן ארומגערינגעלט, אויסגעשטרעקט צו איהם זייערע דינע לאנגע הענטלאך, אנגעכאפט איהם ביים זאק, ביים טלית, וואס ער האט געטראגען, און געבעטען זיך: „טאטע, טאטע, גיב אונז רעגען" — „אבא, אבא, הב לנו מיטרא" — דאס איז טאקע געווען דער תנא, וועלכע די זקני עדה האבען געשיקט צו איהם, ער זאל בעטען אויף רעגען. די קינדער, אהיים געהענדיג פון חדר, האבען איהם דערזעהען — האבען זיי איהם פאר זייערע עלטערען רעגען געבעטען. אנגעקומען איז אויך הלל, דער מאן פון בת־שבע מיט דעם קלייענעם ישמעאל. איינגעוויקעלט אין טלית, האט ער איהם געטראגען פון חדר אויף די פלייצעם אהיים. דער קלייענער ישמעאל האט נאך די קינדער זיינע צוויי דינע הענטלאך צו תנא אויסגעשטרעקט, און זיין לעננליף שוואך פנים'ע, וואס האט גלייך ארויסגעקוקט פון טלית און זיינע צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען, וואס האבען זיך געדאכט, אז זיי קאליטשען זיך צווישען די ביינער, וואס זיינען מיט א טונקעלע דינע הויט געווען בעצויגען — האבען אויסגעדריקט אזא בקשה, אז דער תנא האט בעמערקט, דאס אינגעל איז צו איהם צוגענאנגען אין דער נאהנט, און האט זיך אנגערופען צו איהם:

— אינגעל, אינגעל, זאג מיר דיין פסוק, וואס דו האסט היינט געלערנט אין חדר?

אין בית־המקדש, וואס פאר א פּירות ער האט איהם געשאנקען. אלישבע האט זיך געגומען די פּירות אין די קערב, אין גראז גלייך צו לענען, אז זיי זאלען אויפֿן וועג נישט צוהאקט ווערען. הלל, וויי־זענדיג די שטוב־מענשען, האט זיך געפּרעטט:

— אזעלכע פּירות, ווי היי־יאהר, האט נאך אונזער גארטען נישט ארויסגעגעבען. אין גאנץ ירושלים וועט מען זיך פּערוואונדערען.

די אלטע באבע האט נישט פּערגעסען דערביי גאט צו לויבען:

— געלויבט זאל זיין נאמען זיין און געבענשט. ווינטער נישט דארפען צו זארגען.

די בעל־הבית'טע איז ביים שטוב־קאסטען געווען פּערנומען.

די קינדער האבען פון דערווייטענס געהערט, אז דא רעדט מען פון קיין ירושלים נעהען, און ווי א בליץ האבען זיי דעם וואגען געלאזט שטעהען און צום שמועס איינגעהארכט זיך.

נישט איינמאל זיינען זיי געשטאנען פאר א חברותא און געקוקט מיט גרויס קנאה אויף זייערע קליינע חברים, די בכורים, וואס אנ־האלטענדיג זיך ביי די שעפּסלאך, וואס מען פֿיהרט פּיר זיי מקריב צו זיין, האבען זיך געפּרעטט, אז זיי געהען מיט קיין ירושלים. נישט איינמאל האבען זיי אויסגעהערט מיט אפּענע אויגען און אויערען די מעשיות פון זייערע חברים אין חדר, וואס זיינען מיט זייערע מוטערס מיטגעווען עולת־רגל זיין, פון ירושלים, פון בית־המקדש.

ישמעאל איז געווען א בכור. ער האט געוואוסט, נישט איינמאל האט ער געהערט, אז מען וועט מיט איהם געהען קיין ירושלים, אוים־לעזען איהם פאר גאט און מקריב זיין א כפּרה פאר איהם דאס קליינע שעפּסל, וואס איז ביי זיי אין שטאל. און ער האט מיט קינדערשע זעהנזוכט געווארט אויף דעם גרויסען יום־טוב, ווען ער וועט שטעהען אנגעטהאן אין זיין נייע העמדל, ביי זיין שעפּסל אין א חברותא פאר זייער הויז, געהענדיג קיין ירושלים.

און חנן מאכט צו איהם אזוי:

— דו הערסט, מארגען ווילד מאמע מיט דיר נאך ירושלים געהען.

ווי א בליץ איז דער קליינער ישמעאל שוין געווען ביי די מוטער, אנגעכאפּט זי פאר די הענד, פאר'ן שירץ און מיט קינדישע פּרייד

בהמה, ווי דאס געוואקסענע האט מיט האפנונג און לויב — צו דעם טריפענדיגען וואלקען געקוקט, ווי ער נעהנט זיך צו זיי...

.2

די בכורים.

אין דער שטוב ביים טיש צו נאכט־עסען, זיינען נעזעסען הלל, די שכנת'ע אלישבע מיט איהר אלטע מוטער, און בת־שבע האט זיי בעדיענט און דערלאנגט צום טיש. דער קליינער ישמעאל מיט זיין עלטערען חבר חנן זיינען ביידע געזעסען פערטהאן, אין א ווינקל האבען זיי דעם פאטער'ס האק און בייל דערפאקט און האבען זיך א וואנען געמאכט. אין דרויסען האט נאך דער רעגען געגאסען און די טראפען האבען גערונען אויף די שויבען. אין דער שטוב האט זיך געלויכטען דאס בוימאייל־לעמפל און נאר בעלויכטען דאס ווינקל טיש, אויף וועלכען דאס עסען איז געשטאנען. די עלטערע פון שטוב זיינען גענוגן עפעם פערטהאן אין א ערנסט געשפרעך. די מוטער האט געקוקט אויף איהר קינד און געזאגט:

— עס זעהט אוים, ווי דאס שעפעלע, וואס וועט פאר איהם א קרבן ווערען.

די אלטע באבע, קוקענדיג אויף דעם שפיעלענדען קינד, האט צוגעלעגט:

— א רחמנות נעבעך דערויף, אין א זעלבע היטצען אזא לאנגע נסיעה צו מאכען.

נאר הלל האט געמיינט:

— צו א מצוה־זאך ווערט מען ניט ניזוק.

נאכ'ן עסען איז דער פאטער ארויף אויפ'ן בוידעם, אראבגענומען די קערב מיט די פירות, וועלכע זיינען אנגעגרייט געווען אויף בכורים. יעדע פרי, יעדע מילגרוים, יעדעס היינגל וויינטרויבען איז געווען ארומגעדרעהט מיט גראז, וואס נאך ביים פארטיג ווערען אויפ'ן בוים, אז דער בעל־הבית האט דערזעהען א שעהנע פרי, האט ער זי בעשטימט פאר בכורים, פאר גאט צו ברענגען קיין ירושלים און וויזען פאר איהם

און דעם קלייגעם אינגעל איז טרויעריג געווארען. ער האט אויף זיין חבר נעקוקט, אנגעטאפט איהם דעם האלז, און א טרויעריג געפיהל האט זיין הערצעל אין דער שטיל ארומגענומען. יעדער בכור געהערט צו גאט, און ער געהערט אויך צו גאט. נאר פאר איהם פערבראנט טען פאר גאט א שעפסעל. און דאס איז זיין קרבן, דאס שעפסעלע דאס, ער איז עם, פאר גאט, פאר איהם וועט ער פערברענט ווערען. און עם שוויינט דאס שעפסעלע און לעקט איהם אין דער שטיל די הענד. זיין קרבן איז עם... און נישט נעווארט אליין פאר וואס, האט ער צו ווייגן אנגעהויבען. שטיל האט דאס אידישע אינגעל אריינגעווויינט אויף דעם האלז פון זיין קרבן, קיינער זאל נישט זעהן, קיינער זאל נישט וויסן.

און עס איז שוין שפעט נעווארן. נאס האט די נאכט דורך די קלייגע לעבעל אין שטיבעל אריינגעקוקט. די מוטער אליין האט נאך די לעצטע זאכען צוזאמען אין קארב איינגעפאקט צו די נסיעה, אז זי האט אין ווינקעל אויף איהר קינד נעקוקט און האט איהם געזעהן, ווי ער מיט'ן שעפסעל, זיין קרבן, ארומגענומען ביים האלז לינען בויד אויס־נעצווינגען אויף דער ערד און שלאפען בויד אין דער שטיל, ווי זיי וואל־טען בויד אין איין סוד נעווען פערטרויעט. ער ווי זיין קרבן דאס שעפסעל. אויסנעצווינגען די הענטלאך און די פיסלאך לינען עם דא בריט און גרייט. און נישט וויסענדיג אליין פאר וואס און פאר וועז, איז איהר זעהר טרויעריג אויפ'ן הארץ געווארען, אבער דאך האט א שטילע רוהינג פרייד איהר ברוסט ערפילט: ער ווי דאס שעפסעל א קרבן פאר נאט.

3.

עולי־רגל זיין.

צו מארגענס פיט בעגינען האט זיך די משפחה פערטיג נעמאכט אין וועג אריין. דער פאטער האט די לעצטע קארב פון בויד עם אראב־נעמען, די מוטער האט דעם קלייגעם ישמעאל טיכער אויף די פיס ארומגעבונדען, אז זיי זאלען זיך אן שטיינער נישט צוקלאפען. פאר די

האט ער מעהר מיט'ן ליכטיגען פנימ'ל, מיט די שווארץ־שטראהלענדע אויגען, מיט די אויסגעשטרעקטע הענטלעך גענאנט, איידער מיט די ליפען:

— א יא מאמע, מארגען, מארגען, וואו איז מיין העמדעל? מיין העמדעל! און האט דערפאקט פון קאסטען ארויס זיין שבת־העמדעל.

— נא, מאמע, טהו אן, קום, לאז מען שוין געהען — האט ער די מוטער געצופט פאר'ן ארבעל.

די יונגע מאמע האט געשמייכעלט, קוים דעם קינד דאם העמדעל פון האנד ארויסגענומען, עס אין קאסטען צוריק אריינגענעלענט.

— נאריש קינד, מען גהט נאך נישט יעצט.

דערווייל איז דער יונג חנן ארויס אין שטאהל, וואם איז נעווען טהיר אין טהיר מיט דער שטוב, און אריינגעבראכט א יונג שעפסעלע, וואם איינגעווייקט אין רענגען, האט עס, ווי א יונג קינד, געציטערט, און ווי זיין הערר, וואם ער גהט פאר איהם א כפרה ווערען, האט עס זיך נאאיוו אין שטוב ארומגעקוקט און זיך, זהט אויס, מיטגעפרעהט, וואם ער גהט מיט מארגען קיין ירושלים. דאם קלייגע אינגעל האט זיין פנימ'ל אין די נאסע וואל פון זיין כפרה אריינגעלענט, עס ביי זיין האלז ארומגענומען, און דערמיט זיך, ווי מיט א חבר געפרעהט, וואם וועלען אינאיינעם נאך ירושלים צום בית־המקדש גענהען.

אין שטוב האט די אויל־לאמפ טונקעל גלויכטען; דער רעגען האט אין די פענסטער גקלאפט און שווארץ און נאס אין שטיב'ל אריינגעקוקט; דאם שעפסעל, וואם האט אין זיין וואל גהאט דעם סוד פון נאכט־רעגען אין דרויסען, האט זיך א'ינגעקארטשעט און שטיל גשטאנען און אין זיך דעם קינד'ס פנימ'ל מיט שטיל־שווייגען אריינגענומען; דער פאטער מיט חנן זיינען פון שטוב ארויס דעם קארב פון בוידעם אראבצונעהמען; די מאמע האט דעם אינגעל דאם העמדעל ארויסגענומען, צו רעכט גמאכט, אין בית־המקדש אריין, פאר נאט אין ריינע וועש צו קומען; אלישבע האט פון בלומען און בלעטער א קראנץ געפלאכטען, דאם קרבן צו בעפוצען, וועז דאם וועט קיין ירושלים אריינקומען. אזוי זיינען אלע מיט די רייזע געווען פערנומען און איבערגלאזט דעם קלייגעם ישמעאל מיט זיין קרבן אין א טונקעל ווינקעל שטוב, שפיעלענדיג זיך אין חברים.

גאָטס האַנד, גאָטס וואונדער. אז דער הימעל איז בעלעגט און א וואלקען רוקט זיך אן, בעגיסט די ערד מיט רעגען, דאָס איז גאָט'ס ברכה, פון זיין האַנד געשיקט.

פאַר ירושלים זיי מורא געהאַט. נאָר דאָרט איז דאָס בית־המקדש, דאָרט איז גאָט'ס טויער, וואו אלע תפילות קומען אן, און אלע קרבנות וועלען דאָרט פאַר גאָט פערברענט. דאָרט זיצט דאָס סנהדרין, דער כהן־גדול, וואָס שטעהען זעהר נאָהענט צו גאָט. פון דאָרט, פון ירושלים, גיט מען זיי וויסען, דורך צוויי שלוחים אַדער דורך פאַקעלען פייער, וועו עס איז ראש־חדש, וועו זיי זאלען יום־טוב מאַכען.

נאָר אין ירושלים צו גאָט צו צוקומען איז זעהר שווער, אזוי פיעל כהנים און גבאים און נגידים און סנהדרין זיינען דא, וואָס שטעהען נאָהענט נעבען גאָט, נאָהענטע צום בית־המקדש, און נאָך נעהנטערע, און נאָך נעהנטער—און ווי קומען זיי, גלילי'ער, וואָס זיינען אזוי וויט פון ירושלים, און וואָס קומען איינמאל אין יאָהר צו קרבן־פּסח, אַדער צוויי מאל אין יאָהר בכורים צו ברענגען, צו גאָט צו צוקומען.

אין ירושלים האָט מען זיך מיט זיי געשעמט, מען האָט זיי געהאַלטען פאַר נידריגע בעלי־בתים, פאַר גראָבע יונגען, וואָס קענען נישט גיט לייענען אין די הייליגע ספרים, און וואָס מען טאָר פאַר זיי קיין טאַכטער נישט געבען צום מאן. גראָב און אונבעוועגליך איז אויפנאָהם אין געזעלשאפט — האָט מען זיי צו קיין בעסערע געזעלשאפט נישט צוגעלאזט, פאַר דעם גלאַנץ פון פראכט פון בית־המקדש בעוואַרפען מיט פעראכטעט בליקען פון די פיינע איידעלע ירושלימ'ער געזעלשאפט, וואָס אריינקומענדיג אין הויף פון בית־המקדש אין זייערע טהייערע זיידענע העמדער, געזאלבט דאָס לייב מיט בשמים און געווירצען, אויסגעהאַנגען מיט ציערונג און פראכט, בעגעגענדיג א גלילי'ער, האָבען זיי זיך אבנערוקט פאַר זיינע גראָבע קליידער, האָבען זיי זיך די מיילער, די נעזער פערשטעלט, נישט צו פערנעהמען דעם געריך פון זייערע צוהיצטע לייבער. אויסגעלאָכט פון די ירושלימ'ער דורך זייער גראָבער פערגרייזטער שפּראַך, פערפערעמדעט פון די כהנים, האָבען זיך די גלילי'ער אין איינעם געהאַלטען אין די גרויסע שטאָדט, מורא געהאַט ווי זיך אבצושיידען איינער פון צווייטען אין דער גרויסער פרעמדער שטאָדט, האָבען זיי זיך אין איינעם געהאַלטען

זון איהם א טוך אויפ'ן קאפ אנגטהאן. אלישבע האט די לעצטע זאכען אייגצופאקען. דער יונג חנן האט אין דאם בלומען בעפוצטע קאלב אויף די גאס ארויסגעפיהרט, אלעם איז צום וועג פערטיג געווען. אוז אז די שכנים האבען אין די פענסטער אריינגעקלאפט: „יוסף'ס, יוסף'ס, זייט איהר גרייט?" האבען זיי די שטוב פערלאזט אויף דער גאס ארויסגעקומען.

אין קליינעם מארק פון דער שטאדט צפת זיינען שוין געווען פערזאמלט די אלע אידען, וואס האבען דאס יאהר עולי־רגל געווען. ביי יעדער משפחה, וואס האט געהאט נעבען זיך אין בלומען אוז קרענץ איהר פערפוצטען קרבן שטעהען, האבען זיך די אייניגע צונויפ־נעגומען זיי צו בעגלייטען. אויסגעמישט קינדער מיט שטראהלען פרעהליכע פנים'לעך מיט בעפוצטע קעלבער, שעפסען האבען די פאטערס זייערע בכורים אין גרין בעפוצטע קערב געטראגען אויף די אקסלען.

פעט איז געווען די גליל'שע ערד אוז פרוכטבארער פון אלע אנדערע טהיילען אין ארץ־ישראל. מעהרסטען אין טהאל גרינע פעלדער, בערייכט אין פיעלע קוואלען וואסער, בעשאטען אין גרינע געדיכטע וועלדער האט זיך דאס אין האניג אוז אין מילך געבארענע לאנד אויסגעצויגען פון הינטער דעם לבנון־בארג אן אוש ווייט נאך די ברעגען פן ירדן. ביי נאכט זיינען די געדיכטע טוי־וואלקען פון די טייכען אויפגענאנגען אוז ווי א חתן־דעק צוגעדעקט אוז אין זיך בעהאלטען די פעטע פעלדער אוז האבען זיי אנגעטרונקען מיט לעבען צום מארגענדיגען זונען־אויפגאנג.

אוז פראסט איז געווען דער איד, וואס האט געוואהנט אויף די גליל'שע ערד ווי די פאלמע אוז דער ציפרים־בוים, וואס אויף זיין פעלד. געלעבט פון זיין אקער אוז שניט האט ער נאר גאט געקענט פון פעלד, אין וועלכען ער האט געארבייט. האט ער זיך בעצויגען צו איהם פראסט אוז אפענהארציג, ווי צו עפעם אזעלכעם, וואס מען קען דערצו צוקומען: איז ער גוט אוז פרום—טהוט איהם גאט גוטס, היט איהם זיין הויזגעזינד אב, זיין פיה אב פון יעדע פלאג, בענשט די פעלדער מיט רעגען אוז השפעה! איז ער שלעכט צו גאט—טהוט איהם גאט שלעכטס.

יעדע מינוט קען ער צוקומען צו גאט אוז אין אלעם זעהט מען

אידען, דערפרעהט מיט קינדישע, לאבענדע קולות, און בעהיימישט פון די מענליכע קולות און ווייבערישע געשמועסען — האט זיך דאס אין איינעם אין איין פרעהליכער, האַרמאָנישער מאַרגען־מוזיק אויסגע־מישט און געשיינט, און געשטראהלט, ווי די מאַרגענדיגע זון.

באלד זענען אנגעקומען די זקנים פון דער שטאדט, קינדער זיינען פאראויס פאר זיי געגאנגען און מיט לולבים פאר זיי געשאַ־קעלט און געזונגען פסוקים פון תהלים... די זקנים האבען די עולי־רגל׳דיגע געבענשט, און אזוי מיט די זינגענדיגע קינדער פאראויס פאר זיי האבען זיי די עדה אויפ׳ן וועג ארויסגעפיהרט.

דער וועג איז געווען פריש פון נעכטיגען רעגען. די פייכטע ערד האט ערשט אנגעהויבען צו טריקענען הינטער די שטראהלענדיגע זון, און די נאסע, אין טוי בעטרערענדע בלעטער, צווייגען, האבען גע־טריקענט אין די שטראהלען, איז די לופט געווען פריש און געשמעקט פון רעגען און זון. טייל רעק פון די עלי־רגל׳דיגע נאך דורכגעווייקט און צוקנייטשט פון נעכטיגען רעגען האבען זיך אין די זון געטריקענט, און די עולי־רגל׳דיגע האבען זיך געפיהלט מונטער, גוט און פרעהליך — די קינדער האבען זיך פון די מוטער׳ס הענד גערישען, געכאפט זיך אין איינעם און פאר די שעפסעלעך פאראויס געלאפען. די ווייבער האבען זיך אין קופקעלעך געקליבען, געגאנגען בעזונדער און גע־מאטעלט צווישען זיך, און די מאנספערשוינען, אך, די מאנספערשוינען האבען זיך פון צייט צו צייט דערמאנט, אז זיי געהען עולי־רגל זיין, מוז מען גאט לויבען. האט אן אלטער אנגעהויבען מיט זיין אלט אויסגעוועבט קול צו זינגען א קאפיטל תהלים, צוערשט האבען איהם נאך א פאר קולות אונטערגעהאלפען, נאר וואס אמאל האבען זיי דאס קאפיטל געלאזט פאלען, און די שטימען זיינען פערשטומט געווארען. האט ער זיך מישב געווען און אויך אויפגעהערט גאט צו לויבען און מיט זיינעם א שכן וועגען הוימישע זאכען אנגעהויבען צו רעדען. הלל איז אויך נענאנגען מיט זיין משפחה. ער האט זיך עפעס ארויס־גלאזט אין א שמועס מיט זיינם א שכן, און בת־שבע האט געפיהרט איהר זעקס־יעהריגען זוהן ישמעאל. דאס קינד איז עפעס געווען טרויעריג. אייניגע מאל האט די מוטער געפרואוועט איהם צו צופיה־רען צו די פרעהליכע שפילענדע קינדער, וואס זיינען געווען אין דער קאמפאניע, נאר דאס קינד ישמעאל, אזוי ווי ער איז געווען

פון דעם ערשטען ארויסטריט פון דער היים ביז זייער צוריקקומען, אין איינעם געגעבטיגט אין די שלמה'שע קעלערען, וואס זיינען הינטערען בית־המקדש אין איינעם זייערע קרבנות געבראכט.

נאר טהיי׳ל מאל, וועז די נאכט האט זיך אויסגעשפרייט איבער די בריים און לענג פון דעם גלי׳שען הימעל און געדיכטע וואלקען זיינען פון די וואסערען אויסגעשטיגען און האבען בעלענט די פעלדער — האט זיך טהיי׳ל מאל א גלי׳ער געראכט, אז גאט איז דאך נאהענט צו אלע און צו יעדען, וואס ווי׳ל צו איהם צוקומען. זיי האט זיך נעדאכט, אז גאט האט זיך פון דעם פראכטיגען און שעהנעם בית־המקדש, וואס אין ירושלים, ארויסגע׳ננב׳עט, איבערגעלאזט די כהנים מיט די גבאים און שומרים, און אויסגעטהאן זיין מאנטל׳ל האט ער זיך איבער די גלי׳ל׳שע ערד אויסגעצויגען...

און וועז די קינדער, וואס זיינען אין איינעם מיט די עלטערען קיין ירושלים אויפגעגאנגען, האבען זיך מיט אנאנדער געפרעהט, מיט קינדישע, פון פרייד שטראהלענדע פנימ׳לער האט איינם צום צווייטען זייערע קעלבלעך און שעפסלער געוויזען, וועלכע געהען מיט אויף קרבנות מקריב צו זיין, האבען די עלטערע צווישען זיך מכח זייערע בכורים גערעדט, וועגען דעם היי־יאהריגען שניט, געוויזען די פירות, וואס זיי ברענגען אויף. די ווייבער האבען צווישען זיך קופקעלעך געמאכט, וועלכע זאלען אין איינעם אויפגעהען. די משאות האט מען אויף די קעמלען אנגעלאדען — די פיה האט מען צו צוויי פון דער עדה איבערגעגעבען, אז זיי זאלען זיי אין איינעם טרייבען. און עם האבען זיך אויפגעזוכט בעקאנטע מיט בעקאנטע, קרובים מיט קרובים — אבנעשמועסט, אז זיי זאלען זיך אויפ׳ן וועג האלטען. דא און דארט האט מען זיך מיט די איבערגע־בליבענע געזעגענט אנגעזאגט און אנגעזאגט, די טהירען צו פער־מאכען, דאם פיה צו היטען, די שייערען צו פערשליסען. קוה, אקסען האבען געשריהען, קינדער האבען געלאכט, מענער־שטימען האבען אין מארק צום הימעל גערופען. און דער גאנצער מארק, באדענדיג זיך אין דער פרישער קיהלער פריהמארגענדיגער זון, האט זיך נעגרינט פון די עהלבירטען־קרעניץ, וואס זיינען אויף די הערנער פון די קרבנות, געווייסט פון די ווייסע מאנטלען, וואס זיינען אויף די

איז מיטען וועג, נאָך האַלבען טאָג, וועז די זון האָט איז מיטען הימעל דערגרייכט, האָבען זיי זיך געזעצט אונטער די בוימער, וואָס זיינען דאָרט אויפ'ן וועג געוועז געפלאַנצט. זייערע פיס אוז העגד האָבען זיי זיך אין נאָהענטסטען קוואַל־וואַסער געוואשען, אוז פוז ברויט, וואָס זיי האָבען אויף זייערע אקסלען מיט געהאַט, גענעסען. געלויבט גאָט, האָבען זיי זייער רוה פערלאַזט אוז וויטער איז וועג געגאַנגען, אוז מיט דער נאָכט האָבען זיי צום ברעג ירדז דערגרייכט. אוז זיי זיינען דאָרט געבליבען נעכטיגען.

אוז די נאָכט איז אַנגעקומען אוז געפאַלען איבער דעם וויסטען לאַנד, וואָס האָט זיך פוז ביידע זייטען אויסגעצויגען צו דעם ברעג פוז ירדז. פוז קרמונים אַז איז דער ברעג פוז ירדז נישט געווען גע־דיכט בעוואַהנט, נאָר דאָ אוז דאָרט האָט זיך זיין נעסט, אוים ברעט אוז לעהם, א פישער אויפגעשטעלט. — די וויסקייט פוז ברעג איז דאָ אוז דאָרט צושטערט געוואָרען מיט אַז אָרימען בוים, וועלכער, וויילד וואַקסענדיג, האָט צווייגען לעבעדיגע אוז צווייגען טויטע אויף זיך געהאַט. אוז אַזוי זיינען זיי געשטאַנען מיט אַבגעלעבטע פער־דאָרטע קעפ, אויסשפריטענדיג זייערע בעוואַקסענע צווייגען. איז די בריטקייט פוז די וויסקייט האָט דער בויש, ווי א מענש א פוסטעל־ניק, אויפ'ן ברעג זיך אויפגעהאַלטען. דאָ אוז דאָרט האָט זיך די ערד נעשפּאַלטען, גרויסע גריבער האָבען זיך פוז מיטען דער ערד אויסגעבראָכען, אוז געוויזען איהר צושניטען האָרץ דעם וויילדען אוים־געצוינענעם הימעל איבער זיך. די נאָכט האָט זיך נעצוינען איבער די וויסקייט, ווי זי וואָלט נישט פוז הימעל אויף דער ערד אראָבגעפאַלען. נאָר ווי א מעכטיגע אונהיימליכע האַנד וואָלט שמאַטעס נאָכט, שטי־קער נאָכט פוז אַלע עקען וועלט נעצוינען, אין די לופטען געשלעפט. איבער'ן הימעל פערשפריט, פערפלאַנטערט אוז אוועקגעוואָרפען, — אזוי אז אַז אונהיימליכע שטילקייט האָט פערשטומט דאָס הימעל, נאָכט, ערד אוז אַלעס ארום.

די עולי־רגל'דיגע האָבען זיך צום ברעג פוז ירדז אויסגעצויגען אוז האָבען דאָרט געגעכטיגט. די משפחה הלל'ס, וועלכע האָט זיך אונטער א בוים פערקליבען, האָט איהר לייַלער איבער זיך געצויגען. דאָס קינד ישמעאל האָט נישט געשלאָפען. מיט שטראַהלענדע שרע־קענדיגע אויגען האָט ער פוז לייַלער אין די נאָכט אריינגעקוקט. ער

שפּיעלענדיג און פּרעהליך צווישען די זיניגע, אזוי איז ער געווען שע־מעוודיג און נישט דרייסט צווישען פּרעמדע. וויפּיעל מאל די מוטער האָט איהם נישט געפּרואווט צו צופּיהרען צו די קאָמפּאניע קינדער, וואָס האָבען זיך געשפּיעלט מיט די קרבנות, איז ער אלץ געבליבען פּון דערווייטענס. האלטענדיג מיט איין האנד דעם הארן פּון זיין קרבן, האָט ער זיך אן די מוטער פּעסט געהאלטען, און נאר געקוקט מיט נלענצענדע אויגען אהין צו די שפּיעלענדע קינדער, נאר קוים איז ער נאהענט צו זיי געקומען, האָט ער זיך געפּיהלט אונהיימיש. נישט דרייסט אויך אין שפּיעל אנטהייל צו נעהמען, און האָט זיך שעמעוודיג צו די מוטער צוריק געדרעהט. די מוטער האָט איהם צו־נעפּיהרט צו א אינגעל, וועלכעם איז געגאנגען מיט זיי אין שכנות. די קינדער האָבען זיך צוערשט אנגעקוקט — געשוויגען, אבגעדרעהט זיך יעדער בעזונדער צו זיין מוטער, און ווידער אוועקגעלאָפען, גע־קוקט איינער אויף דעם צווייטען. צום סוף זיינען זיי זיך איינער מיט'ן צווייטען צונויפּגענאנגען און אנגעהויבען צווישען זיך שמו־עסען:

— דו נעהסט אויך קיין ירושלים?

— איך גיה אויך — האָט איהם ישמעאל אבגעענטפערט.

— אבער א בכור ביזט דו אודאי נישט? — האָט יענער גע־זאגט.

— איך בין א בכור — האָט געענטפערט ישמעאל, און האָט נעוויזען אויף זיין שפּסעל, וואָס ער האָט געהאלטען אין זיינע הערנער.

— אזוי, און מיין טאטע פּיהרט אן אקס, — האָט דער צווייטער יונג געשריען.

און אין א מינוט ארום:

— און א פּעטער האָסטו אין ירושלים? איך האָב א פּעטער אין ירושלים — האָט דאָס אינגעל געזאגט.

די עדה, כדי אויסצומיידען די שומרונים, וואָס זיינען בייז גע־ווען מיט די אידען און האָבען די עולי־רגל'דיגע נישט געלאָזט אין זייערע שטעדט אויפּהאלטען, האָבען געבויגען זייער וועג צום ירדן צו, אום מיט'ן ברעג ביז יריחו צו גיהן, און פּון דאָרט דורך בית־לחם נצר ירושלים.

אין קיין הייזער איז מען נישט אריינגענאנגען נעכטיגען, טאמער וועט מען חלילה טמא ווערען אין אהל אדער אונטער א דאך. אין די גאסען, אויף די פעלדער, אין די טהאלען, אויף די בערגער האט די גאנצע מחנה גענעכטיגט, מיט זייערע וויבער, מיט זייערע קינדער, און די קרבנות מיט די הערנער בעפוצט, סיי די פרעמדע, סיי די היימישע. און אז דער ערשטער מאַרגען־בלאסק וועט זיך איבער דעם בית־לחם'ער היטל וויזען, און עס וועט זיך אנהויבען גרויען פעלר און פלאץ, און שטיל וועט אלעס ווערען אין מאַרגען־זון, וועט דער גבאי, וואס איז איבער די עולי־רגל'דיגע נעזעצט, רופען:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף! קומט, לאזען מיר אויפגעהן נאך ציון אין נאט'ס הויז אריין.

און ווי אזוי איז מען אריינגענאנגען קיין ירושלים? מען איז אזוי אריינגענאנגען קיין ירושלים. דאס פייפעל האט פאראויס געפייפט, די בעמבע האט געפויקט, און דער אקס איז פאראויס געגאנגען, די הערנער מיט גאלר בעפוצט און מיט לולבים בעקרענצט, און דערנאך איז די משפחה געגאנגען מיט די קערב בכורים אויף די אקסלען, אריינצוגעהן צו נאט'ס הויז.

נור נישט נעשלאפען איז מען די לעצטע נאכט. אלע וועגען האבען קיין בית־לחם נייע מחנות עולי־רגל'דיגע געפיהרט. מיט מוזיק פאראויס און מיט נעואנג און טענץ בעגלייט, יעדע געגענד האט אנדערע שירי־תהלים געזונגען, און אנדערע מנהגים געהאט. מען האט זיי נעקענט דערקענען שוין לויט די קערב, וואס זיי האבען אויף זייער אקסלען נעטראגען; געפלאכטען זיינען זיי אין יעדע פראווינץ אנדערש געווען. מען האט זיי שוין נעקענט דערקענען לויט די טליתים, וואס זיי האבען געטראגען. אלעס האט געדרונגען אין מארק אריין פון דוד'ס שטאדט, די לופט איז פערטויבט געווארען פון די ברומעריייען און געשרייען פון די אקסען און שעפסען, וואס מען האט פאר קרבנות געפיהרט. נייע אנגעקומענע האבען זיך אין דער מחנה געלאזט זוכען זייערע קרובים און גאולים, וואס וואהנען ערגעץ אין א ווייטע פראווינץ, האבען געטראפען נאהענטע, בעקאנטע, געפרעהט זיך און אויסגעפרעגט זיך אויף זייעריגע. דא האט א גרויסער עולם תלמידי־חכמים ארומגערינגעלט א תלמיד פון פומבדיתא'ער ישיבה, וואס האט נאך דערצעהלט א נייעם דין, וואס מען האט דארט

האָט פֿאַר'ן פֿאָטער מורא געהאַט, נאָר אין די מוטער האָט ער זיך בעס האָפּטען. און ער איז צו דער מוטער צוגענאַנגען, זיין קאָפּ צוווישען איהרע ברוסטען בעהאַלטען, האָט ער זי אַרומגענומען און מיט שרעק געוויזען אויף אין דרויסען. די נאכט האָט זיך, ווי אַ לייב, איינגעביסען אין דער ערד, און דאָס קינד האָט אין דער שטיל די מוטער געפרעגט, אַז דער פֿאָטער זאָל נישט הערען:

— מאַמע, מאַמע, וואו איז גאָט?

— שווייג, קינד — האָט די מוטער עס איינגענומען: — גאָט איז איבער אונז, גאָט וואכט איבער אונז.

— מאַמע, מאַמע, וואו איז גאָט? — האָט דאָס קינד ווי אין געוויין געפרעגט.

— שווייג, קינד, שווייג. גאָט איז אויפֿן הימל און אויף דער ערד, און וואכט, ווי אַ לייב, איבער אונזער געצעלט.

— אומעטום, אומעטום, מיין קינד, איז גאָט.

— שווייג, קינד, שווייג, מיר געהען צו גאָט אין בית־המקדש, אין ירושלים.

— מאַמע, מאַמע — האָט דאָס קינד זיך געבעטען, לויגענדיג צווישען די מוטער'ס ברוסטען, און בענעצענדיג זיי מיט טרעהרען.

— שווייג, קינד, שווייג. און שפּעטער, אַז די מוטער האָט זיך מיט שרעק אויפגעכאַפּט, געזוכט איהר קינד, האָט זי איהם געפונען, ווי ער איז געלעגען מיט ביידע הענד אין דער נאכט אריין, אויסער'ן געצעלט, אויסגעצויגען, און אַנגעהענדיג זיין קאָפּ אויף דער ברוסט פון דער ערד, איז ער ווי אויף גאָט'ס האַנד איינגעשלאָפען.

4.

דער לעצטער „מעמד".

דער לעצטער „מעמד" פֿאר ירושלים איז געווען בית־לחם. דאָרט האָבען זיך צונויפגעקליבען די עולי־רגל'דיגע פון דער נאַנצער גלילי־פראָווינץ, פון נאַנצען ירדן־ברעג, פון חברון און יריחו, פון אפרים־בארג און פון יהודה־פראָווינץ.

פון די בהמות, וואס מען האט געפיהרט מקריב זיין, זייערע גרינע קערב, אין וועלכע זיי האבען געפיהרט זייערע פרוכטען פאר גאט, זיינען פערשהמט געוואָרען פאר די גאלדענע און זילבערנע כלים, אין וועלכע די עולי־רגל'דיגע פון דער יהודה־פראווינץ האבען זייערע קרבנות געבראכט. און זיי האט זיך געדאכט, אז וואס קענען זיי דא בעדייטען מיט זייערע אַרימע גרינע קערב, אז אויף זיי וועט זיך גאט אפילו נאר נישט אומקוקען, — און אזוי האבען זיי זיך אייערער מיט'ן צווייטען פערלאָרען. יעדער מיט זיין משפחה און קרבן האט זיך פערשטעקט אין אַן אַנדער ווינקעל, און מיט גרויס דרך־ארץ איינגעהערט זיך, וועגען וואס מען רעדט, כאטש זיי האבען נישט געוואוסט וועגען וואס עם האנדעלט זיך.

זיי האבען פערשטאנען, אז דא האט עפעס געמוזט געשהען, נאר וואס — האבען זיי נישט געוואוסט. די גליל'ער, וואס זיינען געווען פון ירושלים, זעלטען ווער עס האט נעקענט לייענען, און זייער ענדיג אבגעריסען פון ירושלים, האבען זיי זעלטען געוואוסט, וואס אין ירושלים טהוט זיך. פון יום־טוב צו יום־טוב, וואס זיי זיינען קיין ירושלים געגאנגען און אויפגעהאלטען זיך אין בית־המקדש־הויף און אויסגעהערט די דרשות פון די פרושים, האבען זיי נאר געוואוסט, אז עס איז א גרויסער שונא אויפגעשטאנען געגען דעם אידישען פאלק. דאס איז עפעס יענעס פאלק, וואס וואהנט ווייט אויף יענער זייט ים און וואס איז דער שר פון שטן, וואס גאט האט אנגעשיקט, ווייל אידען זיינען שלעכט. נאר זיי האבען זיך פערלאזט אויף די חכמים און די סנהדרין פון ירושלים, מן הסתם ווייסען זיי שוין, וואס זיי האבען צו טהאן, — און וועלען שוין עפעס געפינען א עצה, וואס האבען מיר דא אריינצוריידען?

קיין מלך פון דוד'ס הויז איז שוין לאנג ביי אידען נישט געווען. די כהנים־גדולים פון די חשמונאים האבען זיך שוין לאנג אויסגעלאזט. און הורדוס־הויז איז געווען אנגענומען ביי אידען פאר א שונא פון אידישען פאלק, וואס האט אויסגעראט די חשמונאים, און וויל מאכען אונטערטהעניג די אידען פאר די רוימער. איז קיין זאך נישט געווען אזוי הייליג, ווי דאס בית־המקדש. און נאר נישט האט אויף די גליל'ער געקענט ווירקען, ווי דאס וואס בית־המקדש. און אז א קול האט זיך אין גליל געלאזט הערען, מען וויל דעם בית־

מחדש געווען אין דעם נייעז בית־מדרש, אדער פערטייטשט א פסוק, וואס מען האט ביז יעצט נישט געוואוסט דעם פשט.

דא און דארט האט א יוננער־מאן א בתולה, וואס איז איהם געפעלען, אין פעלד פערפיהרט און אנגערעדט, זי זאל זיין ווייב ווערען, ביי א פייער־פלאם זיינען אלע אלטע אידען געזעסען און האבען די יונגע אגדות דערצעהלט... נאר אין מיטען דערינען איז א רעש געוואָרען צוויישען די מענגע, מען האט נישט געהערט, וואס און ווען, נאר לעבעדיגע אויסגעשרייען און מאכען מיט די הענד פון די אנווועזענדע. דאס האט מען אין דער מחנה זיך דערוואוסט, אז דער קיסר פון רוים האט הורדוס'עס זוהן אלכילוס פון דעם טראהן אראב־געוצעט, יהודה פאר א רוימישע פראווינץ ערקלעהרט, און אין הורדוס־פאלאץ א רוימישען שטאדט'ס־האלטער אריינגעזעצט. אין דער מחנה איז געוואָרען א גרויסע אויפרעגונג. דא און דארט האט מען געזהן מענשען מיט צוהיצטע פנים'ער, צופלאשעטע האהר, האבען מיט די הענד געמאכט, און ג'טענה'ט צום ארומיגען עולם, און פון די גוואלדען האט מען גאר נישט געקענט פערנעמען. אנדערע ווייטער האבען זיך ווידער אין די קופקעלער אין די ווינקעל־גאסען געקליבען, אויף א שוועל פון א פערמאכט הויז, עפעם אין דער שטיל דערצעהלט, איינגערעדט, און מיט די הענד אויסגעצויגען, געוויזען אויף ערגעץ וואו גאנץ ווייט.

און די נאכט האט אלעמען מיט פינסטערניש געשלאגען, און אין טונקעלהייט פערהוילען. יוסף'ס משפחה האט זיך ווייטער אונטער דער שטאדט פערקליבען, ביי א ראוו אונטער א ציפרים א פייער פון געטריקענטע צווייגען געברענט. די מוטער איז געזעסען מיט'ן זעקס־יאהריגען קינד און דאס קאלב האט געהויערט ביי זיי. שוין לאנג איז די נצרת'ער מחנה פערטרונקען געוואָרען צוויישען די מענגע עולי־רגל'דיגע, וואס האבען זיך געהאפטען צו זיי פון דארף אין דארף, פון שטאדט אין שטאדט. נאר דאך נישט צוגעוואהנט צו פרעמדע מענשען, און שעמעווריג זיך פאר פרעמדע, האבען זיי זיך געשטארקט צו האלטען היימישע מיט היימישע און איין נצרת'ער האט זיך ביים צווייטען געריבען.

נאר אריינגעהענדיג קיין בית־לחם, זיינען זיי פערלוירען געוואָרען אין אזא מענגע. זיי זיינען פערטויבט געוואָרען אין דער גבראמערי

צו גאט, און די מאמע געהט, און אלע געהען, און מיט קינדישע פרייד האט ער די מוטער'ס האלז ארומגענומען:

— ס'וואהר, מאמע, אלע געהען קיין ירושלים?

— יא, קינד, אלע געהען מיר קיין ירושלים.

— צו גאט אין בית־המקדש אריין, און מען וועט גאלדענע טישען אויסשטעלען אין בית־המקדש, מיט זילבערנע טישען, און מנורות וועלען זיי אנצינדען, אזוי פיעל מנורות, און גאט וועט זיך פרעהען מיט אונז און מיר אלע, אלע וועלען מיר זיך פרעהען. ס'וואהר, מאמע? און פעהנער וועלען מיר אויפהענגען, און עס וועלען קומען אלע פון דער גאנצער וועלט, און די חתנים וועלען קומען, און די פייפלעך וועלען פייפען, און אלע אלטעטשקע פון דער גאנצער וועלט וועלען קומען, און נאך גאלדענע שטוהלען וועט מען אויסשטעלען, און נאר, און דאס בית־המקדש וועט אזוי גרויס זיין, און גוים, מאמעשי, וועלען אויך קומען, נישט וואהר?

— אז זיי וועלען אידען ווערען, קינד לעבען.

— און פאר וואס זיינען זיי נישט קיין אידען — די גוים, מאמעשי, פאר וואס מאכט נישט גאט, אז אלע זאלען זיין אידען, אלע, די גאנצע־טשקע וועלט זאלען זיצען ארום די גאלדענע טישען? ער קען דאך אלעמען מאכען פאר אידען, ס'וואהר, מאמע?

די זון איז שוין אויפגענאנגען איבער דעם בית־לחם־הימעל; ווייט אין מזרח זייט האט זיך דער הימעל געוויטעלט, און דאס גראז און די בוימער זיינען פערהעלט געוואקרען, און עס האבען זיך דא און דארט איינצעלנע, אבגעטהיילטע מחנות ארויסגעווייזען, די פיי־ערלעך האבען זיך אנגעהויבען צו פערלעשען, און דער עולם האט זיך אנגעהויבען צוזאמענצוקומען. פון דערווייטענס האט מען געהערט ווי די פויקען קלאפען און קולות רופען די מחנה:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף, קומט, לאז'ן מיר אויפנעהן נאך ציון אין גאט'ס הויז.

און דא און דא־ט האט מען זיך צוזאמענגענומען, יעדע משפחה מיט איהר קארב בכורים אויף די אקסלען, און דער אקס פארואים פאר זיי.

המדרש בערויבען, האבען זיך דא און דארט זיהן פון די פאטערס ארויס־
גע'גנב'עט, מענער פון די ווייבער, און קיין ירושלים געאיילט, דאס
בית־המקדש צו בעשיצען.

יעצט אויך, אזוי ווי די גלילער זיינען געווארען צואווארפען
צוווישער די מחנה און געהערט דאס נערודער, וואס עס האט זיך גע־
מאכט צווישען די מחנה, האבען זיי מעהרסטען נישט פערשטאנען, וע־
גען וואס עס האנדעלט זיך, נאר זיי האבען געפיהלט, אז עס איז עפעס
געשעהען מיט'ן בית־המקדש. ביי זיי האט זיך אין דער שטיל דאס
בלוט צוקאכט, די אדערען זיינען זיי געווארען אנגעשטרענגט. זיי
זיינען גרייט געווען אלע, ווי איין מאן, אויפצושטעהן און אריינ־
צוגעהן קיין ירושלים און צו בעפאלען די רוימער. נאר זיי האבען
מורא געהאט זיך אבצורופען, זיי האבען נישט געוואגט פאר די בעלי־
מיוחסים פון יהודה, וואס זיינען געווען אזוי נאהענט ירושלים, אז זיי
זאלען דא עפעס אריינרעדען. האבען זיי נאר שטיל געשוויגען, און
בעריים געווען אויף דער צייט, ווען מען וועט זיי דארפען.

הלל'ס משפחה, פערלירענדיג זיך מיט די אנדערע עולי־רגל'־
דיגע פון נצרת, האבען זיך אונטער דער שטאדט פערקליבען. צו
איהר משפחה וואס זי האט געהאט אין בית־לחם וואהנען, וואו זי
האט איהר עלטעסטען זוהן געבוירען, האט זי נישט געקענט אריינ־
געהן, ווייל אויפגעהענדיג קיין ירושלים, טאר מען זיך נישט אויפ־
האלטען אין קיין שטוב. זיי האבען זיך פערקליבען אויף א בערגעל
אונטער א ציפרים, יוסף האט טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען
און א פייער אונטערגעצונדען. איז געזעסען די מוטער מיט איהר זוהן
און דאס קאלב האט געהארט נעבען זיי. יוסף האט זיי אויך באלד
פערלאזט און איז אין די מחנה גענאנגען, געוואהר ווערען, וואס עס
איז פארגעפאלען.

דאס איינגעל ישמעאל האט נישט געשלאפען. דאס ערשטע מאל
האט ער אזא מענגע געזעהען, פייערלעך האט ער געזעהען פון דער־
וויטענס ברענען, און מענשען לויפען אהין און אהער, און קולות
האט ער געהערט. עס רופען מענשען איינער צום צווייטען, און
אקסען שרייען, בעמבעם פויקען, און אזוי פיעל מענשען קומען אן,
און אלע געהען אין איינעם קיין ירושלים צו גאט, און ער געהט אויך

האט זי איהם געזעהען אין מיטען א גאנצע שרענגע קינדער. אלע האבען זיי זיך אנגענומען ביי די הענד, און עפעס אלע אויף איין קול געזונגען. נאר וואס — האט קיינער נישט געקענט פערשטעהן, און נישט זיי אליין האבען פערשטאנען.

פאר ירושלים איז דער עולם שטעהן געבליבען און האט, ווי דער דין איז, אריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים אין בית־המקדש אריין, אז זיי קומען אן, כאטש דארט האט מען זיך געריכט אויף זיי, און מען האט געוואוסט, אז זיי קומען אן.

דער עולם האט די פירות פון די קערב ארויסגענומען, אויף די הענד געהאלטען, און בעריים געווען די פרוכטען אין גאט'ס הויז צו ברענגען און פאר גאט צו ווייזען.

אין דעם זיינען אנגעקומען די גבאים און די סגנונים פון דעם בית־המקדש, און מיט זיי די רייכע, חשוב'ע בעלי־בתים פון ירושלים, אין טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, דער צייכען פון זייער חשיבות. די ליבער אין עהלען געשמירט, זיינען זיי אין זיידענע טהייערע טליתים געווען געהילט, מיט גאלדענע קייטען בעפוצט. אין זייערע מלבושים איז געלעגען א בעהאלטענער סוד פון טהייערע שמעקענדע עהלען. אין זייערע הענד האבען זיי געהאלטען די פרוכטען פון זייערע פעטע גערטנער אויף טהייערע דיניטשקע גאלדענע בלאכען, אויף וועלכע עם זיינען געווען מייסטערהאפט אויסגעקלאפטע ווינטרויבען־שטאנגען און עהלבירטען־בוימען. דער עולט האט פאר זיי א וועג געמאכט. אין דער שפיץ פון דער מחנה האבען זיי דעם עולם קיין ירושלים אריינגעפיהרט. פאראוים פאר זיי זיינען געגאנגען די לויים, אכטצעהן־יעהריגע בחורים, וואס זיינען מיט זיי די מחנה אנטקעגען געקומען. אין בלאהע פורפורנע העמדער אנגעטהאן, מיט גאלדענע פראנצעלען. אין טהייערע זיידענע טליתים אויף זיך פערוואלפען, האבען זיי אויף לאנגע דינע פישטשאלקעס, אויף אכט־זייטענדיגע פידלען, אויף געדרעהטע, פיעלפאכיגע, פיעלזייטיגע האר־פען, אויף זילבער־בלעכען זייערע ניגונים געשפיעלט. נאך זיי זיי־נען געגאנגען די קרבנות פון די חשובי־ירושלים, די הערנער אין גאלדען בעפוצט און עהלבירט־קרענץ, און דאס פאלק נאך זיי.

בריים האט זיך געעפענט ציון'ס טויער פון די ירושלים־מויערען. און לאנג און שמאל איז געווען די גאס, און האט געפיהרט צום הר־

צוערשט זיינען געגאנגען די יהודה־דיגע בעלי־מיוחסים מיט זייערע גאלדענע און זילבערנע קערב, מיט זייערע בעפוצטע בהמות, מיט זייערע פלייטען און טראמפעטען, וועלכע האבען דעם וועג אויס־געשאלט פאר זיי, און ווייט־ווייט דערנאך דער איבריגער עולם.

יוסף האט צוזאמענגענומען זיין משפחה. די מוטער האט דער־ווייל איהר קינד אין דעם נאהענטסטען טייכעל טובל געווען, אנגע־טהאן איהם דאם נייע העמדעל, וואם זי האט געהאט אויפגענעהט פאר איהם, אז זי זאל איהם ריין פאר גאט שטעלען, און האט אנגע־נומען איהר קינד ביי דער האנד און איז נאכגעגאנגען נאך איהר מאן, וועלכער האט געטראגען די בכורים אין גרינעם קארב אויפ'ן אק־סעל, און דאם ארימע קעלבעל פאר זיי. אין די הערנער א קרוין פון עהלבירטען־בלעטער, זיינען זיי ווייט־ווייט נאך די מחנה נאכגע־גאנגען אין א זייט, און איין שאלענד געזאנג, ווי א ליבטיגע זון, האט פון דארט פארענט ארויסגעדרונגען און ארומגענומען די גאנצע מחנה איבער די קעפ.

אזוי זיינען די אידען אריינגעגאנגען קיין ירושלים. אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, פאר קבר־רחל פארביגעגאנגען. די זון איז אויפ'ן הי־מעל ארויס און ליכטיג איז געווארען טהאל און בארג. און דאם גע־זאנג פון טויזענדער־טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האט אין דער לופט געשאלט: קומה ונעלה אל בית ד' אלהינו!

בת־שבע איז מיט איהר זעקס־יעהריגען זוהן פאר דער מאמע רחל'ס קבר פארביגעגאנגען, האט זיך א מינוט אויפגעהאלטען, עפעס דארטען אין קבר ארויסגערעדט, אז קיינער זאל נישט הערען, און אויף איהר קינד געוויזען. יוסף האט זיך אומגעקוקט און געוויזען, אז זי זאל פלינק נאך דער מחנה נאכגעהן, האט זי דאם קבר פערלאזט, און געשווינד נאך דער מחנה נאכגעאיילט.

און דאם קינד ישמעאל איז יעצט גאר אנדערש געווען ווי פריהער. א אונגעהויערע קינדישע שמחה האט זיין הארץ דערפרעהט, אז ער געהט נאך ירושלים אויף. האט ער זיך פון די מוטער'ס האנד ארויס־געריסען, פארואוים געלאפען, און געוואלט מיטזינגען מיט'ן גאנצען עולם, נאר ער האט נישט געוואוסט, וואם צו זינגען. דעם פסוק האט ער נאך נישט אין חדר געלערענט. די מוטער האט איהם נאכגע־איילט, מורא געהאט, אז ער זאל נישט פערבלאנדזשען. אבער באלד

ארויסגענעבען, זיינען זיי געשטאנען בעפעסטיגט אין זייערע גאל־דענע שוועלען, וואס לויכטענדיג אין דער זון, האבען זיי אויסגע־זעהען, ווי שניי־זייל־ען, ארויסגעוואקסען פון גאלדענע טייכל־ער. מיט שטאלצקייט האבען זיי ארומגערינגעלט גאט'ס הויז, ווי שלמה המלך'ס העלדען, וואס האבען זיין שלאף־בעט מיט די שוועדען אין די הענד ארומגערינגעלט. א פיערצהען־שטופיגע מארמארנע טרעפ האט ארויפ־געפיהרט צו א צווייטע רייהע זייל־ען, צווישען וועלבע די כהנים אין פורפור־קליידונג האבען זיי עמפאנגען. אזוי איז געשטאנען גאט'ס הויז פריי און אפען, ווי דער הימעל, ווי די לופט. נאר מארמאר־זייל אין זונען־ליכט האט זיך געלויכטען, ווי שניי פערברענט אין ליכט. ווי דער חרמון־שפיץ אין זונען אונטערגאנג, וואס דאכט זיך אז שוי־מענדע, קאלטעוואטע קאלטע ים־ווע־ען וויים און שימערענדיג, ווי טהייערע זיידענע שפיצען, פאל־ען און גיסען זיך און יאגען זיך פון געבירג אראב, און דאס צוברעכט זיך אין טויזענדער שפריצען און די גאלדענע שוועל־ען זיינען צוגאנגען געוואר־ען אין דער זון, ווי רויטע ברענענדיגע שפראצענדע קוואל־ען. און דאס פימסען־האל־ץ, און די זיידענע טהייערע פורפור־פארהאנגען צווישען די זייל־ען זיינען ge־ווע־ן, ווי נעגל־ווערטע וואסער־וועל־ען וואס הענגען צווישען ים־בערג און שניי־בערג.

5.

דאס בית המקדש.

פאר די ירושל־ים'דיגע בעל־י־מיוחסים איז דאס בית־המקדש נישט געווען קיין נייעס. זיי האבען עמפאנגען די כהנים, אין די וויסע טל־יתים אנגעטהאן, וואס זיינען געשטאנען אויף די טרעפען, האבען פון זיי געזומען די פירות אין די גאלדענע כל־ים, האבען זיי אין ווינקעל מזבח אוועקגעל־עגט, זייער פסוק געל־ייענט און ארויסגענאנגען, געל־אזט זייער ארט פאר אנדערע.

די גל־יל־ער זיינען ווייט־ווייט פון הינטען געשטאנען. האל־טענדיג אין די הענד די בכורים פון זייער ערד אין די גרינע געפל־אכטענע

הבית, און נענען איבער דעם ירושלים־מויער איז אפען געווען דאס טויער פון דעם בית־המקדש־מויער; אין זונען־שיין האבען זיך נע־ווייסט די מארמאר־טרעפען, וואס פיהרען פון בית־המקדש־הויף צו די ערשטע „עזרה" ארויף, און אין זונען־בלאסק האט זיך געברענט מארמאר און גאלד.

ווי איין מענש, איז דאס פאלק אויף די קניהען געפאלען און די קעפ געבויגען און שטיל געשוויגען.

נאר באלד האט פלייטען־מוזיק געטענט, און דאס פאלק מיט די צו דער ערד געבויגענע קעפ האט די פרוכטען פון זייער ערד אין גאט'ס הויז ארייננעטראגען.

אין צוויי רייהען נעבען די שמאלע, קלייגע הייזלעך זיינען די בעלי־מלאכות פון ירושלים געשטאנען. די, וואס האבען נישט קיין אייל ערד געהאט, און האבען קיין פירות נישט געהאט פאר גאט צו ברענגען, האבען מיכער און טאפיכען אויף די גאס, וואס פיהרט אין בית־המקדש ארײן, פאר'ן עולם אויסגעשפרייט, האבען זיך אין די רייהען געשטעלט, און האבען די אנקומענדע בעגריסט:

— אונזערע בריידער פון דעם און דעם אָרט — קומט אריין מיט שלום.

און א גרויס בענקעניש און זעהנזוכט האט ארומגענומען די נייי־אנקומענדע, צו זעהען דאס בית־המקדש. א סך, דערזעהענדיג פון דערווייטענס דעם ליכטיגען מארמאר אין דער זון, האבען זיך אויף דער ערד געוואלפען און די ערד געקושט, געווויינט, און די הענד געהויבען. עלטערען האבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען, געהויבען זיי און אהין געווייזען, צום בית־המקדש. טהיל פלענען לאנג אויף דער ערד ליגען און נישט ריהרען זיך, אנדערע ווידער מיט א ענטוזיאסטיש געזאנג, וואס איז מעהר עהנליך געווען צו א ווילד געשריי, האבען זיך געלאזט לויפען אין דער מחנה, בייגענדיג די קעפ צו דער ערד.

נאר דערווייל זיינען די מיוחסים פון ירושלים ארייננעקומען אין הויף פון בית־המקדש. פאר זיי האבען אין ליכטיגער זון גע־ברענט די ווייסע שניי־מארמארנע זייל'ען, וואס שטיין לינעדיג אויף שטיין, פון קיין מיסטער'ס האמער גענלאפט, פון קיין מאהל'ער'ס מענוע בעמאהלט, נאר אזוי שטארק און רויה, ווי די ערד האט זיי

נאר מעהרסטענס האבען זיך דא די גליל'ער און די פרעמדע אורחים אויפגעהאלטען אין דעם הויף פון בית־המקדש, וויפיעל מיט שווערינ־קייטען עס איז נישט געווען פערבונדען דאס אויפהאלטען זיך אין בית־המקדש, ווי זיין אבגעהיט מיט רייניקייט, אבגעשיידט פון פרויען, נישט קיין וויין צו טרינקען, האבען זיי דאך ליעב געהאט צו פערבליי בען איבער יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש. און דער ליכטיגען בריייטער פלאץ, וואס האט אויסגעזעהען, ווי א מארמאר־פלאד, איז דורן די צייט פון יום־טוב געגליכען געווען צו א גרויסען גרויסען יאהר־מארק, אויף וועלכען דאס גאנצע פאלק איז זיך צוזאמענגעקומען. נע־נעכטיגט אין דעם בריייטען לאנגען קעלער, וואס האט זיך געפונען אי־בער די גאנצע לענג און בריייט פון דעם הויף, אויף וועלכען דער בית־המקדש־פלאץ, אונטערגעשטיצט אויף די דריי טויזענד זייל'ען, וועלכע שלמה האט אנגעהויבען צו שטעל'ען און איז אין יעדער דור געווארן צוגעמוירט — איז געווען אונטערגעשטיצט — האט זיך דאס פאלק אין דעם בית־המקדש־הויף געפונען אזוי הייטיש, ווי ביי זיך אין שטוב. ווי הייליג און געטליך דאס בית־המקדש איז נישט געווען ביי אידען, דאך איז ביי אידען געווען דאס בית־המקדש א הויז, וועלכעם נעהערט צום פאלק. יעדער איר האט דערינען א טהייל נע־האט, פון וועלכען מען קען נישט ארויסטרייבען, ווי ביי זיך אין דער היים.

עס האט נישט געהאלפען דאס שטרענגקייט פון די בית־המקדש שומרים, פון די כהנים, לויים, גבאים און קאסיר'ס — וואס לעבנ־דיג פון בית־המקדש, האבען זיי דעראוים געוואלט מאכען זייערע א פריוואטע זאך, צו געוואלטיגען דעריבער, ארויסצוטרייבען די אריימע און מכבד זיין די פיינע מיוחסים, פון וועלכע זיי האבען א סך מעשרות און נדבות אויף בדק־הבית. עס האט נישט געהאלפען דאס, וואס הורדום, אויפמוירערנדיג זיך זיין פאלאץ אין א ווינקעל הארט אין די בית־המקדש מויער, איז דאס ווינקעל שטענדיג פול געווען מיט רוי־מישעם מיליטער, און הורדום צוערשט, און דער רוימישער פראטאקא־ראטאר דערנאך האבען פון זייערע פאלאצען געקענט אלץ זעהען, וואס עס טהוט זיך אין בית־המקדש־הויף. קוים איז זיך דאס פאלק צוזאמענ־געקומען אויף א יום־טוב קיין ירושלים, פלעגען זיי ירושלים און דעם בית־המקדש־הויף צוריק אייננעהמען. די אידען, וועלכע האבען זיך

קערב — זיינען זיי ווי פערשעהמט געוואָרעז פאר די גרויסע רייכע גאָלדענע כלים, וואָס די ירושלים'ער ברענגען פאר גאָט. לייענען האָבען זיי נישט געקענט, האָבען זיי נישט געוואוסט, וואָס מען זאָגט פאר גאָט. האָבען זיי זיך נאָר אויף דער ערד געוואָרפען, ווי אַ ליגענדיגער וואלד פון ווינד געלייגט, די פירות אין דער הויך געהויבען. זייער הארץ איז געווען צו גאָט, און זייערע ליפען האָבען אַ קינדישע תפילה געבעטען:

— אבא, אבא, הב לנו מטרא.

טאָטע, טאָטע, גיב אונז רעגען.

און אז עס איז געקומען די צייט פון יוסף פון דער שטאָדט נצרת, ער זאָל די ערשטע פרוכטען פון זיין נאָרטען פאר גאָט טראָגען, האָט ער דעם קאָרב אויף דעם אקסעל אויפגעהויבען, און די מוטער מרים האָט איהר ערשט־געבוירענעם זוהן ביי דער האַנד אָננגענומען, און אזוי זיינען זיי פאר'ן כהן און פאר גאָט'ס מזבח געטראָטען.

הלל האָט נישט געקענט לייענען, האָט ער נישט געוואוסט, וואָס פאר גאָט צו זאָגען, נאָר ער האָט דעם כהן זיין קאָרב איבערגעגעבען און פאר גאָט אויף זיינע ערשטע פרוכטען געוויזען.

און די מוטער האָט אויך נישט געוואוסט, וואָס צו זאָגען. האָט זי נאָר פאר גאָט אויף איהר ערשט־געבוירענעם זוהן געוויזען, און האָט געשווויגען.

לאַנג האָבען זיי פאר'ן מזבח נישט געקענט שטעהן, אויף זייער אָרט האָט געוואָרט דאָס פאָלק...

6.

סכות.

עס איז אננעקומען דער יום־טוב סכות. יוסף מיט זיין משפחה זיינען איבערגעבליבען אין ירושלים.

איבער די צייט פון יום־טוב זיינען די הייזער אין ירושלים געווען אָפען פאר אורחים. פרעמדע מענשען האָבען זיך געפונען איז פרעמדע שטובען און קיינער האָט קיינעם נישט געפרעגט: וואָס טהוסטו דא?

פֿאר גרויסע ברעמען און א פול בעוואקסען פּנים, מיט שטאַרקע שוואר־צע האָהר, אַנגעטהאָן אין א ווייסען טלית. ער האָט מלחמה געהאלטען מיט זיין נעגנער זעהר ענערגיש, מאַכענדיג פערשיעדענע בעוועגונגען מיט זיינע הענד און מיט זיין גאַנצען קערפּער. ער האָט נישט געשפּארט קיין שארפע אויסדרוקע געגען זיין נעגנער. דער תלמיד פון הלל'ס הויז האָט אויסגעהערט זיין שאַנד און האָט זי פערשוויגען, ווייך יעדעם מאל איהם צוריק געענטפערט. דאָס האָט זעהר פערוואונדערט דעם ארומיגען עולם, זיין שפּל'קייט איז געפעלען געווארען, אזש צום סוף האָט עם אויך נעריהרט דעם תלמיד פון שמאי'ס הויז, וועלכער האָט נענומען זיין חבר איבערצובעטען. אין א צווייטען ווינקעל האָט א פּרוש מיט א צדוקי נעפיהרט א גרויסע מחלוקה איבער דעם דין פון מארגענדיגען וואסער־גיסען אויפ'ן מזבח, אין שמחת בית־השואבה. נאָר די מחלוקה איז געווען זעהר א לאַנגוויליגע, האָט זיי דער עולם פערלאָזט און איבערגעלאָזט זיי אליין, זיך די העלזער אויסשרייען. פון צייט צו צייט איז דורכנעגאַנגען איינער פון די סנהדרין, נאָך וועלכען עס איז א גרויסער עולם נאכגענאַנגען. דא האָט זיך פלוצים איינער געפונען, וואס האָט געהאלטען איז האָנד א זילבערן פּאסעק און האָט אויסגערופען, ווער עס וויל א שעהנע מתנה קויפען זיין יונג ווייבעל, וואס ער האָט זי ערשט נישט לאַנג מקדש געווען. און טהייל־מאל איז צוגעגאַנגען א איד בעטראכטען דעם פּאסעק צו ברענגען א מתנה זיין יונג ווייבעל, וואס ער האָט ערשט ניט לאַנג מקדש געווען. (איינער ווייטער אין א זיידען טוך אויפ'ן קאָפּ, א סימן פון א חשוב'ן מאן, נאָך וועלכען עס איז אן עולם נאכגענאַנגען — צווישען די ווייבער, וואס זיינען אין אן אנדער ווינקעל הויף פון בית־המקדש — און האָט אויסגערופען: ווער פון די פריילעדינע ווייבער וויל זיין זיין ווייב איבער די צייט, וואס ער וועט זיין אין ירושלים, וועט ער זי מקדש זיין און פאר'ן אוועקגעהן וועט ער זיך אב'גט'ען. און נישט איינע האָט זיך אבגערופען אויף זיין פארשלאג...).

אזוי האָט דאָס פאלק געלעבט, געלערנט און געהאנדעלט אין בית־המקדש הויף וועלכער איז געווען א גרויסע פאלקס־שטוב, אין מי־טען פון וועלכע עס שטעהט דער קדשי־קדשים, אין וועלכען עס וואהנט גאָט צווישען זיי...

הלל מיט זיין פאמיליע האָבען זיך ווי אנדערע זיינע לאַנדס־

אליין ביים צעזאר אויגוסט געמיהט, אז ער זאל פערטרייבען דעם הור־
דוס'טישען שומרון'שען ארכעלום, און זאל יהודה צוזאמענהעפטען
מיט סוריה און מאכען דערוים א רוימישע פראווינץ, — וויסענדיג, אז
יעצט אין דעם קענינגליכען הויף וואהנט און בעטראכט זיי א רוימישער
פראקאראטאר, זיינען די נערוועז געוואָרען זעהר אויפגערעגט, און
אן אויפשטאנד האט זיך אין דער לופטען געטראגען. הורדום און זיין
הויז, ווי זיי זיינען נישט פערפיינדעט געווען צוויישען די אידען, דאך
איז עס געווען א אידישער קעניג און ער האט געהאט געוויסע בעציי־
הונגען צום חשמונאים־הויז. און דא ביי זיי אונטער דעם בית־המקדש
מויער וואהנט א רוימישער הערשער איבער זיי. און נאר דאס קלוג־
שאפט פון דעם רוימישען פראקאראטאר קאפאניום, וועלכער האט
גאנץ גוט געוואוסט דאס פרויטוהיגקייט פון די אידען, איבערהויפט
פון די פראווינץ־אידען, וואס זיינען מיט דער אונטערטהעניגקייט נישט
געוואהנט און בעריים פאר זייער בית־המקדש, ווי אייז מאן, אויסצו־
שטארבען — האט געהאלטען איבער יום־טוב די רוימישע לעגיאנען אין
זייערע קאזארמעס, אליין געווען זעהר פארזיכטיג, האט געזעהן נישט
צו צולאזען צו א בענעגנונג צוויישען אידען מיט רוימער. דאס האט
פערמינערט דעם יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש פון א גרויס בלוט־
פערגיסונג, וואס האט זיך נעטראגען אין דער לופט.

האט זיך דאס פאלק, ווי געוואגט, אין דעם בית־המקדש אויפ־
געהאלטען, דארט האבען זיך געטראפען בעקאנטע און גואלים, בייי־
דעלעך זיינען געווען אויסגעשטעלט, אין וועלכע מען האט עסענווארג
אורחים פערקויפט. דא איז א משפחה געגאנגען צו די אקסען־סוחרים,
וואס זיינען געווען הינטער דעם מויער אויפ'ן שוק הכבשים, א קרבן
פאר גאט צו קויפען. אנדערע וויייטער האבען בוימעהל געקויפט, אויפ'ן
מזבח צו גיסען. אין א ווינקעל־הויף האט זיך א גרויסער עולם פער־
זאמעלט ארום א תלמיד פון הלל'ס הויז, וועלכער, קומענדיג פון בבל,
האט מיטגעבראכט זיין רבין'ס תורה און פערשפרייט. ער איז גע־
גאנגען אנגעטהאן אין א פראסטען ארימען טלית, מיט א טוך אויפ'ן
קאפ, באפיסע פיס, און האט זיך געהאלטען זעהר שטיל. אבגעענט־
פערט יעדען קלייגעם קינד, פון די וואס האבען איהם ארומגערינגעלט,
אויסגעהערט יעדערען, און מיט אלע גוט און ווייך זיך אומגעגאנגען.
מיט איהם האט מחלק געווען א תלמיד פון שמאי'ס הויז, א איד מיט א

כהן. ער איז געווען אזוי פערטהאן אין דאָרט אהין אריינקוקען, אז ער האָט גאָר נישט געוואהען, וואָס דער כהן טהוט מיט זיין שעפסעל. נאָר פלוצים האָט ער זיך אומגעקוקט און דערזעהען ווי זיין שעפסעל לינט א גע'שחט'ענם אויפ'ן מזבח, און א פייער ברענט זיך אונטער איהם. א פרייד און א טרויער האָט איהם ארומגענומען, וואָס זיין שעפסעל ווערט פערברענט אויפ'ן מזבח פאר גאָט. דער רויך געהט אויף, ווי א זיי אין הימעל אריין, און גאָט שטעהט דאָרט, אויף דער צווייטער זייט פאָרהאנג, און זעהט, ווי זיין שעפסעל ברענט פאר איהם. ער האָט אליין נישט געוואוסט, אויב ער זאל בעדויערען זיין שעפסעל אדער ניט. באלד אבער האָט ער ווייטער פערגעסען דערינען. ער האָט דערזעהן, ווי אינוועניג אין טונקעלהייט שטעהט א גאלדענער טיש, אויף וועלכען עם ליגען צווי חלות. ער האָט זיך פאָרגעשטעלט, ווי גאָט זיצט פאר דעם טיש און אלע אידען זיצען ארום דעם טיש, און ער זיצט אויך, און אלע שווייגען שטיל, נאָר ווער זינגט דאָרט מיט א שטילען, שטילען טאָן... און גאָט גלעט איהם איבער די האָהר, אי־בער די באקען, און זאָגט צו איהם: אינגעלע, אינגעלע, וואָס לערנסט דו? — נאָר באלד האָט איהם די מוטער אנגענומען ביי דער האנד, האָט איהם פאר'ן כהן געפיהרט. דער כהן האָט אויף איהם זיינע צווי־ הענד ארויפגעלעגט. ער האָט גאָר נישט געוואהען. ער האָט נאָר גע־ זאהען דעם גאלדענעם טיש מיט די חלות, וואָס ליגען אויף איהם, און די מנורה, וואָס ברענט פאר איהם, און אזוי שטיל איז ארום... נאָר באלד האָט איהם ווידער די מוטער אנגענומען ביי דער האנד און האָט איהם מיט פערווייניטע אויגען פון די עזרה ארויסגעפיהרט... און דאָס שעפסעל איז שוין נישט געווען — עס איז אינוועניג געבליבען, ביי דעם גאלדענעם טיש, אויף וועלכען די חלות ליגען און די מנורה. ברענט, נאָר ער מיט דער מוטער זיינען פון דרויסען געבליבען. און די מאמע ווייגט אזוי, ווייגט אזוי...

נאָר באלד איז הלל געקומען פון שטאָדט און עם איז ווידער פרעה־ ליך געווארען. הלל האָט געפונען א קרוב אין שטאָדט, וועלכער האָט איהם, מיט'ן קינד, מיט בת־שבע'ן אויף יום־טוב פערבעטען. מיט איהם איז אויך מיטגעקומען דער קרוב מיט א שכן פון נצרת, וועלכען זיי האָבען אויף בעגעגנט. זיי האָבען אלע אין איינעם צוזאמענ־ גענומען ביי יוסף'ס קרוב, אין איינעם יום־טוב צו האלטען. און יוסף

לייט אויפגעהאלטען אין בית־המקדש הויף. יוסף, וועלכער איז געגנגען מיט זיינם א שכן אין שטאדט אריין אינקויפען אויף יום־טוב, האט איבערגעלאזט מרים מיט'ן קינד און קעלבעל. זעהט זיך אוים, ער האט נישט געוואלט זיין דערביי, ווי די מוטער וועט ברענגען איהר קינד פאר גאט, און ווי מען וועט מקריב זיין דאם קרבן פאר'ן בכור, אז ער זאל נישט דערפען זאגען, אז דאם איז זיין זוהן. מרים האט געגנמען איהר קינד מיט'ן קרבן און איז אליין צו די עזרה אהין געגאנגען. וואו דער כהן איז געשטאנען. אין איין האנד האט זי געהאלטען איהר זוהן, אין דער צווייטער האנד פינף סלעים, איינגעבונדען אין א טיכעל.

זאגט זי צום כהן אזוי:

— מיין הערר כהן, איך בין געקומען מיין זוהן אויסלעזען פון דיר. דער כהן האט זי אננעקוקט, זי האט געהאלטען די אויגען צו דער ערד אראבגעלאזט.

— און וואו איז זיין פאטער? — פרעגט דער כהן.

די מוטער האט געשוויגען.

— און ווער איז זיין פאטער? — פרעגט ווידער דער כהן.

— גאט, וואס איז א פאטער איבער אלע יתומים, איז אויך זיין פאטער, — האט די מוטער אבגעענטפערט.

דער כהן האט שוין עפעס אנדערש געפרעגט:

— און וואס ווילסטו מיר געבען: דיין זוהן, אדער די פינף סלעים?

די מוטער האט פאר איהר קינד די פינף סלעים אין טיכעל בעצאהלט.

און דערנאף האט דער כהן דאם קעלבעל מקריב געווען פאר גאט.

דאס איינעל ישמעאל איז געשטאנען דערביי, און האט מיט גרויסע אויגען, און מיט א שרעקענדיג הארץ טיף אין בית־המקדש אריינגעקוקט. דארט אינווענדיג איז טונקעל געווען, נאר עפעס גאלד און פור־פור־שטאף האט זיך געבלישטשעט, און א לאמפ האט געברענט, און חלות זיינען געלעגען, און שטיל איז געווען. איהם האט ארומגענומען א גרויסע שרעק און א גרויסע פרייד. ער האט דערפיהלט דעם סוד, וואס וועהעט ארוים פון אינווענדיג דארט, און געוואוסט, אז גאט איז דארט אויף יענער זייט פרוכת אין קדשי־קדשים. ער האט געוואלט דארט אהין אריינגעהן, נאר ער האט זיך געשעהמט עס צו זאגען דעם

7.

דער יום-טוב אין ירושלים.

הלל מיט דער משפחה זיינען איבער די זומערדיגע היצען אין ירושלים געבליבען. דער מנהג איז געווען, אז די נליל'ער, וועלכע האבען די רייזע קיין ירושלים מיט גרויסע שוועריגקייטען דורכגעמאכט, אז קוים האבען זיי געהאט א קרוב, א גואל, פלענען זיי איבערבליבען אין ירושלים פון איין רגל צום צווייטען. יוסף'ס משפחה, וועלכע האט זיך מעהרסטען דערנעהרט פון האנד-ארבייט און נישט פון דער ערד, האט זיך נישט געהאט וואס אהיים צו אויפען. זיי האבען געוואהנט אויסער דער שטאדט, אין דעם גארטען פון זייער קרוב, און האבען איהם געהאלפען דערווייל דאס פעלד בעארבייטען. דער קליינער ישמעאל פלענט מיט די אנדערע קינדער פון זיין קרוב אפט אויפגעהען אין דעם בית-המקדש הויף, אריינקוקען מיט פחד פון דער עזרה אין דעם בית-המקדש אריין, פלענט אדער אפט זיך אוועקזעצען אין דער לשכה, וואס איז געווען אין בית-המקדש הויף, וואו די סנהדרין זיינען געזעסען, אדער ער האט זיך איינגעהארכט צו דעם לערנען פון די תלמידי-חכמים, וואס זיינען דארט געזעסען, און נישט אויפמאל האט איהם א סנהדרין-מאן אין בעקעל געקניפט און געזאגט צו איהם: איינגעל, איינגעל, זאג מיר דיין פסוק.

דאס קינד איז געווען בעטויבט פון ירושלים. — דאס לעבען פון דעם בית-המקדש הויף, די מענגע אידען, וואס ער האט דארט געזעהען, דאס בית-המקדש, די נאלדענע טישען מיט דעם געזאנג פון די לויים פלענען אויף איהם אזא איינדרוק מאכען, אז ער פלענט בלייבען זיצען אין בית-המקדש הויף אויף גאנצענע טעג און נישט וויסען, וואס עס טהוט זיך מיט איהם. איהם האט זיך אויסגעדאכט, אז דא איז נישט מעהר די ערד, אז דא איז דער הימעל, דער פלאץ, אין וועלכען גאט וואהנט, — און טיף דערינען אין בית-המקדש, דארט אין קדשי-קדשים, איז ער אליין און אלע אידען פון גאנץ-ארץ-ישראל קומען צו גאט אין בית-המקדש אריין און האלטען זיך מיט איהם אויף. און נישט איינמאל פלענט ער זיך שטילערהייט

האָט די זאכען צוזאמענגענומען און איז אין שטאָדט מיט דער משפחה געגאנגען. מרים איז אויך פרעהליך געווארען. נאכ'ן קרבן ברענגען און נאָך די תפילה, וואָס זי האָט פאר גאָט געבעטען אויף איהר זוהן, איז איהר זעהר גרינג אויפ'ן הארצען געוואָרען. זי האָט געפיהלט, אז גאָט האָט איהר תפילה דערהערט און האָט איהר קינד געבענשט. זיינען זיי אלע מיט פרעהליכע הערצער אין שטאָדט געגאנגען אויפ'ן יום־טוב, וואָס גאָט האָט די אידען געגעבען זיך צו פרעהען. נאָר דאָס קינד ישמעאל האָט אלין מיט די אויגען וויט־וויט געקוקט, נאָר געזע־הען דעם גאלדענעם טיש, וואָס שטעהט דאָרט וויט אינוועניג, וואו עס איז טונקעל און שטיל, און וואו זיין קעלבעל איז יעצט...

די גאסען פון ירושלים, וועלכע זיינען געווען שמאל, זיינען בע־שטאָנען פון קליינע איינצעלנע ליימענע הייזלאָך, מיט פערמאכטע ארומגערינגעלטע הויפען, וועלכע זיינען אין איינעם געווען פאר א גאָרטען, נאר דא און דארט האָט שוין ארויסגעשטאָרט פון צווישען די קליינע הייזלאָך א פרעכטיגע אויס מארמאר־זייל־ען אויסגעמויערטע וויל־ע אין גריכישען סטיל פון א רייכען צדוקי, דער איינפלום פון הורדום'שען העלעניזם, וואס ער האָט איינגעפלאנצט אין ירושלים.

זיי זיינען געגאנאנגען איבער די גאסען פון ירושלים. די גאסען זיינען צוליעב ערב יום־טוב זעהר בעלעבט געווען. אומעטום האָט מען געזעהען פרעמדע, וואס זיינען ארומגענאנגען אין די געווילב־לאָך, אויף יום־טוב זיך איינקויפען. דארט און דא האבען די בעלי־מלאכות פון ירושלים, וואס זיינען געווען זעהר גאסטפריינדליך צו די אורחים, זיי אין שטוב ארויינגעבראכט, אז זיי זאלען ביי זיי יום־טוב האלטען. מענער און חתנים זיינען ארום די שטעלען פון די גאלד־שמוקער געשטאנען, האבען פאר זייערע וויבער און כלות ציערונג, גאלדשמוקעריין איינגעקויפט, אויף מתנות פאר יום־טוב.

נעהמט אן, און דער כהן גדול איינער אליין מיט רוהיגע טריט געהט, דער רויך פון דער גאלדענער בראטפאן פאראוים, און א גאלדען קלינגעלן הערט זיך אין דער שטילקייט פון די גלעקלעך און דאס קלינגעל'ן שרעקט נאך מעהר — אט האט ער שוין די פארהאנג אבגע־רוקט — די אידען האלטען דעם אטעם איין — אט שוין איז ער ער־רינען, ביי גאט, — א טויטע, שרעקליכע שטילקייט איז ארום...

און ער, דאס איינגעל ישמעאל, איז מיט דערינען געווען, — ער זעהט, ווי גאט נעהמט איהם צו, דעם כהן, — און נעהמט פון איהם די בראטפאן צו און רעדט מיט איהם עפעס אין דער שטיל, נאר ווי זעהט עס גאט אוים,—דאס האט ער זיך באין אופן ניט געקענט פארשטעלען. ער האט נאר געזעהן א פלאם פייער און הערליכעם ליכט, — נישט ווי די זון — נאר ווי זיין מוטער'ס אויגען טיילמאל אין א פארנאכט — און שווייג, זעה, גאט פרעגט אויף איהם, — פרעגט איהם דעם קליינעם ישי — יא, ער הערט גאט'ס שטים, — און זי רופט איהם — איהם — קום מיט אריין... קום מיט אריין...

יוסף האט געמוזט דעם קליינעם ישי פעסט ביי דער האנד האלטען

דערנאך, אז דער פאטער און מוטער האבען די עזרות פערלאזט, און האבען זיך אין בית־המקדש־הויף צוזאמענגעטראפען, מאכט דער מאן צו דער פרוי אזוי, איבערגעבענדיג איהר דאס קינד:

— ווילך זיינען די וועגען פון דעם קליינעם יונג, און זיינע מעשים זיינען מיר אונפערשטענדליף. איך האב מורא, אז נישט קיין גוטער נייסט האט דעם יונג בעזעסען — מען מוז מיט איהם צום כהן גדול נעהן, אן עצה פרעגען.

דער יונג וויל צו גאט! —

די מוטער האט דאס איהריגע אין זיך איינגענומען — און בעהאלטען זיך דערמיט אין דעם פערלעגענסטען ווינקעל פון בית־המקדש הויף, אז זי זאל דא גאר נישט אויסמאכען.

דערווייל איז אנגעקומען ערב יום־טוב, ערב סוכות, ערב שמחת־בית השואבה.

מען איז צום טעפער געגאנגען, געקויפט קליינע עהל־לעמפלאך, און ביים שפינער געקויפט וואלענע, לאנגע טיכער, און ביים בוימעל־

אריינשלייכען אין בית־המקדש אריין אין די פארנאכטען ביי די קרבנות־מנחה. ארום און ארום איז שוין טונקעל געווען. נאר פון אינוועניג האט דאס ליכט פון דער מנורה ארויסגעשיפערט — און ער האט גע־ווארט אין א ווינקעל, אז קיינער, קיינער וועט נישט זיין, וועט ער אין דער שטיל פון זיין ווינקעל ארויסגעהן און אריינגעהן צו גאט דערינען — נאך דעם פרוכת, און וועט זיין מיט גאט.

און איהם האט זיך געדאכט, אז גאט ווארט אויף איהם אויך אזוי, ווי ער אויף גאט — אז גאט ווייסט, אז ער איז דא, און רופט צו איהם אין דער שטיל, און ווי זיין מיט איהם, און ארומנעהמען איהם אונטער זיין מאנטל, און בעהאלטען איהם ביי זיך....

און נישט איינמאל האט מרים געקלאפט אויף דעם טויער פון בית־המקדש און גערופען די שומרים, אז מען האט דאס טויער פערשלאסען הינטער איהר קינד און דער שומר האט געזוכט אין די ווינקלען פון בית־המקדש הויף און געפונען דעם קליינעם ישמעאל מיט זיינע גרויסע צוויי שווארצע אויגען, וועלכע האבען, ווי א ני־סענדער שטראם, געצויגען זייער בליק אין איין ציל...

נור דאס איז נאר נישט געווען געגען דעם, וואס עס איז געשעהן, ווען עס איז געקומען דער גרויסער טאג, דער הייליגער טאג, דער יום־הכפורים

מיט דעם כהן־גדול איז ער אויף געווען א גאנצע נאכט אין בית־המקדש הויף. און דער בית־המקדש הויף איז פול געווען מיט אידען איז ווייסע טליתים. — און ער האט געזעהען, ווי די יונגע כהנים׳לאך די פרחי־כהונה, שפיעלען זיך מיט׳ן כהן־גדול, טאנצען פאר איהם, זינגען פאר איהם, און קנאקען מיט די פינגער פאר איהם — און א כהן־גדול איז דאן געווען א יונגער, א אינגעל כמעט, אין א זיידען העמדל איז ער געגאנגען אנגעטהאן, און אלע אידען האבען זיך ג׳ע־פרעהט מיט איהם, און געשפיעלט זיך מיט איהם, אז ער זאל נישט איינשלאפען — און דערנאך, דערנאך, צו מארגענס, — ווי מען האט דאס שפעסל אוועקגעשיקט מיט׳ן שומר צום בארג, און דער כהן־גדול, איז דעם ציץ אויפ׳ן שטערן, מיט׳ן חשן־וואפוד, די בריליאנטען בלישצען, די גאלדענע בראטפאן ברענט, און א רויך געהט אויף, און אלע אידען, ווי איין מאסע, ליגען מיט די פנים׳ער צו דער ערד, פער־דעקט די קעפ מיט די טליתים און א שווייגען איז, א שרעקליכע שרעק

לעצטע זונען־שטראהלען זעהר העל בעגאלדעט געווארען, ווי גאלדענע קופאלען האבען זיך אין זון געברענט.

און שטיל ווערט ירושלים ביי זונען־אונטערגאנג, שטיל און ליכטיג־העל, ווי א לויה פון א גרויסען מת, ווי דאס שטילקייט און העלקייט, וואס ווערט פאר א געוויטער. און פרום ווערט די וועלט, א ווינטעל קומט פלוצלינג אן, ווי פון הינטערען פרוכת ארויסגענאנגען און געהט דורך איבער אלעס, און טובל'ט, און ווארפט א שטילע, פרומע, ליעב־שרעקענדיגקייט איבער דער שטאדט.

דער יום־טוב האט אנגעהויבען מיט רוהיגע טריט אין שטאדט אריינצוקומען.

מען האט זיך די לייבער געבאדען, געוואשענע לייל־עכער אנגע־טהאן, אין בוימעל זיך געשמירט, די בעטען אויפגעבעט, די שטובען אויסגעקעהרט, און די מענער האבען אין די סכות די טישען געגרייט, מיט געהאפטענע טעפיכען די ווענד בעהאנגען, די נידריגע טישען מיט ווייסע לייל־עכער בערעקט. און דא און דארט האבען שוין עהל־ליכט ארויסגעשיינט פון צווישען די טונקעלע גראז, וואס האט די סכות בעהאנגען. און דא און דארט האט מען זינגען געהערט, וואס האט זיך געטראגען פון די נידריגע, אונטער די ציפריסען פערטרונקענע סכות. און דא און דארט זיינען אידען געגאנגען, אין ווייסע לייל־כער צום בית־המקדש הויף אויפגענאנגען. און דער בית־המקדש שפיץ און די טורעמס אויף די מויערס האבען געשימערט אין די לעצטע זונען־שטראהלען, און טונקעל איז געווארען, וואו אין די גע־דיכטע ציפריסען זיינען די הייזער געווען בעהאלטען.

אז בת־שבע האט איהרע עהל־ליכטלאך אין די סכה אנגעצונדען און איבער זיי געבענשט, האט זיך דאס אינגעל ישמעל געהאלטען אין איהר שירץ.

און די ווייבער זיינען געקומען, האבען די לעמפעלאך אנגעצונדען. די מענער, אין די ווייסע לייל־עכלאך געהילט, האבען זיך ארום טיש געזעצט. די קינדער האבען לויב־לידער און קאפיטלאך תהלים ge־זונגען, און ביים עסען איז פרעהליך געווארען. נאר דאס אינגעל ישמעל איז געזעסען בעזונדער, האט מיט די קינדער נישט מיט־געזונגען און איז טרויעריג געווען. און דער שכן, וועלכער האט איהם געוואלט ערפרעהליכען, מאכט צו איהם אזוי:

הענדלער בוימעל געקויפט, אויף מארגען די טיכער אין עהל צו טונקען און אין פייער צו ברענען

און די קלייגע און שווארצע בנות־ציון, געהילט אין זייערע זיי־דענע שווארצע טיכער, זיינען צו די ווירץ־הענדלער געגאנגען, צו די וואס קענען די בלעטער און געווירצען, פון זיי די פיין־שמעקענדע עהלען אויס בשמים און ווירויך צו קויפען, די לייבער זיך דערמיט צו שמירען און די האאר זיך דערמיט צו שמירען צו דעם מארגענדיגען יום־טוב

הלל"ס קרוב האט געוואהנט אין עק שטאדט, אין א לייטענעם הייזעל, מיט א ניעדריגען דאך, און א בריייטער רשות־היחיד האט ארומגערינגעלט דאס הייזעל. די הויז־נעזינדען האבען זייערע פעק־לאך, וואס זיי האבען אויף יום־טוב איינגעקויפט, צונויפגעלענט. און די וויבער האבען דאס עסען אנגעהויבען אבצוקאכען אויף יום־טוב אין ערדענע טעפ, האבן וואסער פון די „מערות" געבראכט, די לעמפלאך צורעכט געמאכט אויף יום־טוב. די מענער האבען זיך נענומען די סוכה צו שטעלען, זיינען אין גארטען גענאנגען, די אתרוגים און לולבים אבשניידען. מרים האט איהר מאן זיין וויים לייגאך אויסגעוואשען אויף יום־טוב. די מיידלאך האבען קרענץ געפלאכטען, די סוכה צו בעפוצען. די אינגלאך האבען זיך אלע צוזאמענגענומען. מיטגענומען די נייע כלים אין וואסער צו טובל'ען, און אזוי האבען אלע דעם יום־טוב אין שטיבעל אריינגעבראכט

די זון האט זיך געזעצט אויף דעם נאלדענעם שפיץ פון בית־המקדש, האט העל בעלויכטען די גאלדענע קופאלען, וואס זיינען אויף די טורעמס ארום די מויערען, וואס הורדום האט געשטעלט. דאס גרינס אין ירושלים, וואס פלעגט אין תמוז־צייט פון די היץ פער־ברענט ווערען און דער עהל־בוימען, וואס זיינען פערלעכצט פון דורשט פערברענט פון זון און פערשאטען מיט שטויב, פלעגען אין די לעצטע חדשים פון זומער, פאר סוכות־צייט, אזוי ווי אין פריהלינג צוריק אנ־הויבען צו בליהען. דאס גרינס אויף דער ערד, די בלעטלאך אויף די עהלבירט־בוימלאך פלעגען צוריק ערפרישט, בעלעבט און טונקעל ווערען — ביז צו רענען צייט. נאר דאך האט זיך נאך דא און דארט ארויסגעווייזען גאלע, ווייסע בערג, פערברענט בליהעטעם, וואס פלעגט פון שטויב און היץ ווייס ווערען. די ווייסע פלעקען זיינען אין די

מענדע וואל וואלפט א ליכטיגקייט איבער דער טונקעלער אויבער־פלער... און א שטיל לייד־ענשאפטליך געזאנג האט זיך געלאזט הערען אין עולם, ווי א ווינד וואלט געבלאזען איבער הארפען און צופעליג אויף זייטען געשפיעלט. און א שטיל בענקעניש איז געלעגען אין דעם טונקעלען עולם, וואס איז געקומען אינאיינעם אהער וועהען מיט בשמים־געשמאק, און מיט שטיל־געזאנג...

די ווייבער זיינען אין עזרת־נשים געווען פערזאמעלט. און א גרויסע זאך האט מען דערפטמאל געמאכט. זיי זיינען געווען ארומגע־צויגט מיט א גאלערעע, אז זיי זאלען קענען זעהן דעם יום־טוב... און נישט מיט מאנספערשוינען קענען צוזאמענקומען.

און אז דער ערשטער שטערען האט זיך אויפ'ן הימעל געווייזען, האט זיך געלאזט הערען א שופר בלאזען, און די טויערען פון בית־המקדש האבען זיך נעעפענט, און איבער די ברייטע מארמארנע פונפצעהן־שטופענדיגע טרעפ האבען זיך אלע לויים, וואס האבען זיך אין ירושלים נעפונען, געשטעלט. זייערע לייכטע, דינע, איידעלע קערפערס זיינען געהילט געווען אין זיידענע לייכטע ווייסע העמדער מיט גאלד־פאסען, און תכלת־פאסען און הארפען־שפיעל און טענצער־געזאנג האט איבער'ן גאנצען הר־הבית געציטערט.

שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות עם אלה הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים...

און א בענקעניש האש געבלאזען מיט מיט'ן געזאנג איבער די קעפ פון עולם, און האט געציטערט צוויישען זיי.

און לאנגזאם זיינען די לויים נענאנגען איבער די שטופען. פון שטופע צו שטופע, און אויף יעדער שטופע האבען די שופרות נע־בלאזען און הארפען־קלאנג האט געציטערט און די לויים האבען א צווייטען שיר המעלות געזונגען:

שיר המעלות לדוד, שמחתי באומרים לי בית ד' נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים.

און ווי זייער געזאנג, אזוי איז זייער נאנג מיט בענקעניש געווען פול און מיט א שטיל ציטעריג לוסטיגקייט...

אזוי האבען די לויים געטראטען פון שטופע צו שטופע, פון מענער־„עזרה" צו ווייבער־„עזרה".

— וואָרט, וואָרט, בחור, מארגען אויף דער נאכט, ביי שמחת־בית־השואבה, וועל איך דיר א גאנצען שאל געבען איינטונקען אין עהל, אז דו זאלסט איהם אונטערצינדען. נאר דו מוזט פרעהליכער ווערען, נו, זאג מיר דיין פסוק.

דאם איננעל האט געשווינגען.

— לאָז איהם אב, עם איז א טרויעריגע קינד — האָט יוסף גע־זאגט צום שכן.

און די מוטער האט געמומען איהר קינד, איז מיט איהם אין דער שטיל ארוים, האט איהם אין זיך ארייגענומען, צוגענומען איהם מיט ביידע הענד, און איהרע לאנגע האהר, וואם האבען זיך ארויסגעפלאכטען פון איהר טיכעל, זיינען געפאלען איבער דעם קינד און האבען איהם צוגעדעקט, און איהרע הייסע טרערען זיינען אויף זיינע באקען גע־פאלען, און זי האט איהם געהאלזט:

— מיין קינד! מיין איינציג, איינציג קינד!

און די נאכט איז נעקומען, ווי אויס א פרעמד אונבעקאנט לאנד, און האט די שטאדט צוגעדעקט. און פון די טונקעלע סכות אונטער די ציפריסען זיינען איינצעלנע נעזאנגען געקומען אהער צו בלאנדזשען פון דער שטערט.

8.

שמחת בית השואבה אין ירושלים.

און צום מארגענס איז געווען שמחת בית השואבה.

נאנץ ארץ ישראל איז אויף דער הר־הבית געווען פערואמעלט. טונקעל איז נאך געווען צווישען עולם. מען האט נעוואלט מיט דעם ערשטען פלאם פייער אויפ'ן ערשטען שטערען. און אין דער טונקעל־קייט האט ארויסגעשימערט גאלד־בלאָה און זילבער־בלאָה, אויף מענער־ברוסט און וויבער־האהר. און געטראגען האט זיך א טונקעלער סוד אויסגעמישט אינאיינעם מיט א בשמים־געשמאק פון דעם טונקעלען עולם, וואם האט זיך נעהערט פון איהם א רוישען, ווי א רוישען פון א טונקעלען ים, וואם וואלפט פון צייט צו צייט א וואלאון די שוי־

קריגען בוימעהל איז די גאַלדענע הענג־לאַמפען געגאַסען און דעם פורפור־שטאָף און די זיידען־פערדעם און די וואַלען־פערדעם דאַרט איז די הענג־לאַמפען אריינגעשטעקט און אָנגעצונדען. און דער גאנצער הר־הבית איז אין פלאַמען ליכט צוגאסען געווארען.

און געקומען איז דאָס ליכט און ווי ימים־וועלען געגאָסען אויף די קעפ פון דעם אָנגעשטאָפטען רעש'ענדען עולם. און האָט דאָ און דאָרט בעלויכטען פנים'ער, שטיקלעך גאָלד־בלעך, שמאראגדען אויף קעפ און אויערען, און שטילע פריידען־יאָבצען האָבען זיך ארויסגע־ריסען פון די הערצער אין איינעם מיט'ן ליכט.

און געוועקט איז געוואַרען דאָס ליכט פון די האַרפען־טענער און פון די כאָהר נעזאַנגען, און האָט זיך שוין געגאסען איבער קעפ, ווי ים־וועלען, ווי עס וואָלט נערענענט מיט זונען־שטראַהלען, און ווייסער מארמאָר האָט נעבערענט אין פייער. און די גאַלדענע טרעפען זיינען צוגאָסען געוואַרען און זיינען צו גאַלדענע טייכען געוואַרען. און אין־דעל און העל איז געווען דאָס ליכט, און געקאָקט האָט עס אין פייער, אויסגענאַנגען איז עס מיט א פריידען־יאָבצען געשריי.

און דאָר, א טונקעלער סוד האָט ארויסגעווהט פון ליכט, און האָט מיט א בענקעניש געווהעט, דא בעלויכטען, און דא פערטונקעלט.

און דאָס פאַלק איז ווי שכור נעוואַרען פון ליכט, האָט זייערע שאַלען און וואַלען־שטאָף אין עהל געטונקט, אין פייער געצונדען, אין דער לופט נעוואַרפען.

און גענאָסען האָבען זיי דאָס ליכט איבער זייערע קעפ מיט פריי־דען־געזאַנג, וואָס האָט זיך נישט אויסגערייקט אין קיין שיר המעלות און קיין תפלה־געבעט, נאָר אין א מעכטיג אונבענרעגעצט האַרץ־נעשריי, אין איינעם געפלאָקערט מיט דעם וואַלען־שטאָף אין פייער.

וואַרים א גרוים בענקעניש האָט זיי ארומגענומען נאָך ירושלים, נאָכ'ן בית־המקדש, נאָך גאָט. קיין מלך פון דוד'ס הויז איז נישטא דא, א גוי, וואָס דיענט צו האַלץ און שטיין, הערשט איבער דער הייי־ליגער שטאָדט, וואו גאָט האָט זיין נאָמען געלאָזט רוהען. דער כהן־גדול ווערט געזעצט פון גוי, אָבער ער קויפט זיין כהונה פאר געלד — איז זיי מעהר נישט איינגעבליבען נאָר דאָס איינציגע בית־המקדש, וואו גאָט אליין רוהט, און וואו די שכינה רוהט הינטער דעם פרוכת, און פון וואַנען עס געהען אלע תפלות אין הימעל אויף. און גאָט איז

און די פיער כהנים־בחורים, ווי פיער ציפֿריסען־בוימער, זיינען געגאנגען פֿאראויס פֿאר זיי, די פֿארנעהמסטע קינדער פון ארץ ישראל. העמדלעך האבען זיי זייערע מוטערס געמאכט צו דעם יום־טוב, זיידענע העמדלעך מיט גאלד געווענבט, און דאך אזוי דין און דורכזיכטיג, אז מען זאל זייערע דינע ביינערדיגע לייבער ארויסזעהן. און גאלדענע גרויסע קריג מיט דעם טיערסטען בוימאויל, וואס האט זיין געשמאק, ווי א געזאנג פֿאראויס געשיקט פֿאר זיך, האבען זיי געהאלטען איז זייערע הענד, און אז דאס פֿאלק האט זיי דערזעהן, האבען זיי פֿאר פֿרייד צו וויינען אנגעהויבען, צו שרייען פֿאר גדולה, און זייערע אתרוגים, וואס זיי האבען אין די הענד געהאלטען, אין דער הויך געווארפֿען.

אזוי זיינען די פיער כהנים מיט די קריג בוימאויל געגאנגען פון מענער־עזרה צו דער וויבער־עזרה.

און פול איז געווען די וויבער־עזרה מיט די שעהנסטע און איידעלסטע טענצער פון ירושלים. שוואַרצע זיידענע דינע הילעם האבען זייער איידעל־וויבער־קערפֿער נעהילט, און גאלד־בלעך האט פון צוויישען זייערע שוואַרצע האהר אראבגעשוועבט, און טהייערע פֿערלעך האבען וויי שטערען פון צוויישען זייערע שוואַרצע האהר ארוים־געשימערט. און שטילע בעטענדיג־שימערענדע בריליאנטען־שטיינער האבען זייערע שטערענס בעפוצט. און געווענבט איז זייער שוואַרץ זיידען שטאף מיט גאלדענע פערים און פֿערל־שנירען געווען.

און טונקעל איז נאך געווען אין דער עזרה, נאר פון אויבען האבען אראבגעשטראהלט די פיער גרויסע גאלדענע הענג־לייכטער, וואס זיינען דארט געהאנגען, און פון דער טונקעלקייט האט ארויסגע־שימערט פֿערל און בריליאנט פון וויבער־ברוסט און וויבער־האהר, ווי א ים, וואס שיקט שוימענדע וועלען אויף זיין אויבערפלעך.

און לאנגזאם מיט בענקעניש זיינען די פיער כהנים־בחורים אין די וויבער־עזרה געשטיגען, ווי דאס געזאנג האט זיי בעגלייט.

און טיערער אלטער פורפור־שטאף און זיידען־פערים, און וואלען־פערים ארויסגעצויגען פון די אלטע כהנים־קליידער, זיינען דארט געלענען, און זיי זיינען די כהנים־בחורים אין די עזרה געקומען, האבען מיט בחור'שקייט אויף די פנים'ער, ארויסגעפיעשטשעט אויף זיערע באקען פון וויבער־בליק און מיידעל־בליק, פון זייערע גאלדענע

די אויגען געוויזען... און דאס פארבען־שפיעל פון די לויים האט פון דערווייטענס דורך דער מחנה אהער געדרונגען. און די מחנה האט געברומט, ווי דאס ברומען פון א ים, און פלאמען פייער האבען זיך געברענט צווישען זיי און זיי... און דא און דארט, מען האט ניט געוואוסט פון וואנען, האבען זיך צווישען עולם, אין טונקעל זיידענעם געהילט, אין פערל געשימערט. קלייגע, דינינקע בנות־ציון געוויזען, האבען זייערע בלוט־פער'שכור'טע נאקעטע הענד פון די שווארצע זיידענע הילעם געוויזען, און ברענענדע פון תאוה, פערדארשטעטע שווארצע אויגען אין בלייכע שטראהלענדע פנים'ער איינגעזעצט. האבען די בחורים, די מענער אין די אויגען געקוקט. אין דעם בליק איז פרומקייט, פערברענט אין תאוה, געלענגען, צניעות און שמעווריגקייט מיט א שטילע, טיעפע, פון יאהרען לאנג דורכגעדעקטע גלוסטונג איז דעם געשמאק פון זייערע אויסגעזאלבטע לייבער האט זיך אין בלוט איינגענעסען, און זיי זיינען פערשוואונדען געווארען, און פער'שכור'ט זיינען די מענער געלאפען נאך זיי... אנדערע האבען זיך ארום דעם בית־המקדש אויף דער ערד געווארפען, און די הענד געהויבען אין דער הויך, הויך געשריען, נישט קיין ווערטער, נישט קיין לויב, נאר האבען ווי ווילד־משוגענע געשריען, די אהר זיך גערישען, דאס פנים אין די ערד געגראבען. און די לויים מיט די הארפעם אויף די בריייטע פער־צעהן־שטאפעלדיגע טרעפ, די שופרות האבען געבלאזען, די הארפעם האבען געשפיעלט, די לויים האבען געזונגען, דאס פאלק האט געשריען. און די קולות האבען זיך אין דער הויך געטראגען, ווי די פלאמען פייער, וואס האבען זיך אויס דער עזרה געגאסען, וואס פון דעם פאלק אין פלאמענדע עהל־טיכער געווארפען, און עס איז געווארען איין שרייענדיג הארץ־געשריי, וואס פער'שכור'ט און פערבענקט, ערפילט מיט תאוה, שרייט עס נאך גאט!

און די נאכט איבער זיי, די ירושלים־נאכט, וואס שטארן און שטארן, מילד־וועג און מילד־וועג רייבען זיך אין איינעם און בערג־געגען די קעפ מיט שטארן־ליכט.

און וויט און בריט האט זיך געטראגען דאס ברענענדער געשריי פון ציון'ס בארג אין דער לופטען ארום, און עס איז נישט געווען איין הויף אין ירושלים, וואס איז נישט בעלויכטען געווארען פון דעם ליכט, וואס האט זיך געברענט אויף'ן הר־הבית. און דאס ברומען פון

דער אל אחד ומיוחד, וואס קען אלעם און האט אלעם, און ער איז מיט זיי, צוויישען זיי, פרעהט זיך מיט זיי און הערט זייער געזאנג און לויב — און ער איז דער אייניציגער גאט איבער אלעם.

זיינען זיי פאר שכרות און התלהבות אויף דער ערד געפאלען, איינגענאבען די פנים'ער אין די קאלטע שטיינער און געלעגען שעה'ן לאנג. די עלטעסטע פון פאלק, די פארזיצענדע פון די סנהדרין מיט וויים־געגרויטע האהר, מיט טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, וואס דאס פאלק שטעהט אויף פאר זיי, אייליען פון דערווייטענס, וועז עס דערזעהט זיי — ארומגערינגעלט מיט קליינע קינדער, לאבען וויילד. ווי קליינע קינדערלעך, כאפען פייער אין די הענד, ווארפען פייער פון די הענד. דארט האבען מענער ארומגערינגעלט א פלאם פייער. געטאנצט, ווי משוגעים, ארום דעם פייער. געשפרונגען אין פייער, די לייליכער פון די לייבער ארבאבענומען, און איינגעטונקט און אונטער־געצונדעז. דארט האבען אנדערע די קליינע כהנים אין זיירע וויסע טליתים אויף זיירע הענד געכאפט און מיט זיי זיך ארומגעטראגען. אין די ווינקעלעך האבען קופקעלעך אלטע גרייז־נרויע אידען ארומגע־רינגעלט, וועלכע מיט פלאמענדע אויגען און מיט הענד־וווייזונגען האב־בען דערצעהלט פון אידישע גבורות, פון די חשמונאים, פון בית־המקדש, און געוויזען ערגעץ־וואו וויים. און געברומעריי איז געהערט געוואלטן צוויישען דעם עולם, ווי פון א ים... אין אן אנדער ווינקעל איז א מיי־דעל אין א זיידען־לייוענד געהילט געשטאנען, פאר איהר האט א צווייטע אויס א גאלדענעם בעקען אויל גענאסען, קליינע וועלען געטוקט און פאר איהר געברענט. דאס מיידעל האט ארום דעם בעקען פייער געטאנצט, פאמעליך, אהנע צו בעוועגען מיט איהרע אברים, וועלכע זיינען אין דער הילע געוויקלט, האט זי איהרע פים געשטעלט, אין דער שטיל, אין דער שטיל האט זיך איהר קערפער, ווי א געבעט אייניציגווייז אנגעהויבען מיט צו בעוועגען. ווי א קינד אויס דעם שלאף געוועקט, נאר אייניציגווייז, אייניציגווייז, לויט דעם פייער פלאם, האט זי מיט איהר גאנצער נשמה ארום דעם פייער אנגעהויבען צו טאנצען, האט פון זיך איהר טונקעלע הילע פאלען געלאזט, און איהרע ביינער האבען ארויסגעקוקט זיך פון איהר זיידען ברוסט־טוך, וואס איז אויף איהר, — האבען זיך מיטבעוועגען מיט איהר, ווי א געזאנג. ארום איהר האבען זיך בחורים געקליבען... פייערלעך האבען זיך אין

— ער האָט זיך דורך'ן גאַנץ יום־טוב נישט געוויזען, די עבודה האָבען די כהנים פון „משמר" אָבגעטהאָן.

— די דינים פון סנהדרין זיינען נישט נילטיג, ביז דער ראש־החויל בעשטעטיגט זיי נישט.

— א עת־צרה אויף אידען.

— אוֹן אונטער וועמעס הענד גיט ער אונז אונטער, אונטער א פאַלק, וואָס דיענט צו האַלץ אוֹן שטיין.

— אז אידען זיינען גוט, קען קיין ממשלה איבער זיי קיין שליטה נישט האָבען, אוֹן אז אידען זיינען שלעכט, איז אפילו א פאַלק פון קנעכט רעגיערט איבער זיי.

אוֹן זיי האָבען זיך אומגעדרעהט צו ירושלים צו, אוֹן האָבען דערזעהען די שפּיץ הייזער אוֹן די גאַלדענע טורעמס פון די פעסטונגען, וועלכע שטאַרען ארויס פון הינטער דעם מויער. אוֹן הויך אויפ'ן הר־הבית, ווי א פליסענדער, איז דער לופט הענגענדער ים האָט זיך איז דער זון גענאַנצט דער וויסער מארמאָר פון בית־המקדש, אוֹן מיט זיינע גאַלדענע נאַדלען איז דער הויף האָט גאָט'ס הויז אויפ'ן הר־הבית אויסגעזעהן, ווי אן אדלער, וואָס פערשפרייט זיינע פליגלען איבער דער הייליגער שטאָדט. אוֹן דער הימעל, וועלכער האָט זיך געצויגען פון הינטער דעם הר־הבית אן ביז ווייט־ווייט ארונטער הינטער די הרי־אפרים, האָט בערג אוֹן טהאל, פעלד אוֹן הויז בענאַסען מיט ליכט, לעבען אוֹן פרעהליכקייט.

אוֹן די ארויסגעהענדע פון ירושלים האָבען זיך צו דער ערד גע־וואַרפען, זייערע הענד אוֹן זייערע טיכער קיין ירושלים אהין געשווינ־קען אוֹן האָבען אזוי געזאָגט:

— ירושלים, ירושלים, ליכט אוֹן קרוין פון אונזער קאָפּ, זיי בע־גריסט, זיי בעגריסט. זיי זיכער אוֹן פעסט, גאָט איז דיין בעשיצער. קיין פיינד וועט אויף דיר זיין פאָהן נישט הויבען, קיי צווינגער וועט זיך איבער דיר נישט ריהמען קענען. גאָט וואָכט איבער דיר טאָג אוֹן נאַכט. דיינע קינדער האָרען ארום דיינע מויערען, ווי די שפּסען ארום דעם פאַסטוך. זיי געגריסט, ירושלים, ירושלים, אונזער בע־שיצונג אוֹן שטאַלצקייט!

פֿאלק, און דאס געזאנג און געשריי האט זיך אויף מיילען ווייט גע־
טראגען. און דער פרעמדער, וואס זוכט דארט נאר ישורון־טהאל, האט
דערזעהן דאס ליכט, וואס געהט אויף פון יהודה־בערג, האט ער זיך
נעפרעגט: וואס איז דאס פאר א געשריי, וואס געהט אויף צו אונז
פון די יהודה־בערג? און וואס איז דאס פאר א געשריי, וואס געהט
אויף צו אונז פון ציון'ס בארג? האט מען איהם געענטפערט: א גרויי־
סער, גרויסער יום־טוב איז היינט אין יהודה!

צוזאמען איז מען אין ירושלים אריינגענאנגען. און איינציגוויז
איז מען פון ירושלים ארויסגעגאנגען.

אלע וועגען האבען פון ירושלים די עולי־רגל'דיגע געפיהרט מיט
פרעהליך־שטראהלענדע פנים'ער, און מיט האפנונג, מיט א פול הארץ.
און שטאלץ איז מען געווען אויף ירושלים, אויף דעם בית־המקדש.

— ירושלים, גאמט שטאדט, פון וואנען ליכט און גערעכטיגקייט
געהט ארויס, דיך זאל בעזיענען א פרעמדער, דיך זאלען בעשמוצע
פרעמדע הענד — ניין, ניין, גאט וועט נישט דערלאזען.

— מיר זיינען זינדיג, זינדיג פאר גאט, — האט א צווייטער פון
דער מחנה אבגעענטפערט און פערשוויגען געווארען.

— און ווי נישט זינדיג מיר זאלען זיין, מיט אלעם וועט גאט
אונז שטראפען, אונזער ערד וועט ער פערדורשטען פון זון, די געבורט
פון אונזערע ווייבער וועט ער שלאגען מיט פריהען טויט, אבער
ירושלים, אונזער ציערונג און שטאלץ, דארט, וואו ער האט זיין נא־
מען געלאזט אנרופען, דאס בית־המקדש שעהנקייט און האפנונג, ניין,
חלילה.

— און א פרעמדער רעגיערט איבער אונז. אין הורדום פאלא־
וואהנט א רוימישער פראטעקטאראטאר, צעהלט אונזערע קעפ, ווי מיר
וואלטען שקלאפען געווען, און נעהמט פון אונז קעפ־מס. ער האט
ארומגערינגעלט ירושלים מיט זיינע חילות; דער כהן־גדול האט
ביי איהם זיין כהונה־גדולה נעקויפט פאר דריסיג טויזענד שטיק
זילבער.

— מיט די אתרוגים איהם צו פערווארפען האט מען געארפט,
טויטען איהם ביים מזבח.

און אנגעזעהענסטער פון דער נאנצער ערד. זעה דעם כבוד, וואס מען טהיילט איהם אב, אלע רוקען זיך אב פאר איהם, האבען דרך־ארץ פאר איהם. א געוועהנליכער פועל איז ער, א יגיע־כפים, וואס ארבייט א נאנצען טאג אין פעלד, און וועט נישט אבענטפערען קיין שלום אויף קיין גרוש, כדי נישט צו בעלמוטשען די צייט, וואס ער האט פערקויפט זיין בעל־הבית. דאך איז ער דער פרומסטער פון שטאדט, וואס קען צום מייסטען אין די הייליגע ביכער. און אלע ווייסען, ווי נאהענט ער איז צום הימעל. מלאכים קומען פרייטאג צו נאכט צו זיין טיש הערצן זיין קידוש, און ער רעכענט זיך פאר איינעם פון די עלטעסטע פון די תנאים. נאר פאר צניעות, פאר ענוות וויל ער נישט אננעהמען די שטעל, וואס די סנהדרין האבען איהם אנגעבאטען צוויישען זיך. זעה, אויך דער אלטער ר' תנחום האט איבערגעלאזט זיין אקער־אייזען אין פעלד און איז געקומען משמח זיין חתן־כלה. נישט אזוי ווי עס שטעהט איהם אן, לויט זיין כבוד, טאנצט ער פאר דער כלה, וואס פייערדינג העלצער פון האנד צו האנד און פרעהט זיך מיט איהר. און פיהרט די קינדער ביי די הענד, זינגט מיט זיי, און פרעהט זיך מיט זיי. נאר נישט פערלירט ער פון זיין כבוד דורך זיין אפענער פרייד. אלע ווייסען, אז נאר פאר די מצוה וועגען, וואס איז אזוי גרויס, משמח זיין חתן־כלה־פאר, איז ר' תנחום ארויסגענאנגען פון זיין פרומען, שטילען, טרויעריגען טאג־לעבען, צו פרעהען זיך מיט דעם חתן־כלה־פאר.

און ווי א מלך נעהט דער חתן. אננעטהאן אין זיינע יום־טוב־קלייד־ער מיט דער חתן־קרוין אויף זיין קאפ, פיהרט ער די כלה ביי זיין האנד פון איהר פאטער־הויז, צו זיין מוטער־שטוב ברענגט ער זי זיך אהיים. אראבגעלאזט די אויגען צו דר'ערד, ווי עס פאסט פאר א כשר'ע אידישע קענינ־טאכטער, נעהט די כלה צו זיין זייט, בעפוצט איהר קאפ מיט די כלה־קרוין, געשמירט איהר לייב מיט טייערע בשמים, וואס איהר מוטער האט זי צו איהר חופה־נאכט אויסגעשמירט—פערשפרייט זי איהר כלה־געשמאק ארום זיך. און אייגעשלאסען אין שטילע פרייד, טיעף אין זיך הויבט זי פון צייט צו צייט איהר שעהנעם בליק צו איהר חתן ארויף, ווי זי וואלט איהם אין דער שטיל געזאגט: „דו האסט מיך געפונען, דו האסט מיך ענגומען, איך בין בעריים דיך צו געהאלטען, ווי דו וועסט בעפעהלען. מיין הערר און

די חתונה.

איבער דעם מאדק פון דעם קליינעם שטעדטעל צפת איז א שמחה, א פיערעל־שפיעלען, א פליטען־פייפען, א ווייבער־מענער־געזאנג. אויסגעמישטע פריידען־קולות פערטויבען דאס געסעל. די קינדער מיט הדסים אין די הענד טאנצען פאר דעם חתן, און די כלות, שטאדט־מיידלעך, רינגלעז אים ארום, זינגען פאר איהם: „דיין חלק האסטו גוט אויסגעוועהלט. עס איז צו ריהמען, עס איז צו ריהמען!" די בחורים טאנצען ארום דער כלה:

א שעהנע כלה און א פרומע,
איהר האאר נישט געפארבט,
נישט געפארבט, נישט געשמירט
און דאך פיעל חן...

צו דער חתונה האט דער פועל איבערגעלאזט זיין אקעראייזעז אויף דעם פעלד, און איז געגאנגען מקיים זיין א מצוה, משמח זיין חתן־כלה. דער שטאדט־בעל־מלאכה האט זיין ארבייט פערלאזט, דער למדן זיין ספר, און דער שרייבער זיין פעדער, און טאנצען פאר חתן־כלה, צו פערשעהנערען די שמחה. אלע הייזלער אויסגעקערהרט, אלע שטיבלעך אויפגערוימט. און אלע שטאדטס־לייט אנגעטאהן אין יום־טוב'דיגען, זיינען געקומען מקיים זיין די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה...

פאראויס דאס טענצן־בוימעל מיט דעם לינדען־בוימעל, וועלכע די עלטערען פון חתן־כלה האבען איינגעפלאנצט ביי זייער געבוירען ווערען, און צו זייער חתונה אבגעשניטען, און געמאכט דערוים חופה־שטאנגען פאר דער יונגער פאר, דערנאך מיט דעם האהז, מיט דער הוהן טאנצט מען פאר חתן־כלה אנטקעגען: „מהרט אייך, ווי די היהנער". אין דער עדה אויסגעמישט איז דער עולם, — יונג און אלט, מענער און ווייבער. די יונגע־לייט קוקען די כלה אין פנים אריין, און ריהמען איהר שעהנקייט הויך, כדי די קנאה צו ערוועקען ביי דעם חתן, אז ער זאל זי מעהר ליעבען. צווישען דעם עולם דער אלטער תנא.

זעה, געוועהנליכע קליידער געהט ער אנגעטאהן, נאר דאס העמדעל אויף זיך ארומגעוויקעלט, אין א וויים ליילעך, דאך דער חשוב'סטער

נאך פרעהען זיך מחותנים מיט חתן־כלה. און א קול הערט זיך הינטער'ן פענסטער דין און קלינגענדיג, ווי דאס קול פון א טויב ברומט הינטער'ן פענסטער:

— צו וואס פיהרט איהר אייער טאכטער אונטער דער חופה? פאר וועמען געווינט איהר קינדער? — און נאט האט דאך אבנע־טהאן זיין האנד פון דער שטארט ירושלים, זיין הויז גיט ער איבער דעם שונא...

א מינוט זיינען אלע שטיל געווארען, כאטש זיי האבען גאנץ גוט געוואוסט, וועמעס קול דאס איז—און אז ער האט זיך אין דער טהיר געוויזען, זיין טלית צוריסען אויף איהם, און דאס נאקעטע פלייש האט זיך ארויסגעווייזען; פון זיינע בארפוסע פיס האט זיך בלוט געהויבען. די האאר פון זיין בארד און פון זיין קאפ, וואס זיינען ווילד בעוואקסען געווען, האבען זיין פנים פערשטעלט, נאר זיינע נאקעטע שוואך־פערברענטע מאגערע הענד האט ער אין דער הויך דערהויבען, און כאטש ער האט געטראגען אויף זיך זיין צורי־סענעם קעמעל־פעל, וואס דאס האט געוויזען, אז ער איז א עזעל־טרייבער, דאך האבען אלע ציטערענדיג אויסגעהערט זיינע רייד, וואס האבען געברומט, ווי מיט א מעסער געשניטען:

— צו פאר דעם שונא געווינט איהר דען נישט אייערע קינדער, אז ער זאל זיי פאר זיינע קנעכט־לויפער מאכען, אייערע טעכטער צו זיינע וועשערין און קעכינס. און די עדעלע פון אייערע טעכטער צו די בעריענטע פון זיין בעט. און אייערע בחורים — צו זיינע רייט־וועגען וועט ער זיך שפאנען, און די עדעלע פון אייערע בחורים, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און זיי וועלען בעהעפטען אייערע קינדער, א בחור מיט א בתולה, א ברודער מיט א שוועסטער, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און ווי אויף דעם קלייד—וועלען זיי אויף אייערע קינדער גורל ווארפען, ווער עס זאל וועמען געהערען.

א דערציטערטקייט האט אלע ארומגענומען. שוואך האט די נאכט אריינגעקוקט דורך די פענסטער־לעכער. טונקעל האט זיך געברענט דאס ליכט פון די אויל־לאמפען, די אורחים מיט די געבע־טענע זיינען שטיל געבליבען זיצען, די טענער און די געזאנגען זיינען אין מיטען איבערגעהאקט געווארען. און די טענצער האבען זיך אין

מיין מאן". — דענסטמאל ווייזט זיך ארויס איהר האלז טונקעל און פול. עס ווייזט זיך אויס איהר פערל־שנור, ווי א טוי־בערעקטער ווייטרויבען־שטאקעט, וואס וואקסט ביי איהר פאטער אין גארטען, אזוי שטיל און פול, ווי איינגעשלאפען וואלט איהר מיידעל־בלוט. אין איהר. א פערשלאסענער שטילער קוואל איז דאס מיידעל וואס נעהט יעצט נעבען איהר חתן־הער און קוקט אויף איהם מיט הכנעה און טיעפע פריידליכע אונטערטעניגקייט: וועק מיך, הערר! וועק מיך, מאן. ווי א שטיל געזאנג וואלט אין איהר געזונגען און נאך אזוי אונשולדיג, גאנץ, מיט טוי בעהויבט, אין איהר בתולה'קייט פערשלאפען, ווי עס זאגט עדות אויף איהר דאס פער'חתמ'עטע, ארום פערשלאסענע וויין־טונדעלע, וואס מען וועט זי דערויף ארויפוועצען, וועז זי וועט צו איהר שווינגער־שטוב קומען, צו ווייזען, אז זי איז אזוי פערשלאסען און פער'חתמ'עט, און קיינער האט נאך פון איהר ווייז נישט געטרונקען. ווי פון דעם טונדעלע ווייז, אויף וועלכען זי זיצט...

און דער עולם קומט וואס אמאל מעהר צו, אלץ פערלאזט זייז ארבייט און טהאן, און קומט משמח זיין חתן־כלה. נישט תורה זאל מען לערנען—און צו דער חתונה קומען. א קעניג מוז זיך אבשטעלען, אז מען פיהרט פאר איהם א כלה פארביי; אפילו א מת, אז מען פיהרט בעגראבען, מוז מען די לויה אבשטעלען, און די כלה אדורכ־לאזען.

האט דער חתן זיין כלה אין זיין מוטערס שטוב געבראכט. די שטוב אויסגעקערהרט, דאס בעט אויפגעבעט, דאס ליכט אננעצונדען. און דער טיש איז געגרייט. האבען זיך די מחותנים און די אורחים ארום די טישען אויסגעזעצט. און דער חתן מיט דער כלה צווישען זיי. די קרובים זיינען געשטאנען נעבען זיי און האבען זיי בעדיענט, און די חשוב'סטע פון דער עדה זיינען געשטאנען פאר זיי, און האבען זיי משמח נעווען. די בעלי־מנגנים האבען געזונגען, די טענצער האבען געטאנצט און די פייער־וואַרפער האבען פאר זיי פייער־פלאַ־מען געווארפען. און די שווינער האט זיך נעפרעהט מיט איהר כלה, און דער שווער מיט זיין איידעם. דער, וואס האט געקויפט, איז געווען פרעהליך, און דער וואס האט פערקויפט איז נעווען פרעה־ליך... נאר די בעלי־ תורה, וואס זיינען דאַרט נעווען, האבען נאט'ס וואַרט נע'דרשן'ט, איז נאט'ס וואַרט געווען צווישען זיי.

דער עולם איז געווארען שטיל. אלע האבען געוואוסט, ווער דאס איז. א משוגענער נביא האט זיך ארומגעדרעהט אין שטעדטעל, אין די הייליגן, אין די חורבות האט ער זיך אויפגעהאלטען, שטענדיג אין מדבריות ארומגענאנגען. פלוצלינג פון צייט צו צייט קומען אין שטאדט אריין און נביאות זאגען, א שרעקליך נביאות. ער פלוצלינג הערען קולות פון טהאלען און חורבות צו איהם אויפגעהן, וואס האבען אננעזאגט שלעכטע בשורות. האט ער געטראגען א זאק אויף זיין לייב, מיט אש זיין קאפ בעשטרויערט און פלוצלינג פייניגען זיין לייב. די קלוגע־לייט, די צדוקים, וואס האבען נישט געגלויבט אין קיין רוחות, אין קיין קולות, האבען זיך פון זיין נביאות גארנישט געמאכט. אבער דאס פאלק האט זיך זעהר געשראקען פאר זיין נביאות און מורא געהאט פאר איהם, און זיין בעגענענונג יערעם מאל אננענומען פאר א שלעכטען צייכען.

נאך זיין פערלאזען די חתונה, האט דער תנא געוואלט ווייטער משמח זיין חתן־כלה און די געסט—עס איז איהם אבער נישט געלונגען.

אין א צווייטען ווינקעל ביי דער טהיר איז א קופקעלע געזעסען. טונקעל איז דארט געווען ביי זיי, שוואך האט אהער געשיינט דאס ליכט פון דעם חתן־כלה־ווינקעל, ווי דאס געשטיקטע געזאנג פון דארט אהער. ווארום עס זיינען דא מעהר געווען פערזאמעלט פון אזעלכע, וואס האבען נישט די זכיה געהאט צו זיצען ארום דעם חתן־טיש. עס זיינען מעהרסטענס בעלי־מלכות געווען, וואס האבען נישט געקענט די הייליגע שריפט. און זיי זיינען מיט די ווייבער אין איינעם געזעסען.

קפדותא דער קלייזער פארבער, וואס האט נאך געהאט די גע־פארבטע שנירלעך איבער זיין אויער דורכגעצוינגען, וואס אויף דעם האבען איהם שוין אייניגע פארזיכטיג געמאכט, אז עס איז נישט פאסענד אויף קיין חתונה צו קומען מיט די צייכען פון זיין מלאכה—ער אבער, ער האט געהערט די נגונים אין גאס זינגען, האט ער גע־לאזט שטהן זיין ארבייט אין מיטען, און אויף דער חתונה געקומען. האט ער מיט מורא צוגעהערט דעם נביא'ס רייד. האט ער זיך צווישען דעם עולם אנגערופען:

—די הערערן פון דער וועלט פיהרען צווישען זיך א קריעג. און אויף אונז וועט דער צארן ווערען אויסגעגאסען...

די ווינקעלעך בעהאלטען. די כלה בעהאלט זיך הינטער דעם חתן'ס ארים און ווייגט אין דער שטיל...

נור דאן האט זיך אויפגעהויבען דער אלטער תנא ר' תנחום, וואס איז דארט געווען צווישען די געבעטענע, און האט זיך אנגענ־ רופען צו איהם מיט זיין מילד קול:

— פאר וואס ביזטו געקומען אויף דער חתונה איז וואכענדיגע קלייד ער? ביזטו געקומען אויף דער חתונה, וואש דיינע הענד און פיס, טהו אב דאס אש פון דיין קאפ און וואלף אראב דיין מאנטעל און זעץ דיך צווישען די געבעטענע. דיין כוס שטעהט פאר דיר, און דער טיש איז אנגענרייט פאר דיר. וואלום מען דארף נישט זיצען צווישען חתן־כלה אין וואכענדיגע קלייד ער, און מען דארף נישט קלאגען, וועז דער חתן זיצט צווישען אונז...

— אייערע חתונות זיינען לווית, וואלום צום טויט געווינט איהר קינדער. אין די קולות פון אייערע שמחה־געזאנגען הערט זיך דאס פון די שווערדען־שארפען, וואס דער שונא שארפט אויף אייך.

— די כיצוה משמח צו זיין חתן־כלה איז א גרויסע זאך, און ווער עס שפ ט זי, דער שטערט א גרויסע זאך. דערפאר בעט איך פון דיר, אז דו זאלסט נישט שטערען די שמחה פון חתן־כלה — רערט ר" תנחום ווייטער.

— פון די הייליגען הערען זיך קולות, פון די בערגער נידערען שטימען: אין יערער חורבה ברומט עס און ווייגט—מיין הויז וועל איך צושטערען איבער די זינד פון יעקב, וואס זיינען פיעל.

— מען הערט נישט צו קיין קול, וואס קומט פון הייליגען אוז בערגער. און אויף דיר בין איך גוזר, קענסט דו נישט טהוייליגען דיין פרייד מיט אונז, שטער אונז נישט, צו פרעהען זיך און מסיים צו זיין א מצוה.

— פאר וואס פערטרייבסט דו מיך פון דער חתונה, און איך וויל זיך דאך אויך משמח זיין מיט אייך. אבער וואס זאל איך טהאן, נאט לעגט ארויין א קלאג־ליעד אין מיין מויל. און וויל איך א חתונה־ ליעד זינגען, זינג איך אייך א לויה־ליעד. נאט האט מיך געשטראפט.

— מען קומט נישט מיט לויה־ליעדער אויף קיין חתונה צו נעהן

— האט דער תנא געזאגט.

דער נביא האט די חתונה־שטוב פערלאזט.

כלה פון דער חופה, האט אניעדערגעלעגט זיין שווערד צווישען זיך און זיין כלה און האט געשווארען, אז זי זאל נישט פריהער ווערען זיין ווייב, בעפאר דער שונא וועט נישט ווערען ארויסגעטריבען פון דער הייליגער שטאדט, ירושלים. און נאך די זעלבע נאכט האט ער פערלאזט זיין כלה און איז געגאנגען מיט דער מחנה אב קיין ירושלים.

— עס איז געגען דער דין פון דער תורה — האט זיך אנגערופען א איד, א תלמיד חכם, וואס איז געווען אין א ווינקעל. — אין דער תורה שטעהט געשריבען, אז א חתן, וואס האט זיך גענומען א כלה, דארף פאר דעם ערשטען יאהר נישט פערלאזען זיין ווייב אין די מלחמה צו געהן.

ווען איז דאס געדרעט געווארען — ביי א געווהנליכע מלחמה, ביי מלחמת־מצוה איז אנדערש, והראיה ביי די 'חשמונאים, א מלחמת־מצוה איז אפילו דוחה שבת — האט זיך א צווייטער תלמיד־חכם אריינגעמישט.

די תלמידי־חכמים האבען געפונען איינער דעם צווייטען — האבען זיי זיך אבגעשוידט אין א ווינקעל און דארט וויטער געפיהרט זייער ויכוח. דער איבריגער עולם האט ארומגערינגעלט דעם סגי־נהור, רבי תנחום, און געווארט אויף איהם, וואס ער וועט זאגען.

דער סגי־נהור, רבי תנחום, ארום וועלכען דער עולם האט זיך ארומגעקליבען, איז אליין נישט געווען פון שטעדטעל נצרת. ער דאט זיך ארומגעדרעהט אין דער געגענד פון גליל. כאטש א פרוש, א נזיר, אזוי גאר, מיט געוואקסענע האאר, און נישט קיין פלייש געגעסען, און נישט קיין ווייז געטרונקען, דאך האט ער זיך נישט ווי אנדערע נזירים אויפגעהאלטען אין די העהלען, בעהאלטען זיך פון מענשען אין די מדבריות. ער האט זיך געפונען צווישען פאלק, געגאנגען פון שטעדטעל צו שטעדטעל, און נישט קוקענדיג אויף טהרות, איז ער שטענדיג אריינגענגענגען אין מענשען־געצעלטען איבערנעכטיגען, וואס רום ער האט געזאגט — אז דאס אויפהאלטען צווישען מענשען איז פיעל וויכטיגער, ווי דאס אבשיידען אזן ריניגען זיך, וואס ברענגט צום ערווייטערען זיך פון מענשען. און כאטש ער האט אויף זיך אנגעוענדעט אלע חומרות, ווי ער וואלט געווען פון בית־שמאי, אבער צו מענשען איז ער געווען צולאזענדיג און ענוה'דיג ווי איינער פון בית־הלל. ער פלעגט מיט די חסידים ראשונים אויפכאפען זיך

דער עולם האָט איהם אָנגעקוקט, וואָרום קיינער האָט נישט פערשטאַנען וואס ער מיינט. און ווי עס זעהט זיך אויס, האָט ער אויך נישט געוואוסט, וואָס ער זאָגט. נאָר עס איז אויך איהם א גרויסע שרעק אָנגעפאַלען פון נביא'ס רייד, וואָס ער האָט געהערט. ער האָט געוואוסט, ווי עס טהוען זיך ערגעץ וואו אַב גרויסע זאכען, און עס וועלען קומען שרעקליכע צייטען, וואָרום פון אומעטום, וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט עפעס שרעקליך קלאָגען. אין ירושלים וועז ער איז געווען צום לעצטען מאל, האָט ער געהערט עפעס וועגען קאַפּ־מס דער עולם האָט זיך אין בית־המקדש הויף צוזאמענגענומען. האָט מען געזאָגט, מען דארף מלחמה האלטען, וואָס וועז—האָט ער נישט געוואוסט. און פון דעם אלעם, פון די אלע קלאָגען, שרעק, אין די שוהלען אויסרופען—איז ער אזוי דערשראָקען געוואָרען, אז ער האָט געזאָגט, ווי אין דעם טאָן פון א גרויזאמען נביא,—דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, נישט געוואוסט און נישט פערשטאַנען די וועלטער; און וועז ער האָט געזעהען די דערשראָקענע, נייגיעריגע געזיכטער, וואָס האָבען געקוקט אויף איהם, געוואָרט צו בעקומען א ערקלערונג, וואָס ער האָט געמיינט, איז ער נאָר דערשראָקען געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען צו ריידען, צו מאכען מיט די הענד און צו שרעקען:

— הערען פון דער וועלט קומען און וועלען מלחמות פיהרען צווישען זיך — און זייער גרימצארען וועט וועלען ערפלאָמט, וועה צו אונז, אויף אונזער קלייד האבען זיי גורל געוואָרפען. יא, איך האב עס געהערט. די שטיינער אין די גאסען רעדען דערפון. קולות געהען פון די וויסטען, פון די חורבות ארויס...

די וועלטער האָבען אָנגעשטעקט די אָנדערע, וואס זיינען דארט געזעסען. איינער האט געקוקט אויף דעם צווייטען. דער טעפ־קלעפער, וואס איז דארט געזעסען, האָט דערצעהלט, אז ער איז געווען אויף דעם מארק אין כפר־נחום, האט ער געהערט אויסרופען: „וועד עם ווילל זיך מקנא זיין גאט'ס נקמה און געהן אויף קיין ירושלים, מלחמה האלטען מיט'ן שונא, איהם צו פערטרייבען פון גאט'ס ערד, זאל זיך צוזאמענעמען צו יהודה הקנאי, וועלכער נעהמט צונויף זיין מחנה".

און עס איז דארט געווען א חתן, וואס איז געקומען מיט זיי

ערגעז וואו... אין ירדן זיך טובל זיין.. ער איז טובל... און גרייט אן צו משיח'ס קומען, פון דוד'ס הויז זאל אויפשטעהן משיח... דארף מען זיך טובל זיין... — און זיין גרייט צו זיין קומען — האט די אידענע פערשעהמט אבגעהאקט איהרע ווערטער, אז זי האט די דרייסקייט נע־האט אריינצורעדען צווישען עולם.

דער עולם האט א מינוט אויסגעהערט דער ווייבעל'ס רייד מיט ערנסט. באלד איז איינעם פון זיי נישט געפאלען, וואס ווייבער מישען זיך אריין אין געשפרעך ביי די מאנספערשוינען — האט ער זיך אנ־גערופען:

— וואס, צו ווייבער איז שוין געקומען די נבואה, און ווייבער רע־דען שוין פון אזעלבע זאכען. עס וועט באלד קומען א צייט, און די ראבען אויף די דעכער וועלען אנהויבען צו פלאפערן דערפון, וועט מען דען אויף זיי קוקען?

— ווייבעריש גערעדעטס — האט א צווייטער געלאבט — איהר חכמה איז נאר דער טאפ...

— און צו קינדער געווינען — האט דער ערשטער צוגעלעגט.

די ווייבער האבען זיך פערשעהמט אבגערוקט, ווארום עס האט זיך א שטיל קיכערן געהערט.

— לאבט נישט אויס דעם, ווארום אז עס וועט זיך דערנעהנטע־רען דער טאג פון גאט, וועט גאט זיין גייסט אויסגיסען אויף אלט און יונג, אויף ווייבער און קינדער, און אלעס וועט נביאות זאגען, אזוי ווי אין פסוק שטעהט: „ויהי ביום ההוא..." — האט דער סגי־נהור נע־זאגט, איינשטיל־ענדיג די שפאטער און כדי צו הויבען דעם הויך פון די ווייבער, האט ער צוגעגעבען:

— לאך נישט אויס די ווייב, ווארום כאטש דו לויבסט יעדען טאג, אז גאט האט דיך נישט צום ווייב געמאכט, איז עס נאר דערפאר, ווייל דער מאנספערשוין האט מעהר מצוות פון דער ווייב, אבער פערגעס נישט, אז פון ווייב קומסט דו ארויס. און וואהל איז צום קינד, וואס האט א ענגיטע מוטער, — האט ער צוגעגעבען.

דער עולם איז רוהיגער געווארען. די ווייבער האבען זיך גע־פונען געטרייסט. איינער, וואס זעהט זיך אויס, ער האט געקענט די שריפט, האט זיך אנגערופען:

— די קינדער פון דוד'ס הויז האבען זיך אויסגעלאזט, ווארום

פריהמארגענס איז פעלד געהן אוּן זיין קריאת־שמע זאגען. אין די דינים פון דער תורה אבהיטען איז ער געווען צו זיך אזוי שטרענג, ווי א פרוש פון בית־שמאי קען נאר זיין. אוּן פיינר נעכאט הורדוס־הויז אוּן אדום, וואס איז אין ירושלים געזעסען, ווי דער פערביסענסטער קנאי, אוּן צו דעם אלעם פלעגט ער זיין צוגעלאזען צו מענשען.

אוּן ווייב ווי א קינד, אוּן קיינמאל נישט ענטפערען אויף קיין בעלײדיגונג אוּן יעדען פון וועג אויסטרעטען, ווי אייגנער פון בית־הלל. וואהרום זיין שפּריך־וואהרט איז געווען: „נעהם פון יענעם דאס גוטע, נישט קוקענדיג, ווער ער איז, אוּן דאס שלעכטע לאז איבער". דורך דעם האט איהם דאס פאלק זעהר ליעב געהאט. וואהרום כאטש ער האט נעקענט אין די הײליגע שריפט אוּן איז געווען א גרויסער תלמוד־חכם, דאך האט ער זיך מיט די תלמידי חכמים נישט געחבר'ט, נאר שטענדיג געווען צווישען המון אוּן געפיהרט זיך ווי אייגנער פון זיי. אוּן קיינמאל נישט אין זייער געגענווארט גערעדט פון תורה, אדער פון די הײליגע שריפט מיט וועמען עס איז, כדי נישט צו פערשעמען די, וואס קענען נישט, אז עס זאל נישט אויסזעהן, ווי ער לאכט אויס דעם ארימאן. אוּן געחבר'ט האט ער זיך מיט פאלק, אוּן געזאגט האט ער: „איך קום נישט אייך צו לערנען, נאר איך קום זיך פון אייך לערנען".

דער עולם האט געווארט, אז רבי תנחום זאל זיך עפעס אנרופען. נאר רבי תנחום האט נעשוויגען, איז ווי אנדערע געזעסען אוּן אויסגעהערט דעם טעפּער'ס מעשה, אוּן די באַרד אויסגעצויגען, אוּן זיינע אפענע גלעזערנע אויגען האבען אין די שטילע חתונה־נאכט אריינגעגלאנצט. געשוויגען האט דער עולם לאנג, וואהרט עס איז נישט שעהן צו רעדען פאר אן עלטערען אוּן קליגערען פאר דיר.

איינע א אידענע האט זיך אנגערופען, נישט דרייסט האט זי געדעט, האלב־פערשטענדליכע וועדטער, מעהר מיט די הענד, ווי מיט דעם מויל:

— אוּן ביי אונז, איז אונזערע מקומות דערצעהלט מען, אז ערגעץ וואו אויף יענער זייט ירדן האט זיך אויפגעהויבען א מענש, א נביא, זאגט מען, איך ווייס עס נישט.. אין א קעמעל־פעל געהט ער אנגעטהאן... היישעריקען עסט ער... אוּן רופט, אוּן רופט אז מען זאל קומען

ווי די נגונים וואלטען זיך אין וואסער נעטוקט און טובל געווען זיך, בעפאר זיי זיינען אהער נעקומען צושווימען אין דעם ווינקעל, און דער עולם האט איהם מיט קלאפענדינע הערצער אויסנעהערט, און צווישען די וווייבער האט זיך א שטיל כליפען נעהערט.

— א קינד איז ער נאך נעווען, ווען ער איז צום ערשטען מאל געגאנגען די עבודה אין בית־המקדש טהאן. א טאכטער פון חשובי־ישראל האט מען איהם פאר א ווייב געגומען, כדי ער זאל א הויז האבען — ווארום א כהן גדול מוז אויך זיין איינען הויזגעזינד אין יום־כפור אויך שלום בעטען. און א גאנצע נאכט זיינען די חכמים מיט איהם אויך נעווען און האבען איהם געלערענט די עבודה, וואס ער האט מארגען צו טהאן. און די פרחי־כהונה האבען געטאנצט פאר איהם און האבען זיך געפרעהט מיט איהם, כדי ער זאל נישט איינשלאפען. און א זיידען העמדעל האט איהם די מוטער געמאכט, וואס עם האט געקאסט אכטצעהן־הונדערט מאל אכטצעהן־הונדערט גילדען. און טיל זאגען אכטצעהן־טויזענד מאל אכטצעהן־טויזענד גילדען. און דאך איז עם נישט געווען פון גאלד, נאר פון זייד, כדי עם זאל נישט זיין שווער אויף איהם. און פארוואס האט ער אזוי פיעל געקאסט? איבער די שעהנע ארבייט, כאטש עם איז געווען דיק געווענט, דאך איז עם געווען דורכזיכטיג, ווי וואסער, כדי מען זאל אלע זיינע גליעדער ארויסזעהן. און דאס פאלק איז געווען פערזאמעלט אין דער עזרה, און אין בין אויך געווען דארט מיט זיי. און אז מיר האבען געזעהן דאס קינד פון דוד'ס הויז געהט אריין מאכען זיין עבודה אין קדשי־קדשים און בעטען פאר אונז, איז אויך אונז א גרויסע שמחה אננע־פאלען, און מיר האבען געוואוסט, אז ער איז א גוטער שליח־צבור. און אז עם איז געווען אז דאס קינד איז ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים בשלום און האט אויפגעהויבען די הענד צו בענשען דאס פאלק, מיט גאט'ס ברכה, האט די שכינה אויך איהם גערוהט, ווארום גאט'ס ברכה איז געווען אויף איהם און ער האט אויסגעזעהן ווי א חתן אונטער זיין חופה. איז א גרויסע שמחה אויף פאלק געפאלען און א גרויס געווייין איז דארט געווארען אין דער עזרה. ווארום זיי האבען זיך דערמאהנט זיין פעטער'ס הויז, ווען זיי האבען רעניערט איבער די אידען, און האבען בעפרייט די אידען פון זייערע שונאים — איז א גרויס געווייין דארט געווארען און א גרויסע שמחה איז דארט געווען

עס איז ירוע, אז דער „רויטער" איז געקומען. הורדום הרשע האט אויסגעראמט דאס נאנצע הויז חשמונאים, וואס זיי זיינען ארויסגע־קומען פון דוד'ס הויז און האט צופיהרט, אויסגעמישט די יחסנים, כדי מען זאל איהם נישט פארוואַרפען אז ער קומט נישט ארוים פון קיין יחסנים, נאר פון אדום.

— רויטער, רויטער! עס וועט דיר נארנישט העלפען, מיר אלע ווייסען, פון וועמען דו קומסט ארוים. מען דערקענט דעם אקס נאך זיין קאפיטע נאר — האט וואר דארט צווישען עולם געלאכט.

— איך בין נעווען, ווי ער האט פערלאנדט די לעצטע פרוכט פון דעם פראכטפולען נארטען — וועה איז מיר, אז מיינע אויגען זיינען נישט בלינד נעווארען, נאר איך האב געמוזט נאך דאס זעהן — האט דער סגי־נהור אזוי ווי פאר זיך נעזאגט.

דער עולם האט נעשוויגען, געבויגען די קעפ צו דער ערד.

— איז יום־כפור איז ער צום ערשטען מאל נענאנגען די עבודה טהאן. א קינד איז עס נאר נעווען, א אייניקעל פון די חשמונאים. די קרוין האט ער, דער רשע, פון זיין פאטער אראבנענומען, איהם האט ער נעוואלט אונטערברענגען. האט זיך אויף איהם מרחם נעווען דער הער פון רוים, צו וועלכען דער פאטער האט נערינט, וואַרום ער איז נעווען א מלך־בן־מלך, האט די שכינה אויף איהם נערוהט. און זיין פנים האט נעלויכטעט, ווי א זון, וואַרום פון דוד המלך'ס הויז איז ער ארויסגעקומען. און עס איז נעווען, אז דער אדומי האט איהם נע־וואלט שלעכטס טהאן, איז נענאנגען די מוטער און האט נעשיקט זיין בילד צום שר פון רוים, און אז דער שר פון רוים האט נעוואהן זיין שהנקייט אויפ'ן בילד, האט איהם א גרוים רחמנות ארומנענומען, וואַרום ער איז אויך נעווען א מלך, האט ער נעשיקט און נעהייסען, אז מען זאל איהם פאר א כהן־גדול מאכען, וואַרום די מלוכה האט נעהערט צו איהם, וואַרום יוחנן כהן־גדול איז זיין זיידע נעווען...

דער עולם איז שטיל נעווארען, האט נעקוקט אויף דעם סגי־נהור. זיינע אונבעוועגטע אויגען האבען ערנעזעהן־וואס נעשטאַרט און זיינען טויט און נישט ריהרענדיג נעווען. נאר א טיעפער קנייטש האט זיך ארום זיין מויל נעבויגען — און דאס פנים זיינס איז בעלויכטען נע־וואַרען פון דעם טונקעלען שיין, וואס האט פון דעם חתונה־ווינקעלע ארויסנעשיינט, און פון דארט האט זיך א שטיל נעזאנג נעהערט

לויכטען, — און אז זיי זיינען אנגעקומען קיין יריחו, האט דער מלך נעמאכט א גרויסע שמחה — וואהרום גרויס איז געווען די פרייד פון יונגען כהן־גדול. די חשובי־ירושלים ארום די טישען און דער מלך און דער כהן־גדול צווישען זיי. די פלייטערס האבען געשפיעלט און די טענצערס האבען געטאנצט. די פייער־ווארפער האבען פלאמען געווארפען און די האמערן־קלעפערלאך האבען צוגעקלאפט. און דאס נאנצע פאלק איז געווען אויסגעצוינגען ארום די פעלדער פון יריחו, ארום דעם פאלאץ און האבען געקוקט אויף דעם יונגען כהן־גדול. און אז עס איז געווען, די זון האט זיך צוהיצט, האט ער אנגעשיקט די בחורים, אז זיי זאלען נעהן מיט דעם כהן־גדול בארעז זיך איז וואסער פון ירדן, וואהרום די היין איז זעהר גרויס געווען. האט ער מיטגעשיקט זיינע שלוחים־רשעים, איהם צו בערייענען. און אז עס איז געווען, אז דאס קינד פון די חשמונאים איז געווען אין וואסער, און קיינער איז נישט געווען נעבען איהם — האבען איהם אנגענומען די שלוחים פון הורדוס און איהם דערטרונקען. און נאכדעם האבען זיי איהם ארויסגעצוינגען א טויטען פון וואסער. איך האב אליין געזעהן, ווי זיי האבען איהם אויף זייערע הענד צוגעטראגען זיין מוטער, וואס איז דארט געזעסען מיט זיין שוועסטער ארום דעם מלך'ס טיש. א קינד, א קליין קינד איז עס נאך געווען, אונשולדיג פון זינד, האבען זיי איהם, הורדוס'ס שלוחים, צוגעטראגען צו זיין מוטער און האבען זי געפרעגט: דאס האבען מיר נעפונען — דערקען, צי עס איז דיין? זי האט נארנישט געדעדט, וואהרום זי איז געווען א בת־נדיבים. און אויף זיין שוועסטער, די שעהנע מרים, דאס ווייב פון הורדוס, האט אויך נארנישט געזאגט. קיין טרעהר האט זיך נישט געוויזען אין זייך אויג, און די פארב פון זייער פנים איז נישט געווארען פערענדערט, נאר זייערע הערצער זיינען פערשטיינט געווארען און האבען נעקוקט אויף דעם רשע: זעה, וואס דו האסט געטהאן? האט ער זיך אויפגעהויבען און איז אוועקגענאנגען פון דער סעודה. און אז דאס פאלק האט דערזעהן דאס טויטע קינד אויף די הענד פון הורדוס'ס שלוחים, איז א גרויס געווייין דארט געווארען און א גרויס געשרייי האבען זיי געשריען. אז די ערד איז צושפאלטען געווארען פאר זייערע געשרייען. און זיי האבען געווייינט און געזאגט: „וואס האט דאס קינד עזינדיגט? וואס האט דאס קינד שלעכטס געטהאן?" און אז הורדוס האט געהערט

און זיי זיינען געפאלען פאר איהם און האבען אויפגעהויבען די הענד צו איהם און האבען געשריען און האבען געזאגט: „קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז! קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז!" און זיי האבען זיך געוועגדעט צו הורדוס'ן, וואס איז דארט געוועסען אין דער עזרה מיט זיין הויזגעזינד און נעבען איהם דאס קינד פון דוד'ס הויז, מרים די שעהנע און איהר מוטער. האט דאס פאלק געפרופען: „אדומי, אדומי, געה ארויס, געה ארויס". און האבען געווארפען צו איהם די טליתים — האט ער זיך אויפגעהויבען און האט פערלאזט די עזרה און האט געקלעהרט א שלעכטע מחשבה. און וועה איז צו די אויגען, וואס האבען געזעהן, ווי דער רשע האט געמאכט זיין מחשבה צו א מעשה...

און דער עולם איז געווארען נאך שטילער. אין א ווינקעל האט זיך בעהאלטען די חתונה מיט חתן־כלה־פאר. די ליכטלאך האבען שוין אנגעהויבען צו צאנקעו, ווארום עס איז שוין שפעט געווען, נאר דאך האט קיינער פון עולם נישט אויף קיין מינוט די טרויעריגע שטילקייט געשטערט. אלע האבען די ליפען פערביסען, די ווייבער האבען אויפגעהערט צו כליפען, מען האט נאר געפיהלט, ווי עפעס א שווערע נאכט פאלט צווישען די ארומגערינגעלטע ארום סגי־נהור. דער סגי־נהור האט זיך א מינוט אבגערוהט און האט ווייטער זיין מעשה געצויגען:

— און א מנהג איז דארט געווען, אז דער כהן־גדול איז בשלום ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים, האט מען אויף דער נאכט געמאכט א גרויסען יום־טוב מיט געזאנג און לויב. וואס טהוט דער אדומי — האט ער געקלעהרט און האט געפונען, אז ער וועט מאכען די שמחה אין זיין פאלאץ, וואס איז אין יריחו, ביים בדעק פון ירדן. האט ער איינגעלאדען די חשוב'סטע פון ירושלים און האט די רייטווענען געשפאנט און ארויסגעפאהרען נאך יריחו צו מאכען די שמחה פאר'ן כהן גדול, דעם ברודער פון זיין ווייב, די שעהנע מרים, און פיעל פאלק איז מיט ארויסגענאנגען צו זעהן די שמחה. און איך בין אויף געווען צווישען די, וואס זיינען קיין יריחו אויפגענאנגען, ווארום אונזערע הערצער האבען אונז שלעכטס אנגעזאגט. זיינען די ליפער געלאפען פאר דעם מלך'ס רייטווענען, און די שטולקאצען האבען גע־

נישט אונזער עולה אן? — פאר וואם לאזט ער דעם שונא נוואלטי־גען איבער זיין הייליגער שטאדט? וועד איז דער שונא? פאר וואם איז ער שטארקער פאר אונז? צו וועלכען גאט דיענט ער? אויך צום איינציגען לעבעדיגען גאט? רבי, לערן מיך!

— לאז דיר דאם מויל פערדרעהט וועדען, עם־האדר — וואדום א שלעכטער גייסט רעדט פון דיר, דו לעסטערסט גאט, און אויף אלעמען וועט דער צארען אויסגעגאסען וועדען — האט א איד פון די תלמידי־חכמים איבערגעהאקט דעם קאווע? זיינע לעצטע וועדטער.

— דאס איז וואם עם שטעהט אין פסוק: „במושב לצים לא ישב", מיינט מען עם הארצים. צווישען עמי־הארצים זאלסטו נישט זיצען, וואדום זיי וויסען נישט ווי צו רעדען — האט זיך דער צוויי־טער אנגערופען.

— שטילט אייך, שטילט אייך — מאכט דער סגי־נהור מיט די הענד, וואם האט זיך ערשט יעצט אויפגעכאפט פון זיינע מחשבות — די גאט'ס שעפסעלער, וואם דארפט איהר — מאכט דער סגי־נהור צו די תלמידי־חכמים.

— דו הערסט, ער טהוט לעסטערן, און ער שווייגט — שרייען שוין הויך די תלמידי־חכמים, וואם האבען געהערט צו בית־שמאי.

— די וועדטער פון תלמידי־חכמים הערט מען נאר אין דער שטיל און רוהיגקייט — זאגט ער צו די תלמידי־חכמים — געלעהרטע דאר־פען פיהרען זייערע וועדטער אין סדר און רוהיגקייט — זאגט ער ווייטער — און צו דער זייט פון דעם קאווע? טאפט ער מיט דער האנד — מיין זוהן, דו האסט גוט געדענקט, האסט אבער נישט גוט געפרעגט. מיר דיענען צו דעם איינציגען לעבעדיגען גאט, און קיין צווייטער איז נישט דא נעבען איהם. האלץ און שטיין איז דער גאט פון שונא — דאס, וואם ער האט זיך אליין מיט זיינע איגענע הענד געמאכט. נאר וועו יעקב איז זינדיג, שטארקט זיך אויף איהם אדום. זינדיג זיינען מיר צו גאט. אין זיינע וועגען זיינען מיר נישט געגאנגען, זיינע גע־באטען האבען מיר נישט געטהאן, וועה איז צו אונז!

— און צו איז דען דער שונא בעסער פאר אונז? צו ברענגען מיר איהם נישט אונזערע קרבנות, צו געהן מיר נישט קיין ירושלים אויף? צו גיט מען דען דעם כהן די מעשרות נישט אב? האט א צווייטער פון דער מחנה געזאגט.

וייער געוויין און געשריי, האט ער ארויסגעשיקט זיינע שופטים און שוטרים, און זיי האבען דאס פאלק צוטריבען.

דער סגי־נהור האט געענדיגט צו דערצעהלען, האט אראבגעלאזט דעם קאפ אויף זיין ברוסט, אזוי ווי ער וואלט אויף זיינע הענד געקוקט און געשוויגען, לאנג געשוויגען. און דאס פאלק האט אויף שטיל געשוויגען און געקוקט אויף איהם, און געקלעהרט, וואס קען זיך טהאן אין זיין קאפ. די וויבער, וואס האבען געכליפעט האבען אויפגעהערט און מיט שרעק געקוקט זייערע מענער אין די פנים'ער אריין און האבען אויף עפעם געווארט. און צו ווארטען איז געווען אויף וואס. ווארום מען האט באלד בעמערקט, אז דאס שווייגען איז געווען א ווארטען אויף עפעם, ווארום דאס פאלק האט געהאט עפעם וואס צו זאגען, מען האט בעמערקט, ווי ביי יערען האבען זיך די אויגען ארויסגעשלאגען פון די אויגען־לעכער, אין די גארגלען האט עפעם געדריקט... און טאקי באלד האט זיך איינער פון זיי, וואס איז דארט נעווען, ברוך כפר־נהר, דער קאווע פון שטערטעל, זיך אנגערופען מיט זיין גראב קול. מען האט געזעהען, ווי ער האט זיך לאנג געקליבען עפעם צו זאגען — געשראקען, צוריקגעהאלטען, מיט אמאל האט ער עפעם מאדנע די הענד אין זיין גארטעל אריינגעשטעקט און געפרענט אזוי פון הארץ אוועק:

— רבי, לערן מיך—הויבט ער אן צו זאגען צום סגי־נהור,—איך בין א פראסטער ערד־ארבייטער, און א קאווע. קיין תורה געלערענט. אין די ספרים קען איך נישט. איך וויים, אז איך בין אן עם־הארץ. מיט מיר משדך זיין טאר מען זיך נישט. און דער רבי זאגט דארט, אז מיין ברויט איז אפילו טרפה, ווייל איך וויים דעם דין נישט און וויים נישט ווי אזוי מעשרות פון מיין תבואה אראבצונעהמען. אבער א איד בין איך, מיין קרבן ברענג איך צום כהן, און אויף יום טוב געה איך קיין ירושלים. אז איך וויים נישט צו דאוונען — וויים איך נישט. אבער אז מען רופט אויס אין שוהל ראש־חדש, איז ראש חדש, און שבת אויך, און יום טוב אויך. פרעג איך דעם רבי'ן איין זאך. לערן מיך — דעם לעבעדיגען גאט דיענען מיר — צו דעם וואס אונזערע עלטערען האבען געדיענט — און צו איהם ברענגען מיר אונזערע קרבנות קיין ירושלים — וואס ער רוהט אין הייליגען בית־המקדש. נישט וואהר? — און פאר וואס שווייגט ער, פאר וואס נעהמט ער זיך

די אייניגע תלמידי־חכמים, וואס זיינען דארט געווען, האבען זיך אבגערוקט, די אויערען זיך פערשטאפט, אז זיי זאלען דאס לעסטערען נישט הערען — נאר דער סגי־נהור איז געזעסען ווי פריהער, אונריהר־רענדיג אויסגעהערט די טענות, דערנאך, אז דער עולם האט זיך אביסעל בערוהיגט, האט ער זיך אנגערופען:

— פערשיעדען זיינען די וועגען פון גאט, און קיין מענש קען זיי נישט פערשטעהן, ווייל עם זיינען גאט'ס דרכים נישט קיין מענ־שען'ס. נאר מיינט נישט, אז גאט ווארפט זיינע נסים פון הימעל אראב. גאט פיהרט די וועלט אין דעם דרך פון דער וועלט. דער מענש זאל נישט זאגען, איך וועל זיצען אין דער היים, איך וועל נאר־נישט טהאן, און ער וועט מיר עסען פון הימעל אראבווארפען — ניין, דער מענש מוז טהאן — וועט איהם גאט העלפען, אז ער זאל מצליח זיין, ווארום אהן גאט וועט ער גארנישט מאכען — אזוי דא אויך. מיינט נישט, אז איהר וועט דא זיצען רוהיג און זאגען: גאט וועט אליין שוין מלחמה האלטען פאר אונז מיט'ן שונא — ניין, איהר דארפט מלחמה האלטען מיט'ן שונא און גאט וועט אייך העלפען, ווארים גאט איז מיט אייך.

דער סגי־נהור איז געווען א געהיימער שליח פון יהודה הקנאי.

— אויב אזוי, צו וואס זיצען מיר דא, און מיר פרעהען זיך אויף חתונות? צו איז דען יעצט די צייט פון חתונות? — האט דער קאוועל אנגעהויבען צו שרייען הויך אויפ'ן קול צו די חתונה־געסט: וואס זיצט איהר דא, און בעהאלט אייך אין די ווינקלען און לאזט דעם גוי טהאן, וואס איהם נעפעלט. בעהאלט אייערע חתונות אויף בעסערע צייטען. הויבען מיר זיך ווי איין מענש און נעהען מיר אויף קיין ירושלים, פערטרייבען דעם שונא. וואס זיצען מיר דא? האקט דער קאוואל מיט זיינע הענד און קול אין דעם קלייניגם לייטענעם שטיבעל.

— די שלוחים פון יהודה־הקנאי, וואס טהוען דא? — פרעגט א שטימע פון דעם חתן־כלה־טיש.

זיי זיינען געקומען זעהען, אויב אין צפת געפינען זיך הערצער, וואס זיינען זיך מקנא זיין גאט'ס קנאה—ענטפערט וועד אב פון עולם.

— וואס? צו שוין שוסטערס און קאוועלס איז געגעבען געווארען די נבואה? אייער חכמה בעשטעהט אין האמער — האט וועד גע־רופען פון חתן־כלה־טיש.

— נאט דארף דאס הארץ — זאגט דער סגי־נהור — נישט קיין קרבנות.

— און טהוט ער עס ניט פאר אונז, זאל ער עס פאר זיין גרויסען נאמען טהאן, וואס הערט ער דאס לעסטערן פון שונא טאג אויף טאג און שווייגט? — האט א דריטער א וואדט אריינגעווארפען.

— וועה איז צו די אויערען, וואס הערען די רעד — קרעכצט א תלמיד־חכם.

נאר די קופע, וואס איז געשטאנען ארום סגי־נהור, האט שוין נישט געקוקט אויף קיינעם. די פראסטע ווערטער פון קאוועל האבען געהאקט אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, ווי א קלאפ פון זיין האמער אין דער קושניע. עס האט זיי ארומגענומען א גרויס בעגעהרען פון פערשטעהן גאט, דעם גאט, וואס זיי דיענען צו איהם, און וואס קען אלעם און טהוט אלעם. און נישט קיין בלויז בעגעהרען איז עס געווען. עס איז א פערלאנגען געווען, א פערלאנגען, וואס זיי האבען געפאדערט און געדארפט וויסען — וואדום פערשטעהן האבען זיי געוואלט, פאר וואס זיי ליידען. וואו איז דער לעבעדיגער גאט, איז ווען זיי האבען זייער גאנץ לעבען געקניפט זייער האפנונג איז איהם, וואס זיי האבען גערופען צו איהם און צו איהם זייערע תפילות און וידוים געזאגט.

און צו פראסט איז ער געווען, דער איד פון גליל, אז מען זאל איהם מיט ווערטער קענען בערוהיגען. וואהר איז — ער האט נישט פערשטאנען די הייליגע שריפט. לעזען און לערנען האט ער נישט געקענט — אבער קלאר האט ער געוואלט וויסען גאט'ס דרכים, גאט, זיין גאט.

האבען זיך די קולות געהערט פון אלע ווינקלאך, ביי יעדען האט זיך אנגערופען דאס, וועגען וועלכען ער האט געקלעהרט — און ער האט מורא געהאט צו קלערען — נאר קוים האבען זיי געהערט די פראסטע ווערטער פון קאוועל, האט זיך ביי זיי פון די הערצער נעריסען:

— פאר וואס לאכט אוים אונז דער שונא, ווי מיר וואלטען, חלילה צו האלץ און שטיין נערופען? — פרעגט זיך ווער אין עולם.

— פאר וואס ווייזט זיך נישט קיין נס? פאר וואס זעהט ער אלץ און שווייגט? — האט עס געשריען פון עולם.

איין קול הויך צו שרייען: קיין ירושלים! קיין ירושלים! דאס ליכט האט אין די טונקעלהייט געברענט. חתן־כלה זיינען אין ווינקעל געזעסען. דארט טאנצט ווער פאר זיי, דארט זינגט ווער פאר זיי און דא איז דער עולם, און איין גרויסע זאך איז געווען צווישען זיי. זיי האבען געערדט איינער מיט'ן אנדערען און הויך געשריען. נאר אין א ווינקעל אין שטוב, ביים חתן־כלה־טיש, האבען זיך צוזאמען געקופּיעט אייניגע תלמידי־חכמים — מיט תנא ר' תנחום בראש, זיי אליין האבען קיין אנטהייל נישט גענומען אין דער בראטונג, האבען זיי טרויעריגע בע־טראכט דעם עולם און מיט די קעפ צוגעשאקעלט, זיי בעדויערט, און איינער האט צום צווייטען געזאגט:

— ווער איז די שעפסען, וואס האבען קיין פאסטוכער נישט.

— ווי אין פסוק שטעהט: „און א קינד וועט געווען לטיגען מיט זיי", האט א צווייטער צוגענעבען.

נאר באלד האט זיך אויפגעהויבען דער ר' תנחום. דער עולם האט זיך אביסעל איינגעשטילט צו זיינע רייד. דער תנא האט אזוי געזאגט:

— מיט וואס נעהט איהר נקמה נעהמען, גאט'ס נקמה, מיט אייזען און שטאהל? צו פעהלט דען, חלילה, גאט אונזער גאט, כח און מאכט, אז איהר קומט איהם העלפען מיט אייערע צובראכענע אייזענס און שניידמעסערס? צי איז ער דען נישט דער גאט, וואס ער האט די וועלט בעשאפען? צו הערט דען דער ים נישט זיין שטימע? צו זיינען איהם די ווינדען פון דער וועלט נישט אונטערטעניג?

— און פאר וואס פערלאזט ער אונז? — שרייט ווער פון דער מחנה.

— וויל איהר זייט אין זיינע וועגען נישט געגאנגען. זינדיג זייט איהר געווען, שלעכטס געטהאן, רופט איהם, און ער וועט אייך הערען — פערלאנגט נאך איהם, בעט צו איהם — און ער וועט אייך שיקען דעם אויסגעוועהלטען, דעם „געזאלבטען" פון גאט, וואס נישט מיט שווערד און אייזען וועט ער געהן מלחמה האלטען, נאר מיט גאט'ס וואפן, וואס איז מיט איהם.

אבער דער עולם האט שוין יעצט נישט געקוקט אויף איהם, דא און דארט האבען זיך געהערט אבגערימענע קולות, פערשטיקטע פריידעד־

— פערשעהם נישט דעם האמער, וואם גיט דיר עסעז — אוז דו האסט דיר געמאכט דיין תורה פאר א האמער, ווארום דו פערקויפסט דיין תורה — האט וועד איהם אבגענטפערט.

— נישט יעצט איז די צייט פון וועדטלען זיך — שרייט דער קאווע — טאקע מיר זיינען האמער־לייט, אבער די קנאה פאר גאט ברענט נישט אין אונזערע הערצער וועניגער, ווי ביי אייך. מיר פרעגען צו געפינען זיך דא אידען פון בני ישראל, נישט געמישטע פון שומרונים, אוז נישט אויסגעמישטע מיט אדום אוז מואב, וואם די קנאה פון גאט ברענט אין זייערע הערצער — הויבט אייך אויף פון דער חתונה, אוז זאלען מיר געהן קיין ירושלים.

— וועד וועט אונז פיהרען? — פרעגט וועד איז דער טונקעל־הייט.

— יהודה־הקנאי'ס מחנה וואדט אין טבריה, פון כפר־נחום נעהט אב די ערשטע פאדטיע.

— וועד רעדט? — פרעגט מען צוויישען דער מחנה

— א שליח פון יהודה־הקנאי איז צו אייך נעשיקט.

זאל ער זיין נאמען רופען, זאל ער זיך ווייזען, כדי מיר זאלען איהם זעהען.

— בוגדים זיינען דא צווישען אונז, הורדוס, אנטיפס, די פער־שאלטענע שומרון'ס זיהן האבען אויף אונז בוגדים אנגעשטעלט.

— רעד נישט שלעכטס אויף גאט'ס מחנה, קיינער פון די בני־ישראל וועט אזוי נישט אונווירדיג זיין. עם איז נישט דא קיין בוגדים.

— האט איהר די אייקער־אייזענס צו שטאנגען נעמאכט, האט איהר די שנייד־מעסערס צו שווערדען נעשליפען? — רופט וועד דארט אין דער פינסטער.

— נאך ירושלים, נאך ירושלים, מיט יהודה־הקנאי דעם שונא פערטרייבען.

— הע, חתן פערלאז דיין חופה־בעט, געה מיט אונז נאך ירושלים אויף!

— עם איז א מלחמה־מצוה, א מלחמה־מצוה!

דער עולם האט זיך שוין יעצט אויסגעמישט. אויפגעהויבען זיך די מחותנים מיט די געסט פון דער חתונה אוז האבען אנגעהויבען אויף

די תתונה האט מיט רעש דעם שטאדט׳ס־מארקעט פערלאזט. דער אלטער תנא רבי תנחום, נעבען איהם איניגע תלמידי־חכמים פון שטעטעל, זיינען געשטאנען אין מארק און נאכגעקוקט די ארויסגעהענדע. דער תנא האט געקרעכצט:

— וועמען גהט איהר העלפען, דעם, וואם האט גענוגט, און די וועלט איז געווארען? דעם, וואם אלעם גהערט צו איהם, דאם לעבען און דער טויט, וואם וויים פון אלעם, איהם וויל איהר העלפען? און מיט וואם? מיט אייער אייזען און שטאל? צו נויטיגט ער זיך דען אין אייער הילף? צו פעהלט איהם דונערען? צו האט ער נישט קיין בליץ? צו דינגען איהם נישט די חיות פון וואלד? צו גהארכט איהם נישט דער ים! וועה איז צו אונז! וועה איז צו אונז!

אבער קיינער האט זיין וואלט נישט גהערט, מיט געוואנג און געשרייען האט דער עולם דעם מארק פערלאזט.

דער מארגען האט זיך קוים־קוים גענלייכט, און פון די טונקעלע נאכט האט דאם גרינם, די צווייגען אין די טרויבען זייערע נאסע איז טוי בעהויכטע קעפ ארויסגעווייזען — און קאלט און נאם איז געווען ארום און ארום, און א קאלטער טוי איז גענפאלען פון די בוימער און גרינם האט צוגעדעקט מוטער און זוהן...

דער גרינער מארגען האט גענרויעט און צו זיין שיין האבען זיך גענלייכט די נידריגע לעהמענע קופאלען פון די נצרת׳ער שטיינערנע און לעהמענע היזלאך — די פעלדער וויים ארום שטעדטל האבען זיך בעהאלטען אין א טוי־וואלקען, וועלכער האט אין זיך אריינגענומען די גאנצע וועלט ארום זיך. די לופט איז נאם גענוגען, שווער. און מעהרסטענם שטיקער און פלעקען זיינען ענטפלעקט געווארען אין דער גראהליכער שלאפענקייט. אין קליינעם מארק פון דעם שטעדטל איז שוין יעצט קיינער נישט גענוגען. דא און דארט האבען זיך נאך גענלויהט אויסגעהענדע פייערלעך, וואם די נצרת־לייט האבען אנגעצונדען, בעפאר זיי האבען דעם מארק פערלאזט. וויעדער האבען זיך די וויבער און קינדער, וואם זיינען גענאנגען די זייעריגע בעלייטען אין די מלחמה ארוים, דערמאהנט זיך אן זייערע הייזלעך און שליסעל און לאדען, אזוי ווי די נאכט וואלט נאך בדעה גהאם נאך אמאל ארויסצוגהען. נאר פון ערגעץ וואו א הויפעל האט א

געשרייען, ארויסגעריסען זיך מיט בעהאלטענע פערשטיקטע טרעהרען פון גרויס האפנונג און אויפאפפערונג פאר גאט'ס זאך:

— וואס זיצט איהר דא!

— מענער פון ישראל, שטעהט אויף, שטעהט אויף!

— פאר גאט'ס נקמה, פאר גאט'ס נקמה!

— קיין ירושלים! קיין ירושלים!

— מענער פון ישראל, ווי די לייבען, ווי די לעמפערטען וואכט אויף! וואכט אויף, מקנא זיין זיך גאט'ס נקמה.

— הע, איהר מענער פון ישראל, וואס שטעהט איהר אזוי הערט צו די רייד פון אן אלטען? מיט אונז, מיט אונז — רופט מען צו זיי.

— א נויטיגערע זאך, א נויטיגערע זאך, גאט'ס זאך איז נישט אבצולענגען.

זיי האבען איינציגווייז דעם חתן פערלאזט. די היימישע האבען זיך פערשעהמט: גאט'ס זאך, אזוי דא שטעהען זיי אזוי הארבען דעם אלטען'ס ווערטער אויס.

אין א פאר מינוט ארום איז שוין נעזוען פול דער מארק מיט אידען פון נאנצען שטעדטל. ווער עס האט זיין שניידמעסער געהאלטען, ווער א פערראסטעטען פיול-אוז-בויגען, ווער עס האט פון ערגעץ וואו א האק געפאקט נעבען זיי. אזוי די ווייבער מיט די קינדער זיינען געשטאנען נעבען זיי, מיט זיי זיך צו נעזעגענען. זיינען זיי אלע געשטאנען אין מארק אויפנעשטעלט. אזוי דער בלינדער סגי-נהור שטעהט פאר זיי אזוי רופט:

— ווער עס האט א ווייב נענומען אזוי נישט נעזוען מיט איהר אויס דאס יאהר, דער זאל אהיים נעהן.

— נישט קיין איינער, נישט קיין איינער — האבען נעענטפערט קולות.

— דער חתן פון דער חופה אזוינס: עס איז א מלחמה-מצוה, עס איז א מלחמה חוב!

— ווער עס האט מורא, ווער עס שרעקט זיך פאר מלחמה — רופט ווייטער דער סגי-נהור — דער זאל אהיים נעהן.

— קיין איינציגער, קיין איינציגער — רופט די מחנה — ווי די לעמפערטען, ווי די לייבען, פאר גאט'ס נקמה! פאר גאט'ס נקמה!

משה

(ביבלישע ערצעהלונג).

אין גרויסע לאגערען זיינען אויסגעלעגט געווען די שבטים פון ישראל. ווי ווייט דאס אויג האט דערגרייכט, האבען זיך איבער דער ווייטער, בריייטער, רויהער, פערשטויבטער ערד פון מדבר געצוינגען די שווארץ־ווייסע געצעלטען פון גראב־געוועבטע געוואנדען, און עס האט זיך געהערט אן אונהיימליך הירזשען פון קעמלען, געשרייען פון אייזלען. אבער דאס אייג האט נישט ווייט געקענט דערגרייכען. די לאנגע רייהען קעמלען, וואס זיינען מיט זייערע פאמיליעס געווען אויסגעזעצט ארום די געצעלטען האבען געקאפעט מיט זייערע קאפּיטעס, וועלכע זיי האבען געהאלטען אונטער די בייכער, די רויהע שטויבינע ערד, און פון דעם האט זיך אויפגעהויבען אזא שטויב, אז עס האט פערשטעלט די שיין פון דער זון. מען האט נור געזעהען א שטויב ווי א פאלענדען וואלקען און אין וואלקען האבען זיך גע־דרעהט ווי רויך פון א קעסעל, מענשען, קעמלען און געצעלטען. איז מיטען פון די לאגערען איז געווען א בריייטער, גרויסער פלאץ.. דארט האט מען ניט געהערט דאס הירזשען פון די קעמלען, וואהרים דארט האבען זיך געפונען די בריייטערע און גרעסערע געצעלטען. אויפגע־שלאגען מיט א סדר, איינס נאכ'ן אנדערען. דארט האט זיך ניט בעוויזען קיין בהמה, קיין אייזעל און קיין קעמעל, די לופט איז געווען ריינער, פרישער און מען האט געקענט זעהען דעם בלויען קלאהרען הימעל פון מדבר. דארט האבען זיך געפונען דער אוהל מועד, די גע־צעלטען פון משה מיט אהרן און די ראשי העדה.

עס איז געווען אין א מיטאג־שעה, וועו די היץ צוואוארימט דעם זאמד פון מדבר און מאכט איהם בריהענדיג, און די אייזלען שפרינגען

יונגער פאסטוך זיין סטאדע שעפסען אין פעלד געפיהרט, פערהילט ער ווי זיינע שעפסען אין פייכטען טהוי — ווי ער וואלט נאָרנישט געוואוסט, וואס דאָ איז אין דער נאכט פאָרגעקומען.

אין דעם מאָרק פון דעם שטעדטעל האָט זיך יעצט די כלה פון די חתונה־נאכט אליין אין מארק געדרעהט. איהרע האהר, וואס זיינען אויף דער נאכט געווען פערבונדען, בעהאלטען, זיינען יעצט צולאָזען געווען און האָבען בעדעקט איהר פולען נידריגען האלז און רוקען. דער מארגען־וואלקען איז געפאלען אויף זיי און האָט זיי נאָס געמאכט. אוו זיי האבען זיך נאס געקלעפט אויף איהר לייכט זיידען כלה־העמדעל, וואס זי האט געהאט אויף זיך. די ליניע פון איהר פולען עדעלען קערפער האָט זיך ארויסגעקוקט פון דעם העמדעל, און עם האָבען זיך געווויזען איהר לאנגע עדעלע געטאקטע פים פון איהר העמדעל. וואָרום בארפוס איז די כלה געווען. אוו די כלה־קרוין האט זי געהאט אויף איהר קאפ. האט זי איינע אליין געבלאנדושעט איבער די נאסען פון שטעדטעל נצרת און די נאכט־טוי איז געפאלען איבער איהר, אוו האָט זי בעהויכט אוו בעקושט מיט פייכטקייט, אוו די כלה האט פאר זיך געקלאגט:

— איך בין רייף צו דער חתונה געווארען, מיין מאמע האָט מיין לייב מיט בוימהעל געשמירט. די שוועסטער האבען מיינע האאר צו מיין חתונה געזאלבט, מיין טענען־בוימעל האט מען מיר צום חופה־שטאנג געהאקט, אוו דער חתן האָט מיר אין דער חופה־נאכט פערלאזט.

וועה איז מיר, וועה איז מיר!

געשפרונגען פון זיין אויסגעמאטערטען קעמעל, און אויפהויבענדיג זיין לאנגען וואלענעם קיטעל, וואס האט זיך איהם נאכגעפלאנטערט צווישען די פים, איז ער געלאפען איבער דעם זאמד צו די כהנים צו, און באלד איז מען געווארהר געווארען דאס וויכטיגסטע געשעהעניש, אז די מרגלים, וועלכע מען האט געשיקט קיין כנען, אויסצושפירען דאס לאנד און צו ברענגען פון די פרוכטען פון לאנד, זיינען שוין אונטער די געצעלטען פון דער עדה, און קומען באלד זיך ווייזען פאר משה'ן און אהרן.

ווי די שטראהלען פון דער זון וואלטען עם איבערל אנגעזאגט, אזוי איז עם באלד געווארען פערשפרייט איבער די גרויסע, ברייטע לאגערען פון מדבר: פון אלע זייטען האבען מיט אמאל אנגעהויבען צו שטראמען מאסען אידען פון אלע געצעלטען און פון אלע פיער ריכטונגען, וואו די געצעלטען און די לאגערען זיינען נאר געווען פערשפרייט. טהייל זיינען געקומען צו לויפען אויף זייערע אייזלען און אויף זייערע קעמלען, איבערלאזענדיג זייערע בהמות פון אויסער דעם תחום: אנדערע זיינען צו־פוס געלאפען אויפהויבענדיג זייערע קיטלען. אנדערע, אלטע און בלינדע, האבען זיך געלאזט פיהרען פון זייערע קינדער, און יונגע האבען זיך געשטופט צו די געצעלטען. מיט אמאל איז דער גרויסער פלאץ פאר'ן אוהל געווארען פול און א שטויב האט זיך געשטעלט און א רעש איז געווארען פון די טריט און פון דער אויפרעגונג און פון די צורופען, וואס איינער האט דעם אנדערען צוגעשריען. די לויים האבען ארויסגענומען דעם וואגען פון אוהל מועד. עס איז געווען א וויים הילצערנער וואגען, ניי, אויף הילצערנע רעדער. אויפ'ן וואגען איז געשטאנען א פיער עקעריגער קאסטען, נאר דעם קאסטען האט מען נישט געזעהען, ער איז געווען צוגעדעקט מיט א דיקען בלויליך געווענטען גערויסגעשטארט. פאר דעם וואגען פיער שטאנגען צום טראגען ארויסגעשטארט. פאר דעם וואגען האבען זיך צונויפגעקליבען די כהנים און די לויים איז זייערע פראנע וויסע העמדלעך, מיט די כלים איז זייערע הענד. טהייל האבען געהאלטען זילבערנע פאנען, וועלכע האבען זיך געבלישטשעט אין דער זון. פון די פאנען האט אויפגעשלאגען געדעמפטער וויהרויך פון די בשמים, וואס האבען זיך געטליעט אויף די פאנען. אנדערע ווידער האבען געהאלטען אין די הענד גאלדענע קרוגען. נאך

אונטער פאר וועהטאג, ווייל דער זאמד בריהט אב זייערע קאפיטעס.

פאר'ן אוהל מועד איז שטיל געווען. קיין בעווענונג און קיין שטימע. די פאר לויים, וואס האבען בעגלייט דעם אוהל מועד, זיינען אין זייערע וויסע קיטלען געזעסען פאר'ן געצעלט, אין וועלכען דער הילצערנער וואגען איז געשטאנען, און האבען געדרעמעלט. פאר משה'ס געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פריה־מארגענס און אין די פארנאכטען זיך רוישען פון די מענגעס מענשען, איז יעצט אויך קיינער ניט געווען, און די צווויי בני־נביאים, וואס פלעגען אויסהערען די אידען בעפאר זיי לאזען זיי אריין צו משה'ן, זיינען אויך פאר מיעדקייט און היץ איינגעדרעמעלט. נור פאר אהרן הכהן'ס געצעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט משה'ס, זיינען א פאר יונגע כהנים געזעסען און האבען געשארט מיט דעם זאמד אין א פאר זילבערנע און גאלדענע בלאכען. אן אנדערער, ווידער, א הויכער און א יונגער, מיט א יונג, שווארץ־בעוואקסען בערדעל, און א פאר בערענדיגע שווארצע אויגען וואס האבען ווי א בעהאלטען ליכט ארויסגעקוקט פון זיין וויסען קיטעל, וואס ער האט געהאט איבער'ן קאפ. האט פון אן איידעלען, אויסגעטאקטען גאלדענעם קרוג געגאסען אויל אין א כלי אריין און פערריכט דאס וואלענע קנויטעל אין די כלי. עס איז געווען פנחס בן אלעזר, אהרן'ס אינגסטער אייניקעל, וואס האט די איידעלע עבודה געטהאן פאר'ן אוהל מועד. נור פלוצים איז א קעמעל אנגעקומען צולויפען מיט בריט־געשפרייזטע טריט. דאס קעמעל וואס איז געלאפען שפרינגענדיג איבער דעם הייסען זאמד, צולויעב די וועהטאגדיגע שמיץ, וואס דער רייטער האט עם דערלאנגט מיט א באמבאס פון אן אויסגעטריקענטען צוקער־שטאנג, האט ארויסגערופען גרויס פערוואונדערונג פון די האלב־פערשלאפענע לויים און כהנים, וואס זיינען געזעסען פאר די בכבוד'ע, רייך־בעפוצטע געצעלטען. און מורא האבענדיג, אז דער רייטער זאל זיך נישט פערגעסען און מיט זיין בהמה אריינרייטען אין דעם תחום אריין פון אוהל (וואס דאס וואלט געווען א בעליידיגונג פאר דעם הייליגען ארט, וואו עס געפינט זיך דער אוהל) זיינען זיי אנטקעגען געגאנגען דעם רייטער אויפהאלטען זיין קעמעל. נור עס זעהט זיך אויס, אז דער רייטער האט געוואוסט ווי אבצוהיטען דעם הייליגען ארט, און בעפאר ער איז אריין אין דעם תחום פון אוהל, איז ער אראב־

מיט אַדערען דורכגעצויגענע ווייס־אפֿלען. די אויגען האָבען זיך גע־
וואשען תמיד אין נאַסע בעטערהרטע טייכעלער, וואָס האָבען אַרויס־
געקוואָלען פון די טיעפע אַראָבהענגענדיגע אויגען־טאַרבעלער. ער
האָט געקוקט פריי, אָפען אָנטקעגען זיך און דאָס פרייקייט פון אויג
האָט פעריאָגט יערען בליק וואָס האָט געוואָגט אריינצוקוקען אין דעם
הייליגטהום פון זיין פנים. ער איז געגאַנגען שטאַרק, פלינק, און די
ערה האָט זיך צוזאַמענגעשטופט, געמאַכט פאַר איהם א וועג, כדי
ניט אָנצוריהרען זיין קלייד. ער איז געווען שווייגענדיג און טרויעריג,
האָט זיך געשטעלט נעבען זיין ברודער אהרן.

די ערה האָט זיך מיט אמאל איינגעשטיל̈ט, ווען משה האָט זיך
נעוויזען. מען האָט נערעדט מיט נעדעמפטע שטימען אַדער מען
האָט געשוויגען און געקוקט מיט אָנגעצויגענע בליקען אויף זיין וויס
קלייד... אלע האָבען נעוואַרט, דורכגענומען מיט הייליגער שטילקייט,
אויף דער וויכטיגקייט דערפון וואָס דא וועט פאַרקומען. באלד האָט
זיך פון דערווייטענס אויפגעהויבען א שטויב פון פוס־נעהער. דער
שטויב איז פאַראויס גלאַפען און מיט אמאל איז ער צוריסען גע־
וואַרען און פון זיינע שטיקער זיינען ארויס צוועלף מענער, יונגע
און שטאַרקע, מיט בעשטויבטע לייבער און פיס. געגאַנגען איז א
שרענגע איינער נאָכן אַנדערען. דער ערשטער, א יונגער און א הוי־
כער, פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר מיט א שטאַרק שוואַרצע באָרד
אויף אן אָבגעברענטע גזויבט און גרויסע פייערדיגע אויגען, האָט געטראַ־
גען אויף זיין אקסעל אונגאַטירליכע פרוכט אין געשטאַלט פון א
טייטעל. נאָר איהם האָבען אויך אַזעלכע צווויי שטאַרקע יונגע לייט
און אויך מיט שוואַרצע בערד און ברענענדיגע אויגען געטראָגען אויף
א שטאַנג אויף זייער אקסעל אן אונגאַטירליך גרויסען העניגל̈ וויינ־
טרויבען, וועלכער האָט מיט זיין געוויכט געבויגען די שטאַלצע
שטאַרקע קערפערס פון די מענער. אזוי האָבען די צוועלף איינער
נאָכ'ן אַנדערען א פרוכט געטראָגען. זיי האָבען די פרוכטען אַרומגע־
טראָגען אַרום דעם אָנגעשטאָפטען עולם, וועלכער האָט מיט געוואַלד
זיך צוריקגעדרענגט און געמאַכט א פלאַץ פאר זיי. דער גרויסער
ים קעפ האָט מיט א הייליגען שווייגען בעטראַכט די גרויסע אונגא־
טירליכע פרוכטען. אן ערנסט איז גלעזענען אין זייערע אויגען, און
דער ערנסט האָט פערשלאָסען זייערע מיילער — פאר דעם גרוי־
סען וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאר זייערע אויגען.

נאר יונגע האבען געהאלטען אין די הענד שווארצע, לאנגע, גע־
דרעהטע הערנער פון הירשען אוו שעפסען, אין וועלכע זיי האבען
געבלאזען. אנדערע לויים האבען געבלאזען אין די זילבערנע רעה־
רען, וועלכע האבען געשאלט איבער דער וויטקייט פון מדבר. נאר
אלע — די גאנצע עדה — האבען געווארט אויף משה'ן אוו אהרן'ען,
אז זיי זאלען ארויסקומען פון זייערע געצעלטען.

אהרן האט זיך טאקע באלד געוויזען. עס איז געווען א הויכער
אלטער זקן מיט א וויסע לאנגע בארד, וועלכער האט געטראגען אויף
זיין שטערן ווי א קרוין א גאלדענע בלאד. אין וועלכער עס האט זיך
געבלישטשעט דער נאמען פון יהוה איז טהייערע שטיינער אויסגע־
זעצט. פון דער ברוסט אויף דעם וויסען העמד האבען אראבגע־
שיינט די טהייערע איידעל שטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די
שבטים זיינען געווען אויסגעזעצט. נאר באלד האט דער גאנצער עולם
ארויסגעלאזט אן אונערהערטען יובעל־נעשרייי, וועלכער האט זיך צו־
גאסען ווי דאס שטילע ציטערען פון א דונער איבער דעם וווסען
וויסטען מדבר — פון געצעלט האט זיך געוויזען משה.

ער איז קלענער געווען פון אהרן'ען אוו אויך עלטער פון איהם.
קיין בעזונדערע בעציירונג איז אויף זיינע קלייידער נישט געווען
צו זעהען. ער האט געטראגען דעם זעלבען לאנגען וווסען קיטעל
וואס אלע האבען געטראגען, וועלכער האט פערדעקט זיינע נאקעטע
פיס, אוו א וויים לאנג טוך אויפ'ן קאפ, וועלכער איז געווען בע־
האפטען אויף זיינע האהר מיט א שנור, אוו דאס טוך האט זיך ארא־
גאלאזט איבער זיין קלייד. נאר זיין קלייד איז וווסער אוו רייגער
געווען פון אלע אנדערע, אוו האט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאה־
רער וווסקייט פון אלע אנדערע קלייידער. פון דעם וווסען טוך
איבער'ן קאפ האט זיך ארויסגעווויזען זיין פנים, ארומגענומען מיט
א קורץ וויים בערדעל, וועלכעם האט זיך געהויבען פון זיין שטארקען
אטהעמען. דאס טוך אויפ'ן קאפ האט זיך ארויפגעגליטשט אוו
עם האבען זיך ארויסגעווויזען איינצעלנע וווסע האהר וואס האבען
זיך געלעגט איבער זיין הויכען שטערען. דאס פנים זיינס איז גע־
וועז אבגעברענט, פערעלטערט, אוו א טרויעריגער קנייטש האט זי־
געשניטען ארום זיינע וווסע קינדישע ליפען. נאר אויגען האט ער
נהאט יונגע — שווארצע גלאנצענדיגע פונקטען אוו גרויסע, בולט'ע

וואס ער האָט געגעבען צו אברהם, יצחק און יעקב, און זיינען די פעלקער פֿון כנען ריעזען, וועלען זיי ווי שטרוי פאר'ן פייער זיין געגעבען דעם ווילען פון יהוה. און אזוי ווי דער ים האָט מלחמה געהאלטען פאר אונז מיט די מצריים, אזוי וועט דער שטורם־ווינד מלחמה האלטען פאר אונז מיט די כנענים, וועז גאָט וועט וועלען, — האָט משה געזאָגט שטיל און ערנסט.

— ווי די מילבען געגען די העלפאַנטען האָבען מיר אויסגעזוכט, — האָט זיך א צווייטער שליח, פלטי דער זוהן פון רפוא, וואס איז נעווען גע־שיקט פון שבט בנימין, אָנגערופֿען זיך מיט א נעדעמפטער שטימע.

— עמלק זיצט אין בעפעסטיגטע שטעדט, און די פעלקער חיתי און אמורי זיצען אויף די הויכע בערג, און ערשט נאָך זיי זיינען די כנענים. זיי בעוואָהנען די ברעגעס פון ירדון ביז צום ים. קיינער קען נישט צוקומען צו זיי, — רופט זיך אָן יגאל דער זוהן פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

— ווער וועט וואגען מיט די כנענים מלחמה צו האלטען? עס איז א פאלק פֿון ריעזען, — האָבען זיך די איבריגע שלוחים אָבגערופען.

דער ים פון די מענשען־קעף האָט שוין נעברומט מיט דעם שטיל־לען, אומעדיגען רעש וואס דער ים ברומט פאר'ן שטורם. דא און דאָרט האָבען זיך פּנים'ער אויפגעהויבען איבער די קעף פון די מאַסען און געוועלט צום עולם, געמאַכט מיט די הענד און געקאַכט זיך. עס איז שוין אוועק די הייליגע שטילקייט פון פֿרומען ערנסט, וואס האָט די עדה ארומגענומען ביי משה'ס ארויסקומען פון אוהל. דער עולם איז ארוים פון די רייהען, זיך געוקט נעהענטער צו די שלוחים. דא און דאָרט האָבען זיך שוין געביל־דעט בעזונדערע גרופּעס, און צו־היצטע געזיכטער, ברענענדיגע אויגען, שווארצע צופֿאַשעטע האָהר און בערד, אויפגעפֿאַמטע ציטערדיגע הענד האָבען געפֿאַטערט אי־בער די קעף פון דער עדה, און פון איבעראל האָט זיך געהערט א שטיל מורמלען ווי דער געזאנג פֿון די וועלען, וועז דער ווינד וויעגט זיי אויידער ער ניסט זיי אוים...

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האָט אוועקגענומען זיין

די מענער האָבען ארומגעטראָגען די פרוכטען ארום דעם פאָלק ביז זיי זיינען אָנגעקומען פאר משה'ן און אוועקגעלעגט די פרוכטען צו זיינע פיס. אייניער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, א מאן פון א יאָהר פערציג, מיט שטארקע מוסקולען און א שטארקען גרויסען קאָפּ, האָט זיך אָנגערופען מיט אַן ערנסטער הויכער שטימע, וועלכע האָט אָבגעשאָלט אין דער שטילקייט איבער די קעפּ פון דעם פאָלק, ווי די שטימע פון א דונער:

— משה, מיין האר, דאָס זיינען די פרוכטען פון דאָס לאנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז נעשיקט אויסזוהן דאָס לאנד.

משה האָט שטיל געגויגט מיט'ן קאָפּ און געוועגדעט זיין בליק צו אהרן'ען:

— לעג אוועק די פרוכטען פאר דעם אָרון פון גאָט.

אהרן האָט געגעבען א שטילען בליק צו זיינע יונגע כהנים, און צוועלף יונגע כהנים האָבען נענומען די פרוכטען אין דעם זעלבען סדר, ווי די מענער האָבען זיי געטראָגען. און אהרן איז נעגאנגען פאָראוים זיי און זיי האָבען אָהין געטראָגען די פרוכטען פאר דעם אָרון, פאר וועלכען אהרן האָט זיך געשטעלט און געוואָגט א שטילע תפילה.

דורך דער צייט וואָס אהרן האָט נעוואָגט די תפילה, האָט זיך דער עולם נישט בעוואויגען. אלע האָבען געהאלטע די קעפּ געבויגען צו דער ערד און זיך פערטיעפט אין א שטילער פרומקייט.

אז אהרן איז צוריקגעקומען פון אוהל האָט משה געפרעגט די צוועלף מענער, וואָס זיינען אלע געשטאנען פאר איהם:

— האָט איהר די מענער פון לאנד כנען אויך געזעהען? ווי זעהען זיי אוים?

— אזוי ווי זייערע פרוכטען, אזוי זיינען די מענער פון לאנד כנען, — ריעזען זיינען זיי.

צווישען דעם ים קעפּ איז אדורך א רעש און ער האָט אויפגעהויבען, ווי א ווינד די כוואליעס, די קעפּ פון די מאסען. אבער נאָך האָט אלעס געשוויגען און איינגעהערט זיך מיט צוגעהאלטענעם אטהעם.

— אונזער גאָט איז שטארק און אמת איז זיין וואָרט, אמת'ער פון די געזעצען פון דער נאטור. און ערפילען וועט ער דעם צוזאג

האָט געשוויגען. אין זיינע אויגען איז געלעגען א שטילער טרויער און די האָאר פון דער בארד האָבען זיך אויפגעהויבען פון דעם הויכען בעוועגען פון זיין ברוסט. דאָס פּאָלק האָט נאָר געווארט, געבויגען די קעפּ צו דער ערד און געוואָלט הערען פון איהם א ווארט. שטיל האָט ער זיך אויסגעדרעהט פון פּאָלק, קיין איין ווארט האָט ער זיי נישט געזאָגט, קיין בליק האָט ער נישט געשאָנקען די מרגלים, נאָר מיט דעם שטארקען פלינקען טריט און מיט א געבוינענעם קאָפּ צו דער ערד איז ער צוריקגענאָנגען אין זיין געצעלט אריין.

דאָס פּאָלק איז נאָר געשטאָנען אויף זייערע פּלעצער און איהם נאָכגעקוקט.

אז משה האָט זיך צוריקגעקעהרט אין זיין געצעלט אריין, איז די עדה נאָר אונרוהיגער געוואָרען. די מרגלים האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן פּאָלק און דערצעהלט איינצעלהייטען וועגען די לענדער, פון וועלכע זיי זיינען נעקומען, און באָלד האָבען אָנגעהויבען ארומצוגעהן לעגענדען ארום פּאָלק. אין איין גרופּע האָט מען דערצעהלט, אז די פרוכטען וואָס די מרגלים האָבען געבראכט, זיינען נישט קיין מענשליכע. זיי זיינען סם'עריגע און נאָר די ריעזען קענען זיי עסען און פראָסטע מענשען שטארבען פון זיי. אין אן אנדער גרופּע האָט עס געהייסען, אז די מורא'דיגע ריעזען, וועלכע דרעהען זיך ארום אין בער די בערג פון מואב, זיינען אזוי הויך, אז זייער הויבקייט דערגרייכט ביז צו די וואָלקענס, און זיי געהען צו א מיל א טריט און זיי האָלטען איין איז זייערע ארעמס די ווינדען און קענען פון הימעל אראָב אראבשיסען מיט זייערע פייל'ען די שטערען. די מעשיות האָבען א שרעק אָנגעווארפען אויף דער עדה און די שרעק האָט זיך ווי א געפּעהרליכע קרענק אָנגעשטעקט אן דער עדה. דא האָט מען שוין געהערט ווי א הויבער איד איז געשטאָנען אין א גרופּע און האָט געשריעז, אז משה האָט זיי ארויסגענומען פון מצרים, כדי זיי אין בערצוגעבען אין די הענד פון די ריעזען. און א צווייטער האָט פאר אן עולם דערצעהלט, אז משה איז אליין פון ריעזען — דערפאר האָט ער זיי פון מצרים ארויסגענומען. און אז קיין אברהם, יצחק און יעקב זיינען נאָר נישט אויף דער וועלט געווען, נאָר דאָס האָט משה אויס-

בליק פון די שלוחים און נעקוקט אויף דער ערה, **ווי זיי הויבען זיך** אן צו בעווענען, און ער האט עפעס געקלאהרט.

אבער פלוצלונג זיינען ארויסגעשפרונגען די צוויי יונגע לייט. וואס האבען געטראגען אויף זייערע אקסלען דעם הענגל וויינטרויבען. עס זיינען געווען כלב בן יפונה און ישוע בן נון. זיי זיינען ביידע געווען פון די יחוס'דיגע שטאמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זיינען אבער נאך יונג געווען. כלב איז בלייב געווארען, וועז ער האט געהערט די מרגלים'ס רייד. ער איז געווען דער ערשטער, וואס איז נאהענט צוגענאנגען צו משה'ן, אנגעקוקט די מרגלים און געזאגט:

— מיין האר משה, די מענשען רעדען נישט דעם אמת. נישט קיין ריעזען זיינען די מענער פון כנען, נאר אזעלכע מענשען ווי מיר: מיר האבען אויסגעזוכט אין זייערע אויגען ווי ריעזען און ווען זיי האבען גענהערט, דאס מיר זיינען די קינדער פון ישראל, וואס גאט פיהרט פון מצרים איבער'ן מדבר, איז אן אימה און א שרעק זיי בעפאלען.

— גאט'ס רוהם געהט ווי דער עמור אש פארואוים אונז און מאכט דערציטערען די הערצער פון די פעלקער פאר אונז, — רופט זיך אן ישוע בן נון, דער אינגערער. משה, פיהר אונז געגען די פעלקער פון כנען; עס איז זיי בעפאלען אן אנגסט פאר גאט, און מיר ווע־לען זיי לייכט קענען מנצח זיין.

אבער משה איז שטיל געבליבען. ער האט ניט געהערט די רייד פון די צוויי שלוחים. ער האט אויפגעהויבען זיינע אויגען און ארומגע־נומען די גאנצע עדה אידען, וואס זיינען געווען פערזאמעלט קאפ אי־בער קאפ. ער האט געהערט דעם שטילען ברום, וואס פערנעהמט זיך פון דארט, און ער האט פערשטאנען די בעדייטונג פון דעם ברום. ער האט געקענט זיין פאלק און געוואוסט, אז די רייד פון די שלוחים האבען א שרעק אנגעווארפען אויף די ערשט בעפרייטע קנעכט, און זיי הערען שוין נישט וואס די שלוחים כלב בן יפונה און ישוע בן נון דערצעהלען. דאס שטילער רוישען פון ברומען געהט וואס אמאל שטארקער און זיי פערגעסען איז גאנצען, אז דער ארון שטעהט פאר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האט אויפגעהויבען די אויגען און ארומגעקוקט זיך, ווי ער וואלט געוואלט עפעס זאגען. דער עולם איז שטיל געווארען, נאר ער

גרייט זיך צו עפעס. אויף די ליפען האָט ער דערפיהלט דעם זאלּ־ביגען טעם פון מרבר־טוי, וואָס דער ווינד האָט געבראַכט צו פיהרען פון ים, וועלכעם האָט געזעטיגט דעם הונגער. גאָט'ס חסד איז נאָך ניט אָבגעטהאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפייז, — האָט ער זיך גע־טראַכט מיט פרייד. אָבער די טרויעריגקייט האָט געדריקט זיין גע־מיטה און ער האָט געקוקט אין די שטערען, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פֿערנעהמען די אַנווייזונג, וואָס ער האָט צו טהאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דאָס ווינד האָט געבראַכט אהער צו־טראָגען דאָס קלאָגען פון פֿאָלק. די אויגזאָמע וויינענדיגע שטימען זיין לעערען מרבר האָבען אַ שרעק אַנגעוואָרפען און אַ יאוש גע־פֿאָנצט אין די הערצער. משה איז נאָך טרויעריגער געוואָרען. ער האָט אַנגעהויבען צו פיהלען, אז נישט מיט זיי וועט ער קענען אָב־נעהמען די לענדער פון כנען, די לענדער פון די פאַטערס אברהם, יצחק און יעקב, פֿאר זייערע קינדער. ער האָט דערפיהלט צום ער־שטען מאָל, אז צו לאַנג זיינען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפען אַלעס וואָס עס האָט פאַסירט מיט זיי, די גרויסע זאכען וואָס זיינען געשעהען — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פּרעה'ס געוואָלד ארויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואָלד דורך א ים געפיהרט, אין דונערען און בליצען א תורה געגעבען, וועלכע לערענט זיי געזעץ און אַרדנונג. עס האָט נאָר נישט געהאָלפען. דער קנעכט איז קנעכט געבליבען. און ביים ראַנד פון מרבר, וואו זיי שטעהען פאר דעם צוגעזאָגטען לאַנד, וואָס זיי בעדראָפען עס עראַבערען מיט שווערד און אַרים — ערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאָפענער שקלאַף, די אימה פאַר'ן הערר, און זיי בענ־קען צוריק נאָך מצרים. עס האָט נישט געהאָלפען די פרייע, מילדע נעכט אין מרבר, וועו ער האָט זיי פון זייערע פרייע פאַטערס דער־צעהלט, וואָס זיינען געווען מלכים־פאַסטוכער. ביים ראַנד פון דער אויסגעוועהטאָגטער זעהנזוכט, נאָך וועלכען זיי האָבען געשטרעבט דורך הונדערטער יאָהרען פערשקלאָפונג — האָט זיך די אימה גע־וועקט אין זיי, און זיי ווילען ווידער שקלאָפען ווערען אויידער מיט די אַרימם און שווערדען זייער לאַנד און פרייהייט זיך צו עראַבערען. צום ערשטען מאָל האָט ער אַנגעהויבען צו צווייפלען אין דעם פֿאָלק, וואָס ער האָט בעפרייט. נישט ביים גאָלדענעם קאָלב, און נישט ביים

געטראכט. בחנם זיינען כּלב און ישוע ארומגעלאָפען פון איין גרופּע צו דער אַנדערער אין בערוהיגט דאָס פּאָלק — דערצעהלט זיי פון דעם פּעטען לאנד, פון די וואסערען און די טייכען, און פון די שרעק וואָס גאָט'ס נסים האָבען אויף די פּעלקער ארויפגעוואָרפען. פון משה'ס נאָמען, ווי גרויס ער איז. דאָס פּאָלק האָט זיי נישט געהערט, פער־טריבען פון זיך: „זיי ווילען אונז נעגען ריעזען שיקען. זעהט, זעהט, וואָס פאר א חלק האָט משה אייך צוגעזאָגט דערפאר? אי־בער וועלכען שבט וועט ער אייך פאר אן עלטסטען מאכען?".

און דאָס געברום און די שרעק, וואָס איז בעפאָלען די ערה, איז וואָס אמאל גרעסער געוואָרען. קיינער איז נישט געווען איז זיין געצעלט. זיי האָבען זיך אויסגעלעגט אויף דער ערד פון מדבר און ארום זיך נאָר געזעהען די וויסטע ערד, און קיין שטיקער גרינס און קיין האָפנונג. זיי האָבען מיט אמאל פערלוירען דעם גלויבען איז גאָט, אין משה'ן און געזעהען זיך פערפיהרטע אין א ווילדען מדבר, וואו מען האָט זיי אריינגעבראכט, אז זיי זאָלען מיט ווייב און קינדער פאר הונגער און דאָרשט אויסשטאַרבען. און פּלוצלונג האָט זיך א ווייבען פערנומען פון א ווינקל ארוים, און דאָס ווייבען האָט זיך אַנגעשטעקט. פון איבעראל האָט זיך שוין געהערט שטימען רופען:

— קומט צו משה'ן, קומט צו משה'ן, לאָז ער אונז קיין מצרים צוריקפיהרען. וואָס האָט ער אונז פון מצרים ארויסגענומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אבגעצאַמט פאר'ן אוהל מועד, זיינען ארום און ארום געשטאַנען די שטאַרקסטע כהנים און לויים, די בני יהודה, און מיט באמבאס־שטעקלעך צוריקגעטריבען די מחנות צוהיצטע אידען, וועלכע האָבען זיך מיט געוואלד געוואָלט אריין־רייסען צו משה'ס געצעלט.

עס איז נאָכט געוואָרען. די גרויסע און טיעפע שטערן האָבען נאָהנט נעהאנגען איבער'ן בלויען קלאָהרען הימל איז מדבר. משה איז פון זיין געצעלט ארוים און געקוקט אין די טיעפע גרויסע שטערן אריין. פון דערווייטענם איז געקומען אבגעשלאָגען ווי א וויטע עכא דער שטורם פון פּאָלק, און פון די פייערען, וואָס זיבען אויפגע־פלאקערט דא און דארט איבער'ן מדבר, האָט ער געזעהען, אז דאָס פּאָלק איז נישט צוריק אריין אין זיינע געצעלטען, נאָר איז וואנ אוז

צעלטען און ווערען געוואהר: משה איז נישטא, משה האט זיי פער־לאזט. דער ארון איז נישטא, קיין געזעץ, קיין פיהרער, זיי בלייבען אבהענדיג, יערע גרופע מאכט זיך אליין אן עלטסטען, די עלטסטע קריענען זיך צווישען זיך, טהייל שלעפען קיין מצרים, אנדערע ווילען אין מדבר בלייבען — דאס לעצטע ביסעל עסען לאזט זיך אוים, זיי־ערע קעמלען שטארבען אוים און זייערע קינדער שטארבען אוים, און צו ביסלעה, איינציגווייז, ווערען זיי אויסגערונגען — יעדע אנדערע גרופע, יעדער אין אן אנדערען טהייל מדבר. זיי בלאנקען ארום, גע־פינען קיין ווענ נישט, וויסען נישט וואס צו טהאן. און ווען אמאל ווערען די זאמדען פון מדבר בעזעצט מיט טרוקענע ביינער פון מענ־שען־סקעלעטען, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאזט דער ווינד, און דער זאמד פערדעקט די לעצטע שפורען פון די אבלים, ווען וואל־נערען זיך ארום אויף די מדבר־זאמדען, און קיינער וויסט שוין נישט, אז אין מדבר ליגנט א פאלק בענראבען. נאר פון צייט צו צייט קא־פעט א קעמעל אויף פון א פערבייציהענדער מחנה אן אויסגעטרי־קענטען סקעלעט, אויסגעטריקענט אין די ברענענדיגע זאמדען פון מדבר...

די לעפלעך האבען זיך איבערגערוקט איבער זיינע אויגען און א וועהטאגדיגע גרימאסע האט זיך ארומגעשניטען ארום זיין מויל. די הענד האבען איהם געציטערט און די האהר פון זיין בארד האבען זיך אויפגעהויבען און אנידערגעלענט. ער האט זיך אויפגעשטעלט און ארייננעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגען אין הימעל אריין, און עס האט זיך נעראכט, אז ער נעהמט ארום דעם ברייטען גרויסען מדבר־הימעל אין זיין בליק — ער האט נעזוכט מיט זיין בליק טיעף אין די שטערען א וועג. ניין, אלעס יא, נאר דאס נישט. אז שטארבען אין מדבר, זאל ער שטארבען אין איינעם מיט זיי — זאל ער זיך ארומוואלגערען מיט זיי איבער דער ברייטער, וויסטער, ווילדער ערד, און ניט זוכען קיין אויסוועג פאר זיך. ער האט נישט קיין רעכט אוועקצוגעהן פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אלע וועלען אויסשטארבען, און אפשר וועט זיך טרעפען א גליק, און ער וועט פריהער שטארבען פון זיי און ניט זעהען דעם צער איבער די פערלארענע האפנונגען, וואס וועט פון זייערע אויגען ארויסשרייען.

אבער זאל דאס אלעס ווירקליך זיין? זאל זיך מיט דעם ענדיגען

גאַלדענעם שלאַנג, וואָס זיי האָבען זיך פאר געטער געמאכט. האָט ער פערצווייפעלט. ער האָט דאָן פערשטאַנען זייער שוואַכקייט. ער איז ניט געווען ביי זיי. זיי האָבען מורא אַליין צו פערבליבען אין מדבר אָהן א נאָט און אָהן א פיהרער, און זיי מאכען זיך אליין א נאָט, א גלויבען, אבי עפעם צו האָבען וואָס זאָל אין זיי האָפענונג וועקען ארויס־צופיהרען זיי אין דער פרייהייט. ער האָט זיי פערשטאַנען רענסטמאָל. און ליעב געהאט זיי — איינגעשטעלט זיך דאָס לעבען פאר זיי, גע־נומען די שולד אויף זיך און וווייטער געגלויבט און געהאָפט. אָבער יעצט, וען זיי זעהען מיט די אייגענע אויגען די פרוכטען פון לאנד, די וויינטרויבען, די פייגען, די טיטלען, די מאנדלען און מילגרוימען, די פרוכטען וואָס זיי האָבען קיינמאָל אין מצרים נישט געזעהען; זיי זעהען, אז דאָס לאנד איז דא, אז מען האָט זיי נישט אבגענארט, אז ער האָט זיי געפיהרט אין דעם ריכטיגען וועג, און אָט שטעהען זיי ביי זיינע גרענעצען, זיי דארפען נאָר אריינטרעטען אבנעהמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבען אנגעווארפען אויף די שכנות'דיגע פעלקער; זיי זעהען א פאָלק געהט אין מדבר צוריקנעהמען א לאנד פון פאָטערס — און אָט ביים לעצטען טריט, וואו מען פערלאנגט פון זיי טהאטען — מענער־קראפט — וועלען זיי צוריק שקלאפען און לאדען די קעמלען צוריק צו רייטען קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָ־בען, פערשקלאפט ביי פרעה'ן, פתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די וועלט אייגענעמויערט און אין דעם בלוט פון זייערע טעכטער האָט זיך פרעה געבאדען; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביגע שקלאפען וועלען אהן א האָפענונג אויף משה'ן, אויף א בעפרייאונג, נאָר אויף אייביגער, אייביגער קנעכטשאפט.

ער האָט געטראכט, ער וועט אנטלויפען פון זיי. ביינאכט וועט ער אוועק פון מדבר, מיטנעהמען מיט זיך די נעזעצען וואָס ער האָט זיי געגעבען און זיי לאזען אליין. ער וועט צוריקגעהן צו יתרו'ן, זיין שווער, ער וועט ביי איהם פיטערען די שאָף, און זיינע קינדער וועט ער לערנען די מענשליכע נעזעצען וואָס גאָט האָט נעגעבען דעם פאָלק, אז זיי זאָלען זייערע קינדער לערנען, און אזוי ארום וועט א נייע פאָלק אויפוואקסען. און די שקלאפען, וואָס ער האָט פון מצרים ארויסגענומען, וועט ער אליין אין מדבר איבערלאזען. ער האָט זיי שוין נעזעהען, ווי זיי כאפען זיך אויף צו מארגענס פון זייערע גע־

יתרו'ס שעפסען און פלוצלינג האָט ער דערזעהן דעם ברענענדיגען דאָרן און דערפיהלט די גרויסע זאַך וואָס ער בעדאַרף טהאָן. און יעצט איז אויך נאָכט, און די זעלבע שטערען, און דאָס פאָלק האָט ער שוין, עס איז ארום איהם, און ער וויים נישט קיין וועג פאר איהם. דער ציעל איז איהם נישט קלאָהר, עס האָט איהם ארומגענומען א גרויסער וועהטאָג נישט פאר'ן פאָלק, נאָר פאר זיך, פאר זיין לעבען — ער איז פאמעליך צוריקגענאַנגען צום אוהל, דעם קאָפּ טיעף געבויגען צו דער ערד, ער איז אָנגעקומען פאר'ן אוהל־מועד. פון דעם שווארצען גרויסען נעצעלט האָט זיך געזעהן דער סודות'דיגער, צנועה־דינער פלאָם פון נר תמיד. ער האָט דערמאָנט, אז דאָרט אינווענדיג אין ארון לייגען עס אויף שטיינערנע טאַוולען אויפגעקריצט די גע־זעצען, ווי אזוי די מענשען זאָלען לעבען, און ער בעדארף א פאָלק דערצו, וועלכעם זאָל די געזעצען אויפנעהמען אין זיין לעבען און זיי וויטער פלאַנצען מיט זיין נאכקומען און איבערגעבען די געזעצען דער נאָך־וועלט, כדי די מענשען זאָלען דיענען דעם ריכטיגען ציעל, צו וואָס זיי זיינען בעשטימט. און צולייעב זיי, צולייעב די שטיינערנע טאַוולען האָט ער א פאָלק בעפרייט, און יעצט, וועז דאָס פאָלק וועט אין מדבר אונטערגעהן — וואר וועט טראָגען די שטיינערנע טאַוולען צו די מענשען און צו די שפעטערדיגע דורות? זיי, ווי דאָס פאָלק, וועלען פערטרונקען ווערען אין דעם ים פון זאמד אין מדבר, און די מענשען וועלען ארומלויפען ווי ווילדע חיות איבען זייער נאַנצען לעבען און וועלען נישט וויסען צו וואָס זיי לעבען, און זינד און אונרעכט וועט שטענדיג הערשען איבער דער ערד, אזוי לאַנג ווי דער מענש וועט לעבען, און אין די זאמדען פון מדבר וועט זיין הילף זיין בע־גראָבען און קיינער וועט נישט וויסען דערפון.

ער האָט זיך אויסגעשפרייט פאר'ן נעצעלט פון ארון, און איינגע־גראָבען דעם פנים אין זיינע הענד, און אין זיין הארץ האָט א תפילה געגליהט, נישט צום ארון, נישט צו די לוחות—נאָר א תפילה איבער זיי, זיי זיינען אויך אזוי הילפלאָז ווי ער, און ער האָט אויפגעהויבען די אויגען און די הענד צום הימעל און געזוכט רעטונג.

אזוי איז ער אָבגעלעגען א שטיק צייט. פלוצלונג האָט זיך ווער צונג'גנב'עט צו איהם גאַנץ אין דער שטיל און אוועקגעזעצט זיך נעבען איהם, געוואַרט. צום סוף האָט ער געזאָגט אין א שטילען טאָן:

דער ארויסגאנג פון מצרים? איז שוין נישטא קיין אנדער עצה? פאר וואס האט ער אזוי שלעכט געקלעהרט פון זיי? פאר וואס זיצט ער פאר זיין געצעלט, וועז עס הערט זיך פון דארט דער יאוש און דער געווייז פון פאלק? פארוואס געהט ער נישט אהין צו זיי, רעדען מיט זיי און שטארקען זיי? פאר וואס האט ער פערצווייפעלט? צו טהוט דאס אזוי א פיהרער, א משה, וועלכער נעהמט א פאלק פון שקלאפען ארויס און פיהרט זיי אין א מדבר צו שטארבען?

ער האט זיך אויפגעהויבען פון ארט און מיט פלינקע טריט האט ער אנגעהויבען צו געהן צום פאלק. ער האט זיך געטראכט, ער וועט אריין צום פאלק און וועט זיי טרייסטען. ער וועט רעדען אין נאמען פון גאט, ער וועט זיי דערמאנען אן די אלע נסים וואס גאט האט מיט זיי געטהאן. ער וועט זיי דערמאנען אן ים, אן בארג סיני, און מיט א דערהויבענעם גייסט וועט ער זיי מארגען גלייך פיהרען אנטקעגען דעם פיינד. אבער באלד איז איהם פאר די אויגען געשטאנען דאס פאלק, ער האט געהערט אין די אויערען דעם מורמעל און געקלעהרט: וואס וועט זיין, אז ער וועט זיי שוין שטארקען, ער וועט זיי דערהויבען און פיהרען נעגען דעם פיינד, און קומענדיג מיט'ן פיינד פנים צו פנים וועלען זיי זיך דערשרעקען. ס'וועט זיך דערוועקען אין זיי דער שקלאף, און זיי וועלען אנטלויפען צוריק אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אדער זיך אונטערגעבען וויי קראנקע הינד, און בעטען זיך ביי די נייע העררען, אז זיי זאלען זיי לאזען לעבען און זיי צונעהמען פאר שקלאפען — און אזוי ווי זיי האבען געריעט די מצריים, אזוי וועלען זיי דיענען די כנענים און גאט'ס נאמען וועט נאך מעהר ווערען צו שאנד און צו שפאט פאר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האבען ארויסגענומען א פאלק פון שקלאפערייי און זיי געבראכט צו צווייטע העררען, אין אן אנדער שקלאפערייי.

ער האט זיך אבגעשטעלט אין מיטען גאנג און ארומגעקוקט זיך אין דער נאכט. פון דערווייטענם האט זיך אלץ געהערט דער טעמפער אונהיימליכער ברום, וואס דער ווינד האט געבראכט אהער צו ברענגען פון פאלק, און עם האבען זיך געזעהן די פלאמען פון די פייערען פאר די לאגערען. ער האט געקוקט אין די שטערען אריין און געזוכט צווישען זיי א וועג, אן אנווייז וואס צו טהאן, וואוהין צו געהן. ער האט זיך דערמאנט אן זיין יוגענד, וועז ער האט ביי נאכט געפאשעט

— אוז וועז איך וועל מיך שטעלען אויף דער שפיצע אוז זיי קיין מצרים צוריק פיהרען? — האט משה געזאגט.

— מיין שוועד וועט דיר שטעהן אין וועג.

— אויף דיין רבין משה וועסטו די האנד אויפהויבען?

— אויף יעדען אייגעם, וואס וועט וואגען דעם וועג פון מצרים צו בעטרעטען.

א בליץ האט אויפגעשטראהלט אין משה'ס אויגען, זיין פנים איז געווארען בעגאסען מיט א גרויס פרייד, דאס הארץ איז געווארען מיט עפעס וואס ערפילט. ער האט געכאפט דעם יונגען מאן'ס קאפ אוז זיינע אויגען געבויגען צו די שטערן־ליכט אוז נעקוקט איהם אין די אויגען אריין.

— ווער ביזטו?

— ישוע בן נון פון שבט אפרים.

— זיינען אין דיין שבט דא א סך אזעלכע יונגע לייט ווי דו?

— דער נאנצער יונגער דור, וועלכער איז אויפגעוואקסען אונטער דיינע רייד, צייט דו ביזט אונז קיין מצרים נעקומען בעפרייען — זיינען אזוי ווי איך.

— גוט, ישוע, אין פאלק אריין. איך קום באלד ארויס צו זיי.

משה האט זיך אויפגעהויבען פון זיין ארט אוז איז געגאנגען מיט פלינקע טריט צו אהרן'ס נעצעלט. א נעדאנק האט איהם נעבליצט אין קאפ — דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואס איז אויפגעוואקסען מיט דער האפנונג אויף דער ישועה. זיי זיינען דאס פאלק, וואס ער האט בעפרייט. זיי וועלען קענען די לענדער פון כנען אבנהמען אוז די פעלקער פון דאָרט פערייאגען. די קנעכט מוזען אין מדבר שטארבען. אזוי לאנג זיי אין מדבר ארומפיהרען, ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אלטען דור נישט איבערבלייבען, פון דור, וועלכער האט אליין די ציגעל פון פיתום אוז רעמסס געשלעפט, זיי מוזען אין מדבר שטארבען — זאל עס אפילו צעהנדליגע יאהרען קאסטען.

ער האט זיך אבגעשטעלט. ער האט זיך דערמאהנט אז זיין עלטער, אוז א רחמנות האט איהם ארומגענומען אויף זיך אליין. אוז ער? וואס וועט מיט איהם זיין? האט ער נישט דאס נאנצע לעבען געהאפט, ווי ער וועט די אידען אריינפיהרען אין דעם צוגעזאגטען

— אדוני משה!

משה האט זיך אויפגעכאפט, אומגעקוקט זיך ווער עס רופט איהם. ער האט געזעהן ביי דעם ליכט פון די שטערען נעבען זיך א יונגען מאן מיט א שווארצער באָרד.

— אדוני משה, היים און איך ווּל טויטען די מרגלים, בעפעהל און איך פיהר דאס פאלק געגען כנען!

משה האט איהם אין געזיכט אריינגעקוקט — די אויגען פון דעם יונגען מאן האבען ארויסגעשטראהלט, ווי דער נר תמיד פון ארון. פון זיין ווייסען טוך איבער'ן קאפ. אן געזיכט האט ער איהם דערקענט: עס איז געווען ישוע בן נון.

— פון וואנען קומסט דו?

— איך קום פון זיי, — ווייזט ער מיט דער האנד אויף די פייערען. — זיי ווייגען, די קנעכט פון מצרים.

— און ווער ביזטו?

— איך בין ישוע בן נון. איך און כלב בן יפונה, האבען מיר צוואמענגענומען טויזענד יונגע לייט. יעדערער פון זיי קען האלטען א שווערד אין דער האנד. היים, אדוני משה, און איך געה מיט מיינע מענשען אין פאלק און טרעט צו דער ערד די פיהרער פון די מורדים, די מרגלים, און מיט ריטער טרייב איך זיי געגען כנען.

משה האט געשווויגען. ער האט די אויגען אויפגעהויבען צום הימל. עפעם וואס איז געבוירען אין זיין הארץ און קאפ. און ער האט שטיל געענטפערט:

— ניט די האנד, וועלכע האט געזעצען געקריצט, וועט די שווערד צייהען!

— אבער, אדוני משה, דאס פאלק ווּל קיין מצרים צוריקגעהן. זיי זאגען: „לאמיר זיך מאכען אן עלטסטען און צוריקגעהן קיין מצרים!"

משה האט געשווויגען.

— אדוני משה, קיין מצרים וועלען מיר נישט צוריקגעהן, — האט ישוע האסטיג ארויסגערעדט. — לייבער אין מדבר שטארבען, אידער צוריק קנעכט ווערען. איך ווּל מיינע לייט אנשטעלען און יערען איינעם טויטען, וואס וועט וואגען אויף דעם וועג פון מצרים צוריק צו גיהן.

אלטע פון די שבתים משה איז געגאנגען פאראוים, אהרן נאך איהם און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבתים און דאם פאלק נאך זיי. באלד איז דער בארג בעשאטען געווארען מיט מענער אין ווייסע קיטלען.

פון דערווייטענם פון א הענגענדען וואלקען האט זיך ארויסגעשניטען א גרין בעזעעטער ראנד פון א לאנד, אויף בערגלאך און טהאלען. ווי א חלום האט זיך געצויגען א וואסער דורך די גרינע בערג, און מען האט גאנץ דייטליך געקענט זעהן די משופע'דיגע בערג, וואס זיינען בעשאטען געווען מיט בוימער.

איהר זעהט עם דארט? דאם איז דאם לאנד כנען, וואם גאט האט אייערע עלטערען, אברהם, יצחק און יעקב, צוגעזאגט. מיר שטעהען ביי זיין ראנד, פינף טעג געהן און מיר זיינען ביי זייער נרענעצען.

דאם פאלק האט זיך צוגעקוקט מיט ערשטויגען.

— נאר מיר וועלען נישט דארט אהין געהן, — האט משה אויסגערופען. — איהר אלע, וואס האט אליין פרעה'ן געדיענט, וועלען אין דעם לאנד נישט אריינגעהן. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איהר געהן. נישט צוליעב אייך, נאר צוליעב גאט, וואס זיין נאמען וועט צו שאנד ווערען און צוליעב די געזעצען וואס ער האט אייך געגעבען — ווער עם וועט וואגען דארט צוריקגעהן, דעם וועט טרעפען דער טויט. אין מדבר וועט איהר בלייבען פערציג יאהר, ביז עם וועט פון אייך קיין שריד ופליט נישט איבערבלייבען, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטארבען. די קינדער אייערע וועלען דארט אהיר קומען, זיי וועלען געגען כנען מלחמה האלטען!

א טויטע שטילקייט האט ארומגעכאפט די אלטע און די עלטסטע און דאם נאנצע פאלק. אלע זיינען זיי געבליבען שטעהן אויף זייערע ערטער מיט געבוינענע קעפ צו דער ערד און אויסגעהערט משה'ס שטראף. נאר אהרן האט זיך אין דער שטיל אנגערופען:

— משה, און מיט אונז וואס וועט זיין?

— שטארבען ווי זיי אין דעם מדבר; מיר געהערען צו דעם זעלבען דור. ישוע בן נון וועט די יונגע פיהרען אין כנען אריין.

אהרן האט אויך נעבויגען דעם קאפ צו דער ערד און געשווויגען אין טיעפען נאכקלעהרען.

נאר באלד האט זיך געהערט א געוויין פון די אלטע. זיי זיינען

לאנד, און דארט וועט ער זיינע אלטע טעג צווישען זיין פאלק אויס־לעבען, און אז ער וועט שטארבען, וועט מען איהם בעגראבען אין די קברים פון אברהם, יצחק און יעקב, — איז דאס נישט גענוג זיין לעבען, זיין חלום? וועו ער האט נאך יתרו'ס שאף געפאשעט, האט ער זיך דען ניט געזוהן אויף דער שפיץ פון דעם בעפרייטען פאלק, ווי ער פיהרט זיי אין צוגעזאגטען לאנד אריין — און יעצט זעהט ער זיך, ווי ער ליגט אין איינעם מיט'ן פאלק בעהאלטען אין די זאמדען פון מדבר און אן אנדערער פיהרט זיי אין די לענדער אריין.

נאר איין מינוט האט געדויערט דאס איבערלעגען זיך, נאר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האט זיך דערמאהנט אן די לוחות, וואס ליגען אין ארון — אט פאר זיי דארף מען א פאלק, וואס זאל זיי אויספיהרען און זיינע קינדער איבערגעבען, און דאס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענש. געאיילט האט ער וויעדער זיינע טריט און איז פאר אהרן'ס אוהל צוגעקומען, איהם ארויסגערופען:

— קום צום פאלק!

— משה, וואס וויל־סטו טהאן?

— דו וועסט הערען מיינע רייד.

באלד האבען די לויים אין די זילבערנע טראמפייטען געבלאזען, אנדערע אין די שופרות. די כהנים זיינען ארויס מיט די כלים און די לויים מיט דעם ארון. פון אלע זייטען איז זיך דאס פאלק געקומען צו לויפען הערען וואס משה האט צו זאגען. ביים ראנד פון הימעל איז דער מארגען־שטערן שוין אויפגענאנגען אין א טייך פון בלוט און די ערשטע מארגען־שטראהלען האבען בעלייכט די זאמדען פון מדבר. וואס אמאל האבען זיך ענטפלעקט העלע שטיקער הימלען און ווייטע שטיקער מדבר; עם האבען זיך געזוהן די לאנגרען מיט די קעמלען און די בערגלאך מיט די טהאלען. און דאס פאלק האט צוגעשטראמט פון אלע ווינקלען, פון אלע זייטען.

אז דער פלאץ ארום אוהל איז שוין געווען בערעקט מיט אידען, איז משה ארויס. מיט א שטארקער שטימע און ברענענדיגע אויגען האט ער גערופען צו די עלטסטע פון דער עדה:

— קומט ארויף מיט מיר אויפ'ן בארג. איף וועל אייף ווייזען דאס לאנד וואס גאט האט צוגעזאגט אברהם, יצחק און יעקב!

עס זיינען ארויס מיט אראבגעלאזטע קעפ די עלטסטע און די

חורבן ירושלים.

ערשטער געזאנג.

(די כשדים אַרום ירושלים'ס מויערען.—ירמיהו'ס געוויין לאַזט ניט ירושלים חרוב מאַכען.—די מלאכים ברעכען די מויערען איין.—דער בית־המקדש ברענט.—די לויים מיט זייער געזאַנג.—די וועב־מיידלעך מיט זייערע פּרוכת'ן.—דער אוצר פון די איילען אין בית־המקדש.—די שטילע תפילות.—די זון וויל נישט אויפער דער וועלט שיינען).

צוטראטען ליגט יהודה צו נבוכדנצר'ס פיס. שוין אייניגעוואמעלט דעם גאנצען כשדים־חיל ארום ירושלים'ס מויערן האט דער פיינד. אלע וועגען אבגעשניטען, אלע וואסער'ן וואס פליסען קיין ירושלים פערשטאפט. הארט ביז צו מויערען געהען די כשדים שוין צו. שוין ווייזט זיך געגען זיי קיין העלד ניט מעהר, קיין פייל, קיין שפיז פון ירושלים'ס זייט ווערט נישט מעהר געוואַרפען צו זיי — אַבער ירושלים נעהמט ער דאך ניט איין. עס האבען צייט די כשדים־העלדען צו לאקען זייערע בערד, זאפען זיך די האָהר אין די אויל־געשירען אוו קנייפען אוו קארבען זייערע בערד אוו האָהר. עס פיטערען זיך רוהיג נעבעק זיי זייערע געפוצטע פערד. דער פיינד נעהמט ירושלים ניט איין.

יעדעס מאל, וועו נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, ווערט זי פערהויליען פון זיינע אויגען. עס פערשווינדט דער וועג, אוו אוועקגעוואַרפען ווערט ער פון די ירושלים'ס מויערען אויף מיילען ווייט. עס פאלען די שפיזען אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אשור שפיעלט יהוה מיט איהם א שפיעל? א, עס ציטערט דער פיינד.

צונעגאנגען צו איהם און געוואַרפען זיך צו די פיס, און אויסגעשטרעקט די הענד צו איהם:

משה, משה, מיר האבען געזינדיגט!

דאָס געוויין האָט ארומגעכאפט די גאנצע עדה. פון איבעראל האט זיך געהערט דאס געשריי:

—משה, משה, מיר האבען געזינדיגט! פיהר אונז געגען פיינד. מיר וועלען איהם מנצח זיין!

— קנעכט קענען ניט מנצח זיין. שקלאפען פיהרט מען נישט אין דער מלחמה — איהר וועט אנטלויפען פון פיינד. מיר מוזען ווארטען אויפ'ן יונגע דור. ישוע בן נון, כלב בן יפונה!

די צוויי יונגע לייט זיינען ארויסגעשפרונגען ווי ווילדע צוויי לייבען און געשטעלט זיך מיט אונטערטהעניגקייט פאר משה'ן:

— אדוני משה!

— פיהרט די עדה אין טיעפען מדבר אריין! — האט משה בעפוילען די יונגע לייט.

באלד זיינען טויזענדער יונגע לייט מיט שווערדען און באמבאסטעקלער ארויסגעשפרונגען פון פאלק און געטריבען דאס פאלק פון בארג אראב אין מדבר אריין.

פון דערווייטענס האט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאנג פון די זילבערנע רעהרען און שופרות. דער ארון האט זיך געריהרט פון ארט.

מיט פערבענקטע בליקען האט דאס פאלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראנד פון הימעל, וואו עס האט זיך גרינס געזעהען, ווי א ברעג ביים ים.

אויפ'ן הר־הבית ביים מזבח דער כהן אין זיין וויסען געוואנד אוז ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער ריכטיגער צייט. פערשוואכט ווערט ער פון דעם גערוך פון פלייש, וואָס ברענט זיך אויפ'ן מזבח פאר איהם. דער וויין נעהט אין זיינע פערטריקענטע נעדערים אריין. אוז שיכור אוז קראנק פון דעם גערוך פון וויין אוז פלייש, וואָס זיינע חוילע נעדערים ווערען אנגעבלאזען מיט איהם. שלעפט ער זיין קראנקע גוף פון מזבח אוועק. אויף אלע פיער קריכט ער פון דער עזרה ארויס, נויגט זיין קאָפ צו דער וואנט צו אוז ער הויכט זיין נשמה אויס, מיט דעם פער'חלש'טען שמייכעלע אויף זיינע ליפען, אז ער האָט מיט זיין נבלה די עזרה נישט טמא געמאכט.

נור נישט איבער דעם קרבן, וואָס דער כהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים נישט פאלען. פערזינדיגט האָט זיך ישראל, אוז גאָט איז אוועק פון איהם. פון מצרים האָט ער איהם ארויסגענומען, אין דעם לאנד, וואָס זיינע עלטערען צוגעזאָגט, האָט ער איהם אריינגע־בראכט. משה'ן האָט ער געשיקט צו זיי, א תורה זיי געגעבען, געמיינט, זיי וועלען זיין די לעהרער פון דער וועלט, זיינע געזעצען די פעלקער לערנען, דערצעהלען וואר יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט אוז אנגעזאגט: „זייט די וועלט, זייט דאָס ליכט. נישט קיין אָקסען אוז נישט קיין קאלב וויל איך פון אייך, נישט קיין געשרייען אוז נישט קיין געבעט. דעם שוואכען העלפט, פאר דעם ארי־מאן אוז פאר די יתומים נעהמט אייך אן". הינטער יעדען בוים זיך נעצען געשטעלט אוז פון אונווירדיגע פעלקער זיך מדות געלערנט. א, עס האָט אויפגעברענט דער צארן אין גאָט אויף זיין אויסערוועהל־טען פאלק.

נעציטערט האָבען די יסודות פון דער ערד, נעדונערט דער הי־מעל, אוז דער ים איז ווי א מויער געבליבען שטעהן. די שטערן אוז די זון האָבען זיך אין די לעכער בעהאלטען, ניט געוואלט נעהן זייער שליחות אויספיהרען אוז שיינען איבער דער וועלט, וועז גאָט האָט נע־שוארען ירושלים אונטערצוברענגען, דעם בית־המקדש צו פערברע־נען. מיט אייזערנע ריטער האָבען זיי די מלאכים פון זייערע בע־העלטניסען ארויסגעשמיצט אוז מיט געוואלד זיי ענעויט איבער דער וועלט לויכטען צו נעהן. אבגעצוינען האָט דאז גאָט פון דער ערד, וואו מענשען האָבען איהם געשאפען א היים, אין די הימלען איז ער

און דאָך אויף דער צווייטער זייט מויער — אויסגעשטאָרבען לויט ירושלים. ווי ארויסגעווארפענע שמאטעס, וואלגערען זיך איבער די וויסע נאסען ארום די שהנסטע וויים־לויכטענדע לייבער פון די טעכטער פון ירושלים. קיין פיינד'ס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגע־ריהרט. דאס זיינען זיי אזוי דורך הונגער פון זייערע פאלאצען ארויס־געווארפען געווארען. עס ברענט די זון איבער זייערע נאקעטע לייבער, און זיי פיהלען די ליכט נישט מעהר. אויסגעטריקענט, געלעבצט נאכ'ן טרונק, איז זייער בלוט פערשלאפען געווארען אין זיי. די ליפען, ווי פערברענטע רויזען פון זומער־היצען — איינגעשרומפען. עס דרימלען די קראנקע יונגען.

עס בעווגט טיילמאל א פער'חלש'טע פרוי מיט איהר האנד און זוכט נעבען זיך איהר אייניציג קינד, וואס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאלט פאר איהר. טהייל קינדער מתים האָבען זיי ליגען נע־בען זיך; טהייל קינדער, קריכענדיג אויף אלע פיער, נויגען זייערע פערלעבצטע מיילעכלעך, זוכען פערשמאכט, ווי אין קראנקהייט, נאָך דער מוטערס נאהרונג. געפינט די אויסגעדארטע ברוסט, וואָס ווי א פערטריקענטע פרוכט, נאָגט דאָס קינד פון איהר הויל לופט אין זיך אריין. ווי דורך א שלייער פיהלט די פער'חלש'טע מוטער די שטילע גסיסה פון איהר קינד, און זי צאפעלט אויף צום לעצטען מאל און טראָגט איהר פערטריקענטע צונג אין דעם שטארבענדען קינד'ס מיילעכעל אריין.

שווייגענדיג רוקט זיך די נאכט צו, ווי א שווארצע חופה איבער א טויטער כלה. עס הילען זיך די גאסען אין שאטען איין. און אויף אלע פיער הויבען קראנקע אָן פון זייערע לעכער ארויסצוקריכען. צי זיינען עס יונגע, צי זיינען עס אלטע? אלע זהען אוים גלייך. זיי נויגען זייערע מיילער צו דער ערד צו, לעקען מיט זייערע צונגען, וויילען פון דער ערד אוועקרויבען דעם טוי, וואָס די נאכט הויבט אָן אויף איהר. אָבער מיט שטויב דעקען זיך זייערע מיילער צו. טרוקען זיינען די נעכט און לעגען זיך שווער, ווי א גוף פון א בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגעפילט מיט טויט איז די לופט, די נשמה ווערט גע־בונדען אין דעם גוף אין אזא נאכט, און פער'חלש'ט, מיט בענקענ־דיגע בליקען קוקט ישראל, ווי נאָך א ישועה אוים, נאָך דעם פיינד. אָבער דער פיינד קאָן ירושלים נישט נעהמען. נאָך שטעהט

צו: „גאָט, זעה די שאנד, זעה!" אין די ווינקלעך בעהאלט ער זיך, זיצט אָב דאָרט טאָג און נאכט, ווי אַ משוגע'נער בליקט ער ארום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין הארץ אריין און ער וויים ירמיהו'ס לייד. אייזנאָם שלייכט זיך זיין געבעט אין ווער בלייענער לופט אריין, שלאָגט זיך אדורך דעם וועג אין פערוואָלקענטען הימעל. עס טרעטען צוריק פאר ירמיהו'ס געשריי די שטרענגע מלאכים מיט זייערע ריטער, ווי אַ שטורם יאָגט זיי ירמיהו'ס געבעט פון פערשלאָסענעם טויער אָב. און עס ברעכט זיך אין דעם הימעל אריין און טרעט פאר גאָט פּאָר — און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבען.

אָבער עס בענקט דער חולה נאָכן טויט, און פון גסיסה־בעט גענארט מען דאָס וויינענדיגע קינד אָב, עס זאָל לאָזען די מוטער שטאַרבען רוהיג. אזוי האָט גאָט ירמיהו'ן פון ירושלים ארויסגענארט. געזאָגט האָט ער איהם: „נאָר ענתות געה און קויף דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער דיר אָב. און זען דיך רוהיג אויף דעם לאנד — נאָך וועט דער פיינד ירושלים נישט נעהמען, — און רוהיג קאָנט איהר בלייבען דאָ נאָר אויפ'ן אָרט".

און ווי ירמיהו האָט נור געטרייסט די טויערען פון ירושלים פערלאָזט, זיינען פיער מלאכים פון הימעל אראָבגענידערט און האָבען זיך אויף די מויערען פון ירושלים געשטעלט, אָננענומען ביי די וועכט אוז צובראָכען זיי. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזרדן האָבען די הילפיגע שטאָדט איינגענומען, נאָר ווי משה דורך גאָט'ס קוש געשטאָרבען— האָט גאָט אַליין זיין שטאָדט צובראָכען. אראָבגענידערט האָבען פיער מלאכים פון הימעל אראָב, פאקעלען האָבען זיי געהאלטען אין זייערע הענד, ביי די פיער ווינקלען פון בית־המקדש זיך צוועקגעשטעלט און גאָט'ס הויז אונטערגעצונדען.

געשטאָנען זיינען די כהנים ביי זייער עבודה און האָבען דעם קרבן אויפ'ן מזבח געבראכט, און די לויים מיט זייערע האַרפען האָבען פאר גאָט אַ ליעד געזונגען. דערזעהען האָבען זיי דעם פייער פון דער־ווייטען, ווי ער האָט ארומגעבאפט די פיער וועכט פון מקדש, זייער אָרט האָבען זיי נישט פערלאָזט און ווייטער זייער עבודה געטהאָן. שוין באפט דער פייער די עזרה אָן, דאָס פימפסען־האָלץ צווישען די מעשענע זיילען קנאקט, און עס רויטעלט זיך דאָס פלאָם אין זיבען־פארביגען קאָליר, — רוהיג שטעהען ווייטער די כהנים ביי זייער דיענסט, און

אוועק, צוריק געלאזען האָט ער זיי אליין, פערשלאָסען די הימלען איבער איהר, דעם שער הרחמים צוגעמאכט און בעשוואָרען האָט ער די מלאכים, פאר איהם ניט צו ברענגען קיין געבעט און קיין געוויין. מלאכים מיט פייערדיגע ריטער האָט ער ביים שער הרחמים אוועק־געשטעלט — אבצוטרייבען די תפילות, וואָס דרינגען פון דער וועלט ארויף צו זיי, איבערגעלאָזט די וועלט צו איהר מזל אליין. א, פינ־סטערע כוחות, געהט פון אייערע בעהאלטענע לעבער ארויס און פיהרט אוים אייערע מעשים! עס פרעסט שוין דער שטארקער דעם שוואכען, און קיין גערעכטיגקייט איז נישטא מעהר. עס רייסען די בליהטען איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראהל ארויס. די וואָרצלען אין דער ערד קריגען זיך צוויישען זיך און גנב'ען איינער פון דעם אנדערען דעם חיות אב. א, דער וועריטעל, אויף גאט'ס חסד ביז אהער געשיצט, צו שפייז דעם שטארקען איז ער געוואָרען, און גאנצע מינים בעשעפענישען געהען שוין אונטער דער זון. א, עס נויגט איהר שוואך קעפעל דאָס אריטע גרעזעל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאט. דאָס קליינע פעלד־פויגעלע, איבערגעלאזט אין נעץ אליין, קלאפט מיט איהרע יונגע פליגלען, פישטשעט מיט איהר שנאבעל, און איהרע אויגעלער קוקען מיט אנגסט דעם טויט אנטקעגען — זוכענדיג גאט. נור פערשלאָסען האָט גאט זיינע הימלען איבער דער וועלט און איבערגעלאזט זי צו איהר מזל אליין.

אבער ווי א שפיז שטעכט דעם פערשלאָסענעם הימעל אן איינזא־מער גענויין, ווי א שרייען פון א קינד, קלאפט אויפ'ן שער הרחמים אן און דרינגט אריין צו גאט — עס איז ירמיהו'ס געבעט, וואָס שפאָרט אזוי אין די הימלען אן. איינגעהילט אין זיין וויסען גענוואנד, דרעהט זיך דער מאן פון פיין צוויישען די לעבעדיגע מתים ארום. אין גרוב האבען זיי איהם געהאט אראבגעוואָרפען, געוואָרפען שטיינער אויף איהם, וועו ער האָט זיי אן זייער שלעכטס דערמאנט. יעצט, ווי א שאטען דרעהט ער זיך צוויישען זיי ארום, און ווי דער רוף פון קינד וועקט די גוסס'דיגע מוטער פון טויט צוריק — אזוי לאזען ירמיהו'ס קרעכצען ירושלים נישט שטארבען. איינגעוואפט אין יערען זיין טרא־פען בלוט די לייד פון זיין פאלק, דריקט ער צו זיין פערדארטער ברוסט די קאלטע קערפערס פון די טויטע קינדער צו. און ווי א פערוואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פערבלוטיגטע אויגען און רופט צום הימעל

צייטען. יעדער כהן־גדול האָט געהאַט זיין אייגל — נעשטעלט איז געווארען דער געשמאַק נאָך דעם כהן׳ס גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידעלקייט. איבערגעגעבען איז געווארען דער סוד פון די אייגען — רייבען די געווירצען, די געבליהטען און די קרייטעכצער — פון דור צו דור, צו שטעלען דעם גערוך לויט דעם משפחה־ריח. וואַרים יעדע איידעלע משפחה אין ירושלים האָט איהרע אייגענע אייגען געהאַט. און נאָך דעם ריח פון דעם לייב האָט מען דעם יחוס דערקענט. פיעל אייגען זיינען דאָרט געווען, וואָס וועז מען האָט זייער ריח דערשפירט, האָט מען צו זינדיגען אויפגעהערט און אַן איידעלקייט איז אריין אין הארץ, און בעסער איז געווארען דער מענש. נור איין אייגל איז דאָרט געווען, פון יענעם קריגעל, וואָס שמואל הנביא האָט דערפון דוד המלך געואַלבט, און קוים האָט ער דערפיהלט זיין גערוך, האָט די שכינה גערוהט אויף איהם, און ער האָט געוואוסט, וועז עם איז גערעכט, און וועז אונגערעכט. דעם קריגעל האָט א מלאך פון בית־המקדש צוגענומען און פאר׳ן מלך המשיח אויפבעוואהרט.

אויפגעגאַנגען זיינע די אלע אייגען אין פלאם פון בית־המקדש. און צוטראָגען זייער געשמאַק האָט דער וויגר איבער דער גאנצער געגענד ארום. און וואו עם איז נור געווען א שוואכער אויף צוויי טויזענד מייל, אז ער האָט דעם גערוך דערפיהלט, איז ער באלד גענעזען געווארען. און וואו עם איז נור געווען איינער, וואָס האָט ברעה צו זינדיגען געהאט, אז ער האָט נור דעם ריח דערפיהלט, איז אין איהם אן איידערלקייט אריין — גוט געווארען און תשובה געטהאן.

פון דעם פייער האָבען זיך יונגע וויסע מלאכים געטראָגען, מחנות. מחנות, ווי די טויבען זיינען זיי פון דעם פייער געשטיגען און זיינען אין די וואלקענס אריין און פערלאָרען געווארען אין דער טיעפקייט פון הימעל. עם זיינען דאָס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואָס האָבען זיך מיט גאָט אויפבעהאלטען. יעדע שטילע תפילה, יעדער שטילער נדר, בעהאלטענער קינדער־געווויין און שטומע לייד, וואָס קיין מענש זעהט זיי נישט, נור גאָט אליין וויים דערפון, — האָט גאָט זיי ווי א טהייערע פערעל־שנור צונויפגעקליבען און אין זיין קדשי־קדשים אויפבעווהרט. אלע די כשר׳ע נשמות זיינען מיט איהם, ווי טויבען־געשטאלטען, אין הימעל געפלויגען, וועז גאָט האָט זיין הויז פערלאָזט. לאַנג האָט זיך נעצויגען די נאכט פון חורבן בית־המקדש. די זון

העבער שאלט דאָס ליער פון די לויים. עס בריהט דער מאַרמאָר־שטיין אונטער זייערע פיס, דאָס גאָלד טוקט זיך אין פלאָם, און זיי פיהלען נישט קיין לייד; דאָס פייער כאָפט דעם פרוכט אַן, צינדט זייער וויי־סען געוואַנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זייערע הענד, עס קנאַקען די סטרונעס, עס ברומען די הארפען זייער לעצטען קרעכץ, און העבער שאלט דאָס ליער פון די לויים. עס כאָפט דער פייער דעם גע־זאַנג און ברענט עס אונטער אין זיין פלאָם, און עס טריפען דערפון טראָפענס בלוט אין פייער אריין. הויך ווארפען די כהנים די שלישלען פון בית־המקדש צום הימעל ארויף, עס כאָפען זיי מלאכים פון פייער אונטער און טראָגען זיי צום הימעל צוריק. און זיי געהען, די כהנים, צו זייער עבודה צוריק און, ווי זייער קרבן, ווערען זיי פערברענט פאר גאָט. עס קומען צו געהן די וועב־מיידלער, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאָט האָבען זיי אין א ווינקעל פון בית־המקדש זייערע וועב־שטוהלען שטעהן, געשטריקט האָבען זיי מיט גאָלדענע פערים אויף פורפור־צייג די פרוכת'ער פאר'ן בית־המקדש. געהילט האָבען זיי זייערע יונגע ליבער מיט די האַלב־געוועבטע פרוכת'ער פון פור־פור־שטאָף אין גאָלדענע פערדים, און ווי די לויים מיט זייער ליער ווערען זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית־המקדש־פייער פער־ברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידען־געשריי, — צי איבער דעם פרישען מיידעל־לייב, צי איבער דאָס גאָלד און פורפור־געוועב, ברומט ער זיין פריידען געואנג? עס פאלען די ריזען, די יסודות פון דער וועלט, די קופערנע זיילען פון בית־המקדש, ווי געטליכע הרוגים לעגען זיי זיך אין פייער. עס רויטעלט זיך זייער גלאַנץ ווי מיט בלוט בע־נאָסען. און עס איז, ווי נישט ערדישער שטאָף וואלט אין פייער פער־צעהרט געוואָרען, נור שטיקער הימעל־וואלקען טוקען זיך אין לעצטען רויטליכען זונען־ליכט. קלאָהר איז מיט אמאל געוואָרען דאָס ליכט, און פון דער לאזור־שיין, וואָס מיט איהר בעשיינט די זון דעם הימעל אין מיטאָג־שעה, איז דער פייער בעהעלט געוואָרען, ווי אריינגענאָסען וואלטען זיך קוואלען לבנה־ליכט אין דעם ים זונען־שיין — אזוי לויכט זיך ליכט ארומד ליכט. און א געוויר האָט זיך איבער דער וועלט פער־שפרייט, ווי דער ריח פון גן־עדן וואלט אויף דער ערד ארָאבגעזידערט. דאָס האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילען, וואָס זיינען אין א ווינקעל פון בית־המקדש בעהאלטען געשטאַנען פון דוד המלך'ס

וויל ער זיין שטעכענדיגע שטראָף־בייטש און טרייסטען זיי. געקומען איז ער אויף דעם בת־לחם־וועג—און דערזעהען האָט ער פון ירושלים אַ גרויסען רויך אויפגעהן. ביי־נאכט איז עס געווען, און די פלאַמען פון ירושלים האָט זיך פון דערווייטענם געלויכטען. געטרייסט האָט זיך דער נביא: „אַ, פערשוואונדען זיינען די כשדים, זיי זיינען, ווי אשור אמאל, הינטער ירושלים'ס טויערען ווי אַ נעפּל צערונען. און דאָס דאנקט ירושלים גאָט אָב, און דער רויך פון איהרע קרבנות געהט אין הימל אויף". פרעהליך איז דער נביא געוואָרען, אויפּ־געלויכטען זיין פּאַרוואַלקענטער שטערן און זיינע אויגען, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבען. מיט די הענד אין דער הויך געשטרעקט, האָט ער פּאַר גאָט אַ לויב־ליער זינגען געוואָלט. זיין הארץ צעגאנגען פאר געטל אייט—בעגינט דער נביא פאר גאָט צו טאַנצען און צו ווינען פאר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג,—ער ויט געריטען איז דער ווייסער זאמד און ווי אַ פּאָדים ציהט עהר זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט־פלעקען אַן צו לויפען און קיין בבל ציהען זיי זיך. געוואָרפען האָט דער נביא זיך אויף דר'ערד און דערזעהן ביים שטערן־ליכט יונגע קינדער־פיס, געטרעטען אין דעם בלוט. ער האָט זיי אַן דעם ווייכען גאנג דערקענט, אויסגעגאַסען, ווי אַ פּורעם, האָט זיך דאָס קינדישע פיסעל אין דעם בלוטיגען שטויב. דערקענט האָט דער נביא דעם איידעלען טריט פון זיין פאַלק. געקושט האָט ער יעדען טריט, צום הארצען צוגעדריקט און אויסגעשריען מיט אַ געשריי, ווי אַ געווילד, וואָס דער יענער האָט מיט זיין שפּיז אין הארץ געטראָפען,—אזוי פערוואונדעט מיט דער שפּיז אין דער ברוסט לויפט דער נביא איבער דעם וועג, אויף די בערג זיך געלאָזט און קיין ירושלים געקוקט. אַ, דערקענט האָט ער ביים גראָהען מאָרגען־שיין—ירושלים ברענט, ווי פון אַ גרויסען קרבן געהט דער רויך אין הימל אויף. אָבער נישט אויף שטיינער און אויף מויערען האָט דער נביא געקלאָגט זיין ליער—נישט אויף דעם, וואָס דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען, נור איבער די אידענם לייד האָט ער זיין האַנד קעגען הימעל אויפגעהויבען און אויסגעשריען: „אַ, דו האָסט מיך אויסגעלאָכט, ארויסגענארט האָסטו מיך פון דער היים, און הינטער מיין רוקען די קינדער געשאָכטען!" און געזוכט האָט ער מיט זיינע אויגען, וואו אהין עס פיהרט דער

האָט נישט געווּאָלט ארויסנעהן שיינען איבער דער וועלט, וועז עס איז געקומען איהר צייט, אַ, געשלאָגען האָבען זי די מלאכים מיט פייערדיגע ריטער. בעהאָלטען האָט זי זיך אין איהרע בעהעלטענישען אריין: „צו וואָס זאָל איך איבער דער וועלט שיינען געהן, וועז דער בית־המקדש איז שוין מעהר נישטאָ אויף איהר?" זיינען זיי צו דער נאָכט געקומען אוז האָבען געזאָגט: „בלייב דו איבער דער וועלט". האָט זי געענטפערט: „מיין צייט איז פארביי". אזוי האָט די נאָכט נישט געווּאָלט מעהר איבער דער וועלט בלייבען, אוז אויך נישט דער טאָג. זיינען זיי צום רבונו של עולם געקומען אוז האָבען געפרעגט: וואָס צו טהאָן? האָט נאָט זיי געהייסען קומען פאר איהם, זיינען די ליכטער פאר גאָט געקומען אין טונקעלע שליערם געהילט אוז געזאָגט אזוי: „האָסט אונז בעשאפען די וועלט צו בעלויכטען, וועמען זאָלען מיר בעלויכטען, אז דאָס בית־המקדש ניט פינט זיך ניט מעהר אויף איהר". אזוי האָט נאָט געשווּאָרען דאָס בית־המקדש צו בענייען: אין דער מינוט איז משיח געבוירען געווּאָרען אוז די זון איז ארויס די וועלט צו בעלויכטען.

צווייטער געזאנג.

(ירמיהו געהט געטרייסט קיין ירושלים צוריק.—ער דערקענט דעם בלוטיגען וועג, לויפט נאָך רי גולי־בבל נאָך, טרעפט זיי ביי רחל'ס קבר.—חשובי ירושלים, בחורים ובתולות.—די וועגען מיט די אוצרות פון בית־המקדש, די פרחי־כהונה.—ירמיהו'ס רייד צו נבוזרד'ן, נבוזרדן'ס ענטפער.—ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאר די צובראָכענע מויערען פון ירושלים זיצען).

מיט אַ געטרייסט האַרץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאנגען. ווי גאָט האָט איהם בעפוילען, האָט ער אין ענתות אַ פעלד זיך געקויפט אוז געזאָגט האָט ער זיך אזוי: „עס איז אַ סימן, אידען וועלען אויף זייער ארט זיצען בלייבען, אויפעסען וועט גאָט'ס גרויסע דערבארמונג זיין צארן—אוז זיין גוטיגקייט, ווי אַ ים, וועט אויסטריקענען די נארישע מענשען־זינד". אזוי געשטיצט אויף גאָט'ס חסד, גענהט דער נביא געטרייסט צו זיין פאָלק צוריק. אוועקווארפען

דערזעהן האָט דער נביא ביי דעם גראָהען שיין די ארויסגעטריבענע פון דערווייטענס. דערקענט האָט ער די ארויסגעטריבענע נאָך דער מחנה שוואַרצע רויב־פויגלען, וואָס זיינען נאָך זיי נאָכגעפלויגן. די זון האָבען זיי פערשטעלט מיט זייערע שוואַרצע פליגלען און דערשראָקען די לופט מיט זייער געשריי. געזייהט איז געווען דער גאַנצער וועג מיט מענשליכע גלידער, און אָבגעשטעלט האָבען זיך די שוואַרצע פויגלען אויף די קערפערס פון די טויטע, געפיקט פון זיי און מיט א באַנגען „קראָה", „קראָה" אַדורכגעלעכערט די לופט. אַנטלאָפען זיינען די פויגלעך פון פעלד פאר זייער געשריי. און די טויבען זיינען אין זייערע טויבען־שלעק אריין, בעהאַלטען זיך אין דיווינקעלעך, די קעפ אונטער די פליגלען געשטעקט, די אויגען פערגלייסט און אין גאָט געגלויבט. אַוועקגעיאָגט האָט ירמיהו די שוואַרצע פויגלען פון די געפאַלענע קינדער, זיינע קליידער אויסגעטאָן און די מתים פערהילט מיט זיי פאר די פויגלעס שיין. אָבגעטראָגען האָט ער די טויטע פון דעם וועג אין א זייט, אז זיי זאָלען אונטער די קעמעל־טריט נישט צוטרעטען ווערען. לאַנג פערברענגען ביי די טויטע האָט ער דאָך נישט געקאָנט—געוויסען האָבען איהם די קרעכצען פון די לעבעדיגע. איבערגעלאָזט האָט ער די טויטע מיט א פערוועהטאָגט הארץ און צו די לעבעדיגע געאיילט. אדם־נאקעט איז ער געווען — די קליידער אויסגעטהאָן, לויפט ירמיהו אין דער שיין פון דער זון. פון זיינע פים רינט בלוט. די אויגען אויפגעריסען, מיט די דאָרע הענד קעגען הימל אויסגעשטרעקט און מיט א ווילדען געשריי לויפט ער די ארויסגעטריבענע נאָך. אָנגעטראָפען האָט ער די שוואַכע קינדער און די וויבער, וואָס נישט געקאָנט האָבען זיי נאָך דעם שטאַרקען מענער־טריט נאָכגעהן. נאָקעט זיינען זיי געווען און זייערע ליבער פאר דער זון'ס שטראַלען צום רויב איבערגענעבען. נאָכגעטריבען האָבען זיי בבל'ס זעלנער מיט קופערנע היט אויף די קעפ, מיט רויטע בענדער ארומגעפוצט — רויהע, דאַרשטיגע אויגען פון די מעשענע געזיכטער ארויסגעקוקט, מיט אויפגעדעקטע ברוסטען און געפלאָכטענע האָהר און בערד — האָבען זיי מיט זייערע ריטער די שוואַכע קינדער נאָכגעשמיצט. געפאַלען זיינען די קינדער אין דער זון'ס שטראַלען, ווי די קלייניע געשאָפענע טויבען פאַלען פון דער הויך, און זיינען אויפ'ן וועג געבליבען ליגען, דער שוואַרצער

וועג פון די ארויסגעטריבענע. אויסגעשיקט האָט ער זייז געהאָרך צו פערנעהמען, פון וואָסער זייט דער ווינט טראָגט די קרעכצען צו. נענויגט נאָך לינקס, געזוכט נאָך רעכטס, און נאָך דעם בלוטיגען טריט איז ער, ווי א חיה, וואָס האָט איהר נעסט געפונען וויסט, נאָך דעם געפאָנגענעם קינדער־טריט נאָכגעלאָפען.

געטריבען האָט נבוזרדן די אידען קיין בבל אַריין. פאַר דער מוטער רחל'ס קבר האָט ער זיי פֿארביי געטריבען,—געוועזען איז עס אויף דעם וועג קיין בית־לחם, וואו בעגראָבען האָט זי יעקב אינזאָם אויף דעם פעלד אליין. אָבגעשטעלט האָבען זיי זיך ביים קבר און ארום דעם פעלד זיך אנידערגעלעגט. און אָנגעכאָפט האָבען זיי זיך אָן די וועגט און נישט געוואָלט וווייטער גיין. אָבער געשלאָגען האָט זיי דער פיינד, מיט די רימען און מיט די ריטער, פון דעם קבר אוועק. אָבגעריסען האָט ער די קינדער מיט געוואָלד פון דער מוטער'ס שויס, געשלעפט האָט ער די קינדער פריהער, און די מוטערס זיינען שוין אליין נאָכגעלאָפען. אזוי האָט זיי דער פיינד אין גלות געפיהרט. געוועזען זיינען די טרעהרען אין גרוב אריין און די מוטער נישט נעלאָזט ליגען רוהיג. אויפגעהויבען האָט זי זיך אין איהר וווייסען געוואנד,—אָנגעטהאָן די שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, איז זי פון איהר קבר ארויס און נאָך די קינדער נאָכגעגאַנגען און אויסגעשטרעקט צו זיי איהרע הענד און געופען זיי. אָבער קיינער האָט איהר שטים נישט געהערט, קיינער איהר נעשטאָלט ניט געזעהן— טויט איז זי געווען און נישט געקענט געבען פון זיך קיין קול, נור געערדט צו זיך אליין. אזוי האָט זי ארומגעבלאָנקעט א גאַנצע נאכט איבער די פעלדער אליין, און וועז דער טאָג האָט געגראָהט, איז זי צוריק אין איהר רוה אריין. אזוי שלייכט זי זיך יערע נאָכט פון איהר קבר ארויס, קומט אין אידישען גלות אריין. און ווער עס וואָנדעלט בייַ־נאכט דורך אידישע שטעדט, זעהט, ווי א וווייסע געשטאַלט געהט אין געסעל אויף אליין, קוקט דורך פערמאָכטע לאָדענס אין אידישע שטיבער אריין. דאָס איז די מוטער רחל, וואָס קאָן אין קבר נישט ליגען רוהיג איבער איהרע קינדערס געווייַן. אזוי ביז'ן היינטיגען טאָג אריין.

פערלאָזט האָבען די אידען דער מוטער רחל'ס קבר און זיינען אין גלות געגאַנגען. דער טאָג האָט אָנגעהויבען צו גראָהען, און

די וואונדען, נור געשוויגען האָט ער אוֹן מיט די טרעהרען זיין צער געטרונקען. ארָאבגעלאָזט האָבען די אלטע די קעפּ צו דער ערד, ערגעץ־וואו מיט די אויגען געקוקט, אוֹן אָן ירושלים געדענקט. אָ, נישט לענגער אויסהאלטען האָט דער נביא געקאָנט זייער בליק, אָנטלאָ־פען איז ער פון זיי אוֹן צו די יונגען מיט די מיידלעך אָנגעקומען צו גהן.

געגאַנגען זיינען זיי פּאַרלעבווייז, די שהנסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פּאַלמען־בוימלעך אין זייערע פּאָטער'ס גערט־נער, אזוי נעגליכען זיינען זיי געווען. אזוי וויים אוֹן אירדל איז גע־ווען זייער געשטאלט, אוֹן ווי העלפאנד־ביין, האָט זיך זייער נאקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגעקליבען האָט דער פיינד די שהנ־סטע יונגען מיט די מיידלעך, נאָך ריין ביידע פון זינד — בעהעפטען האָט ער זיי געוואָלט, קינדער זאָלען זיי איהם געווינען, צו שקלאָפען זאָלען זיי איהם זיין. נאקעט זיינען זיי געווען, לייב אָן לייב אין די די קייטען צוזאמענגעבראכט. געבויגען האָבען די בחורים זייערע אוי־גען צו דער ערד, נישט פערשעהמען נעוואָלט מיט זייערע בליקען די מיידלעך, וואָס נאקעט זיינען זיי געגאַנגען נעבען זיי. קינדער זיינען זיי נאָך געווען אוֹן שוין געוואוסט דעם ציעל, צו וואָס זיי זיי־נען בעשטימט, אוֹן געשווארען האָבען זיי אין זייערע הערצער, קיין קינדער נישט צו האָבען אין דער פרעמד. געגליבט האָבען די מיידּ־לעך אין די בריידער־בחורים, אז זיי וועלען קיין שקלאָפען נישט וועלען געבוירען פאר'ן פיינד. געפאלען זיינען זיי אייגער דעם צווייטען אויפ'ן האלז, וועו דער פיינד האָט זיי אין געצעלט געבראכט צו בע־העפטען זיי, אוֹן זייערע נשמות אויסגענאָסען אין זייער געוויין. טויט האָט זיי דער פיינד געפונען אויף זייערע חתונות־געלעגער. די טויטע מיידלע אין דעם בחור'ס אָרעמס, אזוי געשטאָרבען זיינען זיי. דער נביא האָט אויף זיי געקוקט אוֹן אויף זיי האָט ער געקלאָגט זיין גרויסע קלאָג־ליער: „איך בין דער מאן, וואָס כ'האָב געזעהען די נויט אין איהר ערגסטער פיין".

אָנטלאָפען איז ער פון זיי מיט זיין קלאָג־ליער אוֹן צו די בחורים־ יונגען אָנגעקומען. איינגעשפּאָנט זיינען זיי געווען נאקעט אין נבוזרדן'ס וועגען אוֹן קיין בבל ירושלים'ס פּראָכט אוֹן רייכטהום געפיהרט. בעהאָנגען זיינען די וועגען געווען מיט דוד'ס גאלדענע

מחנה פוילען צום רויב. מיט געוואלד האבען זיי די מוטערם פון די קינדער צושוידט, וואם האבען זיך בעהאפטען אין זיי מיט זייערע בליקען. אויפגעהויבען האט דער נביא די קינדער פון וועג, אויף זיינע הענד געטראגען. גוסס'ע זיינען זיי אבער אין זיינע ארעמס געווען און מיט א געשריי איז ער אנטלאפען פון זיי. אנגעקומען איז ער צו די אלטע לייט. געשמידט זיינען געווען די חשובי־ירושלים, הענד און פיס אין אייזערנע שטאנגען אריינגעבראכט, — דאך האט זיך דורך די פערקנעבטע קייטען ארויסגעריסען זייער פרייער מענער־בליק. מיט שטילען ערנסט און כבוד האבען זיי זייער לייד אויבער־געטראגען. צוויישען זיי איז געגאנגען צדקיהו, דער לעצטער קעניג פון דוד'ס הויז. העכער פון אלעמען איז ער געווען, און דערקענט האט מען, אז אויף זיין געקרייזעלטען גרויען קאפ האט געהרהט דוד'ס קרוין. אויסגעשטאכען זיינע אויגען האט איהם דער פיינד, דאך געזעהען האט ער אין זיין פינסטערער נאכט איין בילד — זיינע קינדער'ס טויט, געשטאכען פאר זיינע אויגען האט דער פיינד די קינדער זיינע און אויסגעשטאכען זיי — אז זיי זאלען קיין אנדערע ליכט נישט זעהן מעהר, נור זיינע קינדערם טויט. אבער פון זיינע אויס־געלאשענע אויגען איז שטענדיג א שטאלצער בליק געפאלען. און ווי ער וואלט נאך געטראגען אויף זיין קאפ די קרוין, איז ער אין זיינע קייטען, א קעניג צוויישען שקלאפען געגאנגען. בעהאפטען האט זיך ירמיהו אין זיי, אריינגעבראכט זיינע הענד אין זייערע קייטען און געבעטען זיך ביים פיינד: „שמיער מיך, ווי זיי!" דאך דער פיינד האט געהאט דעם שטרענגען בעפעהל פון זיין מוראדיגען הער נבוזדרן, ירמיהו'ן נישט צו ריהרען. געוואוסט האבען זיי, אז ער איז א געט־ליכער מאן, און נישט מיט זייער קראפט האבען זיי ירושלים בעזיעגט, נור איבער ישראל'ס זינד, וואם נביאות האט ירמיהו געזאגט איבער זיי. דערזעהען די אלטע לייט, אז זיי האבען ירמיהו'ן, איז א שטילע האפנונג אדורכגעגאנגען צוויישען זיי: „גאט האט געזעהען אונזערע ליידען און ירמיהו'ן געשיקט צו אונז". און דערוואוסט האבען זיי צו הערען פון איהם גאט'ס טרייסט. דאך פערשטומט זיינען ירמיהו'ס ליפען געווען, נישט קיין טרייסט און נישט קיין וואוסט האט ער זיי פון גאט געבראכט. נישט דערמאנען האט ער זיי געוואלט אן ציון'ס פרעהליכע טעג, נישט געדענקען זייערע זינד,, נישט שיטען זאלץ אויף

דערשראָקען איז דער נביא פאר איהר געוואָרען, ער האָט גע־
שטעלט זיך פאר איהר און געפרעגט אזוי:

אָבער באלד פערשווינען איז ער געוואָרען. דערזעהן האָט ער די
פרחי־כהונה, די יונגע כהנים'ס קינדער, צארט און פון איידעלען שטאם.
געהען פאראויס פאר זיי. קינדער זיינען זיי נאָך געווען, פון בית־
המקדש־הויף ארויסגענומען, וואו זיי האָבען זיך ביי די עלטערען די
עבודה געלערנט. אין זייערע כהנים־העמדעלער אָנגעטהאָן, האָבען
זיי די קרינען מיט מנורות פון דעם הייליגען בית־המקדש־דיענסט
אויף זייערע אקסלען אויסגעטראָגען. די קינדער, אזוי טהייער און
ליעב, ווי די כלים פון בית־המקדש, האָבען איבער דער וועג געווויינט,
נאם נעמאכט מיט טרעהרען די זאמד און געזאָגט אזוי: „די כלים,
וואָם אין זיי האָבען מיר געזאָלט פאר גאָט דעם הייליגען דיענסט
טהאָן, טראָגען מיר צום פיינד". אז דער נביא האָט זיי דערזעהן,
האָט ער זיינע הענד צום הימעל פערשפרייט און מיט א גרוים געשריי
אויסגעשריען: „די קינדער, ווי די שעפעלער, — וואָם האָסט דו צו
זיי? זיי זיינען נאָך ריין פון זינד".

נעגאנגען איז נבוזרדן פאראויס פאר דעם גאנג. ברוין איז זיין
שטארק געזיכט געווען, אבגעברענט פון דער זון, זיין ברוסט אויפגע־
דעקט ביז אין ווייטען לייב ארין, געקארבט זיין בארד אין פלעכטען
געבונדען, און זיינע האהר שווארץ, ווי שוועץ בראָנז אין לאָקען
געגאָסען, געקארבט און געבונדען האָבען זיי זיך איבער זיין נאקע־
טען קאָרק אראָבגענאָסען. ווי די ליכטער אין דער שווארצער נאכט,
האָבען זיינע אויגען מיט צארן פון אונטער זיין שווערען מעשענעם
געטורמטען הוט ארויסגעקוקט. שטארק האָבען זיינע געקנאָבעלטע
פים אין דעם הייסען זאמד געטרעטען און, מיט דער שפיז פאר־
אויס געשיקט, האָט ער זיי אין דעם וועג געוויזען. קינדער און אלטע
פיהרט דער פיינד, ווייבלעך און מיידלעך, נור קיין מאן איז צווישען
די געפאנגענע נישטא. עם איז ניט קיין מנהג אין ישראל געווען,
אז מענער זאָלען אין געפאנגענשאפט געהן, אויפ'ן פעלד בלייבען זיי
ביז צום לעצטען פון זיי. אזוי געפיהרט האָט נבוזרדן דער נביא, אין די אויגען
איהם אריינגעקוקט און געזאָגט אזוי:

„נישט אזוי גרוים נבוזרדן, נישט אזוי שטארק נבובדנצר. נישט

פֿאנצערס, און אויסגעשפּרייט איבער זיי האָט דער פֿיינד די אוצרות פון בית־המקדש. געבלישטשעט האָט דאָס גאָלד אויף די. וועגען און די טהייערע שטיינער, ווי א ים אין זון אויסגעגאָסען. ישראל'ס פֿאָהנען, די צייכען פון זייגע שטאָמען. אויפגעשטעלט האָט ער אויף די וועגען און אויסגעשפּרייט אין די קאָלירען. און יהודה'ס פֿאָהן האָט געפֿלאָטערט פון אויבען אויף, מיט דעם לייב, וואָס איז אויף איהם. שטאָלץ איז דער פֿיינד געווען אויף דער פֿאָהן פון דעם שטאַרקסטען פון ישראל און הויך אויסגעשפּרייט האָט ער זי אין דער זון. גאָלד און זילבער טראָגען זיי דעם פֿיינד, אָן אַנדער אוצר איז בעהאַלטען צווישען זיי. אין א בינטל אויפ'ן פּלייצע טראָגט דאָרט וועד אין דער מחנה די תורה איינגעבונדען. ציטערט, געטער, ציטערט, פֿעל־קער! אייער טויט ווערט געטראָגען דאָרט, די שווערד פאר דער אַלטער וועלט. איינגעבונדען אין דעם בינטל טראָגען זיי גאָט'ס וואָרט, די לעכט פאר דער וועלט — ארויסשיקען וועט עס פון בינטל זיינע שטראַלען, בעלויכטען וועט עס לאַנד און לאַנד. דערשראָ־קען און פערגעסען וועלען נעטער און פעלקער אויף די אינזלען אייני־זאם שטאַרבען. אזוי טראָגען זיי דעם בינטל פון פאָלק צו פאָלק, פון לאַנד צו לאַנד איבער דעם גאַנצען גלות ארום. דאָס איז דער סוד, וואָס האַלט זיי אויף ביז'ן היינטיגען טאָג אַריין.

איינגעשפאַנט אין רימענס, האָבען די בחורים פון ירושלים די וועגען געשלעפּט. די שטאַרקסטע צווישען זיי האָט ער אויסגעקליבען, און זייערע לייבער פון דעם געשפּאַן האָבען זיך ווי בראָנז אין דער זון נעגאָסען. געזעהען האָט דער נביא די קופערנע בית־המקדש־זייל־לען מיט די קרוינען זיי זיך די קעפּ, מיט די בלומען אויסגעהאַקט, צור'ס מייסטער־שטיק, דורך שלמה'ס חכמה אויסגעטראַכט. געשלעפּט האָ־בען זיי די בחורים פון ירושלים. צעהן בחורים ביי יערער זייט פון זיל האָבען אונטער דער שווערער לאַסט פון קופּער אָבגעקרעכצט. געלויכטען האָט זיך אין דער זון יערע בלום, יערע פרוכט, וואָס איז אין זיל מייסטערהאַפט געווען אויסגעהאַקט. אזוי האָבען זיי אויף זייערע אקסלען דעם בית־המקדש נאָך בבל געפּיהרט. געריסען האָט זיך דער נביא צו זיי, געשריען מיט א שרעקליכען קול, אז ער האָט דערזעהן דעם בית־המקדש צושטערט און זיינע שטיקער געשלעפּט פון פיינד.

ער איבערגענעבען צו גוים אין די הענד, דעם בית־המקדש פערברענט, ירושלים — א פערשעהמטע מוטער, צו שאנד און שפּאט צווישען די פעלקער פון דער וועלט. אנגעצונדען האט זיך אין איהם די נקמה פאר גאט, נישט געהערט האט ער מעהר זייער קרעכצען — אבגעמויגט האט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפּאט, אברהם, יצחק און יעקב — פאטערס פון א קנעכטען־פאלק, און גוים—די הארצן איבער דער וועלט, און אלץ איבער ישראל'ס זונד. בערעכטיגט האט ער אויף זיי דעם דין.

אוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיף בע־גראבען אין זיין הארץ איז זיין לייד, און פערשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפען געוואקרען. געזעהן האט ער דאם לאנד, יעדען בארג, ווי ער שטעהט פעראיינזאמט אליין, קוקט די ארויסגעטריבענע נאך און ווינט און קלאגט: ווער וועט מיך זייהען, ווער וועט איבער מיינע פירות א בדכה מאכען?" — קלאגט יעדער בלאט, יעדע בוים. פער־שטיינערט איז שוין געוואקרען זיין צער, און קיין ווארט האט ער נישט פאר איהר צו זאגען. אנגעקומען אין ער מיט דער נאכט צו די טוי־ערען פון ירושלים. צובראכען זיינען זיי געווען. ירושלים איז הפקר: ווער עס ווייל, קאן דערין אריין. פאר דעם צובראכענעם טויער האט ער א פרוי געטראפען. ארויסגעקומען איז זי פון דעם פערנעפילטען פאר־נאכט און געגאנגען אויף איהר וועג אליין. אין שווארץ איז זי געווען געהילט. איהר שטאלצער בליק האט פון אונטער איהר טונקעלען שלייר־ער ארויסגעקוקט. געאיידעלט איז איהר געזיכט געווען, ווי פון די אידישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי א נביא, האבען איהרע אויגען געשיינט. צולאזט זיינען איהרע שווארצע האהר איבער איהר טונקעל געוואנד געהאנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאמעס ביי ליכט־ציר־דען איז אויף איהר געווען אויסגעגאסען, און די שבת־קרוין, אין טרוי־ער איינגעהילט, האט אויף איהר קאפ גערוהט. אזוי איז זי טרוי־ערינ און שטאלץ אליין אויף איהר וועג געגאנגען. קיין טרעהר האט זיך אין איהרע אויגען נישט בעוויזען, קיין קרעכץ, קיין געוויין. נור ווי א אידישע קעניגין, אין טרויער געצירט, האט זי זיך אויף א שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאפ אויף איהרע הענד געשטיצט — האט זי מיט בענקענדיגע בליקען נאך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

אייער האַנד האָט ישראל'ס מאַכט צובראָכען. געבונדען מיט גאָט איז א פעסטען באַנד, געהט ישראל, דער איינציגער זוהן, א האר איז קנעכטשאפט ארום. די וועלט האָב איך צולייעב איהם בעשאפען, זאגט גאָט, איהר לעבט נאָר אין זיין זכות. דו ביזט נאָר דער שטאַקען, דו ביזט נאָר די רוט, וואָס מיט איהר שטראָפט גאָט זיין זוהן. וועו ישראל וואָלט נאָר צו זיין פאַטער געקומען, ווי דעם ווילדען הונד. ווי דעם אָקס, ווי דעם רינד, וואָלט ער דיר א רינג אין דייגע נאָז־לעכער געשטעקט און מיט דעם שטאַנג דיך צוריקגעפיהרט אויף דעם וועג קיין בבל צוריק — ווי צו אשור'ן ער האָט אמאל געטהאָן! נישט בבל'ס קינדער איז דער הייליגער זאמען פון ישראל, וואָס דו פערגיסט אזוי לייכט זיין בלוט. א, ציטער פאר יעדען טראָפען, וואָס דו פער־גיסט. דו וועסט מיר רעכענונג אבגעבען, זאגט גאָט, — דו ביזט דער הונד אין מיין הייליגער סטאדע, דער שעפער איז נור אוועק אויף איין אויגענבליק. דו וועסט מיר מיט דיין אייגען בלוט בעצאהלען פאר יעדען שעפעל, וואָס דו האָסט פערצוקט".

צוריקגעטראָטען איז נבוזרדן, בלייך געווארען זיין געזיכט — זיין הארץ ווי וואסער צוגאָסען. אזוי האָט ער זיך דערשראָקען פאר דעם נביא'ס וואָרט (דאָס איז געווען זיין זכות). געווארפען האָט ער זיך צו ירמיהו'ס פיס און געענטפערט אזוי:

„אויסצופיהרען זיין שטראָף איבער ישראל האָט מיך גאָט גע־שיקט, וואָס אָנגעזאָגט דורך דיר האָט ער צו זיי. אַליין ביזטו אי־בער ירושלים'ס גאסען ארומגענאנגען און דיין אבל־לייעד נעקלאָגט, די שטיינג אויף דיין רוקען געטראָגען האָסט דו, זיי גע־וויזען דעם סוף, וואָס וואָרט זיי, ווייל זיי האָבען אָן גאָט פערגעסען. אויסגעלאכט האָבען זיי דיך, אין פינסטערער גרוב גע־וואָרפען, פון דעם שווארצען לאָך האָסט דו נאָך ארויסגערופען צו זיי און דיין קלאָג־לייעד אויף זייער חתונה געוויינט — שטיינער האָבען זיי אויף דיר געוואָרפען, דיין מויל, וואָס דורך איהם רעדט גאָט, האָ־בען זיי מיט ערד פערשטאָפט. איצט קומסט דו זיך אָננעהמען פאר זיי? — צי האָבען מיר דען ניט גאָט'ס שליחות אויסגעפיהרט, וואָס ער האָט נעזאָגט דורך דיר?"

פערשווינגען איז באלד ירמיהו געוואָרען פון נבוזרדן'ס רייד. גע־שלונגען האָט ער אין זיך זיין צער און אָן גאָט זיך דערמאָנט—יהוה איז

געוואָרען פערשעהמט איבער ישראל'ס זינד. פרעמדע נעהמען זיך זיין נקמה אָן און פיהרען אויס איבער ישראל זיין שטראָף — זיין זוהן האָט קעלט אין זייערע ווינדעלעך און ארומגעטראָגען מיט זיך. אין די ווינקלען האָבען קראָנקע געשמאכט און געבענקט נאָכ'ן טויט — איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינד אין דער צושטערטער שטאָדט, אז זיי זאָלען מיט זייער עלענד א שרעק אָנווארפען אויף די שכנים ארום. נור נישט געזעהן האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענ־שליכען לייד האָט זיין אויג בענומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון איהם פערנעהמען א ווארט, וואָס ער זאָל די ארויסגעטריבענע אין גלות פאר א טרייסט ברענגען. ארויסגענאננגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָך נישט פערלאָזט זיין הייליגען אָרט — און איך וועל ביי דער טהיר פון בית־המקדש שטעהן און צו גאָט'ס שליחות זיין גרייט".

אָנגעקומען איז ירמיהו צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אברהם האָט יצחק'ן אויף דער עקדה געבראכט. ווי זעהט עס אויס? צו־פיהרט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווישען די לעבעדיגע געוואָהנט, — נאכט הענגט דעריבער און דעקט די געטליכע הרוגים צו. צו־בראכענע שטיקער פון א הימעל ליגען דא. עס ווייזט זיך דער מירמעל־שטיין אין דעם ליכטיגען לבנה־שיין. און די קופערנע זיי־לען, אבגעבראכען פון די טרעפען, ווי ריעזען־הרוגים ליגען זיי. עס שטראהלען די שטערן אקעגען די גאָלדענע פערים פון א האלב־פער־ברענטען פרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה ארויס. און פון דעם אש בלישטשעט די גאָלד פון א הייליגער כלי — אין דעם יונגען כהן'ס האנד. קדושים זיינען זיי ביידע, פאר גאָט אין פייער פערברענט. מורא האָט דער נביא געהאָט דעם אָרט צו בעטרעטען. יעדער שטוי־בעל איז הייליג דא, יעדער זעמדעל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געטליכער הייליגער סוד ליגט איבער אלץ אויסגעשפרייט. געפאלען איז דעריבער די שטילקייט פון הימעל, גאָט האָט מיט זיין מאנטעל זיינע הרוגים פער־הילט. אזוי אבגעזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאנצער וועלט. און עס איז געווען דעריבער — נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאכט, נור פון א געוויטער, ווי דער הימעל איז,

— וואר ביזט דו, וואָם דו טרויערסט אזוי שטיל? צו די מענ־
שען ביזטו גלייך אוֹן מענשלעך איז דיין לייד, — דאָך ווי געטלעך דו
ביזט, אוֹן ווי גאָט טראָגסט דו צער.

שעהן האָבען זיך איהרע ליפּען געעפענט, ווי די מויל פון א בלום
אין א שעהנער לבנה־נאכט. אוֹן מיט ריח פון בית־המקדש איז די
לופט געוואָרען אָנגענפילט, וועו זי האָט איהר וואָרט געפיהרט אזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד, אוֹן וועו אויך געטלעך איך
בין, דאָך מענשליך פיהל איך די לייד, יערען קרעכץ, יערען געוויין.
קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציון אליין.

פערשעהמט איז דער נביא געוואָרען פאר דער מוטער ציון איבער
זיינע פריהערדיגע רייד. אוועקגעזעצט האָט ער זיך נעבען איהר אויף
דעם שטיין, אוֹן אזוי ווי זי, מיט בענקענדיגע בליקען אויף דעם וועג
קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאנג.

ירמיהו געהט צום הר־הבית.—דער חרוב'דיגער בית־
המקדש.—יהוה'ס שטים שיקט איהם די אבות וועקען.—
ירמיהו רופט די אבות פון דער מערת המכפלה.—אברהם,
יצחק, יעקב.—די טענות פון די אבות פאר'ן רבונו של
עולם.

פערלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון אוֹן איז קיין ירושלים
אריינגענאנגען. די נאכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָדט
געפאלען — אוֹן אויסגעשטאָרבען איז ירושלים געווען. איינער אליין
האָט זיך ירמיהו ארומגעדרעהט גאָם אוים, גאָם איין. חורבות זיינען
די הייזער, אוֹן די צובראָכענע בעל־הבתישקייט אויף די גאָסען ארוים־
געוואָרפען. געטראָפען האָט ער דאָ אוֹן דאָרט א טויטען גוף ליגען,
וואָם קיינער האָט איהם נישט אהיים גענומען אוֹן נישט צו קבורה
געבראכט. געטראָפען האָט ער משוגענע מוטערם, ווי די ווילדע שא־
קאלען איבער די גאָסען ארומבלאָנקען. שטום געוואָרען פון שרעק
זיינען א טהייל פון זיי — האָבען מיט זייערע קראָנקע ארויסגעזעצטע
אויגען ווילד געקוקט אוֹן צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. א
טהייל האָבען שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגעווי־

נאכט — הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר די שטילע ליעך, וואס שוועבט ארום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאך ישראל'ס לויב, וואס נעוונגען האבען צו מיר די לויים, מיט די הארפען בע־גלייט. געבראכט האבען זיי מיר מיט זייער געזאנג די ליעך פון יעדען בלעטער און גרעזעל, דעם לויב פון יעדען פליגעל און עוף — וואס איך האב געשאפען אויף דער וועלט. געהערט האב איך זייער לויב און געבענשט האב איך זיי. א, ישראל, אין א רגע פון צארן האב איך דיר נעשטראפט, און אייביג איז מיין בענקשאפט נאך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניגער הער איך דיין רופען נאך מיר, און עס געהט אויס מיין הארץ נאך דיר. די הימ־לען פאר מיר, דער גלות ווי די ערד פאר דיר — ווער וועט מיר געהן און וועמען זאל איך שיקען מיינע פרייַנד רופען — אברהם, יצחק און יעקב — די הייליגע דריי, קומען זאלען זיי צו געהן און טרייסטען מיך?"

נעציטערט האט ירמיהו הנביא פאר גאט'ס רייד, געוואַרפען זיך צו דער ערד און נעזאגט: „שיק מיך, גאט, איך בין צו דיין שליחות גרייט".

און נעזאגט האט יהוה: „נעה, ירמיהו, וועק מיר מיינע פרייַנד אויף — רוף זיי פון זייער רוה. זאג, אז יהוה איז פערלאזט, ווי אין דעם הימעל, אזוי אויף דער ערד, אז אומעטום הערשט דאס שלעכטעס. עס זיינען ארויס די קליפות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פערשטומט. פעראיינזאמט איז יהוה און ישראל, קיינער וויים זייער נאמען נישט מעהר. קומען זאלען זיי צו געהן — איך דארף זיי האבען נעבען מיר אין דער שלעכטער צייט".

געגאנגען איז ירמיה צו דער מערת־המכפלה, אהין, וואו עס רוהען די פאטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזענד־יעהריגען שלאף. א הייליגע ציטערניש האט איהם ארומ־גענומען, וועו ער איז געקומען אין זייער נאהענט — אנגעקלאפט האט ער אין זייערע לאדענס אריין און נערופען זיי: „שטעהט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אייער רוה. איהר זייט פאר גאט בעגעהרט צו קומען צו געהן".

די אלטע קעניגען, מיט די קרוינען אויף די קעפ אנגעטהאן, האבען געעפענט די אויגען פון דעם טויזענד־יעהריגען שלאף און

וועז גאָט בעווייזט זיך אויף דער ערד — אזוי האָט גערוהט דער הייליגער סוד פון געטליכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דא.

געשטאַנען איז ירמיהו ביים אַרײַנגאַנג פון בית־המקדש און געווינט ווי א קינד און געזאָגט: „גאָט, וואו זאָל איך דיר זוכען? פערלאָזען האָסטו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישען די מענשען געוואוינט. און ביזט צוריק אין דיינע פערבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבער־געלאָזט אונז אליין, און מיר וויסען נישט אויס און מיר וויסען נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך געהן, וועמען זאָל איך פרעגען? דיין בית־המקדש איז צושטערט, דיינע כהנים טויט, אידען אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכען ניט און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט ניט, וואו זאָל איך דיר זוכען געהן, נאָט?" אזוי געווויינט האָט דער נביא, און זיינע וועלטער האָבען אין די צובראָכענע כלים פון בית־המקדש אָבגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך א קול געגעבען און מיטגעווויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיהו ווייזט אזוי — און זעה — פלוצלונג בעווייזט זיך א ליכט, בעהעלט וועלט דער גאנצער אָרט; א שטילקייט האָט אַרומגענאכפט דעם גאנצען הר־הבית, און די צובראָכענע בית־המקדש־שטיקער, ווי א נשמה וואָלט אין זיי אריין — זיינען זיי שטעהן געבליבען, שטיל געשווויגען און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיהו הנביא נישט געזעהן — נור דערהערט האָט ער א שטים. ווי א טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט אזוי: „עס טהוט באַנג אליין אין די הימלען צו זיין, און נאָך ישראל איז מיין בעגעהר. איך האָב הימעל און ערד געשאפען, איך שוועב איבער דעם גאנצען חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט — אין ערגעץ געפין איך נישט קיין רוה. ענג איז מיר דעם הימעל'ס מלוכה, די נאכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קען מיין גייסט נישט אַרומנעהמען, — און נענוג איז מיר געווען דער חלל פון פיער איילען ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישען זיך אָבגעטהיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צופיהרטער היים און קוש יעדען שטיין און האלז יעדען שפאן ערד. צו שוואך איז מיר דער לויב־געזאנג, וואָס די הימלען זינגען מיר בייס זונען־אויפגאנג, דער לייבען־געשריי, וואָס די ימים שאלען צו מיר, וועז די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם רויש פון די שטערן־וועלטען אין זייער גאנג אין דעם חלל פון דער

דער צווייטער איז געגאנגען זיין זוהן יצחק, קלענער פון דעם פאטער, אבער נאך גרעסער פון אלע אין דער וועלט. בלינד איז ער נעוועז, אבער שטאלץ און זיכער איז ער דאך געגאנגען, מיט זיין גאלדענער קרוין אויף זיין קאפ, אויף גאט'ס חסד געשטיצט. מיט דער האנד האט ער א בעקעל ביי זיינע הערנער געפיהרט — דעם קרבן, וואס אברהם האט אויף זיין ארט צו גאט געבראכט. אזוי איז אונזער פאטער יצחק, דער קרבן פון גאט, פאר יהוה'ן אנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער אויסגעשטרעקט צו איהם די האנד און נעזאגט אזוי: „יצחק, שעפעלע מיינס, דיין הארץ איז אזוי פראסט, ווי די ערד. אז איך האב גערופען צו דיר, האסט דו, ווי א קאלב, די הענד מיט די פיס זיך בינדען געלאזט און דיין האלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדען האב איך זיך מיט דיר אין אייביגען באנד — קום, מיין פרייגד, זעץ זיך נעבען מיר".

דער דריטער איז געגאנגען דער פאטער יעקב אונזערער, שווארץ פערוואקסען איז ער נאך געווען און יונג, ווי ביי לבן'ס שאף, וועז ער האט פאר אונזער מוטער רחל געדינט. זיין שעפער־שטעקען געהאלטען אין האנד, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטריישאפט פאר גאט געטרעטען.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער איהם פון דערווייטענס צוגערופען: „יעקב, יעקב, מיין זוהן און מיין קנעכט! פון דיין מוטערס בויך האב איך דיר שוין אויסדערוועהלט. איידער דו האסט מיך נאך געקענט, ביזט דו שוין אין מיין וועג געגאנגען, אין דיר האב איך אויסגעגאסען דעם פורעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וועלכען יהוה האט מיט ישראל — ביזט דו געווען דער ערשטער איד, איידער איידען זיינען נאך געווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אלטער פרייגד, און זעץ זיך ביי מיין זייט".

ארבעניידערט האבען מלאכים דריי און דריי גאלדענע שטוהלען פאר די אבות אויפגעשטעלט, יהוה'ן צו רעכטס און צו לינקס. וואריס, אמת, אבלים זיינען זיי געווען נאך זייער קינד — דאך זיינען עם קענינען געווען, און גאט האט זיי דעם כבוד געגעבען, ווי עם פאסט פאר זיי.

אז די אבות מיט די קרוינען אויף די קעפ און מיט די צייכענס

געפרעגט איינער ביים אַנדערן: „ווייסט דו נישט, וואָס עס איז געשעהן? מען וועקט אונז פון אונזער רוה".

דערהערט אז זיי האָבען גאָט'ס נאָמען פון ירמיהו'ס מויל אויסרופען, האָבען זיי פערוואונדערט געפרעגט: „וואָס איז הייַנט מעהר פון אַן אַנדער מאָל?"

מורא האָט ירמיהו געהאַט זיי פון דעם חורבן צו דערצעהלען. ער האָט זיך געטראכט, זיי וועלען שטראָפען און זאָגען: „א נביא ביזט דו געווען ביי אידען, וואָס האָסט דו צוגעלאָזט, אז עס זאָל אזעלכעם געשעהן אין דייַנע טעג?" — האָט ער זיי געענטפערט: „איך וויים נישט, וואָס געשעהן עס איז, נאָר איהר זייט פאר גאָט בעגעהרט צו קומען צו געהן".

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ, אין די טלית איינגעהילט, האָבען זיי איבער דער וועלט געשפרייזט. געשווינגען האָט די ערד, געציטערט באַרג און טהאָל, אז זיי געהען פארביי פאר זיי, און מיט שטיל ציטעריג געבעט האָט בוים און גראָז נאָכגעקוקט און בעוואונדערט זיי.

געגאנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאַלט געווען, העכער פון די אידען אלע. א גרויסע קרוין אויף זיין גראָהען קאָפ, אין זיין בריייטען טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין בריייטער, ווייסער באָרד און שטיל רוהיגע טריט פאר גאָט געגאנגען, זיכער און רוהיג, ווי מען קומט צו אַן אלטען גוטען פריינד. אין דער האנד האָט ער געהאַלטען א גרויסע האק, צושטערט האָט ער מיט דער האק די געטער פון זיין פאָטער און פאר יהוה'ן זיי אוכטערטהעניג געמאַכט. געציטערט האָבען די געטער פאר זייַנע טריט. אזוי איז דער געטער־צושטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות פאר גאָט אָנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, אויסגעשטרעקט האָט ער צו איהם די האנד און געזאָגט: „זיי געגריסט, מיין אלטער פריינד — יהוה'ס זייל. דער ערשטער פון די לעבעדיגע האָסט דו יהוה'ן דערקענט, פון די נעצען פון דער וועלט מיר אויסדערוועהלט, דער ערשטער מיין נאָמען צווישען די פעלקער פערשפרייט. ענטפלעקט האָב איך זיך צו דיר און נעבונדען מיט דיר אן אייביגען באָנד. קום, מיין פריינד, זעץ זיך ביי מיין זייט".

טען האבען אננעהויבען צו ברענגען צוגויף זיינע קרעכצען פון גאר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטען האבען זיי געיאגט פאר די אבות פארביי.

אויפגעהויבען האבען זיי זיך פון זייערע ערטער, צווריסען די טלימים אויף זיך און פאר נאט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאטער אברהם, וואס האט פאר נאט נע'טענה'ט אזוי:

„אויסדערוועלט האסט דו מיך פון גאר די מענשען פון דער וועלט, פאר א פאטער פון א שטאם האסט דו מיך געמאכט און נע־וויזען מיר אין חלום פון דיר נאכט דאס לאנד, וואס דארט וועסט דו בעזעצען זיי. צו די שטערן אין הימל האסט דו מיר זיי געגליכען. איינעם אין איינעם, זייערע קינדער זאלען די קענינגען פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט א פאטער פון א קנעכטען־פאלק זיין. וואס האסט דו געמאכט פון זיי?"

נעברומט האט יהוה אונטער זיין שווארצען וואלקען אין דער נאכט אריין: „זיי האבען נעזונדיגט, אלטער פרייגד".

אברהם איז אבער ווייטער פאר נאט געשטאנען און געזאגט אזוי:

„וואס האבען זיי דיר געטהאן אזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענשען'ס פרייד אויף דער ערד — ווי לאנג זיין לעבען דען? נאהענט ביי אונזער וועג שטעהט דער קבר. אונזער לעבען — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האסט דו דא דיין כעס אויסגעגאסען? מיט וועמען ביזט דו אין דער מלחמה געגאנגען? פאר וואס האסט דו זיי נישט מוחל געווען?"

אבער יהוה האט אלץ נעברומט פון זיין שווארצען מאנטעל ארויס: „זיי האבען נעזונדיגט, אלטער פרייגד".

און אויפגעהויבען האט זיך אונזער פאטער יצחק מיט טרערען אין די אויגען—מיט הכנעה און אין א שטיל געבעט געזאגט אזוי:

„צוויי קינדער האסט דו מיר געגעבען, צוויי צווייגען פון מיין בוים אויסגעשפראצט. מיין הארץ מיט ליעבע געבונדען צו זיי בייד־דען—האסטו אנ'אייביגע פיינדשאפט צווישען זיי געווארפען. איינעם פאר א זוהן אויסגעקליבען, דעם צווייטען פאר א רוט צו שטראפען איהם בעשאפען. וועז איינעם איז גוט, איז דעם צוויי־

אין די ענד האָבען זיך אָרום יהוה'ן אויף זייערע טראָנען געזעצט. האָט זיך דערהערט יהוה'ס שטים:

„איהר זייט געקומען אין מיין הויז אַריין, מיינע פרוינד. אוּן מיין הויז איז צושטערט. משפט צווישען מיר אוּן אייער זוהן. צוריסען האָט ישראל דעם באַנד, וואָס איז צווישען מיר אוּן אייך — אַנדערע געטער האָבען זיי זיך גענאָמט אוּן יהוה'ן פערלאָזט. די הייליגע ערד. וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטען מאל בעווייזען, האָבען זיי פאראוּנרייניגט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראכט געוואָרען — טמא האָבען זיי איהם נעמאכט; אוּן וואו איך האָב דיר, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאכט, אויף דעם לייטער אין מיין הי־מעל געפיהרט — פאר אַנדערע געטער האָבען זיי דאָרט מזבחות אויפגעשטעלט; דעם טויער, וואו די תפלות פון דער וועלט שטייגען צו מיר אין הימעל אויף — מיט בלוט פון קרבנות פאר פרעמדע גע־טער האָבען זיי עם פערשפריצט. פערוואָרפען האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענד איבערגעגעבען, פון לאנד ארויסגעטריבען, אין גלות געפיהרט".

אוּן אויפגעפענט האָט יהוה די אויגען פון די אבות, אוּן דער־זעהן האָבען זיי דעם פינסטערען קייטען־וועג פון דעם לאנגען גלות. לאנג אוּן אייביג ציהט זיך א וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט אוּן טרעהרען איז ער בעזייהט, אויף שריט אוּן טריט מצבות — זיי שטעהען פון פריה־צייטיגען טויט. ווי שאָטענס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאנג פון דער קללה, וואָס רוהט אויף איהם, צווישען די פעלקער פון דער וועלט אוּן האלט זיך אויף ביי זיין שטאם אוּן רופט צו זיין גאָט אוּן די אבות דערמאָנט ער.

דערזעהען האָבען זיי דעם גלות, דעם שוואַרצען ביז'ן היינטיגען טאָג אריין. קיין טאָג, קיין נאכט, קיין אברוה נישט, פער'מיאוס'ט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגען זיך יאָגט ער, ווי אן אייביגער מצורע אוּן ציהט זיך זיין בלוטיגען באנד פון גלות־בבל ביז אין היינטיגען גלות אריין.

דערזעהען, אז זיי האָבען דעם שטעבענדיגען וועג, האָבען זיי די קרוינען פון זייערע קעפ אראָבגענומען אוּן פאר די פים אַנידערגע־לעגט. זיי האָבען מיט אמאל דערהערט ירושלים'ס געוויין. די ווינ־

געווייגט. און פון גאָט'ס אויגען זייגען צוויי טרערען ארבגערונגען אין ים אריין און האָבען די וואָסערען אויפגעקאָכט. און עס איז געגאנגען דער נעשריי פון די אבות פון איין עק וועלט ביז צום אנדערען. און דערהערט האָבען עס די אידען ביי די טייכען פון בבל— וואָס זיינען דאָרט נעזעסען. אז זיי האָבען נעהערט דעם נעשריי, האָבען זיי די אבות דערקענט און האָבען נעזאָגט: זיי זיינען פאָר נאָט נעקומען, האָבען זיך אָנגענומען פאָר אונז. און א שטילע האָפנונג איז ארורכגענגען צווישען זיי.

פיערטער נעזאנג.

יהוה'ס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהו'ן משה'ן רופען. — משה נעהט איבער די וועלען פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערען. — משה נעהט אין בבל די אידען בעפרייען. — די תפילה פון דר'ערד. — די גולי בבל ביי די טייכען זיצען. — יהוה'ס שטים. — משה קומט פאָר יהוה אָן. — זיין טענה פאָר גאָט. — די לוחות קומען פאָר עדות געגען ישראל, די מלאכים קומען פאָר עדות געגען ישראל. — משה'ס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאָר גאָט.—יהוה נעהט מיט ישראל אין גלות אַריין.

באָלד אנטשוויגען זיינען די אבות געוואָרען, ציטערענריג אויף זייערע שטולען זיצען געבליבען. ווי א דונער האָט יהוה'ס שטים נעשאָלט און איבערגענאנגען מיט דעם שטורם־ווינט פון איין עק וועלט ביז צום אנדערען. בעהאָלטען האָבען זיך די פויגלען אין זייערע נעסטען אריין, און די וויילדע חיות אין וואָלד האָבען געברומט פאָר אונבעוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאָלען. נעציטערט האָבען די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדונערט מיט זיין שטים אזוי:

„אויף מענשען־צרות טהוט איהר קלאָגען, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאנגענשאפט, און דעם צער פון גאָט זעהט איהר

טען שלעכט, און יעדען מאָל איז א זייט פון מיין הארץ פערבלוטיגט. צי געפינט זיך נישט אין דיין הארץ ליעבע פאר זיי ביידען? — עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פאַרוואָס האסט דו איהם פון דיר פער־ שטויסען און צום פייניגער פון יעקב געמאכט? מאָך דאָך שלום צווישען זיי ביידען, און זאלען זיי ביידע דיינע זיהן זיין...

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב, אונזער פאָטער, און האָט זיך פאר גאָט געשטעלט און מיט גרויס געוויין געזאָגט אזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליעב זיי,—יעדעס קינד מיינס,— אלע זיינען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם אינגסטען, ביז היינטיגען טאָג אריין. און טייער בעצאָהלט האָב איך פאר זיי—אבגעארבייט פאר יעדען מיין קינד.—ביי לבן הארמי אבגעדינט, נישט געשפארט קיין ארבייט, נישט ביי טאָג נישט ביי נאכט. יעדעס שעפעלע גע־ טריי אבגעוואכט. רחל'ן האָב איך ליעב גהאט, דאָך לאה'ן האָב איך ניט פערשעמט. מיט בענקענדיגע בליקען האָב איך צו רחל'ן געקוקט, דאָך מיט לאה'ן בין איך אין געצעלט געגאנגען—ווייל דו האסט איהר נישט געשאנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איהר מרחם געווען. און דו האסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות ניט גהאט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפעלער, אין פעלד געפיהרט אין די הימלען געוויזען און דערצעהלט זיי פון דיר. און וועז אויפגעוואקסען זיי זיינען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פערטיליגען געוואלט, איינגעשטעלט האָב איך מיין ליעבען פאר זיי. און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין ליעבען לאנג געטרויערט איבער איינעם פון זיי—וועז מען האָט מיר זיין העמדעל געבראכט—און איך האָב געמיינט, אז א חיה רעה האָט איהם פערצוקט. יעצט האסטו מיר זיי אלע אומגעבראכט—איבערגענעבען האסטו זיי צו פרעמדע אין די הענד. א, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי—א, איך קען אין מיין קבר נישט אינרוהען, עס רינען צו מיר די טרערען זייערע אלע אריין, עס רינט דורך מיין הארץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע ליידּ איז מיין".

און עס איז געווארען א גרויס געוויין, וועז די אבות האָבען זייער וואָרט פאר גאָט געפיהרט. הימעל און ערד האָבען מיט אונ־ זערע פאָטערס מיטגעווויינט. און אלע שטערען זיינען געקומען און ארום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבען אין הימעל. אלע האָט

האָט ער אויך געענטפערט: „איך וויים נישט, וואָס עס איז. דו ביזט פאר גאָט בעגעהרט". געגאַנגען איז משה צו זיינע פריינד. צו דער זון און צו די שטערען, וואָס שיינען אין הימל אויבען. גוטֿ־פריינד איז ער געווען מיט זיי פון יענער צייט, וען ער איז גאָט'ס נאָסט אין הימל געוועזן, ביי דער תורה מקבל זיין. האָט ער זיי געפרענט: „זאָגט מיר, אַלטע פריינד, וויסט איהר נישט, וואָס עס איז געשען—וואָס גאָט האָט מיך געלאָזט רופען פון מיין רוה ארויס?" לאַנג געשוויגען האָבען די שטערען, נישט געוואָלט משה'ן דעם צער אַנטהאָן. די זון האָט דאָך צולעצט געזאָגט: „דיין וועלק, משה, איז געוואָרען צו נישט, צעשטערט האָט גאָט דעם באַנד מיט ישראל, פער־טריבען איהם פון זיין לאַנד—דעם בית־המקדש פערברענט, און איינ־זאָם און פערלאָזט דרעהט זיך יהוה ארום. אין די הימלען איז ער נישטא (דערפאר געלאָגען איז אונזער ליכט), אויף דר'ערד צווישען די לעבעדיגע נישטא—הערשט דאָם שלעכטס אומעטום. אויפגע־שטאַנען זיינען די פינסטערע כחות און שרעקען צו פערנעהמען. חלילה, יהוה'ס אָרט. די נעוויסקסען רייסען איינער פון אַנדערען די ליכט ארויס, וואָס מיר שיקען איבער זיי. דאָם געזעץ איז טויט. יהוה איז אַוועק. געה, משה, ראַטעווע די וועלט פון אונטערגעהן. פיהר איין דאָם רעכט צוויישען די מענשען פון דער וועלט, צווישען די חיות אין וואַלד, צווישען די געוויקסען אין פעלד, — פאר אַלעמען האָבען מיר ליכט. ברענג, משה, יהוה'ן דער וועלט צורויק".

ווי משה האָט געהערט די טרויעריגע בשורה, האָט ער איבער־געלאָזט זיינע אַלטע פריינד און געזאָגט צו ירמיה: „פיהר מיך צו די אידען אין גלות אריין, בעפרייען ווי איך זיי—איך ווי זעהן. ווער עס וועט מיר אין וועג שטעהן".

געגומען האָט ער זיין געטליכען שעפער־שטאָק אין האַנד און געגאַנגען איז ער איבער'ן לאַנד—זיבען מיל א טריט. נאָכגעקוקט האָבען איהם די פעלדער מיט א שטיל געבעט—און די בערג זיינען קלענער געוואָרען פאר איהם, דערשראָקען זיך און אין די זייטען זיך אַבגערוקט. אויסגעשטרעקט האָט די ערד נאָך איהם די הענד—אַנגעכאַפט איהם ביי זיין קלייד און געבעטען זיך אזוי: „א, ליין, משה, די אידען פון גלות אויס, ברענג מיר ווידער די קינדער צורויק". —געבעטען האָט זיך, ווי א מוטער. וואָרום געשוואוירען האָט די

נישט. אונטערטעניג איז דער אמת געווארען, דאם געזעץ איז געשמארבען, און קיינער ווייסט נישט מעהר, ווער יהוה איז. נעת ירמיה, רוף מיר מיין שותף אהער, משה בן עמרם. אין זיין האנד האב איך דאם געזעץ פאר די מענשען איבערגענעבען, קומען זאל ער דא פאר מיר, צוריק ווען איך נעהמען מיין האנד פון דער וועלט, וואו זיי האבען מיין אמת פערגעסען".

און נעענטפערט האט ירמיה מיט א ציטערענדיגער שטים: „איך ווייס נישט, וואו משה איז אהינגעקומען. נענומען האסטו איהם אין דיינע הימלען אריין, און פערהוילען איז ער פון רי שטערבליכע: קיינער ווייס נישט, וואו משה איז. וואו זאל איך איהם זוכען נעהן?" נעענטפערט האט יהוה: „נעה צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלען אריין: „משה בן עמרם, קום פאר גאט צו נעהן!" — און ווייזען וועט ער זיך דיר".

נענאנגען איז ירמיה, וואו גאט האט איהם בעפוילען, נעשטעלט האט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאכט איז עם געווען, און נעשטורעמט האט דער טייף, אויפגעהויבען האבען זיך זיינע אינדען און נעשטעלט זיך ווי א וואנד. דען נערונען האבען אין דעם טייך די אידישע טרערען. אלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאכט האבען זיי די וואסער, נעגראבען א גרוב ביז זיין טיעפען אונטערגרונד, און נעווארפען האט דער שטראם זיך בארג־אויף און טאל־ארונטער. נערופען האט ירמיה אין דער טונקעלער נאכט צום רוישענדיגען טייך צו: „משה, משה! ביזט פאר גאט בענעהרט". באלד נעשטילט האט זיך דער ירדן, די וועלען זיך בערוהיגט, ווי די אונטערטעניגע, האר־בעוואקסענע הינט זיינען זיי נעלעגען אונטער זיינע פיס. און משה איז נעטרעטען איבער זיי פון דעם נעטילגען סוד ארויס, וואו גאט האט איהם אויפגעהאלטען. יונג איז ער נעווען, שווארץ, מענליך בעוואקסען זיין נעזיכט. און מיט'ן פייערדיגען גרי־פעל אין דער האנד, וואס מיט איהם האט ער די לוחות געקריצט, נעהט ער, דער נעטילגער קריצער, העכער פאר אלע, שטארקער פון אלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניגע וועלען און קומט פאר ירמיה'ן אן אויף דעם ברעג, ווי א נעטילגיך נעשטאלט: „וואס איז דער מעהר? ווער רופט מיך פון מיין רוה ארויס?" — מורא האט אויך ירמיה נעהאט פאר איהם צו זאגען, אז די אידען זיינען אין גלות פערטריבען.

געווארען די קלאלה פון גלות פון זיי און בעפריים וועלען די קנעכט: די קייטען פון די הענד אראב, די קנעכטשאפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פי־נד פאר זיין פרייען בליק. געקליבען האבען זיך ארום דעם שעפער די שעפעלעך אלע,—עס פינקעלט זיך אין דער זון דער געטליכער שעפער־שטאק אין משה'ס האנד, און עס ציהט זיך פון איהם די שטראהלען־פעדים ארוים און קניפען צו זיך און ציהען צו זיך איטליך אידיש הארץ. גערופען האט ער מיט זיין שטים, און געהערט האט די פערבלאנזשעטע שעפעלע דעם שעפער'ס קול איבער די בערג שאלען און זי קעהרט שוין צו דער טשערערע צוריק. איינגעזאמלט זיינען זיי שוין ארום איהם. עס הויבט אויף דעם שטאק דער גרויסער שעפער איבער די קעפ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אבער יהוה'ס שטים, ווי א געוויטער קומט זי אן צו געהן: „משה, שטעה! נאך נישט איז געקומען די צייט.— נאך נישט איז די גאולה צייטיג. פיעל נאך פערקנעכטעטע זיינען דא צוויישען זיי—צו קליין דאם הארץ, דער גייסט פערשקלאפט—א פאלשע גאולה וועט דאם זיין". אבנעלאזט האט זיך דעם שעפער'ס האנד, די שטים פערשטומט, און משה פערשוואונדען וועלט פון זיי. עס שוועבט נאך די שטים פון פרייהייט אין די הערצער ארום; עס שווינדעלט נאך די ליכט פאר די אויגען פארבי; נאך הויבט און שטארקט זיך דער גייסט,—און די הענד נעהען שוין אין די אייזערנע קייטען צוריק ארייז, עס בויגט זיך שוין דער רוקען צו זיין יאך אין דעם אייזערנעם שטאנג. עס שימערט נאך פון דערווייטענם נאר קוים, קוים די פערגאנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאפט צוריק—זיי זעהען עס נישט מעהר. ביי דער ארבייט זיינען זיי אין דער פינסטערער נאכט פון זייער נעפאנגענשאפט פערזונקען.

אוועק איז משה פון זיי, צו נאט נעגאנגען, געטראפען האט ער נאך די אבות ארום יהוה'ן זיצען. ווי זיי האבען איהם דערזעהן, האט זיך דערוועקט דער געשריי אויף'ס־ניי: „משה, פון וואנען קומסטו צו געהן, האסטו די קינדער געזעהן?" — „געזעהען האב איך זיי". — „ואם האט געמאכט מיט זיי דער פיינד?" — „א טייל האט ער געטויט, א טייל פאר שקלאפען פערקויפט."

און געטרעטען איז משה פאר יהוה'ן און געזאגט אזוי: „יהוה, ואם האסטו מיט ישראל געטהאן? פערלאזט האב איך מיך אויף

ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איהר פערטריבען געוואָרען. אז זי דארף קיין תבואות פאר אנדערע נישט ארויסברענגען. פער־שטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלען פון איהר חיות און די זאפטען אין איהר טיעפענישׂ בעהאַלטען פאר איהרע קינדער, וועו זיי וועלען צוריקקומען צו איהר.

געטראָפען האָט זיי משה ביי די טייכען פון בבל זיצען, אין די ריטער־געוויקסען ביי די ברענען אויפגעהאַלטען האָבען זיי זיך. זייערע פיערדלען אויף די צווייגען אויפגעהאנגען, אוו די הארפעס לינען צובראָכען צו זייערע פים. זייערע בלִיקען זיינען מיט בענק־שאפט צום וואסער געוועגדט. דערמאנט האָבען זיי זיך אָן דעם ירדנ׳ס וועלען אוו דעם שלח׳ס שטילען שעפטשען, אוו הערען האָבען זיי פון וואסער גענוואָלט א גרוס פון זייער היים, וואס די וועלען ברענגען מיט׳ן שטראָם מיט. פערלאַנגט האָט פון זיי דער פיינד ציונ׳ס געזאַנג, ירושלימ׳ס ליעד. „ווי אזוי קענען מיר דיר זינגען ציונ׳ס געזאַנג אויף פרעמדער ערד?" אבגעבישען האָבען זיי זיך די פינגער פון זייערע הענד, צובראָכען די הארפען צו זייערע פים, אוו אויפגעשטאנען ווי איין מאן, אוו א גרויסע שבועה געשוואָרען, די שבועה פון אייביגען קיום. א, געציטערט האָבען בבל׳ס וואסערען פון ישראל׳ס געטרייען וואָרט,—וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוי־רען: „פערגעסען וועו מיר וועלען דיך, ירושלים, זאל ווערען אונזער רעכטע האנד פערגעסען, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפט—וועו מיר וועלען דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגען אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק אוו אויסגעשפרייט זי ווי א טוי איבער די פעלדער ארום. איינגעזאַפט האָט אין זיך די ערד ישראל׳ס געטריישאפט אוו זי טראָגט זי ווי א געטליכען זוימען אין איהר שויס. צייטיגען לאָזט זי דעם זוימען אין זיך אוו טראָגען וועט זי אמאל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אזוי האָבען זיך מוטער אוו זוהן די הענד געגעבען איבער זייערע שונאים׳ס קעפ — אוו בעהאַפטען זיך ביז׳ן היינטיגען טאָג אריין.

אויפגעהויבען האָט ישראל די אויגען אוו משה׳ן דערזעהן: ער שטעהט פאר זיי. אוו א גייסט פון נאָט איז אריבערגענאָגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דא צווישען אונז" — אראָבגענומען איז

געוויזען די וואונדען, וואָס געשלאָגען זיינען זיי געווארען מיט זיי דורך ישראל'ס זינד.

אבער ניט געשוויגען האָט משה, געשטעלט האָט ער זיך קעגען די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אריין און געזאגט אזוי:

„געזעץ—איך האָב אייך געשאפען און ווי א געשפאן אויף דעם מענשענ'ס פרייען וויללען געווארפען—צו די פעלקער פון דער וועלט האָב איך אייך ארומגעפיהרט, און קיינער האָט זיך נישט געוואלט בינדען מיט אייער „יא" און „ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליעבע געמומען אויף זיך דעם יאָך, פערשטיינערט זיין געפיהל, אויסגעריסען דעם ווילען פון זיין הארץ און צום קרבן יהוה'ן געבראכט. אזוי שלעפט ער זיך ארום מיט אייער געשפאן אויף זיינע הענד איבער זיין בלוטיגען וועג ביז'ן היינטיגען טאָג אריין—יעצט קומט איהר עדות זאָגען אויף איהם! וואָס איז? ער האָט אייערע צעהן געבאטען נישט געהיט! — ווער האָט דען יא אבגעהיט? וואו איז דא דאָס גוטס—וועו איהר רופט שלעכטס, ווייזט מיר די געראטיגקייט,—וועו אידען זיינען אונגעראטן".

געזוכט האָבען די פייערדיגע אותיות איבער דער אויבערפלאך פון דער ערד די געראטיגקייט און נישט געפונען האָבען זיי זי אונטער די לעבעדיגע אויף דר'ערד. פערלאָשען האָבען זיי זיך אין דעם הימעל־ים. אויסגעגאנגען איז דער הייליגער פלאָם פון די לוחות, ווי א שלאָף, און פערשוואונדען איז הימעל צוריק.

אראָבגעבראכט האָט אבער יהוה די געראטיגקייט פון הימעל אראָב. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייהענווייז: פון דורכזיכטיגען לאָזור־ליכט זיינען זייערע אידעלע געשטאלטען אוים־געגאָסען געווען און אין וואלקען־העמדלער אָנגעטהאָן. זייערע ג־זיוועטער געלויכטען האָבען פאר לויטערקייט — ווי קינדער, פון קיין שלעכטס ניט געוואוסט. געשטאנען זיינען זיי פאר משה'ן און פאר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי קינדער, אויף דער וועלט ג־קוקט. געזונגען האָבען זיי אינאיינעם א געטליכע ליעד און געזאגט אזוי: „דורכזיכטיג זיינען אונזערע לייבער, יעדער געדאנק פון שלעכטס וואלט אויף אונזער ליכט א פלעק געווארפען—זעה, אויב מיר זיינען בעפלעקט. אזוי זאָל ישראל זיין".

אבער נישט אבגעשראקען איז משה געווארען פאר זיי, ג־

דיר, געפיהרט האָב איך זיי פערציג יאָהר אין דער מדבר ארום און אָבגעהיט האָב איך זיי פאר דיין גרימצאָרן. פערשטעלט האָב איך זיי פאר די שפיזען פון דיין כעס—אלץ געגומען אויף זיך און מיט מיין אייגען לייב בעשירעמט זיי פאר דיר. ביז די טויערען פון ציון האָב איך זיי צוגעפיהרט. מיך האָסטו געלאָזט פון דרויסען שטעהן—זיי האָסטו אין לאָנד אריינגעבראָכט. געפאלען בין איך אויף די קניע פאר דיר און געבעטען האָב איך זיך ביי דיר—לאָז מיך אין ארץ־ישראל אריין. נישט געבעטען האָב איך פאר מיר, נישט פאר מיר לעבען געוואלט—נאָר געפאָרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזען מיט דיין כעס אליין. געשוואירען האָסטו, אז דערמאָנען וועסטו דיך אָן מיר און רחמנות האָבען אויף זיי. וואָס האָסטו געמאכט מיט זיי? איך פערלאָנג משפט פון דיר!

האָט יהוה געפוען פון הינטער דעם וואלקען ארוים, און גע־ברומט האָט זיין שטים ווי א געוויין: „זיי האָבען געזינדיגט, משה. דיין תורה נישט אָבגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט—פער־שעמט, בעליידיגט, בעשמוצט. זייער הארץ פון גרונד איז פול מיט זינד, און פערשיקט האָב איך זיי פון מיר".

אָבער משה האָט פאר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט'ס געשאפען? אלץ קומט פון דיר. מיר זיינען דער ליים אין דיין האנד. דו ביזט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג נעהען מיר—וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס—וואָס וויים דער מענש? ווער וועט קומען און עדות זאָגען, וואָס איז זינד?"

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין וועלק און שטעלען זיך קעגען זיי". — באלד האָט זיך דער הימל אין פייער געצונדען און די לוחות געווייזען. געפלאקערט האָבען די טאוולען אין דער נאכט, און א פייערדיגע האנד האָט געשריבען אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געברענט האָט יעדעס וואָרט, און טראָפענס בלוט האָבען גערונגען פון זיי און געשריגען: „פערבלוטיגט זיינען מיר געוואָרען פון יעדען שטאָך. יעדע שלעכטס האָט ווי א דאָרן געשטאָכען אין אונז אריין, און מיר טריפען בלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראָהלט האָבען מיר ווי א געט־ליכע ליכט, יעדע זינד האָט א פלעק געוואָרפען אויף אונז, און טונקעל איז געוואָרען אונזער שיין". אזוי געקלאָגט האָבען די לוחות און

דיין פערבאַרגענע וועלט, איז דעם מענשענס הארץ. דו איינער זעהסט זי אַדורך, ווייסט איהרע בעהעלטענישען, פערשטעהסט זי—און קענסט איהר נישט מוחל זיין? א שוואַך בעשעפענישׂ האָסטו אויף דיין וועלט בעשאפען—ווי ליים זיין הארץ איז ווייך. עס זעהט די לייד פון צווייטען און קאָן מוחל זיין".

און נערופען האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאר גאָט צו געהן פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאַנדזשעט אין די פעלדער אליין און איז נאָך איהרע ארויסגעטריבענע קינדער נאָכגענאַנגען. אין איהר וויסען געוואַנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, האָט זי ביי דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפערס, וואָס פערשפרייט זיינען זיי געווען איבער'ן וועג. זי איז געגאַנגען, און פון איהרע טויטע אויגען האָבען טויטע טרערען גערונען. געגומען האָט זי משה ביי דער האַנד און פאר גאָט און פאר די אבות געפיהרט. זי האָט זיך פאר'ן רבונו של עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאָגט אזוי:

„דו ווייסט, רבונו של עולם, ווי איך האָב דיין קנעכט געליבט. נעדיענט האָט ער פאר מיר ביי מיין פאָטער לבן זיבען הארטע יאָהר. מיר האָבען אינאיינעם די חדשים געצעהלט, די טעג, די שעה'ן. און אז עס איז געקומען די ציים, וועו איך זאָל די זכיה האָבען צו זיין יעקב'ס ווייב—האָט דער פאָטער איהם מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. נעוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקב'ן זיך א סימן אָבגעמאכט, אז דערקענען זאָל ער מיך אין דער טונקעלער נאכט. דאָך, אז עס איז געקומען די חתונה־נאכט, האָב איך אויף מיין שוועסטער לאה'ן רחמנות געהאט, אויסגעזאָגט האָב איך איהר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקב'ן געהאט, און זיך אונטער דעם געלענער ארונטערגעלעגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושען, זייער געוויין. און אפוירגערעדט האָב איך צו איהם פון אונטער'ן בעט, אז ער זאָל מיין שטים הערען און נישט וויסען, ווער עס איז מיט איהם. איך בין נור א געוועהנליכער בשר ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא געווען. דו, וואָס דו ביסט דער איינציגער לעבעדיגער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האַלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס אידען האָבען געדיענט צו זיי".

אַנטשוויגען איז באַלד יהוה געווארען פון איהרע רייד, אויפגע־

שטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאר די מלאכים. געשטאַרבען איז אין איהם דער מלאך, און ווידער געבוירען געוואָרען דער מענש. אין זיין הימעלשען לייב האָט געשלאָגען מענשען־הארץ, און מיט מענשען־שמייכעל אויף די ליפען האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אזוי:

„א, שעהן זייט איהר, מלאכים־קינדער! פון מענשליכען רייניעם נעדאנק געשאפען, פלאטערט איהר אין אייביגען הימעלרייך ארום. איהר באָדט אייערע לאזור־לייבער אין וואלקען־ליכט און זינגט פאר גאָט די אייביגע לויב־ליער. בעפרייט פון מענשען־לאסטען, וויסט איהר נישט, וואָס קנאה און שנאה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליעבע, קיין כעס, דרעמעלט איהר אין אייער הארפען־שפיעל אויך. צו אונז קומט ארָאָב, אויף דר'ערד וואוינט, זאָלען די זאפטען פון דער ערד דורך אייערע לייבער אדורכרינען, און בליהען זאָל אין אייך דער מענש, געברענט מיט די גלוטען פון מענשליכען וויל, צוברעכט אייערע הערצער פאר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לייבער געגעבען, וויל'ען האָבען מיר זיך אליין געשאפען. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פערלאנגען ברענגען מיר איהם אונזער הארץ. אזוי געגליהט אין די מענשליכע פלאמען, ווערען מיר צו גאָט. אויף מענשען זיינט איהר געקומען עדות זאָגען, וואוינט מענשליכעם אין אייערע ברוסטען? דערנעהרט איהר זיך מיט זיין שפיין?... איז וויל'ען אין אייערע לייבער דא?"

פערשווינען זיינען באלד די מלאכים געוואָרען, אבגערוקט זיך אן א זייט,—ווי א ווינט האָבען זיי משה'ס ווערטער פערטריבען, און געוועגדט האָט ער זיך צו גאָט און וויטער געריידט אזוי:

— וועל'טען האָסטו בעשאפען, הימל'ען אָהן א עק. עס איז נישט אין שטאַנד קיינער צו בענעהמען דיין הימעלס אונענדליכקייט. עס שטורעמען די אייביגע ווינטען אין די אייביגע נעכט ארום, אין דיינע פערבאָרגענע וועל'טען ערגעץ־וואו; עס ליופען די שטערען אין זייער אייביגען הימעל־קרייז. און אויף אלץ האָסטו דיין אויג. שטורעמיג איז אָבער אויך די קליינע מענשען־הארץ. דו זעהסט זי אדורך. עס וואוינען דעריגען די ברויזענדיגע ווינטען און שטורעמס, ווי די כוואליעם אין די ימים, און אָהן א סוף איז איהר גרונד. קיינער וויים נישט איהרע דרכים אין א מינוט ארום. פול מיט סודות, ווי

נביאים.

(סיניאַפיורען)

1.

עלי און שמואל.

דער אַלטער עלי איז געוועסען פֿאר דער טהיר פון זיין אוהל און ער האָט זיך געוואַרימט אין דער גליהענדער זון. זיינע בלינדע אויגען זיינען געווען פֿערמאַכט, ווי פֿערשלאָפֿען—נור זיינע אויערען האָבען פון צייט צו צייט פֿערנומען א ווייבערשקיכערן, אַדער א גערוּדער פון א מענליך קריעגעריי—האָט ער מיט די אַלטע, ווייכע אַהנצייהנענדיגע יאַסלעם אָנגעהויבען צו קלאַפֿען, די אויגען אויסגעשטעלט געגען זיך, האָט ער צו זיינע צוויי זיהן געזאָגט:

— אוי, אוי, יונגען, וואָס טהוט איהר גאָט'ס קרבן לעסטערען?

טיילמאָל האָט איהם א יונג אָבגעענטפֿערט:

— נו, נו, אַלטער, די לונג מיט די נירען, אונזער חלק נעהמען מיר נור.

נור אָפּטמאָל זיינען דעם אַלטענם וועדטער אזוי שטיל געווען, אז זיי האָבען צו די זיהן'ס אויערען ניט דערנרייכט — האָט ער געמיינט, אז זיי זיינען זעהר פֿערשעמט געוואָרען פון זיינע רייד, איז ער שוין שטיל געבליבען, ווייטער זיך די אַלטע בייגער אויף דער הייסער זון געוואַרימט, און האַלטענדיג פֿערמאַכט די אויגען, האָט ער זיך אַביסעל מיט די פֿליצעם צוגעשאָקעלט, קלערענדיג אודאי אזוי אין זיך: אויסגעלעבט די יאָהרען, א כהן געווען פֿאר גאָט, דאָם בעסטע פֿלייש פֿאר איהם פֿערברענט, אַלט געוואָרען, בלינד געוואָרען,

זויבען האָט ער זיך פון זיין אַרט און געבלאָזען מיט זיין וואַלקען ארום און ארום. און אויסגערופען: „רחל, דו האָסט געלערנט יהוה'ן, ווי עס דארף צו זיין. פאר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות געהן און אויפהאַלטען זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען".

און פערלאָזט האָט יהוה די אבות אויף זייערע עדטער זיצען, פערלאָזט האָט ער משה'ן און די מוטער רחל, פערלאָזט האָט ער דעם נאַנצען הימעל־קרייז—און אַנגענומען מענשליכעם געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די אידען אין גלות אריין. אַנגעטאַפּען האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצען, אריינגענאַנגען איז ער צווישען זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און געהט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ א פּיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דעם געווײַן, ער זעהט די שאַנד, און די אַהנ־מאַכט זעהט ער—און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קען ער נישט וועלען אויסגעלייזט—די אידען מוזען זיין צו דער גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיגער רגע, ווען אידען וועלען נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפען די קייטען פון גלות פון זייערע הענד, הויבען זייערע נשמות צום הימעל צו, בעפרייען זייערע ג־מיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה וועט וועלען דאַן בע־פרייט מיט זיי צוריק. קריגען וועט ער זיין מאַכט פון די אידענס קראַפט. בעפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערען וועלען צוריק קריגען זייער ליכט; אונטערגעהן וועט דאָס שלעכטס—און יהוה אַליין וועט קיניגען איבער דער וועלט.

— א געזונד ווייבעל האָט געזונדע קינדער, — זאָגט דער אינ־ נערער, פּנצם. האָט אָנגענומען דאָס ווייבעל ביים האַנד און געקוקט איהר מיט א חנ'דעל אין די אויגען אַריין, — כ'לעבען, ווען איך וואָלט פון דיר א בכור געהאַט, וואָלט איך פּאַר גאָט א בעסער קאָלב מקריב געווען, נישט געקאַרגט, ווי דיין מאָן האָט געטאָן.

— זאָל דער כהן אזוי נישט טהאָן, זאָל דער כהן אזוי נישט רייַדען, — זאָגט די אידענע אָבשטופּענדיג איהם מיט איין האַנד פון איהר רויט פּערשעמט־גענאָרענעם פּנים, און מיט דער צווייטער האַנד איהר צעווויינטען פּנים צו דער ברוסט צוגעדריקט.

— פּערפּאָלען, מקריב זיין מוז מען, — זאָגט דער עלטסטער, — נור ווייסטו וואָס—מיר וועלען באָלד די נירען אַראָבנעהמען פּאַר אונז, וועט מען דיר שוין די לונגען שענקען. — אי, אזא אָרים קאָלב האָסטו פּאַר גאָט געבראַכט—זאָל דער קרבן אָביסל גרעסער זיין.

— זאָל דערפּאַר גאָט מיט דיר גוטס טהון! — זאָגט די אידינע איבערנעבענדיג דאָס קאָלב דעם כהן.

די יונגען האָבען דאָס קאָלב אין הויף פון ארון געבראַכט, נע־ שאָכטען עס, די פּעל אַראָבגעצויגען, אויף שטיקער עס צושניטען, אין א בעקען אַריינגעלענט—האָט ער די נירען אַרויסגעצויגען און אין געצעלט נערופען זיין ווייב.

— נא, נעהם צו, קאָך עס צום מאָהלצייט.

אז דאָס ווייב האָט געהאָט די נירען צוגענומען, האָט ער די שטיקער אויפ'ן מזבח, וואָס איז פּאַר'ן ארון, אַרויפגעוואַרפען, דאָס האָלץ אונטערגעצונדען, די הענד פּע, שפּרייט צו גאָט, און געוויזען אויף דער אידענע פון בית־לחם.

די אידענע האָט אויף איהר קינד געוויזען און צו ווייגען אָנ־ געהויבען.

אז דאָס פּייער האָט זיך שוין נעהאָט גוט צוברענט און דאָס פּעטע פּלייש האָט שוין הינטער די פּלאָמען צו טריפען אָנגעהויבען און די טראָפּען פּעטס האָבען אין פּייער געקנאַקט און דעם אוהל מיט רויך אָנגעפּילט—האָבען די יונגען זייערע דריי־צייהניגע גאָפּעל צווישען די שטיקער פּלייש אַריינגעלאָזט, אויסגעזוכט דעם פּעטסטען חלק און איהם צו בעלעקען אָנגעהויבען.

האָט ער זיינע צוויי זיהן איבערגעלאָזט,—נור אזוי לאַנג עפּים האָט זיך גאָט צו איהם ניט בעוויזען, ניט אין חלום, ניט אויף דער וואָהר,— אודאי ניט די צייט געווען,—ניטאָ צו וואָס: ניט מען פיהרט קיין מלחמה, — — נאָך דעם לעצטען יום־כּפּור אודאי וועט ער זיך צו איהם בעווייזען...

ווי דער אַלטער קלערט אזוי, שטעהען זיינע צוויי זיהן, אין רויטע העמדלעך אָנגעטהאָן, מיט צוויי גרויסע גאַפּלען אין די הענד, שטעהען פאַר דער טהיר פון אוהל און וואַרטען אַב די, וואָס וועלען קומען פאַר גאָט מקריב צו זיין.

אין דעם קומט אָן אַ אידענע פון בית־לחם מיט אַ אינגעלע איהרם, אַ בכור, פיהרט אַ קאַלב, די הערנער מיט קרענץ בעפּוצט, שטופט זי דאָס קאַלב נאָך, האַלטענדיג איהר בכור אויף דער האנד.

— גוטע מענשען, וואו איז דער משכן און וואו וואוינט דאָ עלי דער כהן?

— וואָס זוכסטו דעם משכן און וואָס דאַרפסטו עלי דעם כהן?— פרעגען די בנים די אידענע, שטעהענדיג אָנגעלעהנט אויף זייערע גאַפּלען ביי דער וואַנד פון משכן.

— אַ קרבן האָב איך געבראַכט פאַר גאָט, אַ זוהן אַ בכור האָט ער מיר געשענקט.

— אזוי, א קרבן פאַר גאָט— נו האָסטו דעם משכן און אָט וואוינט דיר דאָ עלי דער כהן, — זאָגט דער עלטערער פון די בנים, אָננעהמענדיג דעם גאַפּעל ברייט אין דער האנד, און געוואַרט, די אידענע זאָל פאַר איהם דאָס קאַלב אונטערטרייבען.

— לעבער כהן, זיי מיר מקריב מיין קרבן פאַר גאָט, פאַר מיין בכור'ס וועגען.

— מקריב זיין, מקריב זיין, — זאָגט דער עלטסטער, אָנטאַפּענדיג דאָס קאַלב און בעטראַכטענדיג עס פון אַלע זייטען, — כ'לעבען נעקאָנט אביסעל אַ בעסער קאַלב ברענגען, אַ שווערעם אביסעל, אַ פעטערעם אביסעל, — א קינד האָט דיר גאָט אַ פעטס נענעבען, א שטאַרקס נעגעבען, — זאָגט דער עלטסטער אויפכאַפּענדיג דאָס קאַלב.

— דאָס בעסטע קאַלב, וואָס איז נעווען אין שטאַל, — ווי זיך די אידענע פערענטפערען.

גאָט געשטאנען, אָט האָט ער מיין תפילה צוגעהערט, מיר א זוהז געשענקט, איך האָב איהם פאר גאָט א מתנה געבראכט.

— וואָס? — האָט דער אלטער עלי איבערגעפרעגט מיט האלבען בייזער, נישט גוט דערהערענדיג חנה'ס רייד — וואָס, א קרבן ווילסטו מקריב זיין?

— איך בין די פרוי, וואָס איז דענסטמאל פאר גאָט געשטאנען, דו נעדענקסט, דו האָסט געמיינט, איך בין שכור, — זעהסט, אָט האָט גאָט מיין תפילה דערהערט, א זוהן מיר געשענקט, כ'האָב איהם פאר גאָט געבראכט.

— דערהערט! זעהסטו, אז מען בעט צו איהם, הערט ער טאקע. נור בעטען דארף מען.

— האָב איך איהם געבראכט. איך ווייל איהם ביי דיר אין שילה ביים ארון איבערלאָזען, ער זאל פאר גאָט דיענען.

— הא, פאר גאָט דיענען, — האָט דער אלטער עלי געטאפט אין דער האנד דעם קלייניעם שמואל — פאר גאָט דיענען, פון די טעפ פלייש כאפען, דעם בעסטען ביסען פון גאָט אוועקנעהמען! די מוטער מיט'ן קינד האבען זיך פערשעמט.

— ניין, עלי הכהן, — זאגט צום סוף די מוטער — איך ווייל מיין קינד איבערלאָזען, ער זאל דעם נר־תמיד פאר גאָט אנצינדען. א נדר האָב איך מיר געמאכט. איך האָב געבראכט מיין נדר פאר גאָט צו בעצאהלען.

— נייע פרעסערס דארף מען דא, — האָט זיך דער עלטסטער יונג אבנערופען, ערשט קוים געהאט דאָס פולע מויל פלייש אויפ־געגעסען, דורך דעם האָט ער מיט זיין אבענטפערען זיך פערשפעטיגט.

— שוין גוט, שוין גוט, — זאגט דער אלטער — געה אין גע־צעלט אריין און האלט דעם קרוג מיט אויל.

די מוטער האָט איהר זוהן אין גענצלט געפיהרט, איהם דאָס ווייסע העמדעל, וואָס זי האָט פאר איהם געהאט, אנגעטהאן, פאר'ן ארון איהם געפיהרט, און איהם פאר גאָט געשטעלט.

— אָט האָב איך דיר, רבונו של עולם, דיין מתנה געבראכט. נעהם איהם צו, ער נעהערט צו דיר.

זי האָט איהר קינד נעקושט, איהם אין גאָט'ס רשות איבערגע־נעבען און איז זיך איהר וועג נענאנגען.

די אידענע האָט פלוצלינג איהר תפילה פאַלען געלאָזט און צום כהן זיך אָנגערופען:

— מיין כהן, עס צימט זיך נישט פאַר'ן כהן פון טאָפ צו כאַפען, וואָס איז פאַר גאָט אָנגעגרייט.

— ער וועט אזוי אויך ענוג האָבען, — האָט דער כהן אָבגע־ענטפערט עסענדיג, — נישׂ־קשה, נישׂ־קשה, גאָט איז א גוטער, ער לאָזט זיך בענוגענען מיט וועניג, נור דאָס הארץ דארף זיין דערביי, דאָס הארץ, — האָט דער כהן געזאָגט, ווי זיך ניט געלאָזט דערביי שטערען.

נור די אידענע האָט ניט געשווינגען, האָט גאָט'ס טויל געפאַ־דערט מיט איהר נאָנצער וויבליכער קראַפט. עס האָט נישט ג־ האָלפען אפילו דאָס וואָס דער אינגערער יונג האָט איהר בעאַבאכטונג געווואָלט אָבווענדען אויף עפעס אנדערס... און פון דעם איז אזא גערודער ארויסגעקומען, אז דער אַלטער עלי האָט זיינע אויערען אָנגעשטעלט, געווואָלט פערנעהמען, וואָס קומט דאָ אזוינס פאַר און מיט די ליפען געקלאַפט:

— אָוואַ, אָוואַ, יונגען! יונגען!

נור דער עלטסטער, האַלטענדיג דאָס פעטע שטיק אויפ'ן גאַפעל, און מיט א פול מויל פלייש, איז צוגענאַנגען צום אַלטען, אָבגע־בראָכען א שטיקעל פונ'ם פעטען חלק און עס דעם פאַטער דערלאַנגט.

דער אַלטער האָט דעם פעטען ביסען אין מויל געגומען, געקייט, געקייט, געווארגען זיך, געווארגען זיך, געשפיגען, געשפיגען, און דאָך דעם ביסען נישט געקאָנט אראָבשלינגען. נור די אַלטע יאָסלעם ווי זיי האָבען געקלאַפט, אזוי האָבען זיי אויך געקלאַפט, צום סוף האָט ער זיך צובייזערט, אויסגעשפיגען דעם ביסען און אויף די יונגען אָנגעהויבען צו שרייען:

— עוכרי ישראל! פושעים! גאָט'ס קרבן, גאָט'ס קרבן!

דער עלטערער יונג האָט זיך רוהיג זיין ביסען געגעסען.

אין דעם איז פון וועג אָנגעקומען חנה מיט איהר זוהן שמואל, וועלכען זי האָט געהאַט פאַר גאָט אַוועקגעשענקט, זי איז שוין גלייך צוגענאַנגען צו עלי'ן און האָט צו איהם געזאָגט:

— עלי, עלי, איך בין די פרוי, וואָס איך בין דעמאָלט פאַר

— פרומער צדיק מיינער! — האָט פון איהם געלאַכט דער יונגער יונג, פּנחס.

נור דער אלטער עלי, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאר דעם יונגעל שמואל. ער האָט איהם ניט געזעהן; ער ווייסט נישט, ווי ער זעהט אוים, נור ער האָט מיט זיינע אויערן געהערט און האָט מיט זיין גאַנצער נשמה געפיהלט דעם יונגעל'ס שטילקייט. „א שטיל קינד", — האָט ער זיך געטראַכט, — „א שטיל קינד, געהט זיך זיין אקסען־שריט, נישט מען הערט עם, נישט מען זעהט עם".

און אז דער אלטער האָט אמאל דערהערט, ווי דער עלטערער יונג, חפני, בייזערט זיך אויף שמואל'ן פאַרוואָס ער נעהמט זיך נישט קיין שטיק פלייש פון טאָפ ארויס — האָט זיך דער אלטער אבּ־נערופען צו איהם:

— וואָס אמת, איז אמת. צופיעל פרום דאַרף מען נישט זיין, א שטיקעל פלייש אמאל שאדט נישט. איך בין אויך א כהן, כ'האָב אויך גאָט געדינט.

דער קלייניער שמואל האָט זיך גאַרנישט אבגערופען.

און אז די עלטערען זיינען געקומען אויף יום־טוב מיט זייער קרבן, האָט זיך די מאמע אבגערופען:

— הער זיך, מיין קינד, צו, וואָס עלטערע זאָגען דיר, וואָס גוטע פרומע לייט הייסען דיר.

און אז די מוטער האָט דעם אלטען געפרעגט אויף איהר קינד, האָט ער איהר אבגעענטפערט האלב מיט א זיפץ:

— וואָס אמת, איז אמת. א פרום קינד איז עס, נור —

די מוטער האָט שטיל געשוויגען, נייגיעריג געווען צו הערען, וואָס איז דאָס אזעלכעס דער „נור"...

נור דער אלטער האָט מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט און גאַרנישט גערעדט.

די מוטער איז דערנאָך צו צום קלייניעם שמואל, און האָט אויך אויף איהם מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט:

— אי קינד, אי קינד!

אזוי האָט זיך שמואל'ן געלעבט ביי עלי'ן איז שילה נעבען ארון, גוט און פרום, געטהון זיין דיענסט פאר די, וואָס זיינען געקומען קיין שילה פאר גאָט'ס ארון. און עלי'ס יונגען זיינען זינ־

איבערגעבליבען דאָס יונגעל שמואל אליין פאר גאָט, האָט זיך ערנסט צו זיין ארבייט געגומען.

יעדען פריהמארגען אויל אין נר־תמיד אנגענאסען; די איבער־געבליבענע שטיקער פלייש אויפ'ן מזבח ארויסגעשארט, זיי זאלען זיך גוט פערברענען; בשמים אויפ'ן מזבח ארויפגעשאטען; און אלץ, וואס ער האָט געטהאָן, האָט ער געטהאָן מיט'ן נאנצען הארצען. מיט'ן גאנצען ווילען, אין דעם וועג פון עלי'ס יונגען איז ער נישט געגאנגען; ער האָט זייערע מעשים געזעהן און זיך פון זיי נישט אבגעלערנט, נור זיי אין זיין הארצען פעראכטעט.

יעדעס יאָהר איז דער טאָטע, די מאמע געקומען אויף פסח, למשל, האָבען א קרבן פאר גאָט געבראכט, איהם א העמדעל מיט־געבראכט און געזאהן, ווי זייער זוהן איז גענוג אין גאָט'ס דיענסט, ווי ער צינדט אן דעם נר־תמיד פאר גאָט, ווי ער איז מקריב דעם קרבן פאר גאָט, — האָבען זיי נחת געהאָט, אין הארצען זיך געפרעהט. אבער אויפ'ן פנים דאָס נישט ארויסגעווייזען.

עלי'ס קינדער האָבען איהם אויך ליעב געהאָט, א שטילער איז ער געווען און א גוטער... וואס זיי האָבען איהם געהייסען — דאָס האָט ער געטהאָן. און אזוי נענוג איז ער געווען אין זיין ארבייט, אז זיי האָבען זיך אויף איהם אינגאנצען געקאָנט פערלאָזען. האָט מען א קרבן געבראכט מקריב צו זיין, האָבען זיי נור דאָס זייעריגע זיך אראָבגענומען — נאָך ארויסגעכאפט פון די טעפ צו — און האָבען עס אוועקגעגעבען שמואל'ן, אז ער זאל עס פאר גאָט צו רעכט מאכען. ער האָט זיך זעהר געפרעהט דערמיט, און זיי זיינען פון איהם צו־פריעדען געווען, וואָרום זיי האָבען זיך געקאָנט אויף איהם פערלאָזען. און האָבען איהם אפטמאל אויף פון פלייש געגעבען.

— נעהם דיר אויך ארויס א שטיקעל פון טאָפ, — זאָגט צו איהם חפני דער עלטסטער — נעהם, דו מעגסט.

— איך האָב גענוג א שטיקעל נירעל, וואס גאָט האָט געהייסען פאר'ן כהן געבען — האָט שמואל אבגעענטפערט.

— נור צופיעל פרום דארף מען נישט זיין, — האָט חפני געזאָגט מיט א בייזער, — וואס מאכט עס אויס א שטיקעל פלייש — וואס איז עס דען?

שמואל האָט געשוויגען.

דאָס אינגעל געהט צוריק אין משכן, קוקט זיך אַרום, — אַלץ ווי פריהער: דער ארון אַוויי ווי ער שטעהט—אַזוי שטעהט ער; און דאָס לייכט, אַזוי ווי עס ברענט—אַזוי ברענט עס זיך, לעגט ער זיך ווייטער אַנידער אויף דער באַנק און לייגט.

לייגט אַביסעל ציים, נאָר־וואָס נעהאָט אַביסעל די אויגען פערמאַכט, און די שטים רופט ווייטער:

— שמואל, שמואל!

דאָס אינגעל כאַפט זיך מיט אימפעט אויף, קוקט זיך אום — קיינער נישטאָ. אַראָפּ פון דער באַנק, ארויס פון משכן אַריין אין דעם אוהל און וועקט דעם פערשלאָפענעם עלי'ן:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופען?

— וואָס גערופען? — איך האָב דיך נישט גערופען, — וועקט זיך דער אַלטער עלי, זעצט זיך אויף אויפ'ן געלעגער, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט עפּים געזוכט, — וואָס האָסטו זיך אויפגעכאַפּט?

— האָסט מיך גערופען.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט דער אַלטער.

דאָס אינגעל געהט ווייטער צוריק אין משכן, ציהט זיך אויס אויף דער באַנק און לייגט און וואַרט.

— שמו—אל, — שמו—אל, — ציהט זיך א שטים איבער'ן גאַנצען אוהל.

ער האָט זיך נענעבען א זעץ אויף, א קוק ארום זיך, ארויס פון משכן אריין אין אוהל, צו צו עלי'ן:

— דו האָסט מיך יאָ גערופען.

נו, דאָ האָט שוין עלי נישט געשלאָפען. געזעסען איז דער אַלטער אויף זיין געלעגער און ערגיץ־וואוהין מיט זיינע בלינדע אויגען געקוקט אין א פרעמדער וועלט אַריין. „אהא—צו מיר זיך שוין נישט בעוויזען" — האָט דער אַלטער געברומט — „צום אינגעל געקומען", — „צום אינגעל" — האָט דער אַלטער מיט די אַלטע ביי־נערדיגע יאָסלאָעם געקלאָפּט.

— האָסט מיך יאָ גערופען, טאַטע, — זאָגט שמואל.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט עלי ווי מיט א האַלבען בייזער, — דאָס האָט דיך גאָט גערופען. ער האָט דיך גערופען...

דיגע מענשען געווען, האבען פלייש פון די טעפ געכאפט; האבען די ווייבלעך, וואס זיינען פאר גאט געקומען בעטען—פון וועג ארבעגעפיהרט. און דער אלטער, בלינדער עלי, אזוי ווי ער איז געזעסען פאר דער טהיר און זיך די אלטע ביינער געווארימט אויף דער זון, אזוי האט ער זיך געווארימט און געקלערט וועגען דעם, וואס איז דאס די מעשה, וום גאט ווייזט זיך נישט אין הויז אזא צייט מיט יאהרען.

האט ער פונקט געהערט שמואל'ן פאר זיך פארבייגעהן, האט ער איהם געפרעגט:

— שמואל, שמואל!

— וואס ווילסטו, טאטע?

— וואס געהסטו טהאן?

— איך גיה אויל אין דעם נר־תמיד אריינגיסען.

— אויל אין דעם נר־תמיד אריינגיסען, — האט דער אלטער פאר זיך געקלאפט מיט די ווייבע יאסלעם אן די צייהן. — אויל איז דעם נר־תמיד, א גוטע זאך, א גוטע זאך.

אמאל אין א נאכט, וען שמואל ליגעט אזוי אין זיין וויים העמדעל, וואס די מאמע האט איהם געמאכט, אויף א באנק אין אוהל און שלאפט געשמאק איין—דעם נר־תמיד אנגעצונדען, דעם מזבח אראמגעוואשען, און שטיל איז אין טונקעלען אוהל, נור דאס ליכט, וואס ברענט פאר דעם ארון, הערט ער א שטים ווי פון דעם ארון ארויס זיין נאמען רופען:

— שמואל! שמואל!

דאס אינגעל זעצט זיך אויף, קוקט זיך ארום — קיינער נישטא, נור דאס ליכט, וואס האט געברענט פון פריהער, ברענט נאך איצט — הויבט זיך אויף, געהט ארויס פון משכן, געהט אריין אין אוהל, וועקט דעם בלינדען עלי'ן:

— טאטע, טאטע, דו האסט מיך גערופען?

— ניין, ניין, איך האב דיך נישט גערופען, — זאגט דער אלטפערשלאפענער, בלינדער עלי, — וואס גערופען? איך האב דיך נישט גערופען.

האלב ווי פערשעמט קומט צו איהם שמואל און שטעלט זיך פאר איהם.

— וואס ווילסטו, טאטע?

— געוויזען זיך צו דיר גאט? — פרעגט דער אלטער.

— געווייזען, — ענטפערט שמואל מיט א האלב פערשעמטען טאן.

— און וואס האט ער דיר געזאגט?

שמואל שווייגט.

— „סודות" — טראכט זיך דער אלטער — „סודות".

שמואל שווייגט.

— נישקשה, איך בין אויך א כהן, ער פלעגט זיך צו מיר אויך בעווייזען, מעגסט זאגען, האסט נישט וואס מורא צו האבען.

שמואל שווייגט.

—שווייגסט — שווייגסט, — נו, נו, שווייג.

שמואל האט דעם קאפ אראבגעלאזט צו דער ערד.

— האסט זיך נישט וואס צו בעהאלטען פאר מיר, איך האב אויך גאט נעדיענט, איך האב אויך, — שאקעלט דער אלטער מיט'ן קאפ.

שמואל שווייגט.

— סודות, סודות, — זאגט דער אלטער פאר זיך.

— מען דארף דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען — זאגט שמואל.

— נעה דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען, — זאגט דער אלטער מיט א געבייזער.

שמואל איז צוריק אין משכן אריין.

דער אלטער איז פאר דער טהיר זיצען געבליבען, די זון האט זיין אויפגערייצט פנים געברענט, און געברומט האט ער פאר זיך: סודות... סודות...

אין דעם איז ארויסגעקומען דער עלטסטער יונג זיינער, חפני, פון משכן ארויס, אויפ'ן גאפעל א פעט שטיק פלייש פון טאפ ארויס־געכאפט. דערזעהן דעם אלטען, ברעכט ער אב א שטיקעל פון גאפעל און מיט א פול מויל זאגט ער צום פאטער:

— נא, נעהם, טאטע, אויך א ביסען.

דאָס אינגעל איז שטעהן געבליבען, דעם קאָפּ אראָבגעלאָזט. ווי פערשעמט. א מינוט האָבען זיי שטיל געשוויגען.

דערנאָר, אז דאָס אינגעל האָט אָנגעהויבען שטיל אַוועקצוגעהן פון אלטען, גלייך ווי ער וואָלט זיך עפּעס געווען אבגע'גנב'עט, האָט דער אלטער איהם מיט א בייזערדיגען טאָן נאָכגעלערנט:

— און אז ער וועט דיך רופען, זאָג איהם, דו ביזט דאָ: „כ'בין דאָ" —

דאָס אינגעל איז צוריק אין אוהל געגאַנגען מיט אן אראָבגעלאָזענעם קאָפּ, האָט זיך אויף דער באַנק געזעצט, און דאָס פּנים אין בויידע הענד פערשטעלט.

און אז דאָס קול האָט גערופען: „שמואל, שמואל!" איז ער שוין מ ע ה ר צו עלי'ן ניט געלאָפען.

צו־מאָרגענס אין דער פריה איז זיך ווידער דער אלטער, בלינדער עלי געזעסען פאר דער טהיר, און זיינע אלטע ביינער געווארימט אין דער זון. ער האָט זיך די פינגער אינציגווייז געבראָכען, און די שפּיץ באָרד אין מויל געכאַפּט און געביסען, און ביי זיך געטראָכט: צו דעם קליינעם זיך געוויזען, צו דעם קליינעם... נישקשה, נישקשה.

א גאנצען טאָג האָט זיך דער קליינער שמואל ווי בעהאלטען פון איהם. מען זעהט איהם אויף די אויגען נישט — האָט זיך דער אלטער געטראכט, און אויסגעשטעלט די אויערען, אויב דער קליינער לויפט ניט פאַרביי — נישטאָ, ער בעהאלט זיך, — טראכט זיך דער אלטער — בעהאלט זיך — און הויבט זיך אויף, און טאַפּט מיט די הענד, ביז ער טרעפט אריין אין משכן, שטעלט זיך אַוועק ביי דער טהיר און רופט אריין:

— שמואל, שמואל, וואָס טהוסטו, מיין זוהן?

— איך מאַך צוריכט דעם נר־תמיד, טאַטע, — ענטפערט שמואל.

— פערנומען ביים נר־תמיד, — זאָגט דער אלטער, און טראכט זיך: שטענדיג איז דאָס ביי גאָט'ס ארבייט, — קום נור ארויס, — רופט דער אלטער, און טאַפּט ווייטער מיט די הענד אַן דער וואנד, ביז ער קומט צו צום פריהעריגען אָרט.

עפּעס האָט ער יא געהאַט אַ פּאָר נביאים'לעך, וועלכע האָבען זיך אויסגעלערנט אַביסעל כשוף מאַכען פון די בני נוב, נור זיי האָבען בלויז געקענט קלייניע מופתים'לעך בעווייזען, ווי וואסער אין בלוט פערקאהרען, אָבער רעכטע מופתים האָבען זיי נישט געוואוסט. און דאָס פּאָלק האָט צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט.

נון איז אָננעקומען א געטליכער מאַן פון יהודה מיט גאָט'ס וואָרט קיין בית־אל, און דער קעניג ירבעם שטעהט פונקט אַליין אויפ'ן מזבח אין זיין רעזידענץ שטאָדט און רעמפּפט פּאָר דעם גאָלדענעם קאַלב געווירצען.

און דער געטליכער מאַן רייסט זיך אַריין צוישען עולם, וואָס שטעהט ארום מזבח, קומט צו פּאר'ן קעניג און רופט צום מזבח: מזבח, מזבח! עס וועט קומען א טאָג און א זוהן פון דוד'ס הויז וועט שעכטען אויף דיר די כהנים, וואָס אָפּפערען פּאר דיר, און וועט פערברענען זייערע בייגער אויף דיר. און מיין צייכען איז: דער מזבח וועט צושפּאָלטען ווערען, און דאָס אש וועט זיך אויסשיטען.

און זעה, דער מזבח וועט צושפּאָלטען, און דאָס אש שיט זיך אוים אין זיינע לעבער.

דער קעניג האָט באָלד פערשטאַנען, אז דאָס איז א אמת'ער נביא, א ריכטיגער ירושלים־נביא, און אזא נביא אז ער וואָלט געקראָגען פּאר זיינע נעטער, וואָלט ער געקאָנט צוציהען דאָס גאנצע פּאָלק צו זיך, און דאָס פּאָלק וואָלט שוין נישט געווען געבענקט נאָך ירושלים, און וואָלטען זיך שוין מעהר נישט ארויסגע'גנב'עט פון זיינע גרענעצען, צו קומען קיין ירושלים, ווי זיי פלענען עס טהאָן.

און דער קעניג האָט בעשטימט ביי זיך, אז וואָס דער נביא זאָל איהם נישט קאָסטען, זאָל ער איהם דאָך אויפהאַלטען פּאר זיינע נעטער.

זאָגט דער קעניג אזוי צום נביא:

— מיין גוטער נביא! איך זעה, אז דו ביזט טאקע א אמת'ער נביא, וואָס דו קענסט גרויסע מופתים מאַכען. וווילסט דו וואָס, איך וויל דיך אויסהאַלטען פּאר מיינע נעטער, איך וויל דיר גוט בעצאָלען, אָלע פיסלעך און לונגען פון די קרבנות, וואָס מען וועט ברענגען פּאר די נעטער, וועלען געהערען צו דיר, א טהייל פון די נדבות, און וואָס טויג דיר צוריקגעהן קיין ירושלים, דאָרט זיינען דא א סך נביאים אחוץ דיר, דו ביזט אודאי דער קלענסטער פון זיי.

— פרעסער, זויפער, נור צו פרעסען ווייסט איהר, נור כאפ־לאפ, פרעסער! אוי, אוי!

דער עלטסטער יונג האָט א פּאָר בייזע אויגען אויסגענלאָצט אויפ'ן אלטען. ער האָט איהם גארנישט געקאָנט ענטפערען, ווייל דאָס מויל איז איהם מיט פליש אָנגעשטאָפּט געווען.

דער קעניג פון יהודה.

ישראל האָט זיך אבגעטיילט פון יהודה און האָט זיך געמאכט א בעזונדערען קעניג איבער זיך ירבעם.

און דער קעניג ירבעם האָט מורא געהאט, אז דאָס פאלק וועט אויפגעהן קיין ירושלים אויף יום־טוב, ווי גאָט האָט געבאָטען, און וועט זיהן דאָס בית־המקדש, וואָס שלמה האָט זיי אויפגעשטעלט. און דוד'ס טהורם מיט די גאלדענע פאנצערם פון די גבורים, וואָס הענגען אויף איהם. און וועלען הערען די לויים'ס געזאנג אין בית־המקדש־הויף, — וועלען זיי זיך פערבענקען נאָך דוד'ס הויז און רחבעם'ן ווידער איבער זיך פאר א קעניג מאכען — האָט ער געלאָזט צוויי גאלדענע קעלבער מאכען, איינעם אויפגעשטעלט אין דן, און דעם צווייטען אין בית־אל און געזאָגט: דאָס איז דיין גאָט, ישראל, וואָס האָט דיך פון מצרים בעפרייט, איהם דיינן, אזוי ווי עס שטעהט אלץ אויפגעשריבען אין דער הייליגער שריפט.

און אויסגעקליבען האָט ער פאר זיינע קעלבער כהנים פון פראָסטען פאלק, ווארים קיין פאָסענדע האָט ער נישט געפונען. אלע כהנים זיינען געווען אין ירושלים, און וואָס פאר א מיטעל ער האָט ניט אָנגעוועגדעט, אז ער זאל עפעם ארָבקריגען אן ארענטליכען כהן פאר זיינע קעלבער, האָט נישט געהאלפען. די כהנים האָבען נישט געוואלט קומען און פשיטא שוין נביאים.

דאָס פאלק איז אָבער געוועהנט געווען צו ענניטע כהנים און נאָך מעהר צו הייליגע שטרענגע נביאים, וועלכע האָבען דאָס פאלק געשטראָפט און קיינעם נישט נושא־פנים געווען, אפילו דעם קעניג ניט, וואָס האָבען וואונדער געוויזען און פערצעהלט פון גאָט, און דאָס פאלק האָט אָנגעהויבען צו בענקען צוריק נאָך ירושלים.

און דער קעניג איז געריהרט געוואָרען פון זיין נביאות און טהוט תשובה צו גאָט.

און גאָרנישט האָט ער דערפאר געטומען, אפילו קיין לעק וואסער, אפילו קיין ביסען ברויט.

הונגעריג איז ער נעווען, און זיין וועג־טאָרבע איז לייריג געווען, און קיין חפץ האָט ער ביי זיך נישט געהאט, נאר דאָס האָט איהם נאָך מעהר בעפרידיגט: געטהאָן גאָט'ס שליחות און גאָרנישט דערפאר געטומען — האָט ער זיך געזעצט אויף א שטיין אָברוהען.

און דאָס פאָלק, וואָס איז ארום דעם מזבח געשטאנען און האָט געזעהן דעם נביא'ס מופת און געהערט דעם נביא'ס וואָרט, האָט אונטער אנדערער צו מורמלען אָנגעהויבען: אט דאָס איז מיר א נביא, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פנים, קיין בעלוינונג דערפאר נישט געוואָלט נעהמען. וואָס דען, אונזערע נביאים?...

— ברויט־פרעסער זיינען זיי נור, — האָט אייגער פון דער מחנה געזאָגט.

— ארָאבצו'גנב'ענען פון די בעסטע חלקים, דאָס קאָנען זיי, — האָט א צווייטער געברומט.

— און די ווייבלער צו באלמוטשען, וואָס קומען צו גאָט בעטען, צו דעם זיינען זיי דאָ, — האָט א דריטער צוגעלעגט.

און א זוהן פון אן אלטען נביא, וואָס איז געווען אין שטאָרט, איז דערביי געשטאנען און האָט צוגעזעהן אלץ, וואָס דער נביא האָט געטהאָן און גערעדט, איז ער אהיים געגאנגען צום פאָטער, א נביא'לע דאָרט עפעס, האָט זיך שוין באלד רוהיג זיינע יאָהרען אויסגעלעבט אויף דעם נייעם פלאץ אין בית־אל, — האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעזעצט אין דער היים, הינטער זיין פייגען־בוים און ביהנשטאק אויסרוהען און האָט געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט אָנגעקליבען אין די גוטע צייטען.

און דער זוהן קומט דא אהיים און וואָרפט א וואָרט אונטער זיך:

— דאָס איז א נביא! דאָס וויים איך איז א נביא!

— וואָס א נביא? — פרעגט דער אלטער, וועלכער איז געוען זעהר אויפפאסענד אויף דעם וואָרט „נביא".

— איז געקומען א נביא פון יהודה, איז צו צום מלך, איהם די עברות אין פנים געזאָגט, דעם מזבח אויף צווייען געשפאלטען. דאס

בלייב דאָ איבער ביי אונז, וועסטו דאָ זיין דער גרעסטער נביא.

נאָר דער נביא ענטפערט אזוי:

— אפילו ווען דו וועסט מיר געבען פולע שטובען מיט גאָלד, אַ האַלב פון דיין הויז, וועל איך אויך נישט טוישען ירושלים אויף דיין בית־אל, און דאָס בית־המקדש — אויף דיין גאָלדענעם קאָלב.

און דער קעניג טראַכט זיך אזוי: איז האַרט ביי זיך, מען דאַרף איהם אַביסעל ווייבער מאַכען.

פאָלט ער אויף אַ פלאָן און זאָגט אזוי:

— געטליכער נביא! דיינע ווערטער האָבען מיר געריהרט, און איך וויל טאָקע אָנהויבען תשובה טהאָן צו גאָט, און איך וויל אין דיר עהרען גאָט, לאָמיר דיך מכבד זיין מיט מיינע בעסטע מאכלים, מיט מיינע שעהנסטע חפצים. קום אונטער דעם באַלקען פון מיין דאַך, וואש דיינע פים און עס פון דעם ברויט, וואָס איך וועל פאַרבערייטען פאר דיר, זאָלען זעהן אַלע אלטע און חשוב'ע לייט פון ישראל, ווי דער קעניג איז מכבד און עהרט דעם נביא פון גאָט.

נאָר דער נביא האָט געזעהן, אז זיינע ווערטער האָבען דעם קעניג געריהרט, האָט עס איהם אין הארץ געפרעהט און ער האָט שוין געדערט צום קעניג מיט א מילדען קול:

— מיך פרעהט זעהר, וואָס מיינע ווערטער האָבען דיך גערירהרט, און דו הויבסט אָן תשובה צו טהאָן. זאָל דיר גאָט ביישטעהן און מוחל זיין דיר דיינע חטאים. נאָר עסען מיט דיר קאָן איך נישט, און אָבקעהרען הינטער דיין באַלקען טאָר איך נישט, וויל גאָט האָט מיר אָנגעזאָגט: „דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט אויף דעם אָרט, און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט און זאָלסט נישט צוריק אַרויסגעהן פון שטאָדט אויף דעם זעלבען וועג, מיט וועלכען דו ביזט אַריינגעגאַנגען", און גאָט וויידערשפעניגען קאָן איך ניט.

און דער נביא איז אַיינזאָם אַרויסגעגאַנגען פון שטאָדט, פון קיינעם נישט בעגלייט, פון קיינעם גאָר נישט געזאָסען, דורך א בעהאלטענעם וועג אוועק פון שטאָדט.

און נעגאַנגען איז ער אויפ'ן וועג פרעהליך, מיט א לייכט האַרץ און מיט א גוט געמיטה. אָט האָט ער גאָט'ס שליחות געטהאָן: געקומען אין שטאָדט, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פנים אַריין,

— און וואָס גאָט האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלטס נישט עסען קיין ברויט און נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם אָרט? — זאָגט דער אלטער אין איין אָטהעם.

— יאָ, דערזעלבער.

— אויב אזוי, טאָ זעץ זיך שוין אין מיין רייט־וואָגען און פאָהר מיט מיר אין שטאָדט אריין. גאָט האָט זיך צו מיר בעוויזען און גע־זאָגט: „לויף איהם נאָך, ברענג איהם אין שטוב אריין און גיב איהם ברויט, און גיב איהם וואסער. אוי, קוים דיר דערכאפט, — אטהעמט שווער אָב דער אלטער, — גאָט'ס בעפעהל צו ערפילען.

— און וואר ביזטו דען? — פרעגט דער נביא.

— אויך אזא נביא, ווי דו. איך האָב גענוג געשטראָפט, גענוג גערעדט, מען האָט מיך נישט געוואלט פאלגען, אט וועלען זיי האָבען דערפאר.

— א נביא פון גאָט? — פרעגט נאָך דער אמת'ער נביא איבער מיט א ביסעל חשד.

— פרעג נישט, חבר; אויך אזא נביא ווי דו; דאָס גאנצע פאלק אין טויער וויים עס. אָט פרעג זיי, — ווייזט ער אויף די ארומיגע. — העי, נעגוג אייך געוואָרענט, — וועגדעט ער זיך צום עולם — נישט געזאָגט, איהר זאָלט תשובה טהאָן? אָט וועט איהר האָבען פאר דאָס אייריגע. שוין זיעבציג יאָהר אויף מיין גראָהען קאָפ — זאָגט ער צום נביא — ווי איך בין א נביא; נאָך נתן הנביא געקענט, און מיט אחיה־השלוני בריידער געווען. אין איינעם מיט איהם דעם נייעם מלבוש אויף ירבעם'ען צוריסען, אחיה האָט איהם געגעבען די צעהן חלקים, און איך האָב געבראכט די צוויי געבליבענע חלקים צו רחבעם'ען. הרג'ענען האָט ער מיך געוואָלט, בין איך פון איהם אנטלאָפען.

— האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלסט מיו צוריק אין שטאָדט ברענגען, און עסען מיר געבען? א וואינדער, עפעם מיר האָט ער גאָרנישט געזאָגט דערפון, — זאָגט דער נביא.

— געזאָגט מיר: געה, לויף איהם נאָך, ער איז הונגעריג און דור־שטיג, און איך האָב איהם נישט געהייסען עסען און טרינקען אויף דעם אָרט, ברענג איהם צו דיר — זאָגט ער, דו וועסט איהם טרעפען אויפ'ן וועג, הינטער דער אלה. הא, דו ביזט טאקע געזעסען הינטער דער אלה.

אש אויסגעשיט און דעם מלך די האנד פערדראכט, נישט קיין עסעו, נישט קיין טרינקען. דער מלך וויל איהם מיט מתנות בעשענקען, וויל פאר'ן כהן־גדול מאכען — ער כאפט די טאבע און ארויס פון שטאדט...

— א נביא, מיינס א חבר, אין איינעם אין ירושלים אין איין הויל געווען בעהאלטען, אין איינעם ביי אחיה השלוני תורה געלערענט. אודאי, ווי הייסט — זאגט דער אלטער, וועלכען די גבורות פון דעם נביא האבען אויפגערודערט — אודאי, מיר וועלען זיי ווייזען. די קעניגען, זיי ווילען נישט גאט'ס ווארט הערען — שטראפען וועט מען זיי מיט דער הארבסטער שטראף. „און גאט האט געזאגט צו מיר אזוי"—הויבט אן דער אלטער פלוצלינג מיט א נביאישען טאן— דעם רייט־וואגען שפאנט מיר איין, העי, יונגען, דעם רייט־וואגען! — פערגעסט פלוצלונג דער אלטער, וואס גאט האט איהם געזאגט. — לאזט מיך מיין חבר, דעם נביא, נאכלויפען, אונטער מיין דאך איהם ברענגען, דאס פעטסטע קאלב שעבט מיר. העי, יונגען! נאכ'ן נביא, ווי הייסט, וואס דען! מיר וועלען זיי ווייזען די מלכים.

די יונגען האבען איהם דעם רייט־וואגען געשפאנט, דער נביא האט זיך ארויפגעזעצט און דער מויל־אייזעל האט איהם אויף דעם וועג געפיהרט, אין וועלכען דער נביא פון גאט איז געגאנגען.

דער נביא פון גאט איז נאך אלץ געזעסען אויפ'ן שטיין, ביי א קאאל וואסער, צופריעדען אין זיך, וואס זיין שליחות האט זיך איהם אזוי אויסגעבעטן, און האט זיך דערוויל געטראכט: דאך נישט אזא זינדיגע שטאדט דאס בית־אל, עס האט א ווייך הארץ פאר גאט'ס ווארט, האט הנאה פון נביא'ס מוסר. נאר לענגער בלייבען האט מען נישט געטארט, גאט האט נישט געהייסען.

„זאלסט נישט עסען קיין ברויט און זאלסט נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם ארט" — האט גאט געזאגט, קרעבצט דער נביא. איז דעם קומט אן דעם אלטען נביא'ס רייט־וואגען און שטעלט זיך אב:

— דאס ביזטו דער נביא פון יהודה, נעקומען מיט גאט'ס ווארט, געשיקט צו ירבעם?

— דאס בין איך! — זאגט דער נביא.

ארוים; — ניין, בעלאַרעז און אַנגעשטאַפט, זאַט און בעטרונקען, און דאַם פּאַלק האַט איהם בעגלייט מיט געזאַנג און טענץ.

מיך נישט געוואַלט פּאַלגען. וועה, אוי וועה געשריען!... — האַט דער אַלטער זיך די האָהר פון קאָפּ נעריסען. דער נביא עסענדיג רוהיג זיין ביסעז ברויט, בויגט איבער דעם קאָפּ צו איהם און שאַקעלט איהם מיט מיט'ן קאָפּ.

עס קומט אַן א אידענע מיט א קראַנק קינד אויף דער האַנד, שטרעקט אוים די האַנד צום נביא:

—גאָט'ס פריינד, האָב רחמנות אויף דיין דיענסט, און הייל איהר אייניציג קינד. איך האָב נישט מעהר ווי פינף טעפּ האַניג אין דער שטוב, וועל איך זיי דיר צוועקגעבען.

— און דער אַלטער שטאַרט־נביא נעהט פּלוצלונג צו זיין חבר פון יהודה און זאָגט צו איהם:

— שלאָג מיך חבר, שלאָג מיך, פּריינד, וואַרים גאָט האַט נע־הייסען, אז דו זאָלסט מיך שלאָגען.

און דער נביא האַט איהם מיט'ן לעפּעל, וואָס ער האַט געהאַלטען אין האַנד, גענעבען עטליכע קלעפּ אויף דער פּלייצע.

און דער אַלטער שטאַרט־נביא דרעהט זיך אוים צו דער אידענע מיט'ן קראַנקען קינד און זאָגט אזוי:

— „אזוי ווי א חבר שלאָגט א חבר, און אזוי ווי א פּריינד שלאָגט א פּריינד, אזוי וועל איך אייך שלאָגען; עס איז נישטא קיין רחמים היינט ביי מיר", זאָגט גאָט.

און דער נביא דרעהט אום דעם קאָפּ, מיט'ן ביסעז אין מויל און שאַקעלט צו: — אזוי איז עס, אזוי...

אין דער שטאַרט אָבער איז וואָס אמאָל מעהר פערשפּרייט נע־וואָרען די ידיעה, אז דער נביא פון יהודה, וואָס איז געקומען אין שטאַרט אריין און אַווינע מופתים בעוויזען, און דעם מלך אין פּנים דעם אמת געזאָגט — איז ווידער צוריק אין שטאַרט אריינגעקומען און שטעהט איין ביים שטאַרט־נביא, און ער עסט דאָרט ברויט, און ער נעהמט צו נדבות און זאָגט דאָרט נביאות; — האָבען זיי יעדערער איהם געבראכט מתנות און געקומען צו איהם, טיכער איהם אויסגע־שפּרייט, און גאָלד און זילבער איהם אנידערגעלעגט, און צו איהם די

— אודאי מיך געוואלט אויספּראווען — זאגט דער נביא פּאר זיך — גאָט, אויב איך וויל נישט עובר זיין אויף זיין בעפעהל, נישט צוגעהמען קיין לוין פּאר מיין שליחות. צוליעב דעם האָט ער מיר נישט געהייסען עסען, נישט טרינקען אויף דעם אָרט, — טרייסט זיך דער נביא, וועלכער איז געווען הונגעריג און דורשטיג. — אָה, ניין! איך וועל נישט עובר זיין דיין בעפעהל, טאָטע אין הימעל, — זאגט דער נביא, ארויפגעהענדיג אויפן אלטען'ס רייט־וואָגען, — דעריבער האָט ער מיר נישט געלאָזט זאגען, נאָר ער האָט דיר אָננגע־זאגט, כדי צו ווייזען מיר, אז ער גערעכט אָן מיר. ער וויים נאָנץ גוט, אז איך בין הונגעריג און דורשטיג.

— מיר וועלען זיי ווייזען, די מלכים, — האָט דער אלטער נביא געזאָגט, — מיר וועלען זיי שוין ווייזען, וואָס א נביא הייסט, און וואָס עס הייסט אין גאָט ווידערשפּעניגען, מזבחות זיך אליין מא־כען, קרבנות זיך אליין מקריב זיין, מיר וועלען זיי שוין ווייזען, — האָט דער אלטער הויך געשריען מיט קוראוש און האָט דעם נביא אין שטאָדט אַריינגעבראכט.

דעם נביא אין שטאָדט אַריינגעבראכט, איז איהם די נאָנצע שטאָדט נאכגעלאָפען. די הייזער האָט מען איבערגעלאָזט אליין, די מוטערס האָבען די קינדער אויף די הענד גענומען און נאָכ'ן נביא נעגאָנגען, און די כהנים האָבען דאָס נאָלדענע קאלב אין זייער מקדש איבערגעלאָזט און נאָך דעם נביא נאכגעגאָנגען. דערווייל האָבען טאָקע דעם פאלשען נביא'ס זיהן דאָס פעטסטע „נערריטעלטע" קאלב געשאָכטען, דעם טיש אונטער א לינדען־בוים געגרייט, ברויט דער־לאָנגט, זאלץ דערלאָנגט, און דאָס פעטע קאלב אויפגעגעבען.

דער שטאָדט־נביא האָט זיין נאסט וואסער דערלאָנגט, האָט איהם די פים געוואשען און איהם דעם אָנגעזעהענטסטען אָרט אָנגעביטען, אליין האָט ער זיך אונטער דעם בוים געשטעלט איהם צו בעדיענען.

זיינען אָנגעקומען די פּאָרנעהמסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, דעם נביא מתנות געבראכט; איינער א נאלדענע קרוג, דער צווייטער א גוטען אונטערטהעניגען אייזעל. דער אלטער נביא האָט די מתנות פאר זיין חבר צוגענומען, דערביי זאָגענדיג צו די חשובים אזוי: — האָב איך דען אייך נישט גענוג געשטראָפט, האָב איך איין דען נישט געזאָגט: טהוט תשובה, כל זמן עס איז נאָך צייט! איהר האָט

— א אויסדערוועהלטס קינד זיינען מיר, — זאגען די בעלי־בתים אייגער צום צווייטען, און טרעהרען ווייזען זיך אין זייערע אויגען, און רופען זיך נעהענטער צום נביא, און וואַרימער וועלט זיי. — א אויסדערוועהלט קינד, און אברהם, יצחק און יעקב זיינען נעווען אונזערע עלטערען, א אויסדערוועהלט קינד, ישראל...

און א בעל־הבית פון דאָרט, מיט טרעהרען אין די אויגען, געהט צו צום נביא (האלט זיך אביסעל צוריק), און מיט א פערכריפעט קול זאגט ער:

— טהייערער נביא, גוטער נביא, א אויסדערוועהלט קינד זיינען מיר פאר גאָט. מיין ברודער ביזטו, מיין פאטער ביזטו; דיין קנעכט האָט היינט די וויינטרויבען אין קעלטער געטראָגען, דעם וויין אין די פעסער געבראכט, לאז דיין קנעכט דעם וויין דא אויפ'ן טיש ברענגען, און לאז דאָס פאלק זיך פרעהען מיט דיר. א אויסדערוועהלט קינד זיינען מיר צו גאָט, א, טהייערער נביא! א, גוטער נביא!

און א צווייטער בעל־הבית מיט א כליפענדיג קול איז צוגעפאלען צום נביא:

— הייליגער נביא, געטליכער נביא! נערעדט האָסטו היינט צום הארץ פון דיינע קנעכט און נעטרייסט האָסטו זיי; און דיין קנעכט האָט האָניג ארויסגענומען פון דעם ביהנשטאק די היינטיגע נאכט. לאז עם דיין קנעכט דא אויפ'ן טיש פאר דיר ברענגען און זאל דאָס פאלק זיך פרעהען מיט דיר. נעטרייסט האָסטו אונז היינט און נערעדט צו די הערצער פון דיינע קנעכט, א, הייליגער נביא! נעטליכער נביא!

— איך זעה אין דעם קיין חטא נישט, — האָט דער נביא אבגענטפערט.

און די בעלי־בתים זיינען מיט פרייד יערערער צו זיין הויז נעלאָפען, און יערערער האָט זיין וויין און האָניג, און די פרוכטען פון זיין פייגען־בוים און די פרוכטען פון זיין טייטעל־בוים פאר'ן נביא אויפ'ן טיש געבראכט.

און דאָס פאלק איז צוגעקומען וואָס אמאל מעהר, וואָס אמאל מעהר און האָבען איהם זיידענע מתנות געבראכט; וועד א גאלד־שטיק און וועד א זילבער־שטיק, וועד א טהייער קלייד און וועד א

הענד אויסגעשטרעקט נאָך ישועה. און דער אַלטער שטאָרט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט.

האָט דאָס זיין נביאיש האַרץ געריהרט, אין יהודה איז ער געווען דער קלענסטער, קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט, אַלע געהען נאָך אחיה השלוני, און דאָ איז ער דער גרעסטער, דאָס פאַלק געהט איהם נאָך, און ברענגט איהם מתנות און שפרייט אויס די הענד צו איהם. עס איז גאָרנישט אזא שלעכט פאַלק, ווי ער האָט געמיינט; האָט ליעב נאָט'ס ווארט און איז מכבד דעם נביא.

און דער אַלטער שטאָרט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט, רופט ער זיך אָן:

— נו, פערפאַלען איז נאָך נישט, אויף אַלץ איז דאָ אָן עצה. קיינמאָל איז ביי גאָט נישט צו שפעט. תשובה דאַרף מען טהאָן. וועט אייך גאָט מוחל זיין!

און דער אַלטער נביא נאָך איהם:

— דאָס וואָס איך האָב אייך שטענדיג געזאָגט, תשובה און תשובה! מיט תשובה קענסטו אַלץ מאכען.

און די בעלי־בתים וואָס זיינען דאָרט געווען, קוקען זיך איבער איינער צום צווייטען און זאָגען אין דער שטיל, ווייזענדיג אויפ'ן נביא:

— אָט איז א נביא, אָט איז נאָט'ס א שליח, מיט איין האַנד שלאָגט ער דיך, מיט דער צווייטער — טרייסט ער דיך.

און דער נביא זאָגט ווייטער:

— גאָט איז א אל רחום וחנון, און וועז מען בעט צו איהם — הערט ער, וועז מען טהוט תשובה, איז ער מוחל! א ערבארמדיגער גאָט איז ער, א גוטער גאָט.

— א דערבארמדיגער גאָט איז ער, — שרייט נאָך דער שטאָרט־נביא. — הערט, ישראל, הערט, וואָס גאָט לאָזט אייך זאָגען: „א דערבארמדיגער גאָט בין איך דיר, און אז דו וועסט מיך רופען, וועל איך דיר הערען, און אז דו וועסט תשובה טהאָן צו מיר, וועל איך דיר מוחל זיין".

— א אויסדערוועהלט קינד ביזטו מיר, ישראל, זאָגט גאָט, — הויבט אָן מיט זיין טאָן אונזער נביא. — און זיינען דען נישט מיינע פריינד, אברהם, יצחק און יעקב געווען דיינע עלטערען? און משה,

מיין טהייערער קנעכט, איז דען נישט געגאנגען פאר דיר? גאָט האָט דיך אויסגעוועהלט, ישראל.

ביים טויער פון שטאָדט האָט ער זיך מיט זיי געזעגענט, פערשפראָכען זיי, אז ער וועט צוריקקומען, און זיי זיינען מיט רוהיגע נעמיטהער און פרעהליכע הערצער אין שטאָדט געגאנגען, און געזאָגט אייגער צום צווייטען:

— אָט דאָס הייסט א נביא, דאָס איז א נביא פון יהודה.

— א גוטער נביא, א האַרציגער נביא.

— א גוט האַרץ, — האָט א דריטער אַ וואָרט אריינגעוואָרפען, און זיינען זיך צוגאַנגען.

רייט זיך אונזער נביא אייגער אליין אויפ'ן וועג אַנגעלאָדען מיט אלעם גוטעם, און טראכט ביי זיך אין האַרצען:

— א גוט פאָלק ישראל, א אויסערוועהלט פאָלק, האָט ליעב גאָט'ס וואָרט, האלט בכבוד גאָט'ס נביא.

און דאָס אונטערטהעניגע אייזעלע קלאַפט מיט די פיסלעך אַן די שטיינדלער, און די גאָלד־שטיקער און די זילבער־שטיקער קלאַפען פון ביידע זייטען זאָטעל.

אין האַרץ ביים נביא וועלט עפעס נישט אין גאַנצען זיכער: דאָס פאַריגע מאל געגאַנגען, נישט געריטען אויף דעם וועג, א הונגעריגער, א דורשטיגער, אָבער עפעס דאָך רוהיגער געווען, מעהר צופריעדען מיט זיך. דאָס זייניגע אָבגעטהאָן, געזאָגט גאָט'ס וואָרט, געוואָרפען אַן אימה אויפ'ן מלך און פאָלק, און גארנישט דערפאר געטומען.

— וואָס האָב איך דא געטהאָן, — ווי! ער זיך אליין פערעטפערען, — געגעסען און געטרונקען, און גאָט האָט דאָך אליין געזאָגט דעם נביא, אז ער זאל מיך צוריקבריינגען און עסען מיר געבען, און טרינקען מיר געבען.

— און א גוט פאָלק ישראל, א ארעמטליך פאָלק, האלט זיך אַן גאָט'ס וואָרט, ווי! זיך האלטען, נאר האבען א שלעכטען קעניג, דעם ירבעם, גאלדענע קעלבער האָט ער זיך געמאכט. און עם וועט קומען א צייט און יהודה'ס א קינד וועט שעכטען דיינע כהנים אויף דיינע מזבחות — און איך ווי! דאך...

שטיק פורפור־שטאף, ווער א קרוג אויפ, — און האבען די מתנות צו זייגע פים געלעגט.

און דער עולם: מאן און ווייב און קינד האבען געטרונקען פון דעם וויין און געלעקט פון דעם האניג און גענאסען פון די פייגען און פערזוכט פון די טייטלען — און נעפרעהט זיך מיט'ן נביא, און ער — מיט זיי. און זיין הארץ איז פרעהליך געוואָרען, און נעזוהן האט ער דאס פאלק ארום זיך, און ווי עס פרעהט זיך מיט איהם, האט ער די הענד אויפגעהויבען און האט אזוי געזאגט:

— וואו איז נאך דא א פאלק ווי ישראל, און וואו איז נאך דא א שטאם ווי יעקב! וואויל איז דיר, וואויל איז דיר, קיין שלעכטס וועט דיר נישט געשעהן, נור שלום, שלום וועט זיין צו דיין נעצעלט.

— האב איך איין דען נישט באלד נעזאגט, אז שלום, אז נור שלום וועט זיין צו אייך און צו אייערע קינדער?—שרייט דער שטאדט־נביא.

נאר דאס פאלק האט איצט ניט נעקוקט אויף איהם. נעהערט פון נביא פון יהודה דאס וואָרט שלום, איז זיי א שווערער שטיין פון הארץ אראב, און א גרויסע פרייד איז זיי בעפאלען, און זיי זייגען צוגעפאלען צו איהם און האבען איהם ביי די פים ארומגענומען, האבען איהם אין דער הויך געהויבען און האבען געטאנצט פאר פרייד ארום איהם.

— טהייערער נביא, הייליגער נביא! דו ביזט א גוטער נביא, א גוטער נביא, אונזער דאך וועלען מיר דיר אוועקגעבען, אונזער ברויט און וואסער — זיי מיט אונז, בלייב מיט אונז.

נאר דער נביא האט זיך אבגעשטעלט:

— ניין, איך קאן נישט. נאט האט מיר נעזאגט, — נאר וואס נאט האט איהם נעזאגט, האט ער פערגעסען, — איך וועל נאך צו־ריקקומען, איך וועל נאך צוריקקומען.

און זיי האבען איהם אויף דעם בעסטען אייזעל ארויפגעזעצט, אנגעלאדען אלע מתנות, די גאלד־שטיקער און די זיידען־טיכער מיט די פורפור־טיכער, אלע קעשענעס איהם אנגעפילט, אלע עקען איהם בעלעגט, און איצט אין שוין דער נביא ניט ווי פריהער ליידיג און לעער, הונגעריג און דורשטיג, פערלאזט און איינזאם פון שטאדט

וואָגען און פֿאָהרט אויפֿן וועג ארוים און ברענגט איהם אין שטאָדט אריין.

און ער האָט איהם א שעהנע לויה געלאָזט מאכען און זיין קבר, וואָס ער האָט זיך שוין געהאט אויסגעהאקט, איהם אבגעזייצען.

און דאָס גאנצע פֿאלק איז נאָך דער מיטה געגאנגען, און האָט איהם א שבח נאכגעזאָגט:

— א גוטער נביא געווען.

— א האַרציגער מענש.

— א גוט הארץ, — האָט א דריטער אריינגעוואָרפען.

און דער שטאָדט־נביא איז נאָך דער מיטה נאכגעגאנגען און האָט זיך די הענד געבראָכען און האָט הויך געווויינט אויפֿן קול:

„און נאָט האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם אָרט, און דו האָסט נאָט נישט געפֿאָלגט, און האָסט יא געעסען ברויט און האָסט יא געטרונקען וואסער אויף דעם אָרט — האָט דיך נאָט דערפאר געשטראָפט".

און ביי דער גרוב מאכט ער מיט טרעהרען אין די אויגען צו זייַנע קינדער אַווי:

„ליעבע קינדער, אז איך וועל שטארבען, בעגראָבט מיך נעבען איהם, א ברודער איז ער מיר געווען, א געזעלען מיינער"...

ישראל און יהודה.

בן־הדר, דער מלך פון ארם, האָט זיך רייטווענען געלאָזט מאכען — און מיט זיי האָט ער נעענגסטיגט ישראל און געדריקט יהודה. און שיקט שלוחים צו אחאב'ן, דעם מלך פון ישראל אַווי:

— דיין נאָלד און זילבער איז מיין, דיין ווייב און קינד זיינען מיין.

און אחאב ענטפערט איהם אָב:

— מיין נאָלד און זילבער זיינען דיין, מיין ווייב און קינד זיינען דיין.

— שלום האָט מיר גאָט נישט געהייסען צו זאָגען, — טראָכט ער. זיך דערמאָהנענדיג, אז ער האָט צוגעזאָגט שלום.

— שלום, ניין, אָ, ניין! האָט מיר גאָט נישט געהייסען צו זאָגען, — רעדט ער צו זיך אַליין און גיט א שטעק די האַנד אין די רייזע־טאַרבע און שלעפט ארויס א פּאָר גאָלד־שטיקער.

— און גאָלד־שטיקער האָט מיר גאָט נישט געהייסען נעהמען פאר מיין נביאות, — זאָגט ער צו זיך. — און איך האָב יאָ געזומען.

— און זיידענע טיכער, און פורפור־שטאָף האָט מיר גאָט נישט געהייסען נעהמען פאר מיינן נביאות, און איך האָב יאָ געזומען.

און דערמאָהנט זיך, ווי ער איז דאָ פריהער געזעסען הינטער דער אלה א הונגעריגער, א דאָרשטיגער, א מיעדער און א פערלאָזטער. און ווי גוט עס איז איהם דאָ געווען; אבגעטהאָן גאָט'ס שליחות, געזאָגט דעם קעניג: דו אזוינער און אזוינער — און אַוועק. נישט דיין ברויט, נישט דיין וואסער.

און יעצט רייט ער דאָ א בעלאָדענער מיט גאָלד און זילבער, און זיידען־טוך און פורפור־שטאָף, און מיט א פולען מאָגען... און ער האָט געכאָפט די גאָלד־שטיקער, און די זילבער־שטיקער, און די זיידען־טיכער פון אונטער'ן זאָטעל גערישען, — אויפ'ן וועג פערשפּרייט, און דעם פורפור־שטאָף פון זיך געוואָרפען, און געקוקט אויף זיך, און גאָטס וואָרט איז צו שאַנדע געוואָרען...

— נישט בעראַרפט צוריקצוגעהן, נישט געדאַרפט, רעדט ער צו זיך אַליין.

און ער בעטרוירט זיך אין זיין האַרצען און האָט חרטה אויף זיינע מעשים, און גאָט האָט רחמנות אויף איהם און לאָזט איהם אָבקומען די זינד אויף דער וועלט —

עס געהט ארויס א לייב פון וואלד און טויט איהם, און דעם אייזעל לאָזט ער לעבען.

שטעהט דער אייזעל אין מיטען וועג, נעבען דעם טויטען קערפער. און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טהאָן.

געהט א מענש פארבי און דערזעהט דעם טויטען נביא, קומט ער אין שטאָדט אַריין און דערצעהלט עס.

כאָפט זיך דער שטאָדט־נביא אויף און שפּאַנט זיך דעם רייט־

אזוי ווי דו, מיין פאלק — דיין פאלק, מיין פערד — דיין פערד. קום לאזען מיר שלום מאכען, אין איינעם אויפגעהן אויף ארם־דמשק".

אז יהודה האט געזהן, וואס ישראל האט געטהאן צו ארם'ס רייט־וועגען, איז זיי די זאך זעהר געפעלען. און אז די שלוחים פון אחאב זיינען אנגעקומען קיין ירושלים, צו יהושפט'ן, און געזאגט, אז אחאב וויל מיט זיי שלום מאכען און אין איינעם מיט זיי אויפגעהן אויפ־נעהמען ארם'ס גלעד, האבען זיי זיך געטראכט: ביי אונז אין דאך דא חכמה (אין ירושלים זיינען שטענדיג געווען חכמים) און ביי ישראל איז דא גבורה, ווילען זיי מיט אונז שותפות שליסען, חכמה מיט גבורה.

איז זיי די זאך זעהר געפעלען.

האט מען יהושפט'ן אנגעטהאן אין די בגדי־מלכות, נאך דוד'ס נארטעל פון ליינען, אין וועלכען ער, דוד, האט געטאנצט פאר'ן ארון. און דוד'ס שווערד, וועלכען ער האט אוועקגענומען פון גלית'ן, דעם פלישתים־העלד. און די קרוין פון שלמה'ן אויף קאפ, — און אויפ־געזעצט זיך אויף די אייזלען (אייניקלעך פון די בעריהמטע אייזלען. וואס די מלכה־שבא האט מיטגעבראכט פון איהר לאנד א מתנה שלמה'ן) — די טראמפייטען האבען געטראמפייטערט, די צימבאלען האבען געקלאפט, און אן אייניקעל פון דוד'ס הויז האט צום ערשטען מאל אריינגעטראפען אין דער שטאדט, אין וועלכער ירבעם בן נבט האט זיך בעזעצט, זיין נייע מלוכה איבער די צעהן שבטים, וואס האבען זיך אבגעריסען פון דוד'ס הויז, צו גרינדען.

מיטגענומען האט ער מיט זיך די חכמים פון ירושלים און די אלטע לייט, און די חשובים און די בעלי־מיוחסים, אלעס שעהנסטע און בעסטע פון יהודה, אויסגעצירט אין די זיידענע העמדער מיט די בלאהע ברעגען. און די וויבער האבען טהייערע שטיינער אויף די ברוסטען אנגעטהאן. און די גאלד־שטיקער מיט די זילבער־שטיקער צווישען די האהר ארבעקלונגען און מיט'ן גאנצען פאראד קיין שמרון גערייזט.

און שמרון האט זיך פארגעברייט די בכבוד'ע געסט מקבל פנים צו זיין. פאר דעם שטאדט־טויער די זעקס רייטוועגען, וואס מען האט אוועקגענומען פון ארם, אוועקגעשטעלט. און די גבורים פון שמרון מיט די שפיזען און די פיילענבויגענם אין די הענד פאר דעם שטאדט־

שיקט ער איהם ווידער שלוחים: גיב מיר דיין גאָלד און זילבער, גיב מיר דיינע ווייבער און קינדער.

עקשנ'ט ער זיך איין, דער מלך פון ישראל, און שיקט זיי איהם נישט באָלד.

לאָזט בן־הדר שפּאַנען זיינע אייזערנע רייטווענען. און צווענק אויף ישראל.

גאָט איז דאָס אָבער נישט געפעלען; טאָקע אחאב, א שלעכטער מענש, גאָלדענע קעלבער זיך געלאָזט מאכען — אָבער ישראל — פּאָרט ישראל, און בן־הדר פערלאָזט זיך צו פיעל אויף זיינע רייט־ווענען.

געהט ארויס ישראל אנטקעגען ארם, און צוברעכט איהם, און מאכט א תל פון זיינע רייטווענען.

נאָר בן־הדר לאָזט שיקען שלוחים צו אחאב'ן, שלוחים מיט נע־נאָלטע קעפּ, צוריסענע קלייִדער, ווי עס פּאַסט פאר א אונטערטהע־ניגען: — דיין קנעכט בן־הדר שיקט צו דיר, לאָז מיך לעבען.

האָבען די וועלטער געריהרט דאָס אידיש האַרץ פון אחאב'ן, האָט ער איהם געלאָזט אָבענטפערען:

— מיין ברודער ביזט דו.

האָבען זיי שלום געמאַכט, א שטאָדט אהין, א שטאָדט צוריק — און רוהיג געווען צוויישען זיי דריי יאָהר. בן־הדר האָט נישט מעהר געטשעפּעט, געהיילט זיך פון ישראל'ס קלעפּ און די רייטווענען זיך נעמאַכט. אזוי ווי עס שטעהט אלץ בעשריבען איז דער הייליגער שריפט.

אחאב האָט נאָך געהאַט אָבגעטהאָן א מיאוסע מעשה מיט א ווייִנגאַרטען (איזבל'ן, זיין ווייב, האָט זיך א ווייִנגאַרטען פערגלוסט האָט ער געלאָזט ניבת'ן דעם בעל־הווייִנגאַרטען אומזיסט הרג'ענען) — געהאַט אויפ'ן געוויסען, וואָס ער האָט אָבגעמאַכט שלום מיט בן־הדר געגען גאָט'ס ווילען — האָט ער זיך מיט גאָט געוואָלט איבערבע־טען, געלאָזט טהאָן א גאָטספּאַרכטיגע זאך און מיט דער גאָטספּאַרכ־טיגער שטאָדט ירושלים שלום שליסען — האָט ער געשיקט שלוחים צו איהר גאָטספּאַרכטיגען קעניג, יהושפט, אזוי: „אזוי ווי איך,

זיי — די קעניגען מיט דעם פאלק — איז זיין נביאות זעהר גע־פעלען, — האבען זיי געזאגט איינער צום צווייטען:

— צו א גוטען מענשען קומט שטענדיג א גוט נביאות.

האט ער זיך אין א זייט געשטעלט. האט מען איהם א בכבוד ארט אבגעגעבען און איז זעהר אן אנגעזעהענער מענש געווארען. אלע האבען געקוקט אויף איהם, האבען זיך געטראכט: א גליקלי־כער מענש! נאט האט זיך צו איהם בעויזען אין א גליקליכער מינוט.

און נאך איינער איז דארט אנגעקומען, א פעלד־אייזען האט ער געהאט אין דער האנד. די אקסען, זאגט ער, האט ער אויפ'ן פעלד גע־לאזט. און מיט ד ע ם — זאגט ער, וועלכען אויפ'ן אייזען — וועט איהם ארם איינגעהמען.

איז זיין נביאות אויך זעהר שוין געפעלען. און מען האט איהם פארבייגעפיהרט פאר'ן קעניג'ס טיש — האט מען איהם אויך זעהר שעהן מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט.

האט מען דארט אלע נביאים — פיער הונדערט מאן זיינען זיי געווען — מיט הארנס, אקערס און טאפ — ארום טישען געזעצט, דאם גאנצע פאלק האט געקוקט אויף זיי, האט זיך געפרעהט מיט זיי, האבען געזאגט איינער צום צווייטען:

— דאם איז דיין שטאלץ, ישראל, דאם איז דיין שטארקייט, יהודה.

און די קעניגען זיינען דארט געזעסען, דער קעניג פון יהודה און דער קעניג פון ישראל מיט די קרוינען אויף די קעפ, מיט די שווער־דען אין די הענד און די גאלדענע פאנצערס (פון דוד'ס פאנצערס נאך), אויף זייערע ברוסטען, און דאם פאלק, מאן און ווייב און קינד. האט געקוקט אויף זיי, געפרעהט זיך מיט זיי, געזאגט איינער צום צווייטען:

דאם איז דיין רוהם, ישראל, דאם איז דיין גרויסקייט, יהודה.

און די גבורים פון ישראל און די בחורים פון יהודה זיינען דארט געווען אויסגעשטעלט, צוועלף טויזענד מאן צו פוס און פיער טויזענד צו פערד. די פייענבויגענם אין די הענד, די פאנצערם

טויער אויסגעשטעלט. און ווייכע געזעסען אויס די טהייערע טיכער אויסגעשפרייט פאר די חשובים און פאר די אלטע. אין מיטען צוויי טראהנען פאר'ן מלך פון יהודה און פאר דעם מלך פון ישראל.

און אחאב מיט'ן גאנצען פאלק איז יהושפט'ן אנטקענען געגאנגען. און מיט גרויס פרייד איהם אין שטאדט אריינגעפיהרט. די טראמפייטען האבען געטראמפייטערט, די צימבאלען האבען געקנאלט און די טענצער מיט די שפיעלער האבען פאראויסגעטאנצט און געשפיעלט און די בכבוד'ע נעסט פאר'ן טויער פון שטאדט אויסגעזעצט.

און ישראל האט געזהען שלמה'ס קרוין אויפ'ן קאפ פון יהושפט'ן און די גאלדענע פאנצערס פון דוד'ן, און גלית הפלישתי'ס שוערד איז יהושפט'ס הענד, און די חשובים פון ירושלים ארום יהושפט'ן, איז זייער הארץ געוואקסען דערפרעהט, און א גרויסע האפנונג האט זיי ארומגענומען. און זיי האבען זייערע טיכער אין אויל געטונקט און אין פייער געברענט. און זיי האבען זיך דערמאהנט אן דוד'ס צייטען. וועז הינטער איין פאהן איז גאנץ ישראל געווען, ווי ער האט זיי נעפיהרט געגען עמון און די העררען פון די פלישתים האבען געקליבען מיט אבנעהאקטע פינגער אונטער זיינע טישען, — און די פלאמען פון די אנגעצונדענע טיכער האבען בעלויכטען די טונקעלע שטאדטוויערען, וואס האבען זיך געשאטענט אין דעם פארנאכט־וואלקען. און די געשרייען האבען געקנאלט, ווי זיי וואלטען אין פייער נעוואקסען געווארען — אין פייער געברענט. און דאס גאנצע פאלק אין איין קול:

— וועה צו אייך, ווייבער פון ארם, יהושפט'ס שווערד וועט אייערע זכרים, ווי דאס שנייד־מעסער די זאנגען, אויסשניידען. וועה צו דיר ארם־דמשק, דיין ברומען וועט געשטילט ווערען דורך אחאב'ס פייעלענבויגען.

און נביאים זיינען דארט געווען. איינער פון זיי, צדקיהו בן כנענה האט ער געהייסען. א גרויסער ליעבהאבער פון שלום. דורך דעם האבען איהם אלע פאר א גוטען מענשען געהאלטען. האט ער זיך געמאכט אייזערנע הערנער און פאר די קעניגען געקומען און פאר'ן קהל זיך געשטעלט, און געוויזען: „אט מיט דעם וועט איהר צוברעבען ארם".

ראָבען, מיט חיות, נאָט ווייסט מיט וועמען. (שטילער) קיין איין וואָרט „שלום" נישט געזאָגט, נישט איבער'ן מלך, נישט איבער ישראל און איבער „איזבל", דיין ווייב, גאָט, פאָטער!

— ביי נביאים קאָן מען עס קיינמאל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער דער מלך פון יהודה צום דריטען מאל זיינע רייד.

— זאל מען איהם אויפזוכען! — בעפעהלט אחאב, דער מלך פון ישראל.

זיינען געגאַנגען נאָך איהם שמעוני מיט צוויי דיענער. די ווייבער, וואָס זיינען די לעצטע צייט פון לאנד אין שטאָדט געקומען, האָבען דערצעהלט, אז ביים שטאָדט־וואלד, וואָס איז נאָכ'ן בארג, שטעהט א מענש, זיין אויסזעהן איז ווי פון די נביאים, א זיידען העמדל געהט ער אָנגעטהאָן, זיינע האָהר זיינען לאנג געוואקסען, ראָבען האָלט ער אין די הענד, אויפ'ן קאָפּ, אויף זיינע געלאָקטע האָהר איז אש אריפגעשאָטען. און ער זאָגט צו די פארבייגעהענדע: „געהט צו אחאב'ן און זאָגט איהם — שיק נאָך די קעניגען פון יהודה און וואָרף מיט איהם גורל איבער אדם־דמשק. אויף גלייך זאָלען זיי די חלקים צוטהיילען, איינער זאל דעם צווייטען נישט נארען. און איך האָב דאָך שוין אָנגעזאָגט די הינד פון שמרון, אז זיי זאָלען זייערע צינגער טריקענען, און זייערע נעזער אויסציהען צום שטעקען אחאב'ס בלוט".

האָבען זיי פערשטאַנען, אז ער האָלט זיך אויף אין דעם וואלד, זיינען זיי אהין געגאַנגען איהם דאָרט זוכען.

נאָך צוויי טעג זוכען האָבען זיי איהם נעפונען. פערשטעקט איז ער נעווען אין א פערווירטען נעביש פון טרוקענע צווייגען, האָט ער זיך דאָרט ביי א קוואל וואַסער א נעסט געפלאָכטען. א פערווילדערטער פייגענבוים איז אויך דאָרט נעווען, וואָס פון זיינע פרוכטען האָט ער זיך א געלעגער צווישען די בוימער אויסגעבעט און זיך דאָרט געוואָהנט. אין שכנות מיט איהם, אין פערוויקעלטע צווייגען פון א געזונדען דעמב, האָבען זיך ראָבען א נעסט געמאַכט. ער האָט זיך מיט זיינע שכנים גאנץ גוט פערהאלטען, האָט זיי דיענסט געליסטעט. אויפ'ן ווינטער האָט ער זיי געהאלפען זייערע נעסטען פערריכטען. די אייערלעך זייערע האָט ער טיעפער אין שטרוי און בלעטער איינגעוועצט,

איבער די ברוסטען, מאן אין מאן, יעדער פון זיי האָט געקענט ווערפען פון בויגען און הויבען דאָס שווערד. און די זעקס רייטווענען, אַוועק־געגומענע פון ארם, פאר זיי אויסגעשטעלט, און דאָס פאָלק, מאן, ווייב און קינד, האָט געקוקט אויף זיי און געפרעהט זיך מיט זיי:

— דאָס איז דיין מאכט, ישראל, דאָס איז דיין שטארקהייט, יהודה.

און דער קעניג פון יהודה קוקט אויף די נביאים און וועגדעט זיך אין דער שטיל צו זיין חבר, דעם מלך פון ישראל:

— הערר פון ישראל, דאָס איז שוין א ל ע נביאים דא, וואָס זיצען דאָ מיט אייך? קיינער ניט?

אחאב גיט א וואונק, עס דערנעהענטערט זיך א פעלדמארשאל.

—אלע נביאים זיינען דא, וואָס געפינען זיך אין מיין מלוכה?

דער פעלדמארשאל קוקט זיך אום צום טיש פון די נביאים, ווי זיי זיצען אלע אויף זייערע בכבוד'ע פלעצער, און זאגט:

— אלע נביאים, מלך, אחוץ דעם... דער, וואָס...

— דער מיכיהו, א שלעכטער יונג, — זאגט דער קעניג פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען דאָס קיינמאל נישט וויסען, הוד מלכות, — זאגט דער מלך פון יהודה.

— אין דעם מלך'ס וועג געהט ער נישט, פון דעם מלך'ס טיש עסט ער נישט, א קריעגעריישער, מיט די נביאים רייסט ער זיך ארום. עס לויגט זיך נישט, מלך פון יהודה... עס לויגט זיך נישט, — זאגט דער מלך פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען עס קיינמאל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער זיינע רייד דער מלך פון יהודה.

— שמעוני — גיט דער קעניג א וואונק אויף א הויף־נביא'לע.

— וואָס ווינשט דו, זיעגער? — פרעגט דער אהינגעאיילטער נביא.

— דער מלך פון יהודה ווינשט אויך צו הערען די נביאות פון מיכיהו בן ימלה.

— ע, ע... — פערקרימט זיך שמעוני — א שלעכטער יונג. קיין גוט ווארט פון זיין מויל. שוין דרייסיג מעג נישט געווען ביים קעניג'ס טיש. זיינע ברידער, די נביאים, פערשעהמט ער, טראָגט זיך ארום, גאָט ווייסט מיט ווען, אין וועלדער, אין פעלדער, מיט

קוואל וואסער, וואם איז דאָרט געווען נעבען באַרג, האָט זיך אויך גע־טונקעלט. נור דאָ און דאָרט האָבען זיך איבער איהם די וואסער־שפיגלען געגלאַנצט געגנאיבער דער זון, וואַרים עם איז געווען אַנ־הויב פריהלינג, ערשט וואָם דער שנעע איז צוגאַנגען. און זיי זיינען נעגאנגען אויפ'ן וועג און האָבען געשוויגען.

נור שמעוני האָט זיך אייניגע מאל אַנגערופען:

— מיכיהו, מיכיהו! און האָט זיך אלץ נישט צוזאמענגענומען איהם צו זאָגען.

און מיכיהו האָט דעם קאָפּ נעבויגען צו דער ערד און געשוויגען.

און צום סוף האָט שמעוני געזאָגט:

— מיכיהו, זעה, דאָם גאנצע פאלק איז אין טויער און די קע־ניגען אין זייערע קרוינען. זאָג א גוט וואָרט.

מיכיהו האָט געשוויגען.

איין מינוט האָט זיך נאָך שמעוני איינגעהאלטען.

— מיינסט, אז שטענדיג מוז מען זיין א קרומער האקען? מיר זיינען דאָך אזעלכע נביאים, ווי דו. דאָם גאנצע פאלק אין טויער פרעגט צו גאָט, פאַרשט צו נאָט.

ער שווייגט.

— און א מלחמה־מצוה אויף ארם. נאָט האָט אליין געהייסען, געווען ביי צדקיה בן כנענה, געווען ביי ימלה בן גדעון, ביי דעם, ביי יענעם, און אלץ איז שוין גרייט... די רייטווענען געשפאַנט, דאָם חיל גרייט, נור דו אליין מוזט זאָגען: נישט, הא?

— פון וואנען ווייסט דו, אז איך וועל זאָגען נישט? — רופט זיך אָב מיכיהו צום סוף.

— אזוי, ווער א מענש, און לאָז אייגמאל נעהמען א סוף. נענוג זיך שוין ארומגעקריגט, לאָז שוין זיין שלום.

און ער האָט זיך דעריבער גערייבען די הענד:

— א שעהן וועטער הייגט, הא? און באלד דערויף:

— ווייסט וואָם, מאך דיר א ערדענעם טאָפּ און וואַרף איהם פאר די מלכים אין דער ערד און וויי זיי, אזוי וועלען זיי צוברעכען ארם, וואַרים דאָם משל מיט די אייזערנע הערנער האָט שוין צדקיה נע־מאכט.

און פאר'ן אריינקומען:

און וועז די עלטערען זיינען אוועק שפּייז זוכען, האָט ער די יונגע ראָבען אָבגעהיט. אין נאָהענטסטען פעלד געגאנגען, שארנלעך גע־קליבען און זיי אין נעסט געבראכט. און די ראָבען זיינען שוין צו איהם געוואָרען אזוי צוגעוועהנט, אז זיי האָבען איהם פאר א גאנצען זייעריגען געהאלטען, אראָבגענעסען פון זיינע הענד, פון זיינע הענד די קעפּעלעך אויסגעשטרעקט צום וואסער־קוואל וואסער טרינקען. אזוי האָט פערגעסען דער געטליכער מאן זיין וועזדע, און דאָס בכבוד'ע ארט, וואָס ער פערנעהמט צוויישען די נביאים פון ישראל און איז אומגענאנגען מיט נישט זיין גלייכען.

בעמערקען זיי איהם צוויישען דעם צווייזען־געוועלב, וואו ער לינט אין זיין נעסט און שפּיעלט זיך מיט די יונגע ראָבען, וואָס די מו־טערס האָבען זיי איהם אָנפערטרויט, בעטראכטען זיי איהם א ביספל צוערשט פון דער וויייטען, בעדויערען איהם און שאקלען אויף איהם מיט די קעפּ. און שמעוני ברעכט זיך די הענד: „מיכיהו, מיכיהו, וואָס איז פון דיר געוואָרען?" נאָר לאנג צו בעדויערען איהם האָבען זיי, לוידער, קיין צייט נישט געהאט, וואָרים דעם קעניגס נעבאָט איז נעווען אייליג.

רופען זיי איהם:

— מיכיהו, מיכיהו! ביזט גערופען נעוואָרען צום קעניג.

פרעגט ער זיי פון דערווייטענס:

— וואָס איז הייַנט מעהר פון אן אנדערס מאל?

— ישראל מיט יהודה האָבען שלום געמאכט און געהען ביידע אויף רמת־גלעד.

קלינגט אָב מיכיהו'ס קול צווישען די בוימער פון וואלד:

— און וואָס ווילען זיי פון מיר?

— זיי ווילען הערען פון דיר נאָט'ס וואָרט.

האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז געגאנגען מיט זיי.

זיינען זיי ארויסגעקומען אויפ'ן מלך־וועג, האָט די זון געשיינט צווישען די בלעטערדיגע צווייגען פון די בוימער, וואָס זיינען דאָרט געשטאנען אויפ'ן וועג. און די וויסע מויערען פון א חורבה, וואָס איז דאָרט געווען אויף א בארג אין מיטען פעלד, האָבען זיך אויך געשיינט. נאָר די גרינע פעלדער האָבען זיך געטונקעלט, וואָרים זיי האָבען ערשט אָנגעהויבען אויסצויהען דאָס גרינס פון זיך, און דער

און צדקיה קוקט איהם אָן פון דער הויך מיט דעם האָרן אין דער האַנד:

— הע, נישט לויגען געזאָגט.

— ניין, נישט לויגען געזאָגט. דאָס קול איז געווען צו דיר — ווי עס איז געווען צו דיינע חברים — צו פערפיהרען דאָס פאָלק, וואָס שטעהט דאָ ארום, ווי פערבלאָנדושעטע שעפּעלעך אין פעלד איבער די בערג, וואָס האָבען קיין פאסטוכער נישט

— וואָס האָט ער געזאָגט? — פרעגט דער מלך פון יהודה.

— און איך בעט מיך ביי מיין גאָט, פאָרוואָס פערפיהרסט דו זיינע פאסטוכער, — און גאָט ענטפערט מיר: נישט זיי זיי נען די פאסטוכער פון מיין פאָלק! — שרייט אויס דער נביא, ווייזענדיג אויף די מלכים.

— האָב איך דיר דען באלד נישט געזאָגט, אז מיט איהם איז נישט גוט צו האָבען צו טהאָן, אז קיין אויגציג גוט וואָרט וועט פון זיין מויל נישט ארוים?

— און איך זעה, ווי גאָט זיצט אויף זיין שטוהל, און די מלאכים ארום, לינקס און רעכטס, און מען פרעגט זיך: וער וועט אנריידען אחאב, אז ער זאָל געהן אויף רמת־גלעד? דער זאָגט אזוי און יענער אזוי. און עס געהט ארוים דער שטן און זאָגט: א י ך וועל עס טהאָן! און גאָט פרעגט איהם: מיט וואָס? און ער ענטפערט: איך וועל פאלשע נביאות אין זייערע מויל־ער לעגען. איך וועל זיי צו אחאב שיקען מיט אייזערנע האָרנס, מיט אקערס און שנייד־מעסערס. איך וועל זיי פאלשע בילדער וויזיזען און וועל זיי פאלשע וועטער געבען. און גאָט זאָגט צו איהם: געה און טהו עס!

— הייסט עס, אז דו ביזט דער אמת'ער, אז דו האָסט דאָס אלץ נעזעהן, נעהערט און וויסט, הא? נור מיר זיינען פערפיהרטע נאַראָנים פון שטן און דו ביזט פון גאָט? אוי, אוי, דו ליגנער, דו עוכר ישראל. טאָמער האָבען אידען שלום געמאכט, קאָנסטו עס נישט ליידען, הע. טאָמער וועלען אידען רמת־גלעד אייננעהמען, וויסט דו עס נישט, הע? — קוקט איהם אָן צדקיהו.

און אחאב גיט א וואונק צום שטאַרט־היטער, ווייזט אויף מיכיהו און זאָגט:

— מען דארף דאָך דיר אַ מלבוש שאפען, אין אזא הולך קאָנסטו דאָך פאר די מלכים נישט קומען.
אזוי זיינען זיי אין שטאָדט אריינגעקומען.

האָט מען מיט'ן שופר געבלאָזען און דאָס נאנצע פאָלק איז אין שטאָדט־טויער צוזאמענגעקומען. מען האָט די טראָהנען אויפגעשטעלט, די מלכים אין זייערע קרוינען, אין זייער בלי־זיין פאר'ן פאָלק געזעצט. די נביאים האָבען זיך פאר די מלכים געשטעלט. און דאָס נאנצע חיל האָט מען צוזאמענגערופען און די פערד צו די רייט־ווענען געשפאַנט. און די קעמלען מיט די מויל־טיערען און די אייזלען געלאָדען מיט רויב־זעק. און דוד'ס גאָלדענע פאָנצערס האָבען זיך אין דער זון געלויכטען, און די שפיזען־וואַרפערס מיט די פיילענבויגענס. די טראָמפייטען שאָלען אין די זון אריין. און די ווייבער האָבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען און זיינען זייערע מענער בעגלייטען נעגאנגען אין דער מלחמה אריין.

האָט מען מיכיהו בן שמעוני פאר די מלכים געפיהרט אין זיין ווילדען וואַלד־קלייד. בלעטער האָבען זיך נאָך אין זיינע האָאר אויפגעהאלטען און זיין באָרד איז פערווירט געוואָרען מיט די וואַלד־שטעכערס. און דאָס נאנצע פאָלק האָט די קעפ געהויבען, געקוקט אייגער איבער'ן צווייטענס קאָפּ, איהם אָנגעקוקט, זיין נביאות צו הערען.

און דאָס נאנצע פאָלק האָט נעשווינגען, געהאָרכט אויף איהם.
זעה, דעם מאָפּ, וואָס שמעוני האָט געזאָגט, האָלט ער נישט אין זיין האנד.

און צדקיה בן כנענה שטעלט זיך פאר איהם מיט די אייזערנע הערנער, וואָס ער האָט זיך געמאכט, און קוקט איהם אָן.

און דער מלך יהושפט זאָגט צו איהם:

— ווי איז נעווען נאָט'ס וואָרט צו דיר?

— נעה אויף צו יהושפט מלך יהודה און צו אחאב מלך ישראל, זיי זיצען אין דעם שטאָדט־טויער פון שמרון, און זאָג זיי: נעהט אויף רמת־נלעד. איך וועל ארם איבערגעבען אין זייערע הענד.

— שלום! — האָט דאָס פאָלק אויסגעשריען אין איין קול.

נור יהושפט, דער מלך פון יהודה, האָט איהם נישט געלאָזט רייַ־דען און האָט געזאָגט צו יואש, דעם מלך אחאב'ס זוהן, וועלכענם פאָטער איז אין דער מלחמה געבליבען; דעם לאָז לזיפען — דאָם איז א קרומער האָקען.

האָבען זיי מיכיהו'ן פון גרוב ארויסגעלאָזט — האָט ער זיך גע־נומען און איז צוריק אין וואלד געגאנגען צו זיינע שכנים, די ראָבען, וועלכע האָבען נישט געוואוסט, וואו ער איז אהינגעקומען דורך די גאנצע צייט.

— נעהם דעם און האלט איהם אין שטאדט־גרוב, גיב איהם ברויט, גיב איהם וואסער, ביז מיר וועלען בשלום אהיים קומען.

און זיי האבען איהם געגומען, די הענד געבונדען און אין שטאדט־גרוב אריינגעוואַרפען.

און די שופרות האבען געבלאזען און דאם פאלק האט צו מלחמה אויסגעצויגען. אין די שטעדט זיינען נור איבערגעבליבען אלטע, וויי־בער און קינדער, די שטאדט צו היטען.

נאר א פאר וואכען זיינען פון דער מלחמה די ערשטע אנטלא־פענע אין שטאדט אריינגעקומען. בעהאלטענערהייט האבען זיי זיך אין שטאדט אריינגעכאפט, די זייערינע אויפגעזוכט און אין די גע־צעלטען זיך בעהאלטען. ערשט אין א פאר טעג שפעטער האבען די שכנים זיך דערוואוסט פון זיי און זיינען צולויפען געקומען אויס־פרעגען אויף די זייערינע. וואס א טאג זיינען אלץ מעהר פון די מלחמה־אנטלאפענע אנגעקומען. ערשט אין א שעהנעם טאג יהושפט דער מלך פון יהודה אויף א צובראכענעם רייטוואגען מיט א רעשט פאלק, אהן מלחמה־כלי־זיין, אהן פערד, זיינען זיי שטיל־ערהייד, ווי גנבים, אין שטאדט אריינגעקומען.

באלד זיינען די שטאדט־וויבער געקומען צו לויפען, די זייערינע נישט דערזעהען, איז א גרוים געוויין געוואַרען. און דאם קול פון די אלמנות מיט די קינדער־יתומים האט דאם הארץ געשניטען און צום הימעל אויפגעגאנגען. און די וויבער, וואס זייערע מענער האבען זיך יא אומגעקעהרט, האבען זייערע מענער אין די געצעלטען בע־האלטען — וואהרים די שטאדט איז פול געווען מיט אלמנות און קיין מענער זיינען נישט געווען. און די קינדער זיינען נאך קליין געווען. האבען זיך אנגעכאפט זיעבען וויבער אן איין מאנספערזאן און הא־בען געזאגט: „אונזער ברויט וועלען מיר עסען, אונזער וואסער וועל־לען מיר טרינקען, אבי זאל נור דיין נאמען אויף אונז גערופען ווערען".

און מיכיהו האט דערהערט אין דער גרוב דאם געוויין פון די וויבער און די קינדער — האט ער זיך איבער'ן ראנד פון גרוב געוויזען און געשריען הויך צום קעניג:

— האב איך אייך דען נישט באלד געזאגט — פערפיהרט נישט דאם...

אויס צווישען די נאקעטע גרויע שטיינערדיגע בערג, ווי א אָזוים איז מדבר.

איידער דוד האט איינגענומען ירושלים און געמאכט אויס איהר די הויפטיגע שטאדט, איז דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל ביי אידען געווען שכם. שכם האט געמוזט אין דער טראדיציע שפילען א גרויסע ראָלע. שוין אברהם האט זיך דא צום ערשט בעזעצט, וועו ער איז אין לאנד כנען אריינגעקומען. און אונזער טאטע יעקב, וועו ער איז צוריק געקומען פון לבנון און פאר זיך אליין געמאכט א הויז, האט ער זיך דאס הויז געגרינדעט אין שכם, דא האט פאסירט די מיאוסע געשיכטע מיט אונזער מוהמע דינה, וועלכע איז געווען א נייגעריגע און נעווּאלט זעהן „די טעכטער פון לאנד", האט זי בענעגענט דער זוהן פון חמור — שכם, דער קרוין־פרינץ פון שכם. און וואס דערנאך האבען זיך פאר איהר אזוי בלוטיג אבגערעכענט אנזערע צוויי פעטערס שמעון און לוי, מיט די פייגענבויגענס, פאר דער מוהמע שאנד. און עס דוכט זיך, אז ביז היינטיגען טאג קענען אונז נאך די שכמ'ער נישט פערגעסען דאס בלוטיגע נעשעפט, וואראום ביז'ן היינטיגען טאג וואוינט נישט אין דער פערהעלטניסמעסיג גרויסער שטאדט קיין איין איד. און וועו אונזער וואגען איז קיין שכם אריינגעפאהרען, האבען די שכם'ער געווארפען אויף אונז בייזע בליקען, און נאך גוט, וואס מיר האבען א אידישען „שומר", א „דוד", פון מרחביה מיטגענומען, אז ער זאל אונז בעשיצען. אין שכם האט אונז געהייסען משה רבינו שטעהן ביי די פיס פון די צוויי בערג, הר גריזים און הר עיבל, און פון גריזים אויסהערען די ברכות און פון עיבל — די קללות. און טאקע דא האט יהושע צוזאמענגערופען דאס פאלק, דערנאך וועו זיי האבען דאס לאנד איינגענומען און אויפגעשטעלט דעם נעדענקנים־שטיין. און קוים האט זיך נאר דאס פאלק מיט ירבעם בן נבט אין דער שפיץ אבגעריסען פון דוד'ס הויז, איז דער פראטעסט געגען ירושלים געווען שכם' און צוליעב דעם טאקע קענען עס אונז ביז'ן היינטיגען טאג אונזערע שטיף־ברידער די שומרונים ניט מוחל זיין, וואס מיר האבען זיך געלאזט פערפיהרען פון דוד'ן און גענרינדעט א נייע רעזידענץ־שטאדט, א ירושלים, וואס מיר האבען זיך נעלאזט איבערערדען פון די נביאים ישעיהו, אדער ירמיה, אז ירושלים איז און וועט זיין די שטאדט,

די שטאדט שכם.

טיף איינגעגראבען צווישען צוויי הויכע בערג, צווישען דעם בארג פון ברכה און בארג פון קללה, ליגט אונזער ערשטע אלטע „רעזידענץ"־שטאדט — שכם. נישט בחנם הייסט די שטאדט „שכם" (רוקען), ווארום אז מען קוקט אראב פון די בערג אין דער שטאדט אריין, זעהט זי טאקע אויס, ווי א רוקען פון א סקארעבע, וואס קריכט צווישען צוויי ריעזען־בערג. דער וועג פון עין־גנים צו איהר פיהרט איבער בערגלאך, וואס הויבען זיך אויף איינס אויף דאס צווייטע, און קייקלען זיך אזוי ארויף ביז צו די הויכע בערג פון גריזים אין עיבל. די בערגלאך זיינען בעזעצט מיט הונדערט־יעהריגע אייבירטען־וועלד־לאך. דער וועג איז אויך נעבוג בעלעבט און מיר האבען אנגעטראפען נאנצע קאראוואנען פון קעמלען, וועלכע ציהען איבער דעם וועג, און פיהרען איבער אויל און זייף פון דער האנדעלס־שטאדט שכם קיין דמשק.

פיעלע רוסישע פויערן, נאנצע מחנות פילגער, צופוס־געהענדע און מיט וואגען פאהרענדע, האבען דורך דעם וועג אדורכגעצויגען פון ירושלים קיין נצרת. שכם אליין ליגט ארומגערינגעלט פון פעטע גרינע פעלדער, גוט בעארבייט, אין מיטען די פעלדער פאר דער שטאדט האבען מיר אנגעטראפען דעם גרויסען קוואל וואסער, נעבען וועלכען עם זיינען געשטאנען די וועשערינס און האבען זייערע וועש געוואשען. דער קוואל וואסער, דאס איז געווען דער שטאלץ פון שטאדט, און צו־ליב איהם האבען אודאי אונזערע אבות זיך בעזעצט אין דער שטאדט און זי איז געווארען דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל. וואריים שכם מיט איהרע גרינע פעלדער, מיט איהר קוואל וואסער זעהט טאקע

אוים כלות. א שומרני וואלט אויף א ווייב א דרייסיג־פערציג יאהה ביז זי ווערט ערוואקסען, ד. ה. אלט צעהן, צוועלף יאהר, רייף חתונה צו האבען, און ער האט אנגעוואמעלט א צוואנציג, דרייסיג נאפאלעאן (שוואנציג־פראנקען שטיק), אז ער זאל זיך קענען קויפען. די מיידלאך ציהען זיך אלע אויף אינאיינעם אין הויף פון כהן־גדול, א זיעבען, אכט מיידלאך פון דריי ביז א צעהן יאהר אלט, דרעהען זיך ארום אין הויף און מען זעהט, ווי אלע שומרונים, וואס וואוינען ארום דעם הויף גיבען אכטונג אויף זיי, אז זיי זאלען גוט געדייען, און קוקען אויף זיי, ווי זיי וואלטען געווען א נאציאנאל־אייגענטהום... נישט איין שומרוני, א מאן פון עטליכע און דרייסיג יאהר, וואס וועלט אויפגעצאהלט פון די וואריימער מזרח'שער זון, קומט צו געהן צום הויף פון כהן־גדול און קוקט אריין דורך די גראטעס, ווי די כלות פאשען זיך, ווי די גענז, און קוקט אויף זיין צוקונפטיגע, וועלכע איז שוין אלט א פיער יאהר, צי זי איז דורך דער נאכט עפעס צוגעוואקסען... וואריס די שומרונים קויפען זיך די כלות ביי זייערע עלטערען איידער זיי וועלען נאך געבוירען.... זיי בעשטעלען די כלות ביי זייערע עלטערען... און, אז עס וועלט געבוירען ביי וועמען א מיידל, איז עס א נאציאנאלער יום־טוב. אזא הונגער איז אויף ווייבער אין שכם ביי די שומרונים

דורך א שמאלען פינסטערען קאריאר, וואס ציהט זיך דורך, ווי א לאנגער קעלער, איבער דער שטאדט פון שכם, זיינען מיר אנגעקומען אין הויף פון די שומרונים. דעם כהן־גדול האבען מיר נישט געטראפען אין דער היים, ער איז געווען אויף א זיצונג פון א וואהל־פערזאמלונג, וואס שכם האט צוזאמענגערופען, אויסצוקלייבען א דעפוטאט אין פארלאמענט אריין קיין קאנסטאנטינאפאל (ווי מאדנע דאס קלינגט פאר שכם). געטראפען האבען מיר אין דערהיים זיינעם א זוהן, א בחור פון עטליכע און דרייסיג יאהר, מיט א בלייך אויסגעפייניגט געזיכט, פערצעהרט פון דעם הייסען קלימאט, און פון אונערפילטע פערלאנגען, אז עס איז געווען א רחמנות צו קוקען דערויף. דער בחור איז דער ממלא־מקום פון כהן־גדול, דער געלערענטער ביי זיי. ער שרייבט שוין אליין איבער די תורה, אין דעם אלטען אידישען כתב, זייערע געבעט־ביכער, וואס די שומרונים וויסען נאר נישט פון דרוק ביז'ן היינטיגען טאג. מיט איהם איז געווען זיינם א שוועסטער־קינד, וואס האט געהאט דאס גליק פאר א פאר טעג צוריק א ווייב צו

וועלכע נאָט האָט אויסגעקליבען, אז זייער בית־המקדש זאָל דאָרט שטעהן.

וואָרום די אמת'ע הייליגע שטאָדט, זאָגען זיי, איז שכם, אוּן דאָס אמת'ע בית־המקדש איז נאָרנישט חרוב געווארען אוּן שטעהט נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג אויפ'ן הר גריזים, אין וועלכען זיי ברענגען יעדעס יאָהר דעם קרבן־פּסח, אוּן אז משיח וועט קומען, וועט ער צוזאמענרופען אוּן צונויפפּיהרען די אידען נישט קיין ירושלים, נאָר קיין שכם, אויף דעם בארג גריזים.

וואָרום קוים איז מען אין שכם אוּן מען רעדט זיך פּאָנאָנדער מיט די שומרונים — האָלטען מיר נאָך אין אנפאנג. עס האָט זיך דורך דער נאָנצער צייט נאָרנישט געענדערט אוּן מיר לעבען נאָך אין קריעג צווישען יהודה אוּן ישראל, צווישען ירושלים אוּן שומרון. מיר האָלטען נאָך אין יענע צייטען, וועז דער מלך יהודה איז ארוים מלחמה האָלטען מיט'ן מלך ישראל, דער מלך יהודה האָט זיך פערלאָזט אויף נאָט, אוּן אויפ'ן נביא'ס רייד, אוּן דער מלך ישראל האָט אבּגעדונגען די „אייזערנע רייטווענען" פּוּן מלך מואב. מיר האָלטען נאָך אין יענע גוטע צייטען, וועז די שומרונים קומען אונז שטערען די מויערען ארום ירושלים אויפצושטעלען אוּן מיר מיט איין האָנד לענען מיר די שטיינער אויף די מויער אוּן אין דער צווייטער האָנד האָלטען מיר דאָס שווערד אוּן וועהרען זיך געגען זיי. מיר האָלטען נאָך אין יענע צייטען, וועז די שומרונים לאָזען ניט די גליל'ער קיין ירושלים געהן עולה־רגל זיין אוּן געהען ארוים אויף די וועגען בעפאָלען זיי. וואָרים דער כהן גדול פּוּן די שומרונים, ר' יעקב, מיט זיינע צוויי שוועסטערן־קינדער, קוקען אויך אויף אונז בייז, וואָס מיר פּאָהרען קיין ירושלים עולה־רגל זיין. אוּן דער זוהן פּוּן כהן־גדול, זיין ממלא־מקום, זאָגט אונז נאָך מוסר, רעדט אונז אב מיר זאָלען נישט געהן קיין ירושלים, וואָס איז דאָך גארנישט קיין אידישע שטאָדט, אוּן וועדט פּוּן משה רבינו קיין איין מאָל נישט דערמאָהנט, נאָר מיר זאָלען בלייבען אין שכם, אוּן אויפ־געהן צום בית־המקדש, וואָס שטעהט אויפ'ן הר גריזים.

געבליבען זיינען אין נאָנצען פּוּן די שומרונים ביז א הונדערט אוּן זעכציג נפשות, וואָס וואוינען אלע צוזאמען ווי איין משפּחה, ארום דעם הויף פּוּן כהן־גדול. א העלפּט פּוּן זיי האָבען ווייבער, נאָר די מעהרסטע פּוּן זיי האָבען נישט קיין חתונה, ווייל עס פּעהלט זיי

זונענדיגע בלויע קאליערן, אהן איין מאטיוו, אהן א מוסטער, נאר ווי דאס געזאנג, וואס גיסט זיך פון א צופלאמטען זונען־אונטערגאנג. ווי א הימל מיט בלויע בעלויכטענדע וואלקענס, האט דאס דמשק'ער געוועבטס אויסגעזעהן. איך האב אננערעדט דעם פעסימיסט, אז מען זאל דאס שטיק ארויסקריגען פאר דעם ווילנעם אידישען מוזעאום, מיר האבען צוגעזאגט דעם ממלא־מקום געלד פאר א גאנץ ווייב — ער זאל אונז דאס שטיק ארויסגעבען. ווי עס האט זיך איהם נישט דאס געלוסט, האט ער מורא געהאט פאר דער עודה, וואהרום דאס געווע־בעכטס האבען זיי בירושה פון אלטע, אלטע צייטען, און עס איז ביי זיי פערהיילינט.

די צוויי בערג, דער הר גריזים און דער הר עיבל, ליענען איינער נעגענאיבער דעם אנדערען, טאקע ווי צוויי ערות. איך האב מיר פאר־געשטעלט, אז דער הר גריזים, דער בארג, אויף וועלכען מען האט נע־געבען די ברכות, מוז זיין בעשאטען מיט גרין גראז, מיט געלע פעלד־בלימעלאך, מוז זיך בארען אין שפע, וואס די ברכות האבען איהם בע־גאסטן. דאגעגען דער הר עיבל, דער בארג, אויף וועלכען מען האט געגעבען די תוכחה מוז זיין נאל און נאל, און בעשאטען מיט דער־נער, שטעכענס, און פערוואָרפען מיט שטיינער, און מיט שרעק האב איך ענטפלעקט, אז דער בארג עיבל, דער בארג פון דער תוכחה, איז בעפלאנצט פון ווייננערטנער, מיט אויבירטען און אויפ'ן שפיץ בארג האט זיך וועך אויפגעשטעלט אן אריענטאלישען פאלאץ און ארומגע־פלאנצט א גארטען, און מענשען וואהנען אויף איהם. און, פערקעהרט, דער בארג גריזים איז ווייסט און לעער פון מענשען, ווילדע ציגען קריכען ארום צווישען די שטעכערס, און דער וועג איז אזוי אננעשאטען מיט שטיינער, ווי אלע צרות פון אידען, וואס זיי האבען געליטען, צייט די תוכחה איז געגעבען געוואָרען, ווי אלע קללות פון דער תוכחה וואלטען געווען אויף איהם אויסגעשאטען. איך האב בעוואונדערט די צוויי שומרונים, דעם ממלא־מקום פון כהן־גדול מיט זיין שוועסטער־קינד, וועלכע זיינען געשפרונגען איבער די שטיינער, ווי יונגע קאזעס. איך האב קוים געקענט נאכקריכען נאך זיי, און נאך צוויי שעה שטיי־גען, בין איך א מיערער, א גע'הרג'טער, ארויפגעקומען אויפ'ן בארג.

די שומרונים האבען מיר געוויזען דעם שטיין, וועלכען יהושע האט אויפגעשטעלט אלס עדות. זיי האבען מיר געוויזען דעם שטיין,

קריגען. מען האט עס אן איהם אנגעזוהן, אז ער האט חתונה געהאט. די פרייד האט פון איהם ארויסגעשטראהלט, און דער יונגערמאן מיט זיין צעווארעמטען טעמפּעראמענט האט זיך געכאפּט פאר אונז, אונז צו אניטירען פאר שכם מיט'ן הר גריזים, אויף א לשון־קודש, וואס איז קוים געווען צו פערשטעהן. דער צווייטער בחור, דער ממלא־מקום, האט געקוקט אויף דעם יונגען מאן מיט גרויס קנאה, און ער האט אלע מאל געוויזען אויף דעם חתונה־געהאטען און געזאגט מיט א קרעכץ און קנאה די ווערטער: „הוא בנה בית". — דער ממלא־מקום האט אויך שוין א כלה, ער האט זי אונז געוויזען, א מיידעל פון פינף יאהר, נאר ער וואלט ביז ער וועט זיך אנזאמלען „מוחר". עס הייסט, ער וועט האבען זיינע פינף און צוואנציג נאפאלעאָנ. פופצעהן האט ער שוין, און איצט ווייל ער אונז פערקויפען א געשריבענעם חומש — פאר א פינף און צוואנציגסטעל ווייב. מיר האבען איהם צוגעזאגט דאס „פינף און צוואנציגסטעל ווייב", נאר ער זאל אונז וויזען זייער שוהל, מיט דער ריכטיגער ספר־תורה און ארויפּפיהרען אויפ'ן הר־גריזים, וויזען זייער „בית־המקדש" מיט'ן מזבח.

דאס שוהלכעל איז זעהר אן ארימעס, אן אלט ספר תורה, געשריבען אויף שווארצען אלטען פּארמעט, פערפּלעקט און צוריסען, אין דעם אלטען אידישען כתב. פון כתבי־קודש האבען זיי נאר דעם ספר יהושע, עטוואס פון אן אנדערען נוסח פון אונזערען. אויף א דברי־הימים פון די מלכי ישראל, (פון די איבעריגע ספרים פון תנ"ך, פון די נביאים — האלטען זיי נישט, און רערען וועגען זיי מיט א געוויסער שנאה), וועלכער ד"ר נאסטער, דער לאנדאנער רב, (וועגען וועלכען איבריגענס די שומרונים דערצעהלען וועגען זיין בעזוך ביי זיי מיט בעגייסטערונג און האלטען איהם פאר א הייליגען), זאל האבען אויך געפונגען ביי זיי צוויישען אנדערע, אייניגע ספרים פון זייערע כהנים־גדולים און סדרי־תפילות און תחינות — דאס זיינען זייערע ספרים. נאר מקנא האב איך זיי נעווען דאס זיידענע דמשק'ער געוועבטס, אין וועלכען עס איז נעווען איינגעהילט זייער ספר־תורה. דאס זיידען־שטיק איז נעווען אן עכט אריענטאלישעס מייסטער־שטיק געווועבט, ווי אין תלמוד ווערט דערצעהלט: „אין בליץ פון דער נאכט". אויף א זילבערנעם מאטען אונטערנרונד ציהען זיך דורך בלויע בליצען, ווי אין דעם זיעבען־פארביגען רעגען־בויגען, אין נעזאנג געווענטע

דער גרויסער גאנצער ערד, אז גאט איז העכער איבער די הימלען, וואס ער האט איבער זיין קאפ, אז גאט איז דאס גרויסע, דאס אייבּיג ציגע, דאס ערהאבענע, וואס האט אלעס אין זיך, און וואס ער איז אין אלעס.

מלא כל הארץ כבודו!

און שטעהט מען אויפ'ן הר גריזים, זעהט מען די גאנצע וועלט, דעם גאנצען הימעל און די גאנצע ערד, וועלט דער געדאנק נאך פעסטער און נאך קלערער. פון איין זייט גיסט זיך אויס דער ים און זיין אונענדליכקייט. איבער איהם, ווי א רויטער פלאקערדיגער באלען, קוילערט זיך די זון איבער דעם גרויסען הימעל־פעלד אין די אויפגעקאכטע וועלען איז ים אריין; עס צינדט אונטער דער ברענענדיגער באלען די בלויליכע דורכזיכטיגע הימעל־קליידער, און זיי לאזען זיך אין דעם ים אריין, אין דעם וואסער צו פערלעשען זייער שרפה, אבער ער צינדט אונטער, דער ברענענדיגער באלען אויך דעם ים, און עס ברענען זיך שוין די קאלטע וועלען פון ים אינאיינעם מיט די וועלען פון הימעל און בעגיסען די וועלט מיט זייער רויט־ברענענדיגעם בלוט. פון דער צוויטער זייט בארג הילען זיך אין דעם פיאלעטען־זיידענעם איין די בערג פון מואב. ווי א קליין אונבעהאלפען קינד דריקט זיך דער ירדן מיט'ן ים המלח אונטער די פיס פון די בערג, ווי ער וואלט מורא געהאט פאר דעם ערנסט פון דער נאכט, וואס פאלט, ווי א פליגעל פון א אדלער, פון הימעל אראב. די גאנצע ערד ליגט דיר צו דיינע פיס, ווי א ארימער וואהרם אונטער דעם גרויסען הימעל, און קארטשעט זיך מיט אונטערטעניגקייט איין פאר דער אימה פון גאט.

וואהרם אין ארץ ישראל פיהלט מען די אימה פון גאט. עס איז דא א מאכט, וואס הערשט איבער אלעס. דער הימעל וועלט אנגעצונדען אין איין גרויס ליכט, און די ערד וועלט אויסגעלאשען און הילט זיך אין די נאכט איין און וועלט דערשראקען פאר די גרויסקייט פון גאט, וואס ענטפלעקט זיך איבער איהר. און די מענשען, וואס געפינען זיך צווישען הימעל און ערד, פאלען מיט'ן פנים און בוקען זיך פאר דער אימה פון גאט, וואס בעפאלט די ערד, און ער־ציטערט אלע איהרע איינוואהנער.

און וועו איך בין אראב פון בארג גריזים, איז שוין געווען נאכט. ווי א לויכטענדער וואהרם איז געלעגען שכם צווישען די צוויי בערג.

אויף וועלכען אברהם האט געזאלט ברענגען, (נאך זייער טראדיציע, אויפ'ן בארג גריזים) פאר א קרבן, יצחק'ן. זיי האבען מיר געוויזען זייער „בית־המקדש", וועלכעם בעשטעהט פון א חורבה צוזאמענגעקלי־בענע שטיינער, אויף וועלכער זיי ברייננען דעם קרבן־פּסח. איך האב אויך איהם נארנישט געקוקט און האב געקוקט אויפ'ן הימעל, איך האב געקוקט אויף דער וועלט; איך האב געקוקט אויף דעם לאנד, וואם האט זיך ענטפּלעקט פאר מיינע אויגען.

איך האב שוין לאנג געקלעהרט דעריבער, שטייגענדיג איבער די בערג פון ארץ־ישראל, פארוואס דוקא אין דעם לאנד איז אויפגע־שטאנען דאס גלויבען פון אייניציגען גאט, וואם הערשט אין הימעל איבער אלעם. אז מען איז אין ארץ־ישראל, און מען זעהט דאס בריטע וויטע לאנד, וועלכעם ענטפּלעקט זיך יעדען אויגענבליק אויף צעהנדליגע מיילען וויט — איז גאר קיין וואונדער נישט, וואם דאס האבען די מענשען צוערשט בעגריפען, אז גאט איז עטוואס העכערס פון דעם, וואם מיר זעהען מיט אונזערע אויגען, וואם מיר טאפען אן מיט אונזערע הענד; אז גאט איז העכער איבער אונז, ער רוהט איבער אונזערע קעפּ — ווי די פלייגלען פון א גרויסען אדלער פליהט ער איבער אונז. די לופט איז אזוי קלאהר אין ארץ־ישראל, אז שטע־הענדיג אויף יעדען קלייניעם בערגעל, ענטפּלעקט זיך די לאנדשאפט אויף צעהנדליגע מיילען וויט. דאס גאנצע לאנד בערגעלט זיך, איין בערגעל אויפ'ן צווייטען, אזוי, אז דער מענש קוקט נישט אין ארץ ישראל אויף דער ערד, נאר אין הימעל אריין. די ערד דערווייטערט זיך פון זיינע פיס און ער זעהט זי אין איהר אונענדליכקייט, ווי דעם הימעל. דער נעדאנק געהט ארויס פון די עננע פיער אייגען, אין וועלכע ער וועדט איינגעפאסט אין דער נעבעלדיגער לופט פון אונזער לאנד. ער נעהמט ארום די וועלט, ווי די אויגען נעהמען ארום די לאנדשאפט. דעם גאנצען הימעל האט ער איבער זיין קאפּ, און די גאנצע ערד האט ער אונטער זיינע פיס. און אז אויף די בערג, אונטער דעם הימעל, איז נעריטען אויף זיין אייזעל א פּאטריארך, א אברהם אבינו, אדער איז געשפּרונגען איבער די בערג א פּאסטוך יעקב, האט איהם נעמוזט קלאר וועדען דער נעדאנק, אז גאט איז נישט דאס קלייניע, וואם ער זעהט פאר זיך מיט זיינע אויגען. אז גאט הערשט איבער דעם אלעם, איבער דעם גרויסען גאנצען הימעל, און איבער

דאס ליכט פון דמשק.

„דיינע אויגען זיינען אזוי שעהן ווי די פלויטען פון דמשק", זינגט דער אראבער אין די וויסטע זיין נעלִיעבטע. וואהרום קיין שטאדט אין גאנצען מזרח איז נישט אזוי בעלִיעבט און ווערט נישט אזוי בעזונגען אין די אראבישע פאלקס־לִיעדער ווי דמשק, און נור דערפאר ווייל דמשק האט פיעל ברונעז, און קיין זאך ווערט נישט אזוי נעשעצט און טהייער געהאלטען ביים אראבער ווי וואסער.

און ווירקליך ליגט דמשק אין א גרויסען בלומען גארטען. פון איין זייט טאקע הויבען זיך אן די גרויסע מדבר־בערג; די הייסע זון קאכט אויף דעם ברענענדען זאמד און עס לויפען די וואהרימע מדבר־ווינדען איבער דמשק און צוגליהען איהר לופט ווי בליי. נור פון דער צווייטער זייט ליגט דמשק אין א בלומען טהאל, פיעל פריהלינגם גע־וויסקעז און דער פריהלינגם לופט קיהלט אב דעם הייסען ווינד וואם יאגט פון מדבר. און פיעל זיינען אין דמשק די קוואלען וואסער. אויף אלע נאסען, אין יעדען אלטען הויז, פון יעדען פארצייטיגען שטיין שפראצט ארויס א פרישער קוואל און טרינקט אן די קעמלעז מיט די מענשען. אלץ, אלץ וואס שמאכט אין דער מדבר נאך א טריף וואסער, בענקט נאך די דמשק'ער קוואלען. און די דמשק'ער קוואלען זיינען דאס וואס האבען בעריהמט נעמאכט די אלטע שטאדט אין גאנצען מזרח, און וואס יעדער אראבער בעזונגט די שענהייט פון זיין כלה'ס אויגען און פערגלייכט זיי מיט די „פלויטען" פון דמשק.

אן אלטע שטאדט איז דמשק. אונזער עלטער זיידע אברהם האט זיך נאך פון דארט א הויז־קנעכט „אויסגעשריבען". דאס איז געווען זיין נעטרייער אליעזר, וועלכען אברהם האט אנפערטרויעט דאס גוטס פון זיין הויז, און וועלכער האט די זכיה, ווי די אלטע אידישע לע־

עם האבען שוין אונז אבגעווארט די שומרונים און ארויסגעשטרעקט צו אונז די הענד, שנארענדיג: "באקשיש". מיין הארץ איז נאך פול געווען מיט די אימה פאר גאט, וואס איך האב אויבען אויף דעם בארג אין מיר אייגנעזויגען. איך האב געזעהן דאס רעשט פון די שומרונים, אמאליגע שונאים פון יהודה, וואס שטעהט מיט די אויסגעשטרעקטע הענד, שנארענדיג „באקשיש", אונטער דעם בארג דא. איך האב זיך פערשעהמט פאר זיי, און האב ביי מיר געטראכט, אפשר האבען די רעכט, וואס זאגען, אז „א גרויס חסד האט גאט געטהאן מיט אונז, וואס האט אונז פערשפרייט צווישען די פעלקער פון דער וועלט". וואלום ווער ווייסט, וואס וואלט געווארען פון אונז, וועו מיר וואלטען געבליבען דא, און מיר האבען דאך געטראגען די אימה פאר גאט, וואס מיר האבען געגומען פון די בערג דא, אין דער וועלט אריין...

אין די זון, ווי פאהנען פון אלע נאציאנען וואלטען געווען אויסגעהאנגען פאר די הייזער. די סוחרים זיצען הינטער די טישען אין די זאקען אויסגעזעצט. ארום זיי רויבערן זיך פערשיידענע בשמים וואס יאגען פון זיך אנגענעהמע ריחות, צויכען די קונים מיט זייער גוטען געשמאק. אין דעם געסל איז שטיל־ער ווי אין אנדערע געסלאך און די זון ברענט ניט אזוי, ווייל די טעפיכען פארשטעלען די שטראהלען. דארט האבען ליעב צו זיצען פאר די טהירען פון די געווילבלעך די אלטע לייט און די חכמים און די געלעהרטע און רויבערן אויס די לאנגע פלאשען־ציבעכן און דערצעהלען זיך מעשיות אדער רעדען פון פאליטיק, אדער הערען זיך איין צו די רייד פון די חכמים און געלעהרטע. דארט, אין דעם געסל קומט זעלטען אהין א פרוי, ווייל וואס האט דען א פרוי צו זוכען דארט וואו מען פערקויפט אזעלכע ערנסטע בעל־הבית'ישע זאכען, ווי זאטלען און געשפענער? דאס מאכט דאס געסל זעהר חשוב אין די אויגען פון די ארבער און דעריבער האבען עס ליעב די פארנעהמע לייט, וואהרים זיי ווערען נישט געשטערט פון דעם „נידריגען מין מענש", וואס הייסט—ווייב. דאך ווייזען זיך אין דעם געסל די פרויען פון די רייכע הארעמס, בענליים מיט זייערע בעלא־דענע עוונובען, וועלכע קומען אין דעם געסל אריין אויפקויפען בשמים און פערשיידענע שמעקענדע קרייטעכצער אויסצושמירען זייערע ליבער...

דמשק איז די שטאדט אין וועלכע די מחמדאנער פון די פער־שיידענסטע עקען וועלט קומען זיך צוזאמען און פון דארט גההט אב דער צוג איבער'ן מדבר קיין מעקקא. דורך דעם בעקומט מען צו זעהן אין דמשק מוסלמאנער פון אלע טהיילען וועלט און פון פער־שיידענע קאליירען און נאציאנען, וועלכע דרעהען זיך ארום אין די גאסען און עס זעהט אויס ווי איין גרויסער וועלט יאהר־מארק פון די פעלקער פון מזרח. די מענשען גההען אנגעטהאן אין פערשיידענע טואלעטען, אין די רייכסטע פארביגע קאליירען און יעדע פון די נאצי־אנען לעבען זייער אייגען ארט לעבען. און אזוי ווי אין אריענט שפיעלט זיך אב דאס גאנצע לעבען אויף דער גאס — געפינט מען זיך אין דמשק אויף דער גאס ווי אין וועלט יאהר־מארק. אלעס, אלעס איז אויף דער גאס. פאר די טהיר פון א בארבירער זיצען אויסגעזעצט פערשיידענע פעלקער און א פאאר אראבישע יונגען גאלען זיי די קעפ.

געגדע דערצעהלט, צו בעריענען אונזער זיידען אברהם אין גן־עדן. און שטעהסט דו אין די שמאלע געסלאָך פאר די גרויע וועגד אין דעם אלטען באזאר, און זעהסט דיר צו צום לעבען פון אלטען אריענט, מיינסטו אז דו ביזט פערוואנדעלט געוואָרען אין דעם אלטען דמשק פון וועלבען אברהם האט זיך געקויפט א קנעכט.

וואָרים דמשק איז די אריענטאלישסטע שטאדט און ווייט און פרעמד פון די ציוויליזירטע וועלט. אלעס לעבט נאָך ווי אמאל איז די נוטע אלטע צייטען. דאָס נאָנצע לעבען שפיעלט זיך אָב איז אלטען באזאר אויף די גאסען. ענג זיינען די געסלעך און בעשיצט מיט טעפיכען פאר די ברענענדע זון. די סוחרים זיצען הינטער די קראָמען פאר זייערע לאדען, פערשפרייט אונטער זיך די פים און רופען אויס זייערע סחורות. אבער ווי רופען זיי אויס זייערע סחורות? מיט פסוקים פון קאָראן אדער מיט פערזען פון אראבישער פאעזיע. למשל, עס זיצט אן אלטער אראבער הינטער זיין לאדען, האלט א זילבערנעם פאסעק אין האנד און רופט אויס: קויפט, קויפט א פאסעק פאר אייערע פרויען, וואָרים א שענע פרוי אהן א שענהן געציערטען פאסעק. איז אזוי ווי וויין אהן א בעכער... אדער עס איז אנגענקומען אן אראבער און פיהרט אויף זיין אייזעל צוויי לעדערנע האדעלן מיט זויער־מילך און רופט אין די גאסען: „דעם מן פון הימעל — פיהר איך — וואס ערקוויקט מחמד'ן און די צדיקים אין גן־עדן". און די מחמדאנישע פרויען, אין שווארצען איינגעהילט, מיט די פערהאנגענע געזיכטער, קומען אן מיט די טעפלאָך אין די הענד, אדער אין טאשען־טיכלעך און קויפען אויף דעם מן פון גן־עדן — די זויער־מילך פון די לעדערנע לאדעלן. אדער דאָרט, אין א ווינקעל נאס, שטעהט איינער און שרייט הויך: „האניג! האניג!" און האלט אין האנד צוויי אפעלסינען צו פערקויפען.

יעדע מלאכה און יעדער מין סחורה קריגט מען אין אן אנדער נעמעל צו פערקויפען. איך האב אם מעהרסטען ליעב נעהאט צו דרעהען זיך אין נעמעל פון די בשמים. דאָס נעמעל פון בשמים איז א ים פון פערשיעדענע פארבען און קאָליערן. דאָרט זיצען די שפינער וואס נייהען אויף, אויס די פערסישע דיוואנען, אייזעל־זאטלען און זאטל־טאשען, פערשיעדענע נעשפאנען, און פאסקעס. דאָס נעמעל איז בעהאנגען מיט קאָליערטע בענדער און די פערשיעדענע פארבען ברענען אויף

אן — האב איך מיר נעזאגט — עס איז דער ערשטער שטראהל, אוו נאך דעם עלעקטרישען ליכטעל וועלען קומען די גרויסע אייזען־באהנען מיט די קלוגע מענשען פון מערב און אן עק וועט נעהמען צו דעם קלאנג פון די קעמלען אוו צו די איידעלע נראציעוע אייזלען־טריט. איך האב מיט אמאל דערזעהן אין דעם עלעקטרישען ליכטעל, ווי דמשק, דאס אלטע דמשק, איז אננעבונדען געווארען מיט דער וועלט. מיט ניו יארק, פאריז, בערלין, פעטערבורג. עס האט זיך אננעקניפט אן דער וועלט, אוו עס האט זיך געדאכט, אז דאס עלעקטרישע ליכט שעפט זיין קראפט נישט פון אן אייגענעם מאטאר, נור פון יענער זייט ים — פון די גרויסע אייראפעאישע שטעדט — פון מערב...

איך האב געוואלט דערגעהן דעם מקור פון וואנען עס נעהמט זיך דאס עלעקטרישע ליכטעל, אוו בין נאכגענאנגען נאך די עלעקטרישע דראטען, אוו אנגעקומען צו דער עלעקטרישער סטאנציע. דער מקור פון דעם ליכט אין דמשק איז געווען — א רוסישער אידעל. א פליט פון די אדעסער פאגראמען. אויסגעווען איז ער שוין, דער אדעסער פליט פון די פאגראמען — א וועלט. אלעס שוין מיטגעמאכט. נעהאנדעלט שוין מיט די בעדואינער פון די הרי־מואב, אוו אויפגעקויפט שוין דיוואנען פון די מחמדאנער וואס ציהען קיין מעקקא. דאס גאלד אנגעווארען אין אן אונטערנעהמונג אין קאנסטאנטינאפעל, אוו אבנע־שטעלט האט ער זיך אין דמשק אוו געקראנען א פערטרעטונג פון א פראנצויזישער גענעלשאפט. ער האט שוין פון די דמשק'ער מאשעען, וועלכע זיינען הונדערטער יאהרען געווען איינגעהילט אין דעם שטילען שאטען פון זייערע הויכע זיילען—ארויסגעיאגט די שטילע טונקעלהייט אוו בעלויכטען זיי מיט זיין עלעקטרישעם ליכם. ער בעלייכט דאס אלטע דמשק.

א זוהן האט ער אין דעם דמשק'ער „אוניווערזיטעט", א צווייטען זוהן וויל ער אבגעבען אין „גענעראל שטאב", א מיליטער קאריערע מאכען. אוו דאס „דמשק'ער ליכט" האלט שוין אזוי ווייט, אז ער האט שוין ארגאניזירט די ארימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האט ביז איצט נעלעבט אין שקלאפעריי. ער האט ארויסגעקרינגען נעלד פון ראטשילדען, וועו דער לעצטער איז דא נישט לאנג דורך דמשק דורכגעפאהרען אוו האט שוין אויפגעפענט שוהלען פאר העכער פון טויזענד ארימע קינדער פן דמשק.

אין א ווינקעל זיצט א געלעהרטער דערוויש אויף דער ערד און נעבעז איהם שטעהט א פרוי עהילט אין שווארצען און לאָזט זיך אויפשרייבען א פסוק פון קאָראָן אלס א קמיע פאר אן עין־הרע. אין איין הויז מאכט אן אראבישער סוחר א ברית און די געסט זיצען אויסגעזעצט פאר די טהיר, קלאפען אין בעמבלען, און די דערווישען טאנצען פאר זיי. די פרויען לאָזען הערען פון זיך פריידען־געשרייען, וועלכע דריקען זיך אוים אין לאנגע גארגעל־קרייהען און צווישען די שמחה־געסט פיהרט דורך אן אייזעל טרייבער זיינע אייזלען, וועלכע מאכען אן א שטויב און פערשטעלען אלעם, און קיינער וועט איהם גארנישט זאגען. די גאס איז פאר אלע. און זעהר זעלטען טרעפט זיך, אז אין דעם וויהרבעל און דעם רעש און געשריי זאל געשעהן אן אומגליק, מען זאל וועמען צוטרעטען אדער איבערפאהרען. מען האט צייט — אלעם געהט זיך געלאסען, בנעימות, נישט געאיילט, ווי די רוהיגע בנעימות'דיגע קעמעל־טריט פון א לאנגען, לאנגען צוג וועלכער קומט אן פון מדבר, ציהט זיך איבער די ענגע געסלעך פון דמשק און וועקט אויף די נעווענלבלאך מיט זיין אננענעהם־זיסען קלינגען פון די גלעקלעך אויף די העלזער פון די קעמלען.

איך האב ליעב דעם אייזעל־טריט. איך פלעג שטעהן שעה'ן לאנג אויף די גאסען פון דמשק און נאכקוקען ווי די אייזלעך לויפען פאר מיר פערביי און ווי זיי שטעלען זייערע טריט, ווי זיי וואלטען געטאנצט. איידעל און מיט נרויסער גראציע זיינען די טריט פון דעם אייזעל. אין די אראבישע פאעזיע וועלט ער געגליכען צו די טריט פון די יונגע פרינצעסין אין שלמה'ס נערטנער. און ווי איך שטעה אזוי און קוק נאך די טריט פון די אהיים־קומענדע פעלד־אייזעל'ן, זעה איך ווי הינטער א קראָם פון שניט סחורה, וועלכעם איז אין א בעשאטענע ווינקעל אין א גאסעל, ברענט זיך א ליכטעל. צווישט האב איך געמיינט, אז עס איז א ליכטעל פון א אויל־לעמפעל, אבער דאָס ליכט איז מיר נעווען גוט בעקאנט און האט מיר אן עפעס דערמאנט. איך קוק זיך גוט איין — עס ברענט זיך אן עלעקטרישעס ליכט. דאָס עלעקטרישעס ליכט דא, אין מיטען הארץ פון אריענט, צווישען קעמלען־קלאנגען און אייזעל־טריט — דא אין די בעשאטענע בשמים גאסלאך, וואו עס וויטעלט פון די אלטע נאציאנען פון מזרח — האט מיך אזוי גערהרט, אז איך בין טרויעריג געווארען. דאָס ליכט פון מערב קומט

געווארען אין איינע פון יענע הייזער, וועגען וועלכע עס דערצעהלט זיך אין די געשיכטען פון „טויזענד און איין נאכט".

אבער עס איז נישט געווען א הויז פון „טויזענד און איין נאכט" עס איז געווען א גאנץ איינפאכער מאגאזין וואו עס פערקויפט זיך די קינסטלערישע אויסארבייטונגען פון דמשק'ער קונסט ארבייט, וואס איז בעריהמט אין דער וועלט. און דער עמפפאנג וועלכען מען האט אונז געמאכט איז אזא מנהג אין אריענט מיט וועלכען דער סוחר נעהמט אויף זיינע קונים. דער אלטער איד האט אונז ארומגעפיהרט אין די סאלאנען פון זיין הויז, וואו עס זיינען געווען אויסגעשטעלט די זאכען צו פערקויפען. עס זיינען געווען קלייניע טישלאך, וואס זייער פרייז איז געשטיגען אין טויזענד פראנקען; אויסנעשניצט און אויסגעציערט אין מאזאאיק ארבייט מיט ווייסען עלפענביין און מיט גאלדענע דינע פערעם; פערשיעדענע לוסט־גערטנער פרוכטען, בלומען און פויגעל אין די פערשיעדענסטע פארבען. עס זיינען געווען אויסגעשטעלט זילבער ארבייט, אויסגעקריצטע קלייניע מייסטערווערק. אויף די וועגד זיינען געהאנגען דיוואנעז, בעריהמטער דמשק'ער זייד און געוועב, וועלכע האבען געווארפען פון זיך אזא ליכט, ווי די זיעבען פארביגע רעגען־בויגענס. אויס פיעל פון זיי האבען די בלומען נעלויכטעז ווי די רויזען פון די ביימער אראב אין א זונען־שיין נאר א רעגען, און דאס גאנצע הויז איז געווען ווי א גרויסער לוסט־גארטען. איך בין געווען ווי אין כשוף, איך האב מיינע אויגען נישט נעגלויבט פון דעם פיעלען ליכט און פארב וואס האבען פון די וועגד אראבגעגלאנצט.

דער בעל־הבית האט אונז דערנאך ארויינגעפיהרט אין די ווערקשטאטען, וואו די ארבייטען ווערען אנגעפיהרט — אבער ווי אונגליקליך בין איך דערנאך געווארען. די ווערקשאפטען זיינען געווען גרויסע געפענגנישען פאר קלייניע, קלייניע שקלאפען. קלייניע, פיצעל־דינע קינדער פון פינף יאהר און נאך ווינציגער זיינען געזעסען אויף שמאלע בענק. בלייבע און מיט שמוציגע געזיכטלאך פון שוויים האבען זיי אויף זייערע יונגע קניען געהאלטען די זילבערנע כלים און מיט זייערע קלייניע הענטלאך האבען זיי אויסגעהאקט אין די כלים די בעציערונגען מיט זילבערנע און גאלדענע פערעם. פיעל, פיעל זיינען נעווען די קלייניע שקלאפען וואס האבען אנגעפיהלט די לאנגע טונקעלע

דורך די גאנצע צייט האָט ער מיך אָניטירט פאר די ארימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האָט ביז איצט געלעבט אין א פינ־סטערניש, ביז ער, „דאָס ליכט פון דמשק" איז געקומען און הויבט די אידען אָן אויפצוקלערען. ער האָט נעוואונען אייניגע ספרד'ישע אידען פון דער קהלה און מיט זייער הילף געמאכט די ערשטע תלמוד תורה. די ארימע עלטערן פון די קהלה ניבען אַוועק זייערע קינדער צו דער ארבייט אין די היגע פאבריקען, וועלכע ארביטען אויס די דמשק'ער קונסט־זאכען. און דער איד רעדט פון די „קליינע שקלאפען". וועלכע זיצען גאנצע טעג ביי זייער צוואנג־ארבייט מיט אזא וואַרימקייט, אזוי פיעל ליעבע, אזוי ווי זיי וואלטען געוועזן זייערע אייגענע קינדער. ער פיהרט מיך אין די שוהלען, וועלכע ער האָט געגרינדעט, און דער־נאָך פיהרט ער מיך צו דער ארבייט ביי וועלכע די קינדער ווערען פערשקלאפט.

איך בין אריינגעקומען אין אַן אלט רייך הויז. עס זיינען נאָך איבערגעבליבען אייניגע אלטע הייזער אין דמשק, וועלכע זיינען בע־ריכמט געווען מיט זייער קינסטלערישע מאָזאַאיקע, מיט וועלכע די וועגד פון די הייזער זיינען געווען בעפוצט. דאָס הויז איז געווען איינס פון די אלטע הייזער מיט וועלכע דמשק שם'ט. איך האָב געמיינט, אז איך בין פערוואנדעלט געוואָרען אין א גן־ערן־התחתון וועו איך בין אריינגעקומען אין דעם הויף פון דעם הויז. דער הויף איז אויסגע־זעצט מיט פערשיערענע ציטראַנען, אַראַנזשען און אתרוגים־בוימער אוז מיט די בעריכמטע מזרח געוויקסען. דאָס אלעס האָט געבליהט אוז דער געשמאק פון די בליהענדע אַראַנזשען האָט פערכאפט דאָס האַרץ. אין מיטען דעם גארטען שפריצט א ברונען קלאָהר וואסער אוז ווייסע טויבען טרינקען פון ברונען. אין סאלאָן, וואו מען האָט אונז אריינ־געפיהרט, זיינען די וועגד בעדעקט מיט מארמאָר אין וועלכע עם זיינען אויסגעקריצט פערשיערענע פויגעל־טויבען, אוז הענגעל וויינטרויבען. אוז בעצירט מיט פסוקים פון תהלים, וועלכע זיינען אויסגעוועצט מיט מאָזאַאיק. אַן אלטער איד אין א לאנגע, גראָהע בארד איז אונז אקעגען געקומען אוז געבעטען אונז זיצען אין ווייכע, טיעפע פערסישע דיוואנען. א קנעכט אויף א זילבערנע דמשק'ער טאץ האָט אונז דערלאנגט קאפפע מיט ליקער, אוז מיר האָט זיך נעדאכט, אַז איך בין פערוואַרפען

אייגנעוועבט, אוועקרויבענדיג עס פון זייערע יונגע קינדישע אויגען; אין די בלומען אוז פרוכטען פון דער דמשק'ער זילבער־ארבייט זעה איך זייער יוגענד וואס די קינדער האבען מיט די אמערלאך אין די קלייגע מיסטערווערק אריינגעהאקט. דורך דעם זייגען זיי אזוי שהן...

קאריאראָן פון דעם קינדער־געפענגניש. זייערע אייגענע פאטערס, מוטערס, עלטערע שוועסטער — זיינען געווען די אויפזעהער איבער די קינדער און זיינען ארומגענאנגען און צוגעזאגט די ארבייט. פיעל קינדער, פערשמאכט פון די ווארימע לופט אין די ענגע קאריאראָן זיינען איינגעשלאפען מיט זייערע פערמאטערטע געזיכטלאך אויף זייערע שטיקלאך ארבייט. באלד האבען זיי זייערע עלטערע שוועסטערלאך אויפגעוועקט מיט די עלענבויגענס, בעמערקענדיג פון דער־ווייטענס, אז די אויפזעהערין קומט אן. די צושראקענע אויגלאך פון זייערע קינדערשע געזיכטער האבען ערות געזאגט, אז זיי קומען פון דעם פאלק, וואס שרעקט זיך תמיד — פון אידען. און דאס אידעל פון אדעם האט מיר טאקע דערצעהלט אויף אידיש, כדי דער אלטער ארבישער איה, זייער פרינציפאל זאל ניט פערשטעהן, אז די מעהרסטע קינדער וואס ארבייטען די ארבייט, זיינען אידישע. די עלטערן פער־קויפען די יונגע העגטלאך פון זייערע קינדער, די ליכטיגע שיין פון זייערע יונגע אויגעלאך פאר שפאט בילינ, ווארים זיי זיינען אונווי־סענד און זיי האבען קיין פרנסה נישט און לעבען דא ביים פעטער ישמאל אין גרויסע צרות. די ארבער זיינען געגען זיי פיעל קולטו־רעלער און ענטוויקעלטער און זיי שוינען שוין זייערע קינדער. די אידען שטעהען דא אויף א פיעל ניעדרינגער שטופע ווי די ארבער, און זיין אויפנאבע איז, זאגט ער, די אידען קולטורעל צו ערהויבען. טויזענד קינדער האט ער שוין אבגעראטעוועט פון די קינדישע געפענג־שאפט און האט פאר זיי נעגרינדעט תלמוד־תורות. ער פיהלט, זאגט ער, ווי גאט וואלט איהם אהער געשיקט, אז ער זאל די אידען פון דמשק צו הילף קומען. איך האב אננעקוקט דאס אדעסער אידעל, דער פליט פון די פאגראמען, און דערמאהנט זיך, אז ער פערשפרייט עלעקטרישעס ליכט אין דמשק. און זיין עלעקטרישעס ליכט מיט זיין ערעפענען תלמוד תורות פאר די אידישע קינדער האט בעקומען ביי מיר א צוזאמענהאנג און איך האב איהם ביי מיר א נאמען געגעבען: „דאס ליכט פון דמשק".

נור פון דענסמאל אן ווען איך זעה דאס אידעלע נעווענ פון דמשק'ער זייד, אדער די מאזאאיק ארבייט פון דמשק'ער זילבער — קען איך זיך שוין מעהר נישט פרעהען ווי אמאל. מיר דאכט זיך אז איך זעה אין דעם זייד דאס זונען־ליכט וואס די קינדער האבען

שטעלט אב די באהן! נישט אזוי שנעל איבער די פעלדער פון יהודה! וואס לויפט די ווילדע אייזערנע חיה, וועלכע די וואכענדיגע פעלקער פון די קאלטע לענדער לאזען לויפען איבער זייערע וואכענדיגע לענדער? ניט דאס וואכענדיגע לאנד פון די פעלקער פון דער וועלט איז דיר ארץ ישראל! דא איז יעדעס שטיקל ערד הייליג! ארץ ישראל איז קליין, אין ארץ ישראל פאסט נישט קיין באהן, צופוס דארף מען אין ארץ ישראל נעהן, שפרינגען דא איבער די לייכטע בעטהויטע שלאפענדע טהאלען, איבער די גע־טאקטע בערג, וואס דאכט זיך, אז זיי זיינען פון מענשען'ס הענד גע־פאדימט געווארען.

זעה, דער פריהלינג איז געקומען! בעשאטען זיינען די טהאלען און די פעלדער מיט דעם ווילדען רויטען מאהן. גלאנצענדע פעלדער לויכטען זיך מיט זייערע רויטע בלומען אין די יום־טוב'דיגע זון, וואס שיינט איבער ארץ־ישראל.

שטעלט אב די באהן, קומט מיט וויב און קינד, מיט די פעלאד אויף די פליציעס, מיט די שטעקענס אין די הענד — וועלען מיר שטייגען איבער די בערג, ניעדריגען און די טהאלען קיין ירושלים, קיין ירושלים עולה־רגל זיין!

ירושלים איז שוין פול מיט יום־טוב'דיגע. אלע פעלקער, אלע נאציאנען פון ירושלים (אין ירושלים איז דא א מוזעאום פון די נא־ציאנען פון דער וועלט) גרייטען זיך צום יום־טוב, צום פסח. די ווילדע בודואינער פון מדבר זיינען אריין געקומען אין זייערע יום־טוב'דיגע קליידער קיין ירושלים. פון פריה־מארגענס אן ציהען זיך די ארימע פעלאכען (די ארבאבר פויערען) פון זייערע דערפער קיין ירושלים אריין, מיט די פאהן אין האנד. דער שאך (רב) פון דארף טאנצט פיר דער פאהן, אזוי ציהען זיי זיך אריין קיין ירושלים פון די פערוואהרפענסטע ווינקלעך פון ארץ ישראל. יעדער דארף מיט זיינע טענץ, מיט זיין בעמבעל, מיט זיין געזאנג.

זעהט, זעהט! ווער קומט דאס אן פון בית־לחם'ער, פון שכם'ער, פון יריחו'ער וועג? דורך אלע טהויערען טרעטען זיי אריין קיין ירושלים מיט די פאהנען פון פארענט. צי קומען דאס נישט די אידען פון אלע ווינקלעך פון ארץ ישראל מיט זייערע שפסעלעך דאס קרבן־פסח ברענגען אין בית המקדש? ניין. דאס בית המקדש איז

פסח אין ירושלים.

יום־טוב איז נאָר אין ירושלים. צו קיין שטאָדט אין דער וועלט פאסט זיך נישט אזוי דער יום־טוב, ווי צו ירושלים.

א פּאָר טעג פאר פּסח בין איך מיט הונדערטע אַנדערע אידען קיין ירושלים אַרײַנגעפאהרען. איך בין די פּאָאר טעג ארומגענאַנגען, ווי אין חלום. איך האב נישט געוואוסט צו איך געפין זיך אין דעם היינטיגען ירושלים, אַדער אפשר איז אונזער צייט צוריקגענאַנגען, און איך געפין זיך אין דעם ירושלים, ווען דאס בית־המקדש שטעהט נאָך אויפ'ן הר־הבית, און די אידען פון אַלע עקען ארץ־ישראל זיינען אויפגענאַנגען קיין ירושלים עולה־רגל זיין, און איך בין אויך מיט זיי; אַדער אפשר זיינען שוין מקוים געווארען דעם נביא'ס לאַנג־ערווארטעטע ווערטער: והיה באחרית הימים — (וועז משיח וועט קומען)...

עקסטרא צוגען געהן פון יפו קיין ירושלים מיט טויזענדע רוסישע „באגאמאלצעס", וואס זיינען ערשט אַנגעקומען מיט די רוסישע שיף אויף פּסח קיין ירושלים: סלאוואקען, גריכען, אַלבאניער, סערבען און בולגארען האבען שלום געמאכט צוויישען זיך און זיי געהען דא אין זייערע פארבען־רייכע נאציאנאַלע קאסטיומען איבער די בערג פון יהודה צו גאט'ס בארג ארויף. אין וואנאַן מיט מיר זיצען אידען פון פערשיעדענע טיילען פון דער וועלט: בוכארער אין זייערע רייכע, פארביגע, זיידענע מאַנטלען; פערסישע אַרימע אידען אין זייערע בלויע, צוריסענע קלײדער; תמן'ער אין זייערע טליתים איינגעהילט; א ציוניסטאַ אין א שוואַרצען רעק, און א קאַרדער אין זיין אַראַ־בישע בובייע. איינער פרעגט דעם צווייטען: „יהודי?" — „יהודי" — איז דער אַנטוואָרט. „קומו לכו ונעלה אל הר אדוני" (שטעהט אויף, געהט, און לאַמיר אַרויפגעהן אויפ'ן בארג פון גאָט).

געווען אליין. ירושלים איז ניט געווען צווישען זיי. איך בין אנט־
לאפען פון דעם געמאכטען סדר און בין אליין אין גאס ארוים.

ליכטיג האט די לבנה געשיינט איבער ירושלים. ירושלים האט
געהאט איינע פון יענע נעכט, ווען דעם מענשען דאכט זיך, אז ער
געפינט זיך נישט אין זיין בעקאנטער וועלט, נור ער איז פערבלאנ־
דזשעט געווארען אין א וועלט פון חלומות. יעדעם בערגל און יעדען
טהאל האט מען געזהן אין דער נאכט, ליגענדיג איינגעשלאפען אין
דער לבנה־ליכט. הויך און גרויס זיינען געשטאנען די שטערן איבער
ירושלים. ווי יעדער שטערן וואלט געווען א נשמה פון א וועלט, אזוי
זיי שטעהען, אלע וועלטען, איבער ירושלים. איך בין ארויף אין דער
נאכט אויפ'ן הר־ציון און זיך געשטעלט געגנאיבער די ברכה־טייכעל.
ביי טאג איז דאס טייכעל שמוציג, און עס וואשען נאך היינט די
וועשערינס די וועש אין דעם וואסער; ביי־נאכט, ביי דער לבנה־
שיין, האט זיך מיר געדאכט צו זהן בת־שבע, ווי זי באדט זיך אין
וואסער, און דור המלך זהט זי פון זיין שלאף־פענסטער, וואס האט
געמוזט זיין דא, אויף דעם ארט, וואו מיינע פים טרעטען יעצט.
און דארט, אויף יענער זייט, ליגען אויסגעשפרייט די אויל־גערטנער
פון ירושלים. דארט האט געזאלט זיין הורדוס־פאלאץ, דארט זיינען די
גערטנער, אין וועלכע די בחורים פון דער פראווינץ, וואס זיינען היינט
קיין ירושלים אריינגעקומען עולי־רגל זיין, וועלען זיך מארגען זייערע
כלות אויסקלייבען. איז דען ירושלים נישט צוריק ירושלים? שטעהט
דען דאס בית־המקדש נישט אויפ'ן הר־הבית?! און זיינען דען אידען
פון אלע עקען וועלט נישט געקומען דאס קרבן־פסח ברענגען?! זעהט
די שאטענס, וואס ליגען אין די טהאלען! דאס זיינען דאך די שלאפ־
פענדע אידען מיט זייערע ווייבער און קינדער — האבען זיך אויפגע־
האקט געצעלטען ארום דער שטאדט, ווארים ירושלים קען זיי אלעמען
נישט צונעהמען: אזוי פיעל זיינען געקומען קיין ירושלים...

צו מארגענס אין דער פריה איז די זון אויפגענאנגען יום־טוב'דיג
איבער ירושלים. יעדען טאג געהט די זון אויף יום־טוב'דיג איבער
ירושלים, נור דעם טאג פסח האט זיך געדאכט, אז גאט האט צוריק
געבארגט אויף דעם טאג די זון איהר זיבען־פאכיגען שיין, וואס ער
האט אוועקגענומען פון איהר אין דעם טאג, וועו דאס בית־המקדש
איז חרוב געווארען,—אזוי ליבטיג האט זי געשיינט. די פעלקער פון

חרוב, און אויפ'ן הר־הבית — אויף דעם בארג פון דער וועלט—הערשט דער מאחמאדאנישער קלויסטער; דאָס ציהען אריין קיין ירושלים די מוסלמאנער. פון דאנען געהען זיי אָב היינט, ערב פסח, צו משה רבינו'ס קבר (וואָס א שאך האָט גע'טענה'ט, אז ער האָט געפונען דורך נבואה), אין דעם מדבר פון יהודה, ביי יריחו. זעהט, ווי זיי טאנצען, ווי זייערע ווייסע חאלאטען פלאטערען אויף, ווי פאהנען אין דער זון. זייערע קאליר־טע טיכער ברענען אין דער זון.

עס איז א יאהר־מארק היינט, א גרויסער יום־טוב־יאהר־מארק פון די פעלקער פון דער וועלט. דער פסח־יאהר־מארק אין ירושלים.

פארנאכט האָב איך זיך אוועקגעשטעלט אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, געגען איבער דעם ציון־בארג, אבווארטען די לעצטע אנקומענדע קיין ירושלים מיט אבענד־באהנען. עס קומען אן אידעלעך פון אלע טהייל־ען וועלט. דאָס זיינען די טוריסטען (רייזענדע), וועלכע האָבען זיך אראבגעכאפט פון די שיף אויף א וויילע, וועלכע האָבען זיך אראבגעכאפט קיין ירושלים, בלויז אויף פסח; זיי לויפען דורך ארץ ישראל אין א צוויי וואכען. וויי קלענליך, ווי אָרים האָבען זיי אויסגעזוהן אין זייערע גראָהע אייראפעאישע רעק, אין זייערע שווארצע היט, אין זייער „הילוך" צווישען די פעלקער פון דער וועלט אין דעם יום־טוב־שטאָדט.

איך האָב דערקענט בעקאנטע געזיכטער: אידען פון רוסלאנד, פון דייטשלאנד, פון אמעריקא... און איך האָב זיך דערמאנט, אז מיין יום־טוב וועט ניט זיין צווישען די בלויע פלושענע קאפאטעס פון די פויליש־ע אידען, צווישען די רייך־קאליר־טע רעק פון די בוכארער אידען. מיין פסח וועט זיין צווישען די טוריסטלעך אין „אפיציעלען" סדר אין האָטעל—ווי טרויעריג עס איז מיר געווארען!

און טאקע איז דער סדר אין האָטעל צווישען די שווארצע פרעק, צווישען די דאמען איז די פאריזער טואלעטען, אויסגעקומען א קלענליכער, א וואכענדיגער. וואָס האָבען געהאט צו זאגען אָט דא די אנגעלאפענע פון די אייראפעאישע שטעדט, וועלכע זיינען געקומען זוכען גלויבען, שטימונג און טרייסט אין ירושלים? קיין גלויבען איז שוין לאנג ניטא אין זייערע הערצער. זייערע נערוועז זיינען בעוואקסען מיט פעטס, און הייליגקייט איז ניטא מעהר ביי זיי. געזעסען זיינען זיי, פיינט האָבענדיג אויינער דעם צווייטען. זיי זיינען

דאָס פּאָלק, בין איך געשטאַנען, ווי אין חלום, איך האָב נישט גע־ וואוסט צי איך געפין זיך אין דעם אַלטען, אַלטען ירושלים, צי עם זיינען שוין ערפילט געוואָרען דעם נביא'ס לאַנג־ערוואַרטעטע ווער־ טער „והיה באחרית הימים"—און אָט, באַלד, באַלד וועט די נרויע שטומע ווּאַנד, וואָס שווייגט תמיד, זיך צושפּאַלטען, און מיר אַלע געהען אויף, געהען אויף, ווייטער צום הר־הבית! ...

ירושלים האבען געפייערט יום־טוב. נור דעם גרעסטען יום־טוב האבען אידען אין ירושלים. עס איז דער מנהג אין ירושלים, אז אידען פון אלע חברות, פון אלע שוהלען, פון אלע שטיבלעך, קומען יום־טוב מוסף דאוונען פאר'ן כותל־מערבי, פאר די שטיינער, פאר די ערות פון בית־המקדש אויסצוגיסען דעם „מפני חטאינו". איך האב זיך אוועקגעשטעלט ביים כותל מערבי און אבגעווארט די אנקומענדע אידען. צוערשט זיינען אנגעקומען אונזערע פוילישע אידען, אין די שטריימלעך, אין שיך און זאקען, אין די רייבע פלושענע בלוי־זיידענע קאפאטעס, וועלכע האבען ארבאגעהאנגען איבען זיי, ווי די זשופאנעס אויף די אלטע פוילישע שלאכטשיצעס; די ווייבער אין זייערע לויכטענדע שטערן־טיכלעך, אין זייערע זיידענע בעבלומטע טיכלעך האבען אויסגעזוהן שטאלץ און זיכער, נאך זיי זיינען אנגעקומען די ספרדים אין זייערע שווארצע, לאנגע רעק מיט די בלוי־ארומגעבונדענע קעפ. די ערנסטע נעזיכטער, די שווארצע בערד פון די הויבע, ברייט־ביינינע אידען האבען געווארפען א טרויעריגען בליק ארום זיך; טרויעריג און שטאלץ איז דאס געזיכט פון די ספרדים, ווי איבער זייערע פנים'ער וואלט געווען אויסגעגאסען דער צער פון גלות. אין זייערע אויגען ליגט דער שטאלץ פון זייער אלטען יחוס. רמב"ם־קעפ און שבתי־צבי־קעפ, און יערער פון זיי זעהט אויס, ווי א „נאטאן דער ווייזע"— אזוי שיינט די חכמה אראב פון זייערע הויבע שטערנס...

באלד פלאקערט אין די זון עפעס אויף. וואס איז דאס? צו זיינען נישט געקומען די מלכים פון מזרח בויגען זייערע קעפ פאר'ן הר־הבית? — דאס זיינען די בוכארער אידען, ארומגעהילט אין זייערע זיידענע, רויט־פארביגע, גאלדען־בעווענטע כאלאטעס. שטאלץ און הויך־מוטהיג געהען זיי, ווי די קיסרים. ארויסגענומען האבען זיי פון זייערע קאסטענס די בריטע גאלדענע פאסעקעס מיט די גרויסע שלעסער, און אויסגעציערט זיך לכבוד יום־טוב. באלד קומען אן די תימנ'ער, די קארדען, די ארבישע אידען, און צווישען זיי די שווארצע פרעק פון אונזערע טורקסטען. גאט, ווי ארימלעך האבען אויסגעזוהן די קנעכט אין די שווארצע פרעק, צווישען די מלכים אין די גאלדענע מאנטלען...

באלד האט זיך דאס אלעס ארומגעוויקעלט אין די ווייסע טליתים; און אז די כהנים האבען אויפגעהויבען די הענד ביים דוכנ'ען צו בענשען

וואָס וועט קומען און וועט אויסטריקענען דאָס גרינס פון די פעלדער און דאָס חיות פון די מענשען, און ווען וואָסער וועט ניט זיין צו לעשען דעם דורשט. האָט מען אין אַלע מקום תפילות אויסגערופען, אז מען איז גוזר תענית און מען וועט דאַוונען מאַנטאג און דאָנערש־טאג מיט סליחות און שופר בלאָזען. פון די רבני העיר זיינען מודעות געווארען אויסגעקלעפט אויף אַלע עקען פון ירושלים, אז מען זאָל מתפלל זיין אויף רעגען. די חסידים האָבען פערפאָסט ספעציעלע תפילות פאר די קינדער און צוגעשיקט אין אַלע חדרים, אז די מלמדים זאָלען מיט די קינדער מתפלל זיין אויף רעגען. און גרויס און קליין, פון אַלע קהלות אין ירושלים זיינען זיך יערען פארנאכט צוזאמענ־געקומען פאר דער כותל מערבי, די וואַנד געמאַסטען, די פנים'ער אין די שפּאַרעס פון דער וואַנד איינגעגראָבען און די געוואַלדען זיינען געגאַנגען אין הימעל אריין און די וואַלקענס צוריסען שרייענדיג, אז דער עכוב זאָל פערשווינדען און דער מלקיש זאָל ווי אָם שנעלסטען אראָבפאַלען.

צווישען די מתפללים פאר דער כותל מערבי, אבגערוקט פון אַלע אין א ווינקעל פון דער וואַנד איז אויך געשטאַנען לייזער היטעלמאכער און האָט אויך מתפלל געווען. נור זיין תפלה איז גאָר געווען אן אַנ־דערע. ער האָט זיך ארומגעקוקט און דערזעהן, אז גאַנץ ירושלים איז איינגעטונקט אין די נאַרישקייטען פון דער וועלט. אַלע, סיי גרויס און קליין, בעטען אויפ'ן רעגען, וואָס זיי דארפען עס פאר זייערע ליבער, און אן גאָט—דער אמת'ער תכלית צו וואָס מען זיצט דאָ אין ירושלים, און צו וואָס דער גאַנצער מיין איז פון דער וועלט— אז דעם האָט מען גאָר פערגעסען, און די וועלט קען חלילה אונטער־געהן, אז די גאַנצע מחשבה איז אבגעטהאן פון גאָט און איז נאָר איינגעטונקט אין די נאַרישקייטען פון דער וועלט — האָט ער זיינע הענד פערשפרייט איבער דער וואַנד און זיין פנים טיף איינגע־גראָבען אין די שפּאַרעס און עס האָט זיך געהערט פון איהם נור איין ברומען: רבונו של עולם, עטפלעק דיין כבוד איבער דער וועלט, טאָטע אין הימעל, לאָז מאָכען ווייסען דיין נאָמען איבער די פעלקער פון דער וועלט".

אז עס איז נאָכט געוואָרען, האָבען זיך די שטערן און די האלבע לבנה בעהאלטען אין די געדיכטע וואלקענס, און די פעטע פינסטער־

דער אכזר

(א בילד פון ירושלים).

ירושלים האָט געדורשט נאָך רעגען.

עס איז געווען פֿאר פּסח. די רעגענדיגע טעג זיינען שוין לאַנג געווען פֿארבי און די ציסטערנעס (גריבער וואו דאָס רעגענוואסער קלייבט זיך אָן) זיינען געווען כמעט לעער. עס איז נור געווען צו האָפּען נאָך אויף די לעצטע רעגענס פּסח־צייט אויפֿ'ן מלקיש. אבער דער מלקיש איז זעהר א דינער און קנאַפּער רעגען, און פון איהם איז ניט געווען פּיעל צו ערווארטען, נאָר אויך דער מלקיש איז שוין זייט אייניגע טעג געהאנגען איז דער לופט און איז ניט אראבגעפאלען. די הימלען זיינען געווען פערכמארעט, ביינאכט האָט זיך עפּעס געזהען בליצען און צו מאָרגענס, איז דער פריה, האָט דער ווינד פערי־יאגט די כמארעס און קיין רעגען איז ניט אראבגעפאלען. מען האָט בעשיינפערליך געוזהען, אז עס איז עפּעס דא אן עכוב (אבהאלט). וואָס האלט אויף דעם מלקיש און פאר דעם עכוב האָט זיך ירושלים געשראָקען.

פאר די איינוואָהנער פון ירושלים איז אויפגעשטאַנען די שרעק פון די זומערדיגע היצען און די אימה פאר דעם דורשט, וועז די ציס־טערנס וועלען זיין אויסגעטריקענט און מען וועט אויסגעהן פאר'ן ביסעל אַרימען וואסער, וואָס די אראבישע וואסער־טרעגער וועלען צוטראָגען איז זייערע נאדות (זעק פון קעלבערנע פעלכלעך) פון דרוי־סען פון ברכות (סאזשעלקעס) פון שלמה המלך. א טרונק וואסער וועט טהייערער קאָסטען ווי א מיטאג עסען. און די קינדער וועלען לעבעדיג נאָך א טרונק און די מוטערס וועלען זיי ניט האָבען צו געבען. א שרעק איז בעפאלען די איינוואָהנער פון ירושלים פאר דעם זומער.

מישען דעם סידור און איז ווינקעל זיך שטעלען, — נור באלד איז ער צוגענאנגען צו ר' שבתי'ן און מיט כח איהם געריסען פון פרוכת און געוועקט איהם מיט א הויך קול:

— און דו אויך! און דו שבתי אויך!

געשווינד, מיט פערוואונדערונג האט ר' שבתי זיין בלייך, ער־שראקען געזיכט, וואס איז פייכט און בעלויכטען געווען פון דעם אויל־לאמפ, אויף דעם פרוכת אויפגעהויבען און אומגעקוקט זיך מיט שרעק אויף לייזער'ן. א מינוט איז ער שטעהן געבליבען, באלד האט ער ווי פערשעהמט געענטפערט:

— יא, לייזער, איך האב נישט געקענט, דער יצר הרע האט מיך אנגערעדט. פאר קלייניע קינדערס וועגען, פאר די בהמות, פאר צער בעל־חיים. די וועלט האט אויך א כונה, לייזער, האט ר' שבתי אבגעענטפערט.

— און וואס שכינתא בגלותא (די שכינה, גאט איז אין גלות) איז גאר נישט, אלע איהר זיינען פערנומען מיט דעם רעגען, מיט דער וועלט, און דעם תכלית, דעם עיקר האט איהר פערגעסען, און דו שבתי אויך — וואס וועט דער סוף זיין?

— איך שרעק מיך פאר צער בעל־חיים—האט ר' שבתי פערשעהמט אבגעענטפערט און ווידער בעהאלטען זיין פנים אין פרוכת.

מיט כעם איז לייזער היטעלמאכער ארוים פון שוהלעכל, גע־קראכען אלייין אין די ענגע פינסטערע גאסען. די נאכט איז געווען א פינסטערע, אן ערנסטע, א נאכט פון שרעק איבער ירושלים. ווי אויפגעגעסען איז דא די נאכט געווארען פון די ענגע געסלאך און דיקע וועגה, און די שאטענס פון די שווארצע טהירען פאר די געוועלבלער. לייזער היטעלמאכער האט געפונען זיין וועג, זעהט זיך אוים, ער האט געקענט דעם וועג נאנץ גוט, וואהרים ער האט אויסגע־מיעדען געסלער, ארויפגעקראכען אויף טרעפען, אראב פון בערגלער און איז געגאנגען זיין וועג זיכער, ביז ער איז פון דער שטארד ארוים־געקומען. דער וועג איז געווען א שווערער, אנגעשאטען מיט שטיינער, און ער האט דאך דערקענט דעם וועג און איז אראב אין גיהנום וואס ליגט הינטער דעם הר־הבית. פון גיהנום האט ער געפונען דעם וועג וואס פיהרט צו די בית־עולם'ס וואס ליגען צופוסענס דעם הר־הזתים. די וויסע שטיינער האבען זיך געבלייבט אין די טונקעלע נאכט

ניש האט זיך אראבגערוקט ווי א שרעק איבער דער שטאדט. מיט א געטרייסטע הארץ האבען די ירושלים'ער איינוואהנער פערלאזט די כותל מערבי און זיינען צופריעדען אהיים געגאנגען רוהיג עסען זיי־ער נאכט־ברויט. זיי האבען געזעהן בעשיינפערלעך, אז זייער תפילה איז נרצה געווארען, ווארים דער הימעל איז געווען שוואַרץ בעוואלקענט, פון אן עק הימעל האבען זיך נעריסען בליצען, וועלכע האבען ווי אין א חלום בעלויכטען ירושלים און ארץ ישראל — און ירושלים האט זיך נעריכט אויף רעגען.

אין דער קליינער חורבה שוהל וועלכע די עולי ירושלים האבען געפונען ווען די ערשטע אשכנזים האבען זיך אנגעהויבען צו בעזעצען אין ירושלים, און וואם זי רעבענט זיך פון ר' יהודה החסיד אן, איז פאר ר' יהודה החסיד'ס ארון נעשטאנען אין מיטען האלבער נאכט ר' שבתי בערדיטשעווער, אן אלטער צובראכענער איד, דאם פנים אייני־נעוויקעלט אין פרוכת און האט געקרעכצט ווי א קליין קינד: „טאטע, טאטע, עשה למען תנוקות!" (טהו צוליעב די קליינע קינדער). אין דער שוהל איז דענסטמאל קיינער נישט געווען. עם איז נאר געווען פאר האלבער נאכט, און די וואם ריכטען אב חצות האבען זיך נאר נישט אנגעהויבען צוזאמענצוקומען און ר' שבתי'ן האט קיינער נישט נעקענט שטערען. א קליינע אויל־לאמפ האט זיך געברענט איינזאם פאר'ן ארון און דאם גאנצע האלב־איינגעפאלענע שוהלעכיל האט זיך געהיילט אין די פינסטערניש. נור די שטענדערם און די גרויסע גמרות וואם זיינען געלעגען אויפ'ן טיש האבען געווארפען זייערע שאטענם איבער דער שוהלעכיל. און די שאטענם האבען זיך איינגעהערט צו ר' שבתי'ס קינדערשע שטים וואם האט געווויינט אין דעם ווינקל פאר'ן ארון: „טאטע אין היטעל, זיי זיך מרחם און שיק דעם רעגען פאר די קליינע קינדערם וועגען". אין דעם האט זיך אין דער שטיל די טהיר געעפענט און לייזער היטעל־מאבער מיט דעם סדור הינטער דעם ארם איז אין שוהלעכ־ארויינגעקומען. שטיל אויף די נעגעל איז ער געטראטען ביז ער איז פאר דעם ארון אנגעקומען און איז א מינוט שטעהן געבליבען, איינגעהערט זיך צו ר' שבתי'ס קול וואם ווויינט. און לייזער האט אנגעהויבען אין שאטען פון דער נאכט אויפ'ן אלטען גרויז־גראהען איד מיט'ן קאפ צו שאקלען. א מינוט איז ער נאך געשטאנען, געשלאגען זיך מיט דער דעה — נעווארלט אויפ־

דער הימעל האָט זיך אָנגעהויבען צו קלאהרען, פון מזרח צו הינטער די הרי מואב האָט זיך אָנגעצונדען א גרויס ליכט און פער־בליטיגט א האַלבען הימעל. די הויכע בערג פון מדבר יהודה ארום יריחו האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצואוויזען ווי נאָקעטע הויכע שדים וואָס זיינען איבערגעבליבען פערגליווערט פון ששת ימי בראשית — א שרעק איז געפאַלען איבער דער ערד פון די ערנסטקייט פון הימעל־ליכט וואָס איז געפאַלען איבער איהר, און פון די טונקעלהייט פון דער נאכט האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצושנייַדען די הויכע שפיט־צען מויער וואָס רינגלען ארום דעם הר המוריה. וויסע דערווישען (מחמד'אנישע פרושים, מאָנאכען), די שומרים פון הר המוריה, האָ־בען זיך אָנגעהויבען צו זעהען אויף די שפיצען פון דעם מויער און עס האָט זיך געראכט, אז דאָס זיינען די כהנים אויף דעם מויער פון בית־המקדש און זיי וועלען באלד בלאזען שופר און וועקען דאָס שלאָפענדע ירושלים צו עבודת הבורא. אָבער ירושלים איז נאָך געשלאָפען אין די שאטענס פון זיינע הויכע טורעמס, און די שפיצען פון זיינע קירכען און מאשעען האָבען אנגעהויבען ארויסצושטארען פון געדיכטען נעבעל ארוים, וועלכער איז געהאנגען א גאנצע נאכט איבער ירושלים. אליין איז נאָך געשטאַנען לייזער היטעלמאכער ביי דעם אריינגאנג פון בית־עולם און ווי א גזלן האָט ער געקוקט איז הימעל אריין און געזוכט אויב א וואלקען הענגט איבער דעם הימעל. נור צורונען זיינען געווען די וואלקענס און פריש און שטארק איז די זון ארויסגעגאנגען איבער דעם ווייטען בריטען לאנגען ארץ ישראל־הימעל און אויסגעטרונקען מיט איהר ליכט די פערלאַרענע צורים־ענע שטיקער נעפלען וואָס האָבען יתום'דיג געבלאנדזשעט איבער ירושלים. א ליכטיגער שיין האָט צופרידען געשמייכעלט איבער לייזער'ס אויס־געטריקענט ביינערדיג פנים, די אויגען האָבען זיך שוואך פערגלאצט, ווי ער וואלט דעם בורא עולם א שבח אבגענעבען, וואס ער האָט ניט צוגעהערט צו די תפילות פון די קליינינקע מענשעלער פון ירושלים, וואס זיי בעטען פאר זייערע קליינליכע טענליכע פערלאנגען אויף רעגען.

א צופריעדענעם בליק האָט ער געווארפען אויף די קברים פון בית־עולם וואָס האָבען אָנגעהויבען צו טריקענען זייערע טויט־בעפייכטע שטיינער אין די זונען, א צופריעדענער שמייכעל איז אין די שטאַרע

אן עם האָט אויסגעזוכן, ווי די שאָטענס פון אלע קדושים פון די אלע פרומע און גוטע אידען וואָס לויגען דאָ פון אלע דורות, זיינען ביי־נאכט פון זייערע קברים אויפגעשטאַנען און האָבען ארומגערינ־געלט דעם הר־מוריה און וואַרטען אויף תחית־המתים און וואַרטען אויף משיח'ן וואָס דאַרף זיך דאָ אויף דעם אָרט וווייזען. דאָ פון דאנען איז דער הימעל נישט געווען אזוי טונקעל ווי ער האָט זיך אויסגעזוכן אין דער שטאָרט. ווייט אַוועק אויפ'ן וועג קיין בית־לחם האָט זיך אין די טונקעלע נאכט איבער'ן הימעל א בלאָהער שלייער־דיגער וואלקען געשיינט און געשוואומען צווישען די שוואַרצע נאכט־וועלען, און דאָ און דאָרט בעלויכטען א שטיק הימעל און אויך גע־שיקט זיין גלאנץ איבער דער ערד. אויפ'ן נייעם בית־עולם וואָס לויגט העכער אויף דעם באַרג ארויף האָבען זיך געווייזען אייניגע לאָמטער־נעס, זעהט זיך אויס, אז מען איז דאָרט מקבר א טויטען, וואָס דאָס איז דער מנהג אין ירושלים מקבר צו זיין ביי־נאכט. לייזער היטעל־מאכער איז אראָב פון וועג, כדי ער זאל זיך נישט טרעפען מיט די אבלים און בעלי־מקברים, און ער איז געקראָכען אויף דעם באַרג פון דער זייט וואו עס שטעהט דער יד־אבישלום — לאנג געדרעהט זיך צווישען די קברים, ביז ער האָט זיך אבגעשטעלט ביי איין קבר פון א הייליגען נסתר, וואס דער סוד וואר דאָס איז געווען וווייסען נור אזעלכע אידען וווי לייזער איז, און האָט ארויסגעקלאפט אין קבר אריין און געשריען הויך „טאטע, זיי זיינען זיך עוסק בהויות עולם הזה, פערנומען מיט ד ע ר וועלט — אן תכלית האָבען זיי פער־געסען. אלע — אלע, גאנץ ירושלים און שבתי אויך. איך בין אליין — און האָב ניט קיין כח מעהר, און דער יצר הרע רעדט אז, צער בעלי־חיים, קלייניע קינדער. טאטע, האָב רחמנות, העלף מיר, אז איך זאל ניט פערגעסען דעם תכלית". און לייזער האָט זיך אויפגע־שטעלט פון קבר, צושפרייט די הענד און געווענדעט זיך צום בית־הקברות, ווי צו א עדה לעבעדיגע מענשען, און גערופען הויך אויפ'ן קול: אלה התמימים והקדושים השרוים תחת כנפי השכינה — שטעהט מיר ביי, די לעבעדיגע האָבען פערגעסען דעם תכלית — זיי זיינען זיך עוסק בהויות העולם, פערגעסט איהר איהם ניט! און ער איז נעבליבען שטעהן און פערגלאָצט די אויגען צום הימעל און גערעדט צו זיך אין דער שטיל. אזוי איז ער אבגעשטאַנען די גאנצע נאכט.

א פרעמדער קלימאט.

(ערצעהלונג)

מר. לייזעראוויטש איז אין אבענד אהיים געקומען פון האספּיטאל און האט זיך, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען די לעצטע צייט, צוגעשלאסען בייַ זיך אין קאבינעט און איז געבליבען אליין ביז צום אבענד־ברויט. די דיענסט האט שוין אויניגע מאל אנגעקלאפט אין טהיר און איהם ארויסגערופען צום עסען, און דער דר. האט געגעבען זיין געוועהנליכען מרוק, וואס עס האט געוואלט הייסען, אז ער קומט באלד ארויס, און איז געבליבען וויטער אייננעשלאסען אין זיין קאבינעט. נור דאס מאל האט מען איהם ניט געלאזט רוהען מעהר ווי אן אנדערס מאל און פון דער צווייטער שטוב האט זיך אפילו שוין געהערט אננא איסאקאוונא'ס, זיין וויב'ס וויכע און שוואבע שטימע, וועלכע האט גערופען: „בארים, מי זשריאם". דער וויב'ס שטימע האט דר. לייזעראוויטש'ען געווקט פון זיין וואכענדיגען חלום. עס איז איהם געווען, ווי ער וואלט פלוצלינג דערהערט אן אויסטערלישע, אונגעווהנליכע זאך.

וואהרום העבער א יאהר, זייט זיין עלטסטער זוהן, מיכאאיל, איז אווק אין מאסקווע און איז דארט אנגענומען אין דעם אוניווערזיטעט אויף דעם מעדיציניש־פאקולטעט — האט דר. לייזעראוויטש געזהען אויסצומיידען זיין פאמיליע, וועלכע איז בעשטאנען, אויסער פון זיין דערמאנטען עלטסטען זוהן, פון זיין פרוי, אננא איסאקאוונא, וועלכע האט תמיד געקרענקט (און ער האט זי סיי־ווי־סיי וועניג וואס געזהען אין זיין לעבען), פון א אינגערער טאכטער, זשאנקא, און א אינגעל אין פינפטען קלאס גימנאזיע, זיין מיזשיניקעל, סאלאמאז, וועלכען ער האט זעהר גערן. ער פלעגט אויסמיידען די שטוב.

האָר פון לייזערם באָרד אריין, ווי ער וואלט די טויטע דאנקען נע־ וואלט וואס זיי האָבען ווי ער, ניט פערלוירען זיך אין די נארישקייטען פון דער וועלט און נישט פערגעסען דעם תכלית.

גליהענדיג איז די זונן איבער ירושלים אויפגענאנגען, און וויעדער האָט ירושלים געהאט איינעם פון איהרע טעג, וואס זי ווערט אויפ־ געגעסען פון זונן און שטויב. ירושלים איז טרויעריג געווען, מיט אראבגעלאזענע קעפ האָבען די אלטע לייט פון ירושלים איבער די שכאלע געלעגך געטרעטען. זיי האָבען זיך פערשעהמט פאר זיך און פאר פרעמדע, פאר די זונן וואס איז ארויס שיינען איבער דער וועלט, און די וואלקענס פעריאגט, פערשעהמט, וואס גאָט האָט זיך צו זייער געבעט ניט צוגעהערט. זייער געוויין און זייער געשרעת איז אוועק מיט'ן רויך, און ארים און פערלאזט שטעהען זיי אין דער וועלט.

איינער האָט דעם טאג הויך מיט א פרעהליכע שטימע זיין תהילים געזאגט, דאָס איז געווען לייזער היטעלמאכער, אין זיין קליין געווע־ בעל איז ער געזעסען און געגייט דעם הוט אויף די וועלקשטעל, פאר איהם איז געלעגען זיין תהילים, און לייזער היטעלמאכער האָט גע־ נייהט זיין הוט צווישען זייגע קניען און פרעהליך האָט זיין תהילים געקלונגען פון זיין געווע־בעל ארויס.

עס איז דורכגענאנגען דער אלטער שבתי, צובראכען, אנגעלעהנט אויף זיין שטעקען, די האָר פון די בארד, ווי צוגעקלעפט. האָבען זיך קוים געהאלטען אויף זיין אלט גע־ געזיכט, געבויגען האָט ער דעם קאָפ טיעף צו דר'ערד און דאָס הארץ האָט איהם נעשלאגען פאר בושה און פאר אריימקייט, וואס גאָט האָט זיך צו די תפילה פון ירושלים נישט צוגעהערט. ער איז דורכגענאנגען לייזערם געווע־בעל און דערהערט לייזערם פרעהליכע תהילים זאגען, האָט ער זיך א מינוט אבגעשטעלט, אריינגעקוקט אין געווע־בעל און דערזעהען לייזער'ן. און שבתי האָט געשאקעלט מיט'ן קאָפ און געברומט פאר זיך:

— אכזר, — און קליינע קינדער, און צער בעל־חיים געהט דיר גאר ניט אָן!!

ער האט דאס היינטיגע מאל געהערט זיין ווייב'ס שטימע איהם רופענ־דיג פון זיין קאבינעט. ער האט פערשטאנען, אז עס האט עפעס נע־מוזט פארפאלען נייעס, און ער האט זיך געשראקען פאר דער נייעס. און טאקע, ווען דער דאקטאר איז ארויס פון זיין קאבינעט, האט ער נעפונען זיין פאמיליע ווארטען ארום טיש מיט מיטאג אויף איהם. דאס איז איהם געווען אזוי ניי, אז ער האט זיך געפרעהט און ביי זיך נעקלעהט, אז עס איז גאר א גוטע זאך צו עסען צוזאמען מיט די קינדער. נור אין הארצען האט איהם געשראקען פאר דער נייעס. ער איז צו נערוועז געווען צו ווארטען — האט ער ביים טיש געפרענט, אזוי ווי מען האט זיך נור אוועקגעזעצט: „וואס איז געשעהן?" — די קינדער האבען איינס דאס צווייטע אנגעקוקט, שטיל געווען, און אננא, וועלכע איז היינט געזינדער און מענשליכער געווען, ווי אן אנדערס מאל, האט געענטפערט: „גארנישט איז געשעהן". פון דעם ערנסט און שווייגען ביים טיש איז דער דאקטאר נאך מעהר אויפ־נערענט געווארען, האט ער געשריען, אז עס איז יא עפעס געשעהן. און מען זאל איהם נישט די נשמה אויסציהען, און זאגען באלד. אננא איסאקאוונא האט איהם געענטפערט מיט א טאן, ווי זי וואלט איהם דאס גרויסע אונגליק געוואלט אויף איינמאל אויסזאגען: „מיכאאיל האט געשריבען, אז ער קומט אהיים אויף פסח". האט שוין דער דאקטאר געשווייגען און אלע ביים טיש האבען שוין נע־שווייגען, ווי עס וואלט געווען א טויטער אין שטוב.

די נאכט איז דער דאקטאר נישט איינגעשלאפען, ווי אין די אנ־דערע נעכט, אויפ'ן „רעטש' ביי א קאדעט'ס א רעדע. ער האט נאכגעקלעהרט וועגען זיך און וועגען זיין קינד. אייגענטליך האט ער אליין נישט פערשטאנען, פארוואס מיכאאיל'ס אוועקגעהן פון אידיש־קייט האט געמאכט אויף איהם אזא אויפרדזק. קיין גרויסער איד איז נישט ער און נישט זיין זוהן קיינמאל ניט געווען. ער אליין געדענקט קוים וואס פון אידישקייט: דער פסח און דער יום־כפור איז איהם געבליבען אין זכרון פון זיינע אמאליגע קינדער־יאהרען. זיין פאטער, דער קרעמער פון א קליינער שטאדט, איז געווען א פרומער איד, נור זייט ער האט זיך ארויסגעקליבען פון דער קליינער שטאדט און איז אריין אין מאסקווע, וואו ער איז דענסמאל אין זיין יוגענד אוועק שטודירען, האט ער מעהר זיין פאטער נישט געזעהן

זעהן וואס וועניגער אין דער היים צו זיין. און וועז ער איז אהיים געקומען פון האספיטאל, האט ער זיך איינגעשלאסען אין זיין קא־ בינעט, געמאכט זיך ארבייטען, אבער אין אמת'ן האט ער נישט גע־ ארבייט (ער האט שוין קיין בוך נישט געהאלטען אין דער האנד, זייט ער איז ארויס פון אוניווערזיטעט), נור ער האט נאכגעקלעהרט וועגען זיין עלטסטען זוהן, וואס איז אוועק קיין מאסקווא און איז דורך א פראטעקציע פון פארזיצענדען פון אקרושנאי סוד, זיין פרייַנד וואסיל איוואנאוויטש, געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט. דר. לייזעראוויטש האט געוואוסט, ווי זיין נאנצע פאמיליע, אז מיכאאיל איז נישט געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט דורך פראטעקציע (די פראטעקציע האט מען נור בענוצט אויבען פאר מענשען), נור מיכאאיל האט זיך נאנץ איינפאך אבגעשמד'ט. כאטש קיינער האט דערפון נישט געוועדט, אין דער משפחה האט מען דערפון קיין איין ווארט נישט איבערגע'חזר'ט, דאך האט זיך דר. לייזעראוויטש פון דער צייט אן געווען ערנסט, יעדער פערנומען מיט ס'זייניגע און אננא אין זיין קאבינעט. און אז דער דאקטאר פלעגט פערלאזען אין א צוויי שעה ארום זיין צימער, פלעגט ער שוין טרעפען דעם טיש בעזונדער און אייניאם געדעקט פאר זיך. זיין נאנצע פאמיליע איז פון דער צייט אן געווען ערנסט, יעדער פערנומען מיט ס'זייניגע און אננא איסאקאוונא איז, ווי איהר געוואהנהייט, נעגאנגען פריה שלאפען. דער דאקטאר האט פערקלעהרטערהייט אריינגעכאפט זיין עסען און איז צוריק אריין אין זיין קאבינעט, נענומען אן אלטען „רעטש" אין האנד און פערטיעפט זיך אין א רעדע, וואס א קאדעטישער דע־ פוטאט האט געהאלטען פאר א יאהרען אין דער דומע איבערן ביודזשעט. ער איז, ווי זיין געוואהנהייט, ביי דער רעדע איינגעשלאפען. טיילמאל איז ער אזוי דורכגעשלאפען די נאנצע נאכט, טיילמאל איז די אלטע דיענסט, וועלכע איז געווען אין דעם הויז א צייט מיט יאהרען, אריין אין קאבינעט, איהם בעמערקט — האט ער זיך אויסגעטהאן און געווארפען זיך אויף דער קאנאפע, וועלכע איז געשטאנען אין אווינקל קאבינעט און אויף וועלכע ער האט בייטאג אונטערגעזוכט קראנקע, און איבער וועלכע עס איז געהאנגען אן אלטע רעפראדוקציע פון א זשורנאל, רעמבראנד'ס אנאטאמישע שולע.

דורך דעם איז דר. לייזעראוויטש'ען געווען אזא וואונדער, וואס

דענסטמאל וועגען דעם גערעדט. נור וועז דר. לייזעראוויטש האט גע־ענדיגט אין מאסקווא, האט ער זיך נישט אריינגעצויגען אין א פער־וואלפען דאדף. ער האט זיך דאן פערליבט אין אננא איסאקאוונא, וואס איז געווען א טאכטער פון דעם „דירעקטאר" סאלאמאן. ביים דירעקטאר סאלאמאן, אן אלטער אויסגעריינטער „אינוואליד" פון א פאבריק, וועלכער האט נעהאט פיער טעכטער, האבען דאן פערקעהרט די אידישע סטודענטען אין מאסקווא. די מיידלעך האבען געשפיעלט פיאנא, און ביים „דירעקטאר" האט מען זיך געפיהרט אריסטאקראטיש: דער לאקיי, אן אלטער גוי, האט דערלאנגט מיט האנדשוהען ביים טיש, כאטש עס איז ניט געווען א סך צו דערלאנגען — האט דער לאקיי מיט די האנדשוהען און די פיאנאס געמאכט אויף דר. לייזעראוויטש א נרויסען איינדרוק. און אויף זיין חלק איז אויסגעקומען די שוואכסטע און די מיאוס'טע פון אלע „דירעקטאר" סאלאמאן'ס טעכטער, אננא.

נור קוים האט דר. לייזעראוויטש חתונה געהאט מיט א טאכטער פון דער אריסטאקראטישער הויז, האט ער פערגעסען באלד אן זיין אידעאל, איז אוועק דאן מיט זיין יונג ווייב, וואס האט באלד נאך דער חתונה אננעהויבען קרענקען, אין א שטאדט פון דעם אידישען תחום, אין וועלכע „דירעקטאר" סאלאמאן האט געהאט פיעל פער־וואנדטע און בעקאנטע, און אננעהויבען צו פראקטיצירען. צומאל־ם האט עם נאך נעהייסען, אז אויך אין תחום קען מען זעהר פיעל אויפ־טהאן, און „ליבט" דאדף מען נישט בלויז איז רוסישען דאדף, נור אויך אין די רוסישע שטעדט. נור באלד האט זיך דר. לייזעראוויטש בעקענט מיט די שטאדטישע אינטעליגענץ: מיט'ן אפטייקער און „פרעדסעדאטעל" פון סוד, און מיט זיי איז ער אננעזעסען האלבע נעכט אין „קלוב" און נעשפיעלט אין קארטען. די שטוב פלענט ער זעהן אויסצומיידען. ער האט די „אריסטאקראטקע", נאך דעם, ווי זי האט אננעהויבען צו קרענקען, נישט איבריגענס ליעב נעהאט, נור דאס האט איהם נישט אבגעהאלטען צו האבען מיט איהר פינף קינדער, פון וועלכע צוויי האט זי נישט אויסגעטראגען און די איבריגע דריי האבען זיך אויפגעצויגען אהן זיין וויסען, ביז עס האט איהם אויפגעווארט פון זיין קארטען־שפיעל די נעשיכטע מיט דעם שמד פון זיין עלטסטען זוהן מיכאאל.

און מעהר פון די אידישע יומים־טובים נישט נעווואוסט. אננא אי־סאקאוונא, מיט וועלכער ער האט זיך בעקענט דאן אין מאסקווא און חתונה געהאט, האט געווים אויך קיינמאל נישט געווואוסט פון קיינע אידישע ימים־טובים, און די קינדער האבען זיך ביי איהם ערצויגען, ווי די קינדער פון פיעלע פאטערס זיינם גלייבען, אזהן טראדיציע, נור מיטגעלעבעט מיט די מנהגים און יומים־טובים פון דער שטאד־טשער בעפעלקערונג. און אייגענטליך איז מיכאאל געוואָרען אויפ־געצויגען צו דעם, אז ער זאל זיך שמר'ען. פעהיג איז ער געווען, און פון פינפטען־זעקסטען קלאס אן האט ער אנגעהויבען ארויס־צואווייזען גאר בעזונדערע פעהיגקייטען צו מאטעמאטיק. אז מי־כאאל האט זיך באַרגענומען ערנסט צו שטודירען, איז ביי קיינעם פון די שטוב־מענשען מעהר קיין ספק נישט געווען, אז מיכאאל, אום אויסצומיידען יעדע שטערונג, וואס קען איהם שטעהן אין וועג צו זיין קאריערע, בעראדה זיך שמר'ען. דער פאטער, די מוטער און מיכאאל אליין האבען געקלעהרט וועגען דעם, כאטש זיי האבען קיינמאל קיין וואָרט דערויבער נישט געלאזט פאלען — און פארוואס יעצט, וועו עס איז געקומען צו דעם, וועו מיכאאל האט שוין דאס זייניגע דערגרייכט — פארוואס לאזט עס איהם נישט רוהען? וואס איז די קראפט, וואס וועקט זיך אין איהם און בעפרעמדעט איהם פון זיין הויזליכען לעבען און פון זיין נאנצע פאמיליע?

פיעל האט דר. לייזעראוויטש נאכגעקלעהרט וועגען דעם אין די לעצטע צייט און געפרואווט מיט אלע מעגליכקייטען ארויסצופען די זכרונות פון די פערגאנגענע יאהרען זיינע, נור עס איז איהם שווער אנגעקומען. וועו ער האט אנגעהויבען קלעהרען וועגען דעם — איז ער מיער געוואָרען, זיין בריוט־בייניגער קערפער — שווער, און עס האט איהם אנגעהויבען שלעפערען. וואָרים דר. לייזעראוויטש האט דורך די דריי און צוואנציג יאהרען, וואס ער איז אבגעזעסען אין דער פראַ־וויינץ־שטאָדט אין דעם אידישען תחום, פערגעסען דאס דענקען. אמאל איז ער, ווי אנדערע סטודענטען אין זיינע יאהרען, אויך געווען א אידעאליסט, „ער וועט ענדיגען — האט עס געהייסען דענסטמאל — און וועט געהן אין פאלק אריין": ארויסציהען זיך אין א פערוואה־פענעם דאָרף, און היילען די פויערים און פויערטעס און לערנען לע־זען און שרייבען די דאָרפס־אינגלעך. ווי פיעלע סטודענטען האבען

איהם, נור ביי איהם האָט זיך עפּעס וואָס געענדערט, און ביים זוהן הויבט זיך עפּעס וואָס אָן, און זיי קעהרען ביידע שוין צו צוויי פּער־שיעדענע וועלטען, און פּאר דער וואַנד, וואָס שטעהט צווישען זיי, האָט ער זיך געשראָקען און איז געווען אונרוהיג.

צוויי טעג פּאר פּסח איז אהיים געקומען דער יונגער מאָן. דר. לייזעראָוויטש האָט זיך מיט איהם נאָך נישט געזעהן, ער האָט אנגעסט געהאַט זיך צו בעגענענען מיט איהם אויג אויף אויג. פּלוצעט ער האָלבע נעכט ארומלויפען ביי קראַנקע, שפּעט אהיים קומען, און אז ער האָט געהערט מאָרגענס דעם זוהן'ס שטימע פון דער צווייטער שטוב, האָט ער אויפּגעציטערט. ער פּלוצעט דורך א שפּאָרע פון דער טהיר אריינקוקען, כאָפּען א בליק אויף זיין זוהן, ווי זעהט ער אוים? אָבער דער זוהן זיינער האָט זיך גאָרנישט געהאַט געענדערט: דאָס זעלבע קינדישע פּנים מיט די בעקאַנטע צוויי קינדישע אויגען, וועל־כע האָבען תמיד געריהרט דר. לייזעראָוויטש'עם פּאָטערליך הארץ. און דער דאָקטאָר האָט זיך געוואונדערט, וואָס דער זוהן זיינער האָט זיך נאָכ'ן שמד'ען גאָרנישט געענדערט. — ער זעהט וויטער אוים, ווי זיין קינד — און דאָך האָט ער אזוי מורא פאר איהם...

דורך דער גאַנצער צייט, וואָס זיין זוהן איז אין דער היים געווען — איז אין די הויז געווען אויסגעשטאָרבען. מען האָט נישט גע־הערט דאָס אמאָליגע רוישען פון די קינדער, וועו זיי זיינען פון דער שוהלע געקומען, מען האָט נור געהערט פון דער צווייטער שטוב, ווי די קינדער געהען אויף די שפּיץ נעגעל ארום. און, ווי זיי וואָלטען זיך געשעהמט איינם דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען, זיצען זיי יעדעם בעזונדער אין א ווינקעל און לעזען. דאָס שטילע שוויינען האָט דעם דאָקטאָר נאָך מעהר דענערווירט. און ער האָט פּיעל מאָל געוואָלט ארויסגעהן צו די קינדער און אָנהויבען זיך מיט זיי שפּיעלען, ווי ער פלעגט דאָס אמאָל טהאָן, וועו זיי זיינען קלייגע געווען, נור קוים האָט ער בעמערקט דורך דער שליסעל־לאָך דעם עלטסטען — האָט ער זיך געשראָקען און צוריקגעהאָלטען.

נור אם מעהרסטען האָט איהם דוקא גערירט דער עלטסטער זוהן — דער משומר. איהם האָט זיך גראַבט, אז דאָס קינד זעהט אוים, זייט ער האָט זיך גע'שמד'ט, פּיעל שוואָבער און טרויעריגער, און דער דאָקטאָר האָט אויף איהם גרוים רחמנות געקראָגען. און

וואָס מעהר עס האָט זיך דערנעהענטערעט דעם זוהן'ס קומען פון מאָסקווא, אַלץ אונרוהיגער איז דר. לייזעראָוויטש געוואָרען, אוו אַלע האָבען זיך ווי פאר עפעם געשראָקען. דר. לייזעראָוויטש אַליין האָט זיך אָנגעהויבען צו פיהלען ביי זיך אין דער היים, ווי א פרעמדער און ערגעץ זיך נישט קיין אָרט געפונען. אין קלוב האָט ער אויפגעהערט צו גהען, און ביי זיך אין קאָבינעט ביים „ריעטש" האָט ער אויך שוין מעהר נישט געקאָנט אייגזיצען. צוערשט האָט זיך איהם אויסגעדאכט, אז די אונרוהיגקייט קומט איהם דערפון, וואָס ער איז נישט צופֿרידענהנט און ער שרעקט זיך פאר דאָם נייע געשעהעניש אין זיין הויזליכען לעבען, נור קוים וועט ער זיך צופֿרידענהנען צו דעם, אז זיין זוהן איז געשמד'ט, און מען וועט עס געוואָהר ווערען אין דער שטאָדט, און אַלע וועלען שוין אויפהערען דערפון צו רעדען, וועט ער זיך אויך בערוהיגען און דאָם לעבען וועט ווייטער גהען זיין נאָטירליכען וועג. נור באַלד האָט ער איינגעזעהן, אז די אונרוהיגקייט קומט נישט פון א נישט צופֿרידענהנטען צושטאַנד, נור די אונרוהיגקייט ביי איהם איז א פיעל טיעפערע. ער האָט פאר עפעם מורא, און די סיבה פון דעם ווייס ער נישט. טויזענד מאָל האָט ער זיך געזאָגט, אז עס איז נאָרנישט געשעהן, אז מיט דעם, וואָס זיין זוהן האָט זיך גע'שמד'ט, איז נישט ער און נישט זיין זוהן אַנדערש געוואָרען. ער איז נישט רעליגיעז און נישט אבערגלויביש, אז ער זאָל גלויבען, אז דאָס, וואָס דער זוהן האָט אויסערליך געביטען זיין רעליגיע, זאָל האָהען א טיעפערע בעדייטונג. וואָרים אין אמת'ן — נישט ער, נישט זיין זוהן גלויבען אין גאָט, איז וואָס קען די אויסערליכע שיין פערענדערן זיין אינערליכען פסיכישען צושטאַנד? און ווידער לויגט זיך דען איבער אז אבערגלויבען, אז דער פעהיגער יונגער מאן זאָל אוועקשענקען זיין קאריערע, זיינע פעהיגקייטען, זיין צוקונפט? האָט דען נישט מיכאָאל געהאַנדעלט נאַנץ לאָגיש, וואָס ער האָט איינמאָל פאר אַלע מאָל אוועקגענומען די שטערונגען, וואָס זיינען איהם געלעגען אויף דעם וועג פון זיין צוקונפט? נור די אַלע רייד האָבען דר. לייזערוויטש נישט געקענט בערוהיגען. ער האָט געפיהלט, אז עס איז געשעהן א טיעפערע זאך, ווי אן אויסערליכע ערשיינונג, אז צוויישען איהם און זיין זוהן שטעהט יעצט א וואַנד, וועלכע טהיילט אב איין זור פון דעם צווייטען, אז דער זוהן איז נישט א פאָרטזעצונג פון

— אז דו ווילסט, וועל איך ווארפען דעם אוניווערזיטעט און ווערען צוריק א איד, עם איז מיר אויך עקעלדיג.

— מען דארף נישט, — האָט דער פאָטער שטרענג אָבגעענטפערט.

— פאַר וואָס? — האָט דער זוהן געפרעגט.

דער פאָטער האָט זיך נעהענטער צוגערוקט צום זוהן, געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין מיט א טריבען, שלעכטען בליק, און געזאָגט אזוי:

— דא האנדלט זיך דאָך נישט צוליעב רעליגיע. דו ווייסט דאָך, איך בין נישט רעליגיעז; דא האנדלט זיך דאָך אום א פרינציפ. און דעם פרינציפ האסטו דאָך שוין איינמאל געבראכען — וואָס איז דער חלוק, אז דו וועסט יעצט צוריק א איד ווערען? די זאך וועט עס דאָך שוין נישט ענדערען, פונקט אזוי ווי א מיידעל, וואס האָט פערלאָרען איהר אונשולד, קען זי דאָך זי שוין צוריק נישט בעקומען — האָסטו פערשטאנען?

און דר. לייזעראָוויטש האָט נעכאפט דעם זוהן'ס קאָפ און האָט איהם, אפשר צום ערשטען מאל אין זיין לעבען, א קוש געטהאָן און איז ארויס פון שטוב.

אין א פאַר טעג ארום איז דר. לייזעראָוויטש געוואָהר געוואָרען נאָך א נייעם, אז אינאיינעם מיט מיכאאיל'ן האָט זיך אויף נע'שמד'ט יוסף קאלמאנאָוויטש, מיכאאיל'ס שוהל־פריינד, מיט וועלכען ער האָט אויך צוואמען די גימנאזיע געענדיגט. עס איז פאר קיינעם קיין סוד נישט נעווען, אז קאלמאנאָוויטש'עס זוהן, יוסף, איז פערליעבט אין זיין, דר. לייזעראָוויטש'עס טאָכטער זשאנקא. אין דער שטאָדט האָט מען זיי שוין געהאלטען פאר חתן־כלה. דר. לייזעראָוויטש האָט אָבגעווארט, אויב דער יונגער מאן וועט וואנען אריינקומען צו איהם אין שטוב אריין, און ווי עס וועט זיך בעציהען זיין טאָכטער צו איהם. אבער באלד נאָך די ערשטע פאַר טעג האָט דר. לייזעראָוויטש אָנגעטראָפען דעם יונגען מאן ביי זיך אין שטוב, און זיין טאָכטער איז מיט איהם ארויסגעגאנגען, ווי עס וואָלט גאָרנישט געשעהן. אין דער היים ביי איהם נעהמט מען איהם אויף ווי תמיד. דער דאָקטאָר האָט זיך אליין פערוואונדערט און האָט ביי זיך געטראכט, אפשר

קיינמאל האָט ער נאָך נישט געפיהלט אזא נאַהנט פאָטערלעך גע־פיהל צו א קינד, ווי טאקע צו דעם משומד. דאָס האָט איהם גע־פרעהט, וואָס ער האָט דאָס געפיהל צו זיין קינד, און טרויעריג גע־מאכט. און איינמאל האָט ער איהם געזעהען דורך א פענסטער, ווי דאָס 18־יאָהריגער אינגעל אין זיין בלויליכע סטודענטישע קליי־דונג, וואָס האָט גאָרנישט געפאסט צו איהם, איז געזעסען אין א ווינ־קעל שטוב און געלעזען. דאָס אינגעל האָט זיך אין דער שטוב אזוי פרעמד געפיהלט, ווי ער וואלט מורא געהאט הויך צו רעדען. זיין געזיכט איז געווען בלייך, אין זיינע אויגען און אָרום זיינע ליפען איז געלעגען א צער אויסגעאָסען, ווי עס ליגט איבער א מיידל, וועלכע האָט פערלאָרען איהר אונשולד. דער דאָקטאָר האָט עס גאָנץ גוט בעמערקט און ער האָט גרויס רחמנות געקראָגען אויף זיין קינד, וואָס מוז זיין לעבען אָנהויבען מיט אזא זינד, האָט ער זיך נישט גע־קענט איינהאלטען, איז אריין צום זוהן אין עס־צימער. ער איז צו איהם צו און אָרויפגעלעגט זיין בּרייטע, דיקע האַנד אויף דעם זוהן'ס שוואַכע, קינדישע אקסלען און ער האָט איהם געקוקט אין די אויגען אריין:

— מיכאאל, וואָס מאכסטו?

דאָס אינגעל האָט זיך אויפגעריסען. דערזעהן דעם פאָטער, איז ער בלייך געוואָרען, צומישט האָט ער זיך צוגעכאפט צום פא־טער, אוים געוואָהנהייט, און אויסגעשריען: „פאפא!" — אָבער באלד האָט ער זיך אָן עפעם דערמאָנט און איז שטעהן געבליבען שול־דיג און שווייגענדיג.

— ווי אזוי ביזטו אָנגעקומען אין אוניווערזיטעט? — האָט דר. לייזערָוויטש געפרעגט דעם זוהן גראָב און האָט מיט זיין גרויסער האַנד איבערגעווישט זיין רויה, גרויס געזיכט.

דאָס אינגעל האָט א מינוט געשוויגען, דאָן האָט ער ביז זיינע דינע, בלייכע ליפען פערבּיסען און אָבגעענטפערט:

— איך האָב נישט געוואָוסט, אז עס וועט אויף דיר אזא אויי־דרוק מאכען.

דער פאָטער האָט געשוויגען.

און אין א מינוט אָרום האָט זיך דער זוהן ווידער אָנגערופען:

וואָס בעצאָהלט פֿאַר אַלע עולות, וואָס מען שטעהט אויס צוליעב איהם, דאָס יודענטהום, וואָס גיט אידען כח אויסצוהאַלטען די אַלע גזרות און בלייבען ביי איהם — דאָס יודענטהום דארף ער זוכען, און דאָס וועט איהם שוין בעצאָהלען פֿאַר דעם אָנגעווארענעם כחת פון זיינע קינדער.

דאָן האָט ער אויך געפֿרואווט איינצופיהרען אין זיין הויז די אידישע יומים־טובים. אַליין איז ער נישט געווען קיין גרויסער בקי אין זיי. ער אַליין האָט זיי נישט געדענקט און עס איז איהם עפּעס פֿאַרגעקומען לעכערליך, ווי ער לויפט אין גאָס אַליין ארום, שאָפט זיך איין כשר פלייש, חלות, אָדער בעזאָרגט זיך מצות און ברענגט דאָס אָהיים. מען האָט עס אין שטוב אפּילו ביי איהם זעהר ערנסט אויפֿגענומען, די מצות האָט מען אויף פּסח ארויפגעלעגט אויף א טאָץ, דערלאַנגט צום טיש און מורא געהאט זיך צוצוריהרען צו זיי. די שטוב־מענשען האָבען געפֿרואווט אזוי ערנסט דערביי צו זיין, ווי ער — דאָך האָט ער געוואוסט, אז עס איז נור א קאָמעדיע. ביי איהם אין שטוב האָט מען קיינמאָל פון קיין יום־טוב נישט געוואוסט. פון יומים־טובים האָט מען אייגענטליך ביי איהם געהאלטען פון אַלע. אז א נאציאָן האָט אין זיין שטאָדט געפּייערט א יום־טוב, האָט מען ביים דאָקטאָר אין שטוב מיטגעהאלטען דעם יום־טוב. פאסכא מיט די רוסען, קריסטוס־בוים מיט די קאטאליקען — אָבער זייערע אייגענע יומים־טובים האָט מען אין שטוב ביים דאָקטאָר נישט געהאט. דורך דעם איז עפּעס לעכערליך ארויסגעקומען, אז ער האָט מיט אמאָל פֿרובירט איינצופיהרען ביי זיך „אייגענע" יומים־טובים.

איבריגענס, האָט ער דאָס געטהאָן פאר זיין פיערצעהן־יעהריגען אינגעל, סאלאָמאָן, וועלכער האָט איהם מעהר פאר אַלע נישט געלאָזט רוהען. ער האָט נעוואוסט, אז דאָס קינד ליידט, אז דאָס קינד איז גאָר אָנדערש געשטימט, ווי די איבריגע זיינע קינדער. עס איז איהם זעהר שוואר אָנגעקומען אריינצוקריגען דעם אינגסטען זוהן אין גימנאזיום. עס איז שוין געווען די צייט, וועו די שנאה צו אידען האָט זיך צופלאָקערט ביי דער קריסטליכער בעפעלקערונג און זי איז אריינגעגאנגען אין דער מאָדע. דעם אינגעל איז אויסגעקומען פיעל צו ליידען אין דער שוהלע פון זיינע קריסטליכע חברים. און ער פלענט אָפט אָהיים קומען פון דער שוהלע, און אויף זיינע פייכטע, דער־

איז נור ער אליין אזא רעאקציאנער, אזוי אבערגלויביש געשטימט, אז אויף איהם מאכט דאס שמד'ען זיך א איבריגען איינדרוק. דאך האט דער דאקטאר זיך נישט געקאנט באַרשטעלען, אז נאך דעם, וואס עס איז פאַרגעפאלען מיט זיין זוהן, זאל זיין טאכטער נאך וואנען חתונה האבען מיט דעם געשמד'טען יונגען מאן, און זיין פרוי זאל גלייכגילטיג זיין צו דעם. ער האט בעשטימט ביי זיך צו פערפיהרען מיט דער טאכטער וועגען דעם א שמועס. ער האט אבער באלד פון איהר געהערט וועלכע, אז „ביי איהר מאכט עס נישט אויס, אויב איהר חתן אין א איד אדער א קריסט; זי האט זיך פערליעבט אין דעם מענשען, און וועז דער פאטער וועט איהר נישט ערלויבען חתונה צו האבען מיט איהם, וועט זי אזוי לעבען מיט איהם". דענסטמאל ערשט איז דעם דאקטאר קלאהר געווארען זיין גאנצע סיטואציע, אז זיינע קינדער געהען אוועק פון זיין הויז און פון זיין גלויבען, און ער אליין וועט איבערבלייבען אויף דער עלטער פערלאזט אין א פרעמדען גלויבען, און אפשר זיך נאך אויפהאלטען ביי די קינדער און ערציהען פרעמדע איניקלעך, און אפשר וועלען איהם די קינדער נאך אליין אב'שמד'ען פאר'ן טויט. כדי ער זאל ליגען מיט זיי אויף איין בית־עולם. דאס האט דעם דאקטאר אין גאנצען אויפגעוועקט פון זיין אפאטישען שלאף און ער האט בעשטימט ביי זיך, אז ער מוז אנהויבען עפעס צו טהאן.

אין דערזעלבער צייט האט זיך דר. לייזערוויטש איינגערעדט, אז ער איז פרום געווארען, און פלעגט אויפזוכען אין שטאדט חברות, שטיבלעך, וואו מען פלעגט דאוונען, און אריינקומען דארט צווישען מנחה און מערב. ער האט זיך אבער אליין נישט געקענט אבנאַרען. דאס דאוונען פון די פראסטע, וואכענדיגע אידען, וועלכע האבען זיך אריינגעכאפט אין שוהלעכעל אויף א שעה פון זייער טאג ארבייט, אבגעבען גאט דאס זיניגע, און געוואלט וואס גיכער דורכקומען זייער חוב — האט אויף איהם קיין אינדרוק נישט געמאכט. די תפילות האט ער נישט פערשטאנען, נישט פערשטאנען די העויות וואס די אידען האבען געמאכט, און זייערע תנועות און שאקלען זיך זיינען איהם אפילו וויילד פארגעקומען, דאך האט ער נישט פערלאַרען זיינע האפנונגען און ביי זיך געווען זיכער, אז ערגעץ־וואו מוז זיך געפינען דאס גרויסע, דאס שטארקע יודענטהום — דאס יודענטהום,

אין דעם אויסמיידען די היים האָט דער דאָקטאָר געזאָהן אַ פּער־זענלעכע בעלעידיגונג פאר זיך. — דאָס קינד מיידט מיך, — האָט דער דאָקטאָר זיך געזאָגט — און דאָס האָט איהם געקרענקט, און ער האָט געוואָרט צו זיך: „וואָס מיידט ער מיך?" און אמאל, אז מען האָט איהם נעזאָגט, אז סאלאָמאָן איז נישט אהיים געקומען צוויי נעכט נעכטיגען (עס זיינען געווען די ערשטע נעכט, וועו דער משומד, דער ברודער, איז אהיים געקומען), האָט דער פאָטער איהם אויפגעזוכט ביי זיין פרויגר און ארויפגעפאלען אויף איהם:

— פאר וואָס קומסטו נישט אהיים? — וואָס לויפסטו פון דער שטוב?

— איך לויף פון דער שטוב?! דאָס לויפסטו, פאפא, פון דער שטוב, — האָט איהם דאָס איננעל דרייסט געענטפערט.

אין דעם אנטוואָרט האָט דער דאָקטאָר געהערט זיין גאנצען אי־נערלעכען אמת, — אז ער איז פעראיינזאמט און לויפט פון זיך. פון דער שטוב, ווועלכע ער האָט געשאפען; ער האָט אין דעם אנט־וואָרט געהערט זיין גאנצע אָרימקייט, זיין גאנצע פערלאָזענקייט אין דער סיטואציע, אין ווועלכער ער געפינט זיך, און האָט שוין אויפ־געהערט דעם קינד צו בעלעסטיגן מיט פראגען.

דאָקטאָר לייזעראָוויטש האָט זיך אָנגעהויבען צו צוהערען וואָס עס טהוט זיך ביי די אידען. ער האָט אָנגעהויבען צו לעזען אידיש־רוסישע צייטונגען, פעראינטערעסירט זיך מיט די אידישע אינטערע־סען און איז געוואָהר געוואָרען פון ארץ־ישראל, אז עס ווערט דאָרט בעשאפען א נייי־אידיש לעבען, אז אידען האָבען זיך בעזעצט אין ארץ־ישראל, זיי זיינען ערד־ארבייטער, עס ווערט דאָרט פערווירק־ליכט די האָפנונג פון אידען צו האָבען אן אייגען לאנד, וואו דאָס אידישקייט זאל זיך קענען ענטוויקלען פריי און פראנק, אין זיין גאנצע קראפט. ארץ־ישראל האָט אויפגעוועקט אין דעם דאָקטאָר די זכרונות פון זיינע קינדערשע יאָהרען, פון זיין פאָטער, דעם קרעמער אין דער קלייניער שטאָדט. ער האָט זיך אָנגעהויבען דערמאָהנען אז די אי־דישע יומים־טובים, וואָס זיינען געווען ביי זיין מוטער אין דער היים; דעם אידישען שבת, ווען זיין מוטער האָט די ליכט געצונדען; די חברה, אין ווועלכער ער האָט גערעוועט; דעם אידישען פסח, ווען

שראָקענע אויגען איז געהאַנגען די שרעקליכע פֿראגע: „פֿאר וואָס?“ אין אָנפֿאנג, וועו דאָס איינגעלאָ איז נאָך א קינד געווען, האָט ער דעם פֿאָטער נעפֿרעגט: „פֿארוואָס מען פֿייניגט אים אין דער שוהלע? וואָס האָבען אידען אזעלכעם געטהאָן? אוו פֿארוואָס מיר בלייבען אידען?“ אָבער, אז דער פֿאָטער האָט אים נישט קיין ריכטיגען צופֿריעדענעם אנטוואָרט געגעבען, האָט דאָס איינגעלאָ אויפֿגעהערט צו פֿרעגען. באלד איז דאָס קינד אליין געוואָהר געוואָרען דעם טעם פוו אידישקייט; ער האָט זיך צוגעוואָהנט דערצו אוו האָט, ווי א גרויסער, געטראָגען דעם צער מיט הכנעה אוו געדולד. אויפֿגעהערט פֿרעגען, נאָר מען האָט געזעהן, אז דאָס איינגעלאָ איז איינגענאַנגען אין זיך: ער איז זעהר אויסגעוואָקסען דורך די פֿאר יאָהר, וואָס ער איז אין גימנאַזיום, געלעזען ערנסטע ביכער אוו געקראָגען א צוקנייטשטען שטערן. שטיל געוואָרען, אוו אויף זיינע ליפֿען האָט שוין געהאַנגען דאָס פֿראַכטענדע שמייכעלע צו אלעם אוו צו אלע, דאָס שמייכעלע פוו דעם לייזעדען איר צו דער וועלט. פֿאר'ן איינגעלאָ האָט זיך דר. לייזעראָוויטש מעהר געשעהמט, ווי פֿאר אלע זיינע קינדער, אוו געפיהלט, אז ער מוז עפעם טהאָן צו ענדערען די סיטואציע. ער האָט געפיהלט די פֿעראַנטוואָרטליכקייט, וואָס ער טראָגט פֿאר דעם קינד, אז ער בעדארף זארגען, אז דעם זאָל ניט אויסקומען זיך צו שמד'ען. אוו דאָס האָט איהם געטריבען צו קלעהרען אויף א תכלית... פיעל מאָל האָט דער דאָקטאָר געוואָלט פֿערפיהרען א געשפֿרעך מיט זיין איינגעסטען זוהן וועגען עלטסטען'ס שמד, נור ער האָט זיך נישט געוואגט. ער האָט מורא געהאַט פוו איהם צו הערען דעם אמת, וואָס ער האָט פוו קיינעם ביז איצט נישט געהערט, אז אין דעם, וואָס מיכאַאיל האָט זיך געשמד'ט, האָט ער, דער דאָקטאָר, מעהר שולד, ווי זיין זוהן. ער האָט גארנישט געטהאָן, אז דער זוהן זאָל זיך ניט שמד'ען. דעם ענטפֿער האָט ער שוין ארַאבגעלעזען פוו זיין איינגעסטען זוהן'ס פֿראַכטענדען שמייכעלע, וואָס איז געהאנגען אויף זיינע ליפֿען, אוו מעהר אין דעם, וואָס דאָס קינד האָט מעהר נאָך אויסגעמיעדען די היים, ווי ער. ער איז תמיד אבגעזעסען ביי זיין'ס א שוהל-פֿריינד אוו איז וועניג וואָס אין דער היים געווען. אוו נאָך מעהר האָט ער געמיעדען די היים, זייט דער עלטסטער ברודער האָט זיך געשמד'ט.

דישען יום־טוב, ווי דענסטמאל, וועז ער איז נאך א קינד געווען, וועז ער איז נאך ביי זיין מוטער, ביי זיין פאטער אין דער היים געווען.

דער דאקטאר האט בעהאלטען די מציאה, וואס ער האט געפונען, דאס ארץ־ישראל, טיעף אין זיין הארצען, ווי מען בעהאלט א טהייערען, גרויסען אוצר. ער האט מורא געהאט עס צו פערטרויען זיינע אייגענע. ער איז רוהיגער און זיכערער געווארען. ער איז שוין ניט געזעסען איינגעשלאסען אין זיין קאבינעט נאכצענע נעכט, ער איז שוין נישט געגאנגען אין „קלוב", ער האט שוין אפילו אנגעהויבען צו עסען אינאיינעם מיט די קינדער ביים טיש. און ער איז אפילו זעהר גוט געווארען צו זיין ווייב. פון די אויגען האט אים ארויסגעשמייכעלט עפעס א בעהאלטען גליק, וואס קיינער האט נישט געוואוסט, וואס דאס איז, ווי קיינער האט נישט געוואוסט די סיבה, פאר וואס דער דאקטאר האט זיך אזוי פלוצלונג געענדערט.

ער האט זיך געוואלט טהיילען מיט זיין מציאה מיט דעם אינגסטען זוהן, סאלאמאן, — ער וועט פערשטעהן דאס גליק אזוי ווי ער, דער דאקטאר, אליין. דאס וועט דעם קינד גוט מאכען און הילפן איהם, — האט ער זיך געטראכט — און פאר וואס טאקע נישט מיט דעם קינד אליין ארומבפאהרען? און ער האט בעשטימט מיט סאלאמאנ'ען צו פערפיהרען דעריבער א געשפרעך. און אזוי ווי זיין גוואהנהייט איז געווען — נישט קענען אבלענען קיין זאך אויף שפעטער—האט ער עס באלד געוואלט אויספיהרען און איז אריין צום אינגעל אין זיין צימער, וואו דאס 15־יעהריגער אינגעל איז געזעסען אי־בער א בוך און געמאכט זיין לעקציע. דער דאקטאר האט, אהן לאנגע שהיות, געקלאפט דעם אינגעל אויפ'ן פלייצע און געזאגט צו איהם:

וואס קלערסטו, סאלאמאן, וועגען פאלעסטינא?

דאס אינגעל האט אויפגעעפענט בריים די אויגען און דעם פאטער אננעקוקט פערוואונדערט:

— ווי קומסטו, פאפא, צו דעם?

— ווי הייסט?

עם האט זיך באלד ארויסגעוויזען, אז דאס אינגעל אינטערעסירט זיך שוין לאנג מיט פאלעסטינא. ער קעהרט אן א יונגע ציוניסטישע שילער־ארגאניזאציע, וואס זיי האבען אין גימנאזיע, און ווייסט פון אלעם, וואס עס טהוט זיך אין פאלעסטינא, און קען די נעמען פון

אלעם איז אין שטוב אזוי ריין געווען, און מען איז אויסגעזעסען ביים סדר און איהם האט זיך געדאכט, אז דאס אלעם האט געהאט א נאהנטע שייכות צו ארץ־ישראל, אז דאס איז געקומען פון ארץ־ישראל. און דארט, אין דעם נייעם ארץ־ישראל, וועט דאס אלעם ארוים שטארקער און פֿרייער, און דארט וועט דאס גרויסע אידיש־קייט געשאפען. עס איז איהם מיט אמאל די אויגען אויפגענאנגען און ער האט דערזעהן אין ארץ־ישראל דאס גרויסע אידישע גליק; אז דאס איז עס, דאס אידישע, דאס גרויסע, דאס הייליגע, וואס בע־צאהלט פאר אלע צרות, וואס גיט אידען דעם כח און דעם מוטה אויסצוהאלטען די אלע חרפות און בזיונות, וואס מען שטעהט אויס צוליעב דעם. ארץ־ישראל בעצאהלט פאר אלעם. ער האט זיך דער־מאהנט, ווי אין א חלום, אן די ביבעל, אן די בילדער פון דער בי־בעל, אן זיין פאטער. דעם פרומען קרעמער'ס לעבען האט פלוצ־לונג ביי איהם געקראנען א טעם, ער האט עפעס געזעהן א געוויסען צוזאמענהאנג צווישען זיין פאטער, דעם קרעמער, צווישען די ארימע, פֿערלאזענע אידען ביי זיך אין שטעדטעל — און די העלדען פון דער ביבעל. דאס איז דאס לאנד פון ארץ־ישראל, וואס פערבינדט זיי אינאיינעם. זיין פאטער, דער קרעמער, קומט ארוים פון דעם זעל־בען לאנד, און בענקט צוריק צו קומען אין דעם זעלבען לאנד, ווי אברהם, יצחק, יעקב, און ליעבט דאס זעלבע לעבען, וואס זיי, און האט די זעלבע מצוות און מנהגים, וואס זיי. נור דא אין גלות, וואו מען יאגט זיי, קענען זיי נישט אזוי לעבען, ווי די הייליגע אבות, און זיין ערד־ארבייטער, שעפסען־פאסטוכער. דא האבען זיי נור דעם שבת און דעם פסח, וואס די אבות האבען געהאט; אבער דארט, אין דעם לאנד פון די אבות — לעבען אידען דאס זעלבע לעבען, וואס די אבות: זיי ארבייטען די ערד אליין, זיי פיטערען די שאף אליין און לעבען אין א נעטליכער פרומקייט. דארט קומט ארוים דאס אי־דישקייט אין זיין נאנצער גרויסקייט און ריינקייט, דארט ערשט זעהט מען וואס פאר א מאראליש, פֿרום פאלק דאס אידישע איז און ווי ריין און איינפאך זייער לעבען איז, דארט קומען ארוים די גרויסע אידישע יומים־טובים אין זייער נאנצער הייליקקייט — עה וועט עס צוריק זעהן מיט די זעלבע אויגען און פיהלען מיט די זעלבע נעפיהלען צוריק דעם אידישען פסח, דעם אידישען שבת, דעם אי־

געזעסען אויף די קאַרטע פון פאַלעסטינא. סאַלאַמאַן האָט געוויזען, וואו די אידישע קאַלאָניעס ליגען, ווי זיי הייסען: מען האָט זיך שוין אזוי נאָר אָנגעהויבען צו לערנען לשון־קודש. דער דאָקטאָר האָט עס אַוועקגעוואַרפען נאָך דער צווייטער לעקציע, די קאָפּ שטעהט שוין נישט צום לערנען. אָבער סאַלאַמאַן! וועז סאַלאַמאַן האָט גערעדט פון נייעם לעבען, וועז דער פאַטער מיט'ן זוהן האָבען פאַנטאַזירט פון ארץ־ישראל, האָט דאָס אַלטע דאָקטאָר'שע הארץ צוזאַמענגע־שרומפט זיך, דער גרויסער קערפער איז לייכטער געוואָרען, אוז עס איז געווען, ווי אמאל ביים פאָטער דעם קרעמער — אמאל, אין די קינדער יאָהרען...

אין א שהנעם אבענד האָט דער דאָקטאָר געלאָזט צוזאַמענ־רופען זיין פאַמיליע, פאר וועלכע ער האָט זיך פאַרגעברייט צו האַלטען א נאַנצע רעדע. די רעדע האָט זיך איהם נישט איינגעגעבען: אין דער לעצטער מינוט, וועז אלע זיינען געווען פייערליך צוזאַמען, איז ער אריין אין שטוב, געגעבען א קלאַפּ אין טיש אוז אויסגעשריען נאָר ניט פייערליך: „וואר פאַהרט מיט מיר קיין פאַלעסטינא?" אז זיי האָבען איהם אָנגעקוקט פערוואונדערט, האָט ער זיך געוועגדעט צו דער שוואַבער ווייב, וואָס ער האָט זי שיער נישט אָבגע'ממית'ט מיט זיין געוואלד אוז מיט זיין שרייענדע בעווגונג: „ווילסט מיט מיר פאַהרען קיין פאַלעסטינא, אדער איבערבלייבען מיט די נע'שמד'טע קינדער?" דאָס ווייב האָט איהם אָנגעקוקט מיט צושראַקענע אויגען אוז ארויסגעשטאַמלט:

— איך וויים נישט וואָס דו ווילסט פון מיר. וואו מיינע קינדער וועלען זיין, דאָרט וועל איך אויך זיין.

— גוט, גוט — האָט דער דאָקטאָר געליאַרעמט, — בלייב וואו דו ווילסט. איך וועל פערקויפען מיין פערמעגענס אוז מיט דיר זיך טהיילען. איך מיט'ן אינגסטען קינד פאָהרען אראָב קיין ארץ־ישראל.

אַמיינט האָבען זיי צוערשט, אז עס איז אן אויסברוך פון כעס ביי איהם, וואָס קומט פאָר די לעצטע צייט זעהר אָפט, אוז ער וועט זיך באַלד בערוהיגען. נור באַלד האָבען זיי איינגעזעהן, אז דר. ליי־זעראָוויטש מיינט עס ערנסט — ער האָט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען זיך מיט דער פראַקטיק אוז איז ארומגעגאַנגען צו די מעלער פער־

אלע אידישע קאלאניעס. דער פאטער איז געווען אויסער זיך פאר שמחה און האט אלץ געהאלטען אין איין קלאפען זיין קינד איבער די פלייצע:

— און דו ווילסט מיט מיר ארומפאהרען קיין פאלעסטינא?

דאס קינד קוקט איהם אן פערוואונדערט:

— מיינסט עס מיט אן אמת, פאפא?!

— געווים, סאלאמאן, געווים! זעהסטו נישט אז איך ווער דא דערשטיקט? וואס האב איך?... — ווי? שוין דער דאקטאר ארויס־שיסען פון זיך אלעס, וואס האט איהם געדריקט די לעצטע צייט. ער האט זיך אבער באלד צוריקגעהאלטען און פערענדערט דאס געשפרעך האלב אין געלעכטער:

— געווים, געווים, סאלאמאן! — דארט זיינען דאך אידען גרויס, ריין — דארט איז דאך דאס אידישע לעבען — צוקאכט זיך דער דאקטאר, — און דו וועסט מיטפאהרען.

— געווים וואלט איך מיטגעפאהרען, — ענטפערט אב דאס קינד.

— אפילו וועז די מאמע און די עלטערע קינדער וועלען דא בלייבען?

— זאלען זיי בלייבען, וועז עס געפעלט זיי דא! — האט דאס קינד אבגעענטפערט, — איך ווי? דארט זיין, וואו אידען זיינען גלייך צו אנדערע מענשען, וואו אידען זיינען פריי!

— וואו אידען זיינען פריי! — האט דער דאקטאר אונטערגע־ברומט אונטער זיך. — גוט, גוט, סאלאמאן! זאלען זיי בלייבען, זאלען זיי בלייבען, וועז עס איז זיי דא גוט! — האט דער דאקטאר עפעס געביסען אין זיך, פלינק זיך אויסגעדרעהט פון דעם קינד און ארויס פון שטוב, מורא האבענדיג, אז עס זאל עפעס ניט ארויסשפרי־צען פון זיינע אויגען — פון זיינע אלטע, אויסגעלאשענע אויגען, וועלכע זיצען אין א שווארצען, שלעפערדיגען קערפער, מיט אזוי פיעל פעטם אנגעוואקסען, אז עס דאכט זיך, עס געהט שוין גארנישט צו צום הארצען, און דאך...

פון דעמסטמאל אן האבען טאטע און זוהן זיך געפונען אין דער פרעמדער היים. מען האט זיך געפיהלט רייכער און פרייער פאר אלע מענשען אין שטוב, געקוקט אויף די מאמע מיט דער שוועסטער, מיט'ן געשמד'טען ברודער מיט רחמנות. און די האלבע נעכט איז מען אב־

לעסטינא גאנץ אנדערש, גאנץ אנדערש. אבער עס איז דאך גאר ניט דאס.

דאס איננעל האט אויפגעהויבען זיינע אויגען און געוואָרפען אויפ'ן טאטען א בליק. דר. לייזעראוויטש איז דענערווירט געוואָרען פון דעם בליק. ער האט פערגעסען די רעדע, וועלכע ער האט זיך געהאט פאר־געבריט צו האלטען פאר זיין קינד — פאר וואס ער איז צוריקגע־קומען. ער האט אננעהויבען הויך און נערווועז צו ריידען:

— עס איז צו־היים דאָרט. ניט אונזער קלימאט, ניט געקענט אקלימאטיזירען זיך. צו אלט שוין דערצו. דו אפשר, דו ביזט דאך נאך יונג, דו וועסט עס קענען...

דאס איננעל האט ווידער אויפגעהויבען זיינע אויגען, און דאס מאל האט זיך דעם דאקטאר געראכט, אז ער בעמערקט א לייכט שמיי־בעלע אויף די בלייכע געשפאלטענע ליפען פון זיין קינד. עפעס ווי א עלטערער, ערפאהרענער מענש קוקט אויף א יונגען. דר. לייזע־ראוויטש האט זיך נאך מעהר צובייזערט:

— וואס שמייכעלסטו? פערשטעהסט — ניט געקענט. דו פערשטעהסט: איך האב געמיינט פאלעסטינא — א אידישע גא־סודארסטווע. איך וועל געפינען דאָרט דאס, וואס איך האב געהאט וועז איך בין א קינד געווען. א שבת, א יום־טוב, מיט איין וואָרט א אידישע גאסודארסטווע — מיט א גרויס אידיש לעבען — אפשר ווערט עס דאָרט. נאר איך בין שוין צו אלט דערצו מיטצואוואקסען. איך האב בעדארפט פארטיגע פרוכט, דו פערשטעהסט — פארטיגע פרוכט. און דאס איז נאך ניטא. אלעס גרין נאך און אָרים. עפעס פיהלסטו זיך ווי א פרעמדער, א מענש פון אן אנדער קלימאט, דו פערשטעהסט, אן אנדער קלימאט דאָרט. דו פיהלסט זיך ווי א פרעמד שפראצונג אין אן אנדער קלימאט.

— טאטע, ניט דאס קלימאט איז שולדיג, נור דאס שפראצונג.

— אפשר טאקע דאס שפראצונג. צו אלט — נור צו לאכען איז ניטא וואס.

דאס איננעל האט רחמנות געקראגען אויפ'ן פאטער און האט געזאגט:

— אבער, פאפא, איך לאך דאך גארנישט. ווער זאגט אז איך לאך.

האנדלען זיין הויז, וואם ער האט אין שטאדט; ער האט עם אויך פֿערקויפט פאר שפאט־בילוג.

* * *

מיט קיינעם נישט געזעגענט זיך, נור מיט זיין אינגסטען קינד. סאלאמאן, איז ער אוועק קיין פאלעסטינא אויסזוכען פאר זיי א רוהע אין דער נייער אידישער היים.

* * *

אין א פאר וואכען ארום, אין א שעהנעם פריהמארגען, איז דר. לייזעראוויטש צוריק אהיים געקומען. ער האט זיך פערשעהמט אריינגע'גנב'עט אין זיין שטוב און געשעהמט זיך פאר די קינדער און וויב צו ווייזען. געמיינט האבען זיי, אז דער דאקטאר וועט נעהמען זיין אינגסטען זוהן און באלד ווידער אוועקפאהרען. ערשט, זיי האבען געזעהן, ווי ער נעהמט זיך צו דער פראקטיק און איז זעהר שטיל און נאך מעהר צוגעשלאסענער געוואָרען ווי פריהער. זיי האבען איהם נישט געפרעגט, וואו ער איז געווען און וואם ער האט דארט געטהאן.

ער האט געשפירט אויף זיך דעם פרעגענדען בליק פון זיין אינגסטען קינד. דאם קינד האט איהם גאר נישט געפרעגט, נור געזעהן, ווי דער פאטער נעהמט זיך צוריק צו דער פראקטיק, איז ער געוואָרען א ניעדערגעשלאגענער און האט אנגעהויבען צו מיידען די היים, ווי ער האט עם געטהאן נאך דעם ווי דער עלטערער ברודער האט זיך געהאט ג'עשמד'ט. דר. לייזעראוויטש האט זיך געפיהלט פאר דעם קינד שולדיג, און האט אויסגעמיידען מיט איהם א געשפרעך. אבער דאס אינגעל איז וואם א מאג בלייבער געוואָרען, און פערשטומט אין זיך.

איין מאל האט איהם דר. לייזעראוויטש פלוצלונג אריינגערופען צו זיך אין קאבינעט. דאם אינגעל איז טויט־בליך געווען און מען האט געהערט ווי זיין הארץ קלאפט, און ער האט געשעהמט זיך צו קקען דעם טאטען אין די אויגען.

— איך האב ניט געקענט דארט בלייבען. דו פערשטעהסט, סאלאמאן, — הויבט אן דער פאטער צו ריידען ווי מיט א בעטענדיגע שטימע, — עס איז גאר נישט דאם. איך האב מיך פארגעשטעלט פא־

אבשלום און רות.

(ערצעהלונג)

1.

וועז די אראנדזשעם בליהען.

מיט דעם ערשטען הויך פון יונגען פריהלינג איז די לופט פון ארץ ישראל פערשכור'ט געוואָרען מיט די פעטע געשמאקען וואָם האָבען ארויסגעגעבען פון זיך די בליהענדע אראנושען און ערעל־זיסען ריח וואָם האָבען געהויבט פון זיך די בליהענדע מאנדלען. דער טהאל וואם ליעגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם ים איז בע־בלימעלט געווארען. פון צווישען די שטיינער האָבען זיך ארויסגע־ריסען גאנצע בונדען בלוט־רוט לייכטע רויזען, דאָם בליהענדע פון ווילדען מאהן. די מעהרסטע ערד איז ניט געווען בעארבייט, און דאָם טונקעלע גרינם האָט געוואקסען ווילד און פריי, אויסגעשאטען מיט בליהענדע פון ווילדע בלומען. פון צייט צו צייט האָבען זיך א פּאָר אויל־בוימער צונויפגענומען, ווי א מנין אידען וואָם וואָלטען ge־שטאָנען און געדאוועט אין פעלד. זייערע דיקע שטאמען זיינען צו־שפּאָלטען און צוגלידערט געווען, די קאָרע אויפגעפרעסען פון שטויב, וואָם דער ווינד האָט געטראגען אויף זיי צייט הונדערטער יאהרען: אבער צווישען די פערשטויבטע, פון זונן אויפגעגעסענע צווייגען, האָבען זיך געווויזען די נייע פרישׂ־גרינע שפּראָצונגען, וואם די אלטע בוימער האָבען ארויסגעגעבען פון זיך דאָם יאָהר. און עם איז געווען אזא וואונדער וואם אזעלכע אבגעשטאָרבענע בוימער קענען נאָך בלי־הען... פון צייט צו צייט האָט זיך איבער דעם רויט־זאמדיגן וועג געטראגען א קאראוואן פון קעמלען, וועלכע האָבען ביישפּאציערט דעם

— דו לאכסט ניט. א שעהנעם דאנק דיר. און איך זאג דיר, אז איך האב מיין אידעאל אויפגענעבען, ווייל ער איז אין א צו הויסען קלימאט, און אז דו ווילסט — לאך דערפון, לאך פון אן אלטען זעקס־און־פופציג יעהריגען אייזעל, וואס איז דיין מאטע, וואס האט זיך ניט געקענט אקלימאטיזירען אין א פרעמדען קלימאט, ווייל עס איז צו וואַרים. לאך דערפון, אז דו ווילסט! — האט זיך דר. לייזעראוויטש צושריען.

אויף דעם איינגעלס גלענצענדע אויגען האבען צוויי גרויסע טרענען ארויסגעשפראצט און ער האט פלינק און אהן וועדטער די שטוב פערלאזען.

און פון דעמסטמאל אן מיידען זיך פאטער און זוהן אויס, און אז זיי טרעפען זיך, שעהמט זיך אייגער דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען.

קאָלאָניע און פערהילכט די שטילקייט מיט זייער קינדישען לאכען און פרייד... אין דרויסען, אין די בעיאַרעס, אין די גערטנער פון די אַראַנזשעס און די מאַנדלען, זיינען די מענער פערנומען מיט דער ערד אויפקאָפען, אַרום די בוימער. נור אם מעהרסטען איז מען פער נומען אין דעם גאַרטען פון ירחמיאל בלומגארטען, איינעם פון דר קאָלאָניסטען אין דער קאָלאָניע.

עס איז שוין געווען אין אָנפאַנג פון חודש ניסן. יעדער איינער האָט שוין געהאט די אַראַנזשעס פון די בוימער אראָבגענומען פון זיין בעיאַרע און לענגס שוין געהאט אָבגעשיקט נאָך יאָפו. און יעצט איז מען געווען פערנומען מיט אויפקאָפען די ערד און בעוואסערען די בוימער, צו ערציהען די נייע בליהענדע. נור ירחמיאל אליין האָט נאָך געהאט אויף די בוימער שטעהן די אַראַנזשעס. די בוימער האָבען שוין געבליהט מיט נייע פרוכט און דער געשמאַק וואס איז ארויס־געגאנגען פון די פעטע שטארקע וויסע בלימלער, האָט פער'שכור'ט מיט זיין אראָמאט די גאַנצע געגענד, אז מען האָט ניט געקענט שטעהן אין דער נאָהענט פון זיי. און נאָך האָבען געהאַנגען אויף די צווייגען צוויישען דעם בליהענדע פיעלע רויט־זונענדיגע פעטע אַראַנזשעס, וואס האָבען געשלעפט מיט זייער שווערקייט די צווייגלעך פון די ציכטיגע בוימער צו דער ערד. מבינים האָבען איהם אפילו איבערגעשראָקען אז דער צוקער פון די רייף־געוואָרענע וועט פערפוילען די פרוכט וועז ער וועט זיי לאָזען איבערשטעהן. ירחמיאל בלומגארטען האָט זיך אָבער נישט געלאָזט אבשרעקען. דער קלוגער איד האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. ערשטענס האָט ער געווארט מיט די אַראַנזשעס אויפ'ן שפעטערען סיזאָן. וועז קיינער וועט שוין ניט האָבען, וועט ער נעהמען א בעסערען פרייז, אוז א ריזיקאַנט איז ער געווען, האָט ער רי־זיקירט; צווייטענס האָט ער געווארט אויף די געסט וואָס קומען אין דער לעצטער צייט אויף פסח קיין ארץ־ישראל אוז וועלען בע־זוכען די קאָלאָניע. קיינער פון די קאָלאָניסטען וועט שוין ניט האָ־בען קיין שטעהענדע אַראַנזשעס, נור ער. עס איז שעהן צו וווייזען — אוז דערביי האָט ער געהאט א בעהאַלטענעם מיין...

ירחמיאל האָט געהאט אז ערוואָקסען מיידעל — זיין מיזיניקעל. די פריהערדיגע קינדער האָט ער אויסגעגעבען פאר קאָלאָניסטען. סוחרים, לעהרער, א חוץ צוויי ערוואקסענע בחורים, וועלכע האָבען זיך

איינזאמען, פון מענשען פערגעסענעם, וועג ווי א חלום — מיט זייערע פאמעליגע ערנסטע טריט, מיט זייערע שטאלץ־האלטענדע קעפ — ניט ווי די קעמלען וואלטען געווען געפיהרט אויף זיך קעסטעלער מיט אראנזשען פון די אידישע קאלאניעס אין יפו אריין, נור ווי אין זייערע געהויקערטע רוקענס וואלטען געזעסען די פאטריארכען פון די אידען, אברהם, יצחק אדער יעקב, און די קעמלען וויסען וועמען זיי פיהרען און שפאציערען דורך דעם וועג מיט איינגעהאלטענע ערנסטע טריט, איבערטראכטענדיג יעדען שריט וואס זיי טרעטען... פון צייט צו צייט איז אן עזעלע דורכגעלאפען, אנגעלאדען אויף זיך א בעט מיט בעטגעוואנד, און פון צווישען דעם בעטגעוואנד האט ארויסגעקוקט אן אלטער איד, וואס איז געווען צום יונגען עזעלע צוגעשנורעוועט ווי א קינד צו דער וויעג... דאס עזעלע האט מיט אונטערטהעניגקייט געטראגען זיין שווערע לאסט און האט נאך צייט געהאט צו קאקעטירען מיט זייגע עדעלע טריט, אונטערשפרינגענדיג מיט זיינע אויסגעטאקטע פיסעלער צו דעם איין־טאניגען אראבישען געזאנג פון דעם עזעל־טרייבער, וועלכער האט אונטערגעשמיסען דאס עזעלע מיט א רוט און מיט א ליער...

עס איז געווען אין מיטען העלען טאג, ניט לאנג נאך די מיטאג־שעה, אין די שהנסטע פריהלינגס־צייט אין ארץ־ישראל, די צייט פון פאר פסח. די זון וואס האט שוין צו דער צייט היים געווא־רימט, האט געשמיסען מיט הייסע שטראהלען די ערד פון ארץ־ישראל און געפעדערט צו בליהען, און הינטער די שמיץ פון דער זון האט דער גאנצער טהאל אויפגעבליהט, צי יע בעארבייט, צי ניט בעארבייט...

אין דער קאלאניע ב..., איז איינע פון די עלטסטע קאלאניעס, וואס אירען האבען געבויט אין ארץ־ישראל, איז אין דער צייט שא־שטיל געווען. מען האט קיינעם אויף דער לאנגער גאס ניט ge־זעהן, די הייזלער זיינען געווען ווי פערשלאסען, טהיר און לאדענס פערמאכט פאר די ווארימקייט פון דער זון, די מענער און די אר־בייטער זיינען געווען פערנומען ביי זייערע בעיארעס וואס זיי האבען געהאט הינטער דער קאלאניע. פון צייט צו צייט האט זיך נור בע־וויזען א אידענע שפענדיג וואסער פון דעם ברונען, אדער קליינע קינדער וואס האבען זיך אהיים געלאזט איבער דער גספל פון דער

„די שעהנע פון יהודה", און דער פאָטער ירחמיאל האָט איהם זעהר שעהן אויפגענומען און איינגעלאדען איהם אין זיין גארטען צריין צום שניט פון די אראנזשעס. יעצט האָט זיך דער יונגער מאן ארומ־געדרעהט אין דעם גארטען, אין זיינע ענגלישע קאמאשען, און ע־זעהן ווי אלע זיינען פערנומען מיט די אראנזשעס, און ניט געוואוסט וואס צו טהאן מיט זיך. עס האָט ווירקליך קיינער קיין צייט נישט געהאט צו איהם. די אראנזשעס אין ירחמיאל'ס גארטען, וועלכע זיינען איבערגעשטאנען אין דער וואריימער זון, זיינען ווייך געוואָרען, פיעל זיינען געווען געשפאלטען און געפאלען פון זיך דעם ציקער. ירחמיאל, וועלכער האָט זיך געאיילט זיי אראָבצונעהמען, איז ע־שטאנען אהן א ראָק און צוגעיאגט די צווויי, דריי אראבישע ארבייטער, זיין טאכטער רות און א פאָר פון די שולקינדערלעך, וועלכע האבען אויך פלינק געהאלפען די אראנזשעס אבשניידען פון די בוימער, זיי פאקען אין הילצערנע קעסטלעך — אויפלאדען אויף די קעמלען און זיי אבשיקען קיין יפו צו עקספעדירען זיי אין דער ווייטער וועלט אריין.

א חוץ די מענשען האָט נאך אין גארטען געארבייט א תימנ'ער יונגער מאן, א בחור פון א יאהר זיעבצעהן־אכטצעהן, פון די תימנ'ער אידען, וועלכע האבען זיך בעזעצט אין די קליינע הייזלעך וואס מען האָט פאר זיי אויסגעבויט אונטער דער קאלניע. דער יונגער מאן מיט זיין מוטער האבען מיט גרויסע העק און שפאדעלעס אויפגעקא־פיעט די רויט־פעטע ערד פון גארטען, ארומגעגראבען די ניעדריגע קרימפעלדיגע בליהענדע בוימלעך, וועלכע זיינען געשטאנען שורות־ווייז אין דעם גארטען. רות, וועלכע האָט געהאט נאסע הענד, בע־גאסען מיט דעם זאפט און צוקער פון די אראנזשעס, וועלכע האבען געפלאצט אין איהרע הענד, איז אוועק פון פאקען און איז צוגעגאנגען אין דעם ווינקל, וואו דער תימנ'ער בחור האָט געארבייט. דאס מיי־דעל האָט זיך אומגעקוקט אויב קיינער זעהט ניט, און וועז זי האָט בעמערקט אז אלע זיינען פערנומען ביי די אראנזשעס, האָט זי געזאגט צום תימנ'ער אינגעל אויף העברעאיש, וועלכער האָט פערשטאנען נאָר פון דער היים, פון דער וויסטע פון תימן:

— אבישלום, רוק מיר ארויף די ארבעל פון מיין קאפטענדעל.

אונטערגענומען צו בעאַרבייטען א נייַ־געגרינדעטע פּאַרם פּאַר א אידען פון דער פּרעמד אין אן אַנדער טהייל פון לאַנד, אין גליל. רות, די איינגעסטע טאָכטער, איז אַבער געווען נאָנץ אַנדערש ווי די עלטערע קינדער. זי איז שוין געבוירען און ערצויגען געוואָרען אין ארץ־ישראל, רעדט נור בלויז לשון־קודש, דאָס „גלות" האָט זי קיינמאל נית אָנגעקוקט אין די אויגען, געליעבט איהר גאַרטען און די קיה און די פערד מיט די אמת'ע נאַטירליכע דאַרפישע ליעבע. געווען איז זי אויך דאָס שעהנסטע מיידל פון דער קאָלאָניע, און אז מען האָט געזומען בילדער פון דער קאָלאָניע, צו מאַכען פּאָסט־קאַרטען צו פּערקויפען אין דער וועלט, האָט מען אויך גענומען דאָס בילד פון רות — „די שעהנע פון יהודה". אין די מאוויינג פּיקטשורס, וואָס מען האָט נענומען פון ארץ־ישראל, האָט מען אויך געוויזען רות פון די מערקווירדיגקייטען פון לאַנד. רות איז „בעריהמט" געוואָרען איבער דער וועלט. אלע אידישע טוריסטען האָבען געוואוסט פון איהר, און אז מען איז געקומען אין דער קאָלאָניע אריין, האָט מען זיך געהייסען וווייזען „די שעהנע פון יהודה". דער פּאָטער, וועלכער האָט צוגעהאָלפען מאַכען רות'ן די רעקלאַמע, האָט נעלעגט גרויסע האפנונגען אויף איהר. און וועז עס האָבען זיך אין די לעצטע יאָהרען, אויף פּסח, אראָבגעלאָזט קיין ארץ־ישראל זעהר רייכע אידישע טוריסטען, איז דעם פּאָטער'ס האָפנונג געשטיגען — ער האָט ערוואַרטעט פּאַר רות אן אויסערגעווענליכען גליק, וועלכעם זאל בעשטעהן, זעלבסטפערשטענדליך, אין א רייכען שידוך.

און טאַקע האָט זיך אין דער קאָלאָניע ארומגערעהט א יונגער מאַן, וואָס איז ארָאבגעקומען קיין ארץ־ישראל א קאָלאָניסט צו ווערען. די קאָלאָניסטען האָבען זיך אין די אויערען גערוימט איבער איהם, אז ער איז א מיליאָנער'ס א זוהן, כאָטש קיינער האָט זיין רייכטהום נישט געוזעהן. דער יונגער מאַן האָט זיך די ערשטע זאַך אָנגעטהאָן א פּאָר געלע ענגלישע שטיוועל און געלאָזט זיך ארומפיהרען פון די מעקלערס ווייזען זיך לאַנד צו קויפען. נאָר דער יונגער מאַן האָט זיך אזוי ארומגעשלעפּט פון איין קאָלאָניע צו דער אַנדערער און זיך אלץ נית געקענט בעשליסען וועלכע קאָלאָניע צו בעגליקען מיט זיין שכנה'שאפט. יעצט געפינט ער זיך אין דער קאָלאָניע ב... און, זעלבסטפערשטענדליך, האָט ער ווי אלע אַנדערע טוריסטען בעזוכט

צוריקגעהאלטען פון אז אויסברוך פון זיין הייסען בלוט איז דער נעגענווארט פון א פרוי.

או ווי יעדעס מאל, אזוי אויך דאס מאל איז דאס בראנזענע געזיכט פון דעם יונגען אידישען אראב בעגאסען געווארען מיט א בלוט־שטראם און צוגעגעבען זיין בראנזען קאליר א מאטע רויטע פארב, און זיין פנים און פיגור זיינען געווארען ווי פון א קופער געגאסען. אז רות האט אויסגעשטרעקט צו איהם איהרע שעהנע רונדע הענד, פון וועלכע פינגער עס האט זיך געגאסען דער צוקער פון די אראנזשען, און ער האט דערהערט איהר ווארימע שטימע, האט ער מיט צניעות'דיגקייט געבויגען זיינע אויגען צו דער ערד און די לאנגע געגרייזעלטע פאות האבען געציטערט אויף זיינע באקען. און וועז ער האט אויסגעשטרעקט זיינע פינגער ארויפצושארען די ארבעל פון דעם קאפטענדעל האבען זיינע פינגער געציטערט, און וועז ער האט בעריהרט מיט זיינע פינגער די ווארימע הענד איהרע, האט ער אויפגעלאכט און זיינע ווייסע שטארקע צייהן האבען ארויסגעלאכט פון זיין געזונד מויל און פון זיין קופערדיג פנים.

רות האט געגומען איהרע פעטע צוקערדיגע הענד און אויסגעשמירט זיין פנים מיט זיי.

— מען מעג קוקען אויף א בתולה? מען מעג? — האט זי געשפאסט און אויסגעצויגען איהם א פאה.

אבישלום האט אין דער שטיל ארויסגעקיבערט אין זיך און ניט געקענט איינהאלטען זיך פון געלעבטער.

נור באלד איז זי אוועקגעשפרונגען פון איהם און צוגעלאפען צו די אראנזשען און ווייטער געשניטען די אראנזשען פון די בוימער, און פון איהרע פינגער האבען געטריפט צוקער און האניג.

נאר דער אראבישער אינגעל האט שוין ניט געקענט ווייטער ארבייטען רוהיג מיט זיין האק אין דער ערד. ער איז שוין ניט געווען אזוי פארזיכטיג ווי ביז איצט, אז די שארף פון זיין שויפעל זאל חלילה ניט אנריהרען אן אנדער פון דעם ווארצעל פון בוים. אנגעלעהנט אויף זיין שויפעל האט ער געקוקט ווי רות שווארצע קאדלעס פאלען איבער איהר פנים ווען זי ציהט א צוויג צו דער ערד.

מיינע הענד זיינען פייכט און איך האָב מורא אז איך זאָל מיר ניט נאָס מאַכען די אַרבעל פון מיין קלײדעל.

דער תימנ'ער בחור, וועלכער האָט זיך ערצויגען הינטער די הייס־בריהענדע זון פון אַראַביען, איז שוין געווען מיט זיינע זיבצעהן יאָהר א רייף־ענטוויקעלטער מאַן, כאָטש דאָס פנים זיינס, וואָס איז געווען טונקעל און בעקלײדט פון צוויי נעקריזעלטע שוואַרצע פֿאות, האָט אויסגעזעהן ווי דאָס געזיכט פון א עניפּטישען אינגעל, וועלכען מען געפינט אויסגעקריצט אויף די עניפּטישע דענקמעלער. זיין נאַנצע פיגור איז געווען ווי אויסגענאָסען אוים איין שטיק בראָנז. לויט די זיטען פון דעם לאַנד, פון וואַנען ער קומט, איז ער ניט גע־וועהנט געווען צום אומנאַנג מיט פרויען. דורך דעם האָט זיך איהם אויסגעדאַכט (ווי אַלע תימנ'ער אידען, וועלכע זיינען לעצטענס אַראַבגעקומען אין ארץ־ישראל, און מיט אמאל דערזעהן דעם פרייען פערקעהר וואס איז צוויישען מענער און פֿרויען ביי די אידען, מיט וועלכע זיי האָבען זיך ניט בענגענט צוויי־דריי טויזענד יאָהר), אז די אידען זיינען נאָר קיין אידען ניט, און דער נייער אידישער ישוב אין ארץ־ישראל איז אויסגעלאסען און פערדאָרבען. נאָר וואָס לענ־גער זיי זיינען געזעסען אין דער קאַלאָניע, האָט זיך דער יונגער דור פון די תימנ'ער אידען צוגעוואוהנט צום אייראָפּאישען לעבען פון די אידען, און אַליין שוין אויך אָנגעהויבען אזוי צו לעבען. דער אלטער דור האָט זיך אָבער ניט געקענט צוגעוועהנען, און געהאלטען, אז ארץ ישראל איז פול מיט זינד און — די וועלט געהט אונטער. און כאָטש אבישלום, דער יונגער תימנ'ער בחור, איז שוין געוועהנט געוואָרען, אז רות אָדער אן אַנדער אידיש מיידעל פון דער קאַלאָניע זאָל צוגעהן צו איהם און רעדען מיט איהם פריי, און עס איז קיין שרעקליכעס ניטא אין דעם — דאָך איז יעדעס מאָל, וועז ער האָט זיך געפונען אין דער נאָהענטקייט פון א פרוי, האָט ער זיך פערלאָרען, און עס האָט זיך ערוועקט אין איהם דאָס הייסע בלוט וואָס די זידענדע זון פון דער וויסטע האָט געקאָכט אין זיינע אָדערען פון צעהנדליגע דורות. און נור א דאנק די שטרענג־רעליגיעזע אידישע ערציהונג, אין וועלכער די תימנ'ער אידען האָבען ערצויגען זייערע קינדער אין דער וויסטע פון תימן און די צניעות פון זייער פאמיליען־לעבען, האָט זיך אבישלום

— עס איז דאָ א משרת דערויף — האָט רות אַבגעענטפערט האַמפֿערענדיג זיך.—העי, אבישלום, נעהט די כלים און געה מעלקען די קיה — האָט זי צוגערופען דעם תימן'ער יונגען מאן, וואָס איז איינצייטיג געווען אַן ארבייטער און א משרת ביי זיי אין שטוב.

דער תימן'ער יונגער מאן, אבישלום, האָט זיך פערשעהמט. ער האָט געקוקט מיט קנאה'דיגע אויגען אויף דעם ציונישן. און געוואוסט, אז דאָס רעדט דער בעל־הבית מיט דעם פרעמדען יונגען מאן וועגען זיין טאַכטער רות. אַבער טהאן האָט ער נעמוזט וואס מען הייסט איהם. די גבירת'טע (די הערשערין) הייסט איהם. האָט ער נענומען די קאנען און איז געגאנגען די קיה מעלקען.

— זי שעהמט זיך פאר אייך — האָט ירחמיאל געזאגט צו זיין גאסט.

— עס איז זיך ניטא וואס צו שעהמען, מיין טאַכטער, — די ארבייט איז זיס.

— יא, די טעכטער פון ציון זיינען שטאָלץ פאר אונזער אומה — האָט דער גאסט געזאגט אויף מיט א העברעאישע מליצה.

נור רות האָט אונטער זיין רוקען ארויסגעשטעלט איהם די צונג, און איז צוגעגאנגען צום שטאהל זעהען ווי אבישלום מעלקט די קיה.

דער תימן'ער בחור האָט געהאט זיין קאַפּ פערשטעקט הינטער די קיה'ס בויך. ער האָט רות'ן ניט געזעהן, נור געהערט איהר לאכענדע שטימע — און פערשעהמט זיך פאר איהר, וואָס ער טהוט אזא וויבערישע ארבייט. דורך דעם האָט ער זיך ניט געוואלט וויזען, און געטהאן זיין ארבייט מיט אונטערטהעניגקייט ווי א קנעכט. און אין דער שטיל אַבגעקרעכצט.

אַבער רות האָט איהם אַבגעטריבען פון הינטער דער קוה מיט איהר נעלעכטער.

— גיה פון דאנען, איז דאָס אַן ארבייט פאר א בחור? און אזוי מעלקט מען דען א קוה? — דו שפּריצסט דאָך די מילך דיר אויפ'ן פּנים ארויף אַנשטאָט אין דער קאן אריין.

דער תימן'ער האָט אַבגעטראַטען און רות האָט פערנומען זיין פּלאץ. נור קוים האָט ער נאָך צייט געהאט זיך ארומצוקוקען, האָט ער

און ווי די ווייסע בליהמעלעך פון אראנשען־בליהעכץ פאלען איבער איהרע האאר און טראגען מיט זיך דעם געשמאק פון אראנשען און פון רות'ס האאר און פער'שכור'ען די לופט פון ארץ ישראל.

2

יעקב און רחל.

פארנאכט, נאך דעם ווי מען האט שוין די אראנשעס געהאט אראבגענומען, האט ירחמיאל בלומגארטען איינגעלאדעט דעם ציונים־טישען יונגען מאן צו זיך אהיים אויף מאנדלען.

פאר דער טהיר איז געשטאנען א טיש, און רות האט דערלאננט אויפ'ן טיש א טעלער מיט מאנדלען. ביים טיש זיינען געזעסען דער פאטער, ר' ירחמיאל און דער יונגער מאן בן־ציון, און דער פאטער האט געהאלטען אין איין ריהמען פאר איהם זיין אראנשען־גארטען, זיין ערד, דער טאכטער און זיינע קיה.

— ביי מיר ארבייט מען אליין. און מיין טאכטער, כאטש א געבילדעטע — זי קען שפיעלען אויף דער פיאנא אויך — דאך מעלקט זי אליין ביי מיר די קיה.

— רות, נו רות, גיב נור א נעהם די קאנען און א מעלק אויס די קיה, זאל דער גאסט זעהן ווי אידישע טעכטער מעלקען אליין די קיה אין ארץ־ישראל — ווייז מיין קינד — ווייז.

און אנדערם מאל האט טאקע רות אליין ליעב צו מעלקען די קיה. און אפט מאל רייסט זי ארויס די קאנען פון דער דיענסט און מעלקט אליין — כאטש דער פאטער שרייט אויף איהר, פאר וואס זי טהוט דאס אליין, וועז עס איז דא א דיענסט. נור דאס מאל, דערפאר וואס דער פאטער האט זי געהייסען דאס טהאן פאר'ן גאסט — האט זי ניט געוואלט.

— שעהם דיך ניט, מיין קינד, דו ביזט א פארמער'ס א טאכטער און די ארבייט פון ערד־ארבייטער איז זים — האט דער פאטער געזאגט מיט א העברעאישער מליצה.

— איך האָב גאָר ניט אַזוי פיעל געלט דיר צו קויפען. דער פאַטער דיינער ווייל אודאי פאר דיר א סך געלט. און איך האָב שוין נעזוהן, אַז אייגער פון די אַשכנזים רערט מיט דיין פאַטער אודאי וועגען דיר.

— לאָז דאָך ניט, אַז דו האָסט מיך ליעב. איך האָב יענעם בחור ניט ליעב — לאכט רות.

דער תימן'ער בחר שטעהט א ווייל פערטראכט, דאן הויבט ער אויך דעם קאָפ און זאָגט פלוצים:

— און אבארבייטען פאר דיר, וועט דיין פאַטער וועלען? אזוי ווי יעקב האָט אבגעארבייט פאר רחל?

רות'ן איז עפעס איינגעפאלען, האָט זי איהם נאָך מעהר מוטה צוגענעבען:

— און ווי לאנג וואלסט דו געווען נעארבייט פאר מיר? וואלסט דו אויך געווען נעארבייט פאר מיר ביי מיין טאטען זיעבען יאהר. ווי יעקב פאר רחל?

— נאָך מעהר. איך וואלט נעארבייט אזוי לאנג ווי דיין טאטע וואלט געוואלט. דאפעל, פערצעהן יאהר. וואהרים מיין נשמה איז אבגעבונדען אין דיינע — האָט דער יונגער תימן'ער בחור נעזאגט רוהיג און איינפאך.

רות האָט נעוואלט אויפלאכען, נור עס איז איהר אבגענעהם נעווען דאָס נעשפרעך מיט דעם בחור, ווי יערע פרוי וואס האָט ליעב צו הערען ליעבעס־ערקלעהרונגען פון וועמען דאָס זאל ניט זיין — איז איהר אויך אבגענעהם געווען צו הערען ווי דער נאאיוועד אראבי־שער בחור ערקלעהרט זיך איהר אין ליעבע אויף זיין שטייגער. און כאטש זי האָט נור נעמיינט לאכען פון איהם, האָט זי דאָס שפיעל וווייטער אבגעצויגען, און זי האָט שוין נעהאט פערגעסען דעם ציעל דערפון, זי האָט נור נעפיהלט די אבגענעהמקייט צו זעהען דעם יונגען תימן'ער מיט זיינע ציטערנדע פאות און וויסע צייהן — שטעהט פאר איהר ווי א קנעכט פאר א הערין, און איז בערייט צו דיענען פאר איהר פערצעהן יאהר.

— קום מיט מיר צום אלטען מזבח, אויפ'ן פעלד ארויס, וועלען מיר דאָרט די זאָך איבערדעהן — האָט רות נעזאגט.

שוין נעהאט א פול פנים בענאסען מיט מילך, וואס רות האט איהם בעשפּריצט פון דער קיה'ס אייטער.

— שעהם דיך, א בחור זאל מעלקען די קיה.

— אז דער בעל־הבית הייסט, מוז מען פאלגען, פאר דעם נעהם איך לוין, — האט דער תימן'ער בחור אבגעענטפערט, מיט אן אונטער־טהעניג קול, ציטערענדיג מיט זיינע שוואַרצע געגרייזעלטע פּאות און ווייזענדיג זיינע לאכענדע ווייסע צייהן.

— און אז דו וועסט האבען א ווייב — וועסטו אויך פאר איהר מעלקען די קיה?

— איך וועל זי האלטען בכבוד, נאך דעם דין פון דער תורה הקדושה.

— און פאר וואס נעהמסטו זיך ניט קיין ווייב? דו ביזט דאך שוין אן אלטער בחור, אבישלום?

— איך האב נאך נישט גענוג געלד זי צו קויפען. אין דעם לאנד זיינען די נערות (די יונגע פרויליכען) זעהר טהייער.

— וויפיעל געלד האסטו שוין אויף א ווייב? — פרעגט רות ביי איהם.

— ביי אונז אין תימן קען מען פאר דעם געלד קריגען שוין א ווייב. דא — זאגט דער פאטער — איז עס נאך קיין אנהויב נישט. ווייל דא זיינען פרויען טהייער — ענטפערט אב אבישלום מיט דער נאנצער נאאיוויטעט פון זיין אונבעריהרטער רייניקייט.

— און מיך וואלסטו געוואלט קויפען פאר א ווייב? — פרעגט רות ארויסשטעקענדיג איהר קאפּ שוואַרצע האהר מיט איהר ליכ־טיגען לאכענדיגען פּנים פון הינטער'ן בויך פון דער קוה, פון וועלכער זי האט די מילך פון דעם אייטער געמאלקען — און דער שטראם פון מילך וואס האט זיך אין דער כלי אריינגעגאסען האט זיך געהערט.

— אה, דיר — די היגע אידען ווילען זיך ניט משדך זיין מיט אונזערע — זיי האלטען אונז פאר ניעדריגע. און דיין פאטער וועט דיך ניט וועלען געבען צו א איד פון תימן.

— און דו ווילסט מיך נעהמען פאר א ווייב? — פרעגט רות מיט איהרע שעלמישע אויגען.

דער תימן'ער האט געשמייכעלט און איז פערשעהמט געוואָרען.

הימעל, אוו מיט די ליכט פון א ברענענדיג שטיק האלץ. אבישלום'ס מאמע, וועלכע איז אביסעל פריהער פון איהם אהיים געקומען, איז שוין געשטאנען אויף דער גאס אויסער דעם געצעלט, אוו געקנעטען פון א טייגעל מצות. אבישלום האט בענריסט זיין פאטער מיט א נויג צו דער ערד, אוו א קוש אין האנד: „אבי ומורי". אוו דאס זעלבע אויף צו דער מאמע, אוו האט גענומען פאנאנדערלעגען א פיי־ערעל פון די שפענער וואס ער האט אהיים געבראכט. אז דאס פיי־ערעל האט זיך פאנאנדערגעברענט האט די מוטער אין דעם פייערעל אבגעבאקט די מצות. פאטער אוו זוהן האבען זיך געוואשען די הענד מיט'ן פנים אוו אוועקגעזעצט זיך ארום דעם פייערעל עסען זייער אבענד־ברויט, אוו די מוטער איז געזעסען פון דערווייטענס.

אז אבישלום מיט זיין פאטער האבען שוין געהאט אבגענעסען אוו געדאנקט גאט פאר דעם ברויט וואס ער האט זיי געגעבען, האט זיך אבישלום אנגערופען צום פאטער:

— טאטע, בענש מיך, אז גאט זאל בענליקען די זאך וואס איך נעה אונטערנעהמען.

— וואס פאר א זאך געהסטו אונטערנעהמען, מיין זוהן? — האט דער פאטער געפרעגט.

— פרעג מיך נישט, וואריס כאטש איך בעדארף דיר זאגען. איבער כבוד אב, מוז דאך זיין די זאך פערבארגען פון דיר, ביז גאט וועט זי בענליקען — האט דער זוהן אבגענטפערט.

— איך פרעג דיך נישט מעהר, מיין זוהן — האט דער פאטער אבגענטפערט. — גאט זאל זיין מיט דיר אין אלע דיינע וועגען, וואו דו וועסט דיך קעהרען אוו וועגדען — האט דער פאטער גזאגט ארויפ־לענגדיג זיינע אלטע אייגנעשרומפטע הגד אויף אבישלום'ס קאפ.

אבישלום האט צוגענומען דעם פאטער'ס ברכה אוו איז ארויסגע־גאנגען אין פעלד אריין. אויף א בערגל אין פעלד איז געשטאנען א הויכער שטיין, ארום איהם זיינען געווען אויסגעלענט אנדערע קלע־נערע שטיינער — געמאכט ווי א רינע. מען האט אנגעזעהן, אז דאס מוז זיין אן אלטער פערגעסענער מזבח, אויף וועלכע אידען האבען אמאל געברענט קרבנות פאר גאט. ביי דעם שטיין פון אלטען מזבח האט אבישלום אוועקגעזעצט, געוואדט אויף רוח. עס איז שוין נאכט געווען. די שטערן אין ארץ־ישראל הימעל זיינען גרוים געווען

— שפּעטער אין אבענד. איך מוז אהיים געהן מיין פּאטער בעריגען. איך האב נאך ניט היינט מקיים געווען די מצוה פון כבוד אבֿ־געבען — האט אבישלום געזאגט.

— אין אבענד וואלט אויף מיר ביים אלטען מזבח אין פעלד — האט רות געזאגט — אין איהר הארץ האט זי געלאכט וואס זי האט אבֿגעשפּיעלט מיט דעם תימו'ער.

אבער אבישלום האט די זאך נענומען גאנץ ערנסט. ער האט אבֿ־געקלייבען שפּענער, געמאכט זיך א בינדעל און אהיים געטראגע אויפ'ן אקסל צום פּאטער. עס איז געווארען אבענדליך, א שאטע דיגע טונקעלהייט איז ארֿאבגעפאלען פון די בערג פון יהודה אין טהא ארייז און אבישלום איז געגאנגען איבער'ן וועג און געטראכט זיך. ווי יעקב אבינו איז געקומען צו לבן'ען אין א פרעמדען לאנד און האט נעזעהן רחל'ען ביים דעם ברונעז און האט זיך איינגעליבט אין איהר, און איז געגאנגען צו לבן'ען און געזאגט: איך האב ליעב דיין טאכטער רחל, און וועל ארבייטען ביי דיר פאר איהר זיעבען יאהר. אזוי וועט ער אויך געהן צו ירחמיאל בלומנארטען און זאגען איהם: „איך האב ליעב דיין טאכטער רות, און זי האט מיך ליעב. איך וועל אבארבייטען ביי דיר פאר איהר ווי יעקב ביי לבן'ען — זיעבען יאהר, און אז עס איז דיר וועניג — וועל איך אבארבייטען פאר רות פער־צעהן יאהר ביי דיר, ביז נאט, דער פאטער פון מיינע עלטערען, וועט אויף מיר רחמנות האבען און מיך ארויסנעהמען פון הינטער דיין האנט מיט מיין ווייב מיט מיינע קינדער און מיין הויז־גזינד". און מיט ד פרעהליכע געראנקען איז ער אהיים געקומען צו זיין פאטער.

דער פאטער זיינער, ר' יצחק, איז שוין געווען אן אלטער איד. האלב א בלינדער, און ער איז געזעסען א נאנצען טאג אין זיין קליין שטיבעלע און האט געלערנט תורה. דאס ווייב האט געארבייט פאר א דיענסט ביי א אידען איז דער קאלניע, און דער זוהן האט גע־ארבייט ביי ירחמיאל'ן. פארנאכט זיינען זיי אהיים געקומען, די מאמע מיט'ן זוהן צום פאטער, אז זיי זאלען אינאיינעם עסען אבענד־ברויט. אבישלום האט נאך געטראפען דעם פאטער זיצענדיג אויף דער ערד פאר אן אפען ספר הויך לערנענדיג מדרש. און כאטש עס איז שוין געווען פינסטער, האט ער זיך בעלויבטען דאס ספר מיט דעם ליכט פון די שטערן וואס האבען זיך אנגעהויבען צו ווייזען אויפ'ן

3.

ביים פערלאָזטען מזבח.

רות האָט אין אָנפאנג נאָר געמיינט זיך אביסעל צו שפּיעלען מיט דעם תימן'ער בחור. זי האָט נעוואלט או ער זאל זיצען אין פעלד ביינאכט און ווארטען אויף איהר — כדי צומארגענס זאל זי קענען לאכען פון איהם. עס איז אָבער נעקומען אין אָבענד און עס האָבען זיך דערהערט די געשרייען פון די שאקאלען — און די גרויסע שטערן האָבען זיך אָנגעצונדען אין הימל — און דער דופט פון די אָראנזשעס האָט זיך אָנגעהויבען ארויסצוגיסען פון די נערטנער און פער'שכור'ט די לופט — האָט עס רות'ן געצויגען... זי האָט נעוואלט נאָר איין מאל הערען פון דעם פרעמדען ווילדען בחור, ווי ער ליעבט זי; ווי ער ליעבט זי אויף זיין ווילדען שטייגער, און ווי ער וועט זיך שטעלען דיענען פאר איהר זיעבען יאהר ביי איהר פאטער. און אין דער נאכט ביי די גרויסע ארץ ישראל שטערן האָט זי נעוואלט איהם קוקען אין פּנים אַריין און זעהען זיינע ווייסע בלישצענדע צייהן מיט זיינע גרויסע בענקענדיגע אויגען — זעהן די גאנצע בעגייסטערונג אויף זיין פּנים און לאכען אויס איהם. זי האָט געמוסען א טוך אויף איהרע לייכטע פערהילטע פלייצעס און אליין זיך אַרויסגעלאָזט אונטער דער קאלאניע. א פרייע מיידעל איז זי געווען. אויפגעצויגען צווישען מוטהיגע ברידער, וועלכע האבען געקענט האלטען א ביקס אין האנד, און ניט איינמאל זיך שוין געשלאגען מיט אראבער — האָט דאָס מיידעל ניט מורא געהאט ארויסצוגיהן איינע אליין אין די פריע פעלדער פון ארץ ישראל, כאטש דער גאנג איז געווען ניט אין גאנצען אהן סכנות.

דער תימן'ער בחור האָט שוין בעמערקט פון דערווייטענם מיט זיין ווייטען בליק, וועלכער איז געניט געווארען אין די וויסטע, — דעם טונקעלען סילועט פון רות, ווי זי שטייגט אויפ'ן בארג ארויף ווי דער דאָרשטיגער שעפּס וואָס דערפיהלט מיט די נאָז דעם קוואל וואסער — האָט אבישלום פאר פרייד ארויסגעלאָזט פון זיך א ברומען. און אויפגעכאפט זיך פון אָרט און איהר אנטקענען געלאָפען. ער האָט

און האבען געהאנגען אזוי געדיכט אייגער נעבען אנדערען און אזוי ניעדריג צו דער ערד, אז עס האט זיך געדאכט, אז איין שטערן רייבט זיך אן אנדערען, און באלד וועט אנהויבען פאלען שטערן פון הימעל. הינטער'ן בערגעל איז געלעגען א שטיינערנער טהאל. דארט איז דעם טהאל איז געווען וויסט, לעכער פון הייליגן, און עס האט זיך געהערט דער געשריי פון שאקאלען. די פרעמדקייט פון דער נאכט איז געלעגען אויסגעגאסען איבער'ן גאנצען פעלד, נור פון טהאל וואו די אידישע קאלאניע איז געלעגען, האבען זיך בעי־ וויזען אין די פענסטערלאך קליינע ליכטלעך, וועלכע האבען דער־ פרעהט דאס הארץ; האט זיך געהערט דער געשמאק פון בליהענדע אראנזשען און מאנדלען, וועלכע זיינען אויפגעגאנגען פון די גערטנער, און פון דעם טהאל האט בעדארפט רות אויפשטייגען...

אבישלום איז געזעסען ביים מזבח און געטראכט אין הארצען: וועז גאט גיט און ער בעגליקט זיין זאך, צו נעפינען חן אין רות און איהר פאטער'ס אויגען, אז ער זאל איהם געבען רות פאר א ווייב, וועט ער דיענען צו גאט מיט'ן גאנצען הארצען, און ער וועט זעהן, אז די קינדער וועלכע עס וועלען איהם געבוירען וועלען פון רות, זיין ווייב, זאלען אויך דיענען צו גאט מיט'ן גאנצען הארצען. אין דיעזע נאכט האט ער זיך דערמאהנט ווי יעקב אבינו איז אזוי געזעסען ביי נאכט ביי א שטיין אויפ'ן וועג, וועז ער איז געגאנגען פון זיין פאטערס הויז צו לבן'ן, און האט אזוי געבעטען צו גאט, און ווי גאט האט זיך איהם בעוויזען אין חלום פון דער נאכט, און אבישלום האט געקוקט אין די גרויסע שטערן וואס פאלען פון הימעל, און עס האט זיך איהם געדאכט, אז אט, אט שפאלט זיך דער הימעל, און א פייערדינגער לייי־ טער לאזט זיך אראב פון הימעל און שפארט אן אין דער ערד, און פייערדינג מלאכים ניעדערען אראב און שטייגען ארויף איבער די לייטער פון הימעל אויף דער ערד און פון דער ערד אין הימעל ארויף...

און באלד האט ער זיך דערמאהנט ווי יעקב אבינו האט גערופען זיינע צוויי ווייבער רחל און לאה אין פעלד אריין און האט זיך מיט זיי מישב געווען, אויב ער זאל אוועק פון לבן'ן, און עם האט זיך איהם געדאכט, אז ער איז יעקב און רות איז רחל, און יעקב ווארט אויף רחל אין פעלד, ביים מזבח, אין די פינסטערקייט פון דער נאכט...

און זיינען געגאנגען זוכען אנדערע געטער און אנדערע מזבחות אין פרעמדע, קאלטע לענדער...

אין דעם פערלדיגען ליכט פון נאכט האט רות געזעהן אבישלום'ס וויים־פינקלענדע צייהן און דעם טונקעלען בראנזענעם קאליר פון זיין פנים, און די ציטערדיגע פאות זיינע, און זי האט איהם אריינגעקוקט אין די רויט־שוואַרצע אויגען. אין דעם פערלדיגען ליכט פון דער נאכט האט אבישלום געזעהן דעם שוואַרצען־האהר קרוין אויף רות קאפ, און דעם עדעלען וויסען שניט פון איהר קיהן אין באק — נאר ער האט מורא געהאט צו קוקען לאנג אין איהר פנים, אז ער זאל זיך ניט פערזינדיגען געגען דעם גאט פון זיינע פאטערס, האט ער געקוקט אין די וויטע נאכט אריין...

לאנג זיינען זיי ביידע געזעסען און רות האט זיך אבגערופען:

— זינג מיר, אבישלום, א ליעד.

— וואס פאר א ליעד זאל איך זינגען?

— זינג א ליעד פון ליעבע.

און אבישלום האט איהר געזונגען א ליעד פון ליעבע, אין וועלכער ער האט פערגליכען איהרע אויגען צו די שהנע פלוימען וואס וואקסען אין דער שטאדט דמשק, דאריבער וואס דמשק איז פון גאט געבענשט מיט קוואלען וואסער — און די פלוימען־בוימער קענען טרינקען וויפיעל זייער הארץ גלוסט; איהרע ליפען — צו די פיעלע הארטע וויינטרויבען, וועלכע די זון האט אויסגעבריהט מיט איהרע שטראהלען און רייף געמאכט דעם וויין אין זיי... איהרע צייהן — צו וויסע יונגע שפסען, וואס באדען זיך אין וואסער, און איהר קאפ — צו שטאלצען עדעלען קאפ פון קעמעל, וואס געהט אין דעם איינזאמען פארווירטען וועג פון דער וויסטע און טראגט אויף זיין רוקען דעם חכם פון דער וויסטע... און איהרע טריט — צו די איידעלע טריט פון די יונגע אייזלער וואס פיהרען די קעניגס קינדער אין די וויין־נערטנער ארום — זיך האט ער פערגליכען צו א קנעכט, און זי צו א קעניגין, צו וועלכער דער קנעכט קוקט ארויף מיט פערבראנטע בליקען דורך די שטאכעטען פון דעם גארטען־צוים — און איז גליקליך צו זעהן איהר שאטען וואנדערנדיג צווישען די בעליעבטע שאטענס פון די בוימער אין גארטען...

איהר געהאלפען ארויפשטייגען אויפ'ן בארג, און אנגעהויבען פלוצ־לונג צו זינגען א לאנגזאמעם בענקענדעם אראבישעם ליעד, און מיט דעם ליעד זי בעגלייט אויף דעם בארג ארויף.

— וואם איז דאס פאר א ליעד, וואם דו זינגסט, אבישלום?

— דאס איז דאס ליעד, וואם נדירי מחמיד, דער העלד פון תימן האט געזונגען זיין בעליעבטען עזעל, אז עס זאל איהם לייכטער זיין אויף די בערג צו שטייגען. אז מען הערט דאס ליעד, ווערען די פים לייכט, און דער בארג ווערט פערשוואונדען.

— און פאר וואס זינגסטו מיר דאס ליעד?

— וויל איך ווי׳ל דיר גרינגער מאכען דעם וועג, מיין הערינטע, — האט געזאגט דער תימן׳ער בחור, און איינגעבויגען פאר איהר דעם קאפ מיט אונטערטהעניגקייט.

אז זיי זיינען ארויפגעקומען אויפ'ן בארג, האבען זיי זיך אוועק־געזעצט ביי די שטיינער פון אלטען מזבח. די נאכט איז אויבען געווען נאך שטיל׳ער און הייליגער. די שטערן אין הימעל זיינען וואס אמאל גרעסער געווארען און נעהענטער צו דער ערד — אז עס האט זיך נעראכט, אז אט באלד וועט זיך דער הימעל שפאלטען, און עס וועט זיך בעווייזען וואס אין הימעל טהוט זיך. די ליכטלעך אין די אידישע הייזלעך פון דער קאלאניע האבען זיך געטרונקען אין א ים פינסטערניש און זיינען וואס אמאל אלץ וווייטער געווארען. ארום איז נאר געווען נאכט. און דאס שימערענדיג ליכט פון די שטערן, וועלכע האבען געטריפט פון הימעל מיט טראפען, ווי פערל וואלטען נעפאלען אין די לופט, — האט בעלויכטען מיט מאדנעם הייליגען שיין די ווייטע וויסטע פעלדער; פון צייט צו צייט האט זיך בעווייזען א טונ־קעלער שאטען פון אן אלבירט־בוימעל, וואם האט אויסגעזעהן אין דער נאכט ווי א פערבלאנדזשעטער שטעהט פערווירט אין פעלד און שפרייט די הענד מיט זיינע פינגער צום הימעל אויס — נור פון צייט צו צייט האט זיך געהערט דאס אונהיימליכע געווייז פון די שאקאלען און עס האט זיך נעראכט, אז ניט א לעבעדיג בעשעפענים וויינט דארט, נאר דאס וויינט ארויס די שטימע פון גאט פון די הייליגע פון די אלטע מזבחות, וואס שטעהען פערגעסען און פערוואקסען צווישען די בער־גיגע שטיינער פון יהודה, אויף דעם, וואס מענשען האבען זיי פערלאזט

אויפ'ן צווייטען טאג, וועז ירחמיאל בלומגארטען איז געווען אין זיין אראנזשען גארטען, איז צוגענאנגען צו איהם זיין תימן'ער משרת, אבישלום, און האט צו איהם אזוי געזאגט:

— מיין הערר בעל־הבית! מיין נשמה האט געגלוסט נאך דיין טאכטער, גיב זי מיר פאר א ווייב און איך וועל ארבייטען ביי דיר, ווי יעקב ביי לבן'ען, וויפיעל יאהר דו ווילסט — פאר דעם נדן פון דיין טאכטער.

ירחמיאל האט איהם אנגעקוקט פערוואונדערט. ער האט גאר ניט פערשטאנען וואס דער תימן'ער ווילל פון איהם.

— רוף די מיידל און פרעג זי — איהר נשמה איז אויך געבונדען צו מיינע, און וועז דו וועסט מיר ניט געבען זי פאר א ווייב, וועסטו דיין טאכטער בעטריבט מאכען אויף איהר גאנץ לעבען און מיך וועסטו ברענגען אין קבר אריין יונגערהייט, ווארים איך בין קראנק פאר ליעבע נאך איהר.

ירחמיאל האט איהם ווייטער אנגעקוקט ערשטוינט:

— פון וואנען ווייסט דו, אז מיין טאכטער ווילל דיך?

— זי האט עס מיר אליין געזאגט מיט איהר מויל און זי האט מיר דאס געגעבען די עצה, אז איך זאל זי פאדערען פון דיין האנד, און אבדיענען ביי דיר פאר איהר.

— ביזט א נארישער בחור, — מיין טאכטער האט נאר געשפאט אוים דיר, און דו האסט עס גענומען ערנסט, — ניט ווי אמאליגע צייטען זיינען די היינטיגע, און ניט ווי אייערע מנהגים זיינען אונזערע. מיר פערקויפען ניט אונזערע טעכטער.

— דיין טאכטער האט מיר אליין געזאגט — האט דער תימן'ער בחור געשטאמלט.

— וועז האט זי עס דיר געזאגט?

— נעכטען אין אבענד, וועז מיר זיינען אינאיינעם אויפ'ן פעלד ארויסגענאנגען צום אלטען מזבח — דארט האט זי מיר געשווא־רען, אז זי ליעבט מיך.

— דו מאכסט א שלעכטען שם אויף מיין טאכטער, און דו ביזט א זינדינער בחור, וואס האט שלעכטע געדאנקען; נעהם דיינע כלים און פערלאז מיין גארטען די מינוט — איך ווילל מעהר דיין פנים ניט זעהן, — האט ירחמיאל ארויסגעטריבען דעם תימן'ער.

— קוש מיך, אבישלום, — האָט רות זיך אַבגערופען אין דער שטיל — צוטויעגדיג זיך צו איהם איבער די קאלטקייט פון דער נאכט.

— מען טאר ניט, מיין האַרינטע, — האָט זיך אבישלום אַבגערופען — וואַרט ביז מאָרגען, ביז איך וועל מיט דיין פאָטער רעידען, און דו וועסט זיין צו מיר פער'קנס'ט.

— איך וויל דו זאָלסט טרינקען דעם וויין פון מיינע ליפען, וועלכע דו האָסט פערגליכען צו וויינטרויבען אין דיין ליער — האָט זיך רות צוגעבויגען צו איהם אין דער שטיל.

אין דעם טריפענדען שטערן־ליכט האָבען זיך אבישלום'ס רויטשוואַרצע אויגען געלויכטען ווי דאָס ליכט פון א שארפען חלף. — נור ער האָט געלאָשען דאָס פייער וואָס האָט זיך אַנגעצונדען אין זיינע ביינער מיט די אימה פאר גאָט.

— האָלט איין די קוואַלען פון דיין ליעבע, וואָס שפראָצען ווי די קוואַלען פון דמשק, ביז גאָט וועט בענשען אונזער הויז — אפשר איז עס א זינד, און מיר וועלען דערצארנען גאָט, — האָט אבישלום נעזאָגט.

— איך וויל דו זאָלסט טרינקען דעם זאפט פון מיינע אויגען, וואָס דו האָסט זיי פערגליכען צו די שעהנע פלויטען פון דמשק, וואָס טרינקען פון די קוואַלען — האָט רות נעזאָגט, צונייגענדיג איהרע שוואַרצע, גרויסע נאסע אויגען צו זיינע ליפען.

— ניט, ניט, רות, — גאָט וועט שטראָפען, און ניט בענשען אונזער הויז... וואַרט ביז מאָרגען, רות — וואַרט.

— יעקב האָט אויך נעקושט רחל, ווען ער האָט זי ליעב נעהאַט. שטעהט נישט, אז יעקב האָט נעקושט רחל ווען ער האָט זי בענענענט בייס ברונען? יעקב האָט רחל'ן ליעב נעהאַט. דו האָסט מיך ניט ליעב.

— מיין נשמה איז אַנגעבונדען אן דיינע. יעקב איז נעווען א גרויסער צדיק, ער האָט נעמענט קושען רחל'ען. איך דיך טאר ניט קושען. איך בין ניט קיין צדיק. גאָט וועט ניט בענשען אונזער הויז.

רות'ן האָט קיינער ניט געהאָט. אדרבה, אַלעמען איז געפעלען דאָס שפּיעצל וואָס זי האָט אַבגעשפּיעלט מיט דעם ווילדען תימן'ער יונגען מאָן. נור אויס דעם תימן'ער האָט מען גאָר נישט. די מיידלעך פון דער קאָלאָניע האָבען איהם אַבגעשטעלט און געפרעגט איהם: ווי־פיעל יאָהר וועסטו דיענען ביי מיינע עלטערען פאר מיר? אבישלום האָט ניט געוואוסט פאר וואָס מען לאָכט אויס איהם, און מיט קנעכ־טישע שמייכלענדע אויגען האָט ער אַבגעענטפערט אויף די שפּאָטישע בליקען וואָס מען האָט געשיקט אויף איהם. זיינע פּאות האָבען געציטערט און זיין פּנים און הענד האָבען געציטערט. אז מען האָט איהם געפרעגט: אויב ער האָט רות ליעב? האָט ער געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יא, — און מיט א מינע פון א וידוי זיך מודה געווען, אז ער האָט געוואָלט דיענען פאר איהר.

רות איז א כלה געווארען פאר דעם ציוניסטישען יונגען מאָן. פון אַלע פּלענער וואָס ער האָט געוואָלט זיך קויפען לאָנד אום צו בעזעצען זיך אין ארץ־ישראל האָט ער דיצידירט חתונה צו האָבען מיט די „שענע פון יהודה" און זי ברענגען קיין יורָפּ און וויזען זיך מיט איהר אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסען. און וען דער ציוניסטישער יונגער מאָן איז מיט רות'ן ארויסגענאנגען שבת שפּאַצירען אויפ'ן בערגל הינטער דער קאָלאָניע — האָט קיינער נישט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור איז געלעגען פערשטעקט הינטער א ווילדען ציטרין־בוים און מיט בענקענדע בליקען זיי נאָכגעקוקט...

דער שמייכעל אויף אבישלום'ס פנים האָט געקראָגען אַלץ מעהר א קנעכטישען אויסדרוק — נור קיינער האָט ניט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור וועדט וואָס אמאל דינער, זיין פיגור וועדט אויסגע־צויגען, ווי א צוקער־שטאָנג, און זיינע וויסע צייהן שמייכלען ניט בלויז קנעכטיש ארוים פון זיין בליק־טונקעל געזיכט, נור דריקען עפּעס אוים א שטילען און טרויעריגען וועהטאָג...

אין א פּאָר וואָכען ארום איז רות מיט'ן ציוניסטישען יונגען מאָן אַבגעפאָהרען פון ארץ־ישראל אין א גרויסע אייראָפּאישע שטאָדט אריין. און אין טהאל וואָס ליגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם ברעג פון ים איז בייַ־נאָכט, צווישען די בענקענדע קלאָגען פון די שא־קאָלען צוגעקומען א מענשליך האַרץ־רייסענדער געשריי. דאָס איז

נור אין דעם איז רות אריינגעקומען אין גאַרטען וועז זי האָט נעזוכט וויי אבישלום מיט די כלים אויפ'ן אקסל און מיט'ן קאָרב אין די הענד פערלאָזט דעם גאַרטען.

ווי אבישלום האָט זי דערזעהן, האָט ער זיך אבגעשטעלט און האָט צו איהר אזוי געזאָגט:

— זיי ניט בעטריבט, רות, מיין אויסדערוועהלטע, וואָס דיין פאָטער וועל ניט דיך געבען פאר א ווייב צו מיר, נאָר האָט נעזוכט אונזער נויט און אונזער געטריישאפט, און ער וועט העלפען אונז און וועיך מאכען דיין פאָטער'ס הארץ.

— געה ארויס פון דאנען, געה — האָט ירחמיאל געשריען צום תימן'ער, און דאן האָט ער זיך נעוועגדעט צו דער טאכטער און זי ג'מוסר'ט:

— וואָס האסטו נערערט מיט דעם נאַרישען בחור — זעה, ער האָט עס ערנסט גענומען.

— איך האָב נור שפאס נעטריבען מיט איהם, נור א ביסעל שפאס — האָט רות זיך פערנטפערט פאר'ן פאָטער, און נעקוקט אבישלום'ען אין די אויגען אריין און הויך אויפגעלאכט.

דעם תימן'ערס בראַנזער געזיכט איז בלייך נעוואָרען און די אויגען זיינען טונקעלער, און די צייהן נאָך ווייסער — ער האָט זיך אויף א מינוט אבגעשטעלט און נעוואָלט עפעס זאגען. נור דעם אידס בייזערדיגע שטימע האָט איהם פון גארטען ארויסגעטריבען, ווי פעריאָנט איהם מיט א שווערד.

— געה ארויס פון דאנען, געה.

און דער אידישער אראב האָט קנעכטיש פערבויגען זיין שטאלצען קאָפ, פערבויגען זיך פאר ירחמיאל'ן און פאר רות'ן און אבגענטפערט:

— איך הער און איך וועל טהאָן, מיין האר.

און ער האָט פערלאָזט דעם אראנזשען נאַרטען.

דער תימן'ער בחור האָט זיך ניט געקענט מעהר ווייזען אויף דער נאס פון דער קאלאניע און פאר די אויגען פון די איינוואָהנער, — די מענשען האָבען איהם נעלאכט איז פנים, און שפאָט נעמאכט אויס איהם און נערופען איהם: יעקב השני, דער צווייטער יעקב. נענען

אַ טאָלאָנט צו ארץ ישראל.

אין עמק יזרעאל, הינטער די הרי גלבע וועלכע דור האָט פערשאָלטען, אקערט א איד מיט א פּאָר פערד. דער איד האָלט דעם אקער, שלמ'קה זיין זעקס יעהריגער זוהן טרייבט אָן די צוויי פערד, דעם רויטען און שווארצען, און שרה'לע זיין אכט יעהריגע טאָכטער געהט נאָך דעם אקער און פערזעעט חומות.

„שיט קינד, שיט" — רופט דער איד נאָך דער מיידעל — גאָט וועט העלפען און מיר וועלען האָבען צעהן מאָל אזוי פיעל, צוועלף מאָל אזוי פיעל, און דער טאָטע וועט גאָר וועלען העלפען, וועלען מיר האָבען אכטצעהן מאָל אזוי פיעל. וויאָ, שלמ'קע, וויאָ — רופט ער צום יונג — האָלט איין דעם „שווארצען". באָלד וועגדעט ער זיך צו דער ערד און רעדט צו זיך: גוטע ערד, טייערע ערד, ביסט דאָך אונז פון גאָט בעשערט! באָלד וועגדעט ער זיך צום ארבעסעל, ארבעסעל, וואָס שרה'לע וואַרפט אין דר'ערד אריין: ארבעסעל, ארבעסעל, זאָלסט מיר נישט אין דער ערד פוילען, עס איז אידישע ארבייט, שווערע ארבייט, און איך דארף מיט מיין ווייב און קינד פרנסה — וויאָ, שלמה'קע, וויאָ שלמה'קע, שיט שרה'לע, שיט קינד־לעבען, גוטע ערד, טייערע ערד! אח, אח, ארץ זבת חלב ודבש, ווי אין חומש שטעהט! הערט דער איד נישט אויף צו רעדען, ווישט זיך מיט דעם ארבעל דעם שוויים פון פנים. די הינ צוקאָכט איהם, און דאָס ווינטעל וואָס צושפרייט איהם די פּאָלעס פון די לאנגע קאפּאָטע און אט די שפיצען פון בארד, רייסט שלמה'קען דאָס היטעל פון קאָפּ, שרה'לען דאָס טיכעל פון אקסעל, און די אידישע משפחה מיט'ן „רויטען" און „שווארצען" דרעפּטשען שווער אין די שטיינערנע ערד און אקערען אויף דעם עמק יזרעאל.

ביי־נאכט אבישלום געלעגען אויף די שטיינער פון אלטען מזבח — אויף א בארג פון די בערג פון די יהודה, און האט אין די ליכטיגע ארץ־ישראל נאכט אריינגעקלאנגט זיין בענקענדעם ליעד נאך די „שעהנע פון יהודה".

מענשען האבען אנגענומען זיין ווייגענדיגעם ליעד פאר א קלאנגעשריי פון א שאקאל. אבער עס איז געווען אייגע פון גאט'ס שטימען וואס ווייגען ביי־נאכט ארוים פון די הייליגן פון ארץ־ישראל...

שטאדט דעם קליינעם ליטווישען קאפעלושע — א רויטע טערקישע פעסקע, מיט צוויי פערד און אקער.

דער איד האט זיך ווי אביסעל פערשעמט פאר מיר, וואס עס קען אויס א סוחר ווערען — לעהנט זיך אן אויף זיין אקער, קוקט מיך אן און שווייגט.

— ווי פאלט איהר אויס אויף דעם, ר' נח? — פרעג איך איהם,

— איך האב שטענדיג געהאט א „טאלאנט" צו ארץ־ישראל, זאגט צו טיר ר' נח, נאך פון קליינערהייט אן, ווען איך בין נאך געווען א משורר ביים בערדיטשעווער.

— א טאלאנט? וואס הייסט א טאלאנט?

— יא, עס זיינען דא מענשען, וואס האבען א טאלאנט צו ארץ ישראל, גיט מיר ר' נח צו פערשטעהן, למשל, א בארון ראטשילד. נור דער בארון איז דאך א גרויסער מענש און א רייכער מענש, האט ער א גרויסען און רייכען טאלאנט צו ארץ ישראל. איך בין מיר א קליינער מענש און אן ארימער מאן, האב איך מיר א קליניטשקען און אן ארימען טאלאנט צו ארץ־ישראל.

— אבער, ר' נח, א שווערער טאלאנט? זאג איך צו איהם, ווייזענדיג אויף די איקסען, וואס האבען איהם אויפ'ן שטערען ארוים־געשלאגען.

— וואס פאר א שווערער טאלאנט? — לאכט ר' נח און ווישט זיך דעם שוויים מיט'ן ארבעל — אז איך האב בעדארפט אין יעקאטע־רינאסלאוו א שטיקעל „זשערעדאוועי" א מאזאוואנקא — דאס איז געווען א „שווער טאלאנט", אז איך האב נור געזומען דאס שטיקעל סחורה אין האנד און געוויזען די פויערטע און געגעבען איהר צו פערשטעהן דעם טעם פון זשערעדאוועי, האב איך געשווייצט — אבער דאס איז שווער? אדרבה, עס איז לייכט — ווישט זיך ר' נח דעם שטערען, און עס איז גוט, אוי, ר' איד, איז עס גוט!

—און די פערד, ר' נח? ווי קומט איהר צו די פערד? איך האב דאך אייך געקענט, ווען איהר האט זיך געהאלטען פון דערווייטענם פון א בהמה, און נאך דערצו א פערד.

— די פערד, פרעגט איהר? זעהט איהר דעם רויטען, ווייזט ער אויפן „רויטען" — דאס איז א פערד, א צדיק. ער וועט דיר נישט געבען א בחנם'דיגען קלאפ. אז מען הייסט איהם געהן—געהט ער, און

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף א שטיין אָבוואַרטען די משפחה, ביז זי וועט צוריקקומען מיט'ן אָקער פונ'ם בערגעל אראָב — איך האָב מורא געהאַט פאר איהם, פאר דעם איד, א סוחר פון שניט סחורה פון יעקאַטערינאָסלאַוו, וואָס האָט אַוועקגעווארפען די קראָם און געזומען זיך צום אָקער, אַז עס זאָל איהם קיין שלעכטס נישט געשען. באַלד קומט ער אָן, נח פון יעקאַטערינאָסלאַוו מיט דעם זוהן און די טאָכטער און די צווייי פערד — אַלע צופלאַמט פון די זון און נח וויישט זיך פאר אַלע מיט דעם ארבעל דעם שוויים פון פנים און קרעכצט: א, עס איז גוט, ר' איד, עס איז גוט, שאָקעלט ער צו מיר מיט'ן קאָפּ.

— וואָס, וואַרים ר' נח?

— ניין,—שאָקעלט ער מיט'ן קאָפּ—וואָס וואַרים? ווי אין פסוק שטעהט: „אין זומער וועט דיך נישט צוקאַלטען די זון און ווינטער וועט דיך נישט אויפעסען די קעלט". וואָס, וואַרים, עס איז גוט ר' איד! וויישט זיך אַלץ ר' נח דאָס פנים מיט'ן ארבעל און שוויצט.

געקענט האָב איך ר' נח'ן שוין פון לאנג, וועז ער איז נאָר נעווען א שניט־קרעמער אין יעקאַטערינאָסלאַוו און האָט געהאַנדעלט מיט וואַרשוי, מיט קישינעוו, מיט לאָדז. נעווען איז ער א איד א בטוח, א אייגענע פופציגהן־צוואַנציג טויזענד רובל, און דאָס געשעפּ־טעל גאָר נישט שלעכט. א איד א קאַרגער, איינגעשטאַנען פאר צוויי גילדען א נומער אין וואַרשוי, א איד וואָס האָט ליעב געהאַט דעם גראָשען און געוואוסט צו שאַנעווען דעם גראָשען, נערעדט האָט ער תמיד פון דעם, אז ער וועט פערקויפען די שניט קראָם און אוועק קיין ארץ ישראל און ווערען א יגיע־כפים'ניק ווי אונזערע עלטערען זיינען געווען. נאָר געוואוסט האָט מען, אז ר' נח פון יעקאַטערינאָסלאַוו האָט ליעב א סך צו רעדען, און נישט נור צו רעדען, נאָר אויך צו זינגען. אייגענס איז ער גאָר געווען א משורר יונגערהייט ביים בער־דיטשעווער חזן, און קיינער האָט ר' נח'ס רייד נישט געטומען ערנסט ערשט ר' נח איז פלוצלינג פערשוואונדען, דאָס געווען פערשלאָסען אין רעכטען סעזאָן, נישט מעהר געקומען קיין וואַרשוי. די סוחרים האָבען אָן איהם פערגעסען — אנדערע קונים געקומען אויף זיין אָרט, און יעצט טרעף איך איהם דא. אין עמק יזרעאל. אנ־

האָב איך מיט איהר שוין אַנדערש געטענה'ט. „יענטע, זאָג איך, דאָס אַראָבישע לאָך איז דער גן ערן. דו הערסט — דער גן־ערן. און אַז נאָט וועט אונז העלפען און מיר וועלען די זכיה האָבען צו עסען פייגען פון אונזערע אייגענע בוימער אַראָב, וועסטו שוין פיהלען, וואָס עס הייסט א ארץ זבת חלב ודבש, און אַז דו וועסט דיך פערזינדיגען וועסטו האָבען אַזא סוף, ווי די מרגלים האָבען געהאַט, וואָס האָבען אויך אויסגערעדט לשון הרע אויף אונזער לאנד. „און איך דערצעהל איהר די מעשה מיט די מרגלים און נעהם די פערד און גיעה ארויס אקערן. קום אהיים פון דער ארבייט, איך ווילֿ עסען, מיין יענטע זיצט און ווייגט: וואָס איז? זי דאַרף געזעלשאפט און בענקט נאָך דער יעקאטערינאסלאַווער געזעלשאפט און זאָגט צו מיר: ר' נח וואו האָסטו מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואלבען"? זאָג איך צו איהר: „דיינע שוואלבען האָב איך נישט פערפיהרט, זיי אקערן די ערד און נאָר יעקאטערינאסלאַווער געזעלשאפט האָסטו נישט וואָס צו בענקען. איינס ביזטו א פויערטע, און א פויערטע טאָר נישט האָבען קיין געזעלשאפט. זי האָט נישט קיין צייט צו געזעלשאפט. און דאָס צווייטע, אַז דו ווילֿסט האָבען געזעלשאפט, געהסטו ארוים, זעה: דאָס האָסטו דיר דעם הייליגען טאָל עמק יזרעאל, וואָס אויף איהם איז אזוי פיעל אידיש בלוט פערגאסען געוואָרען, דאַרט דעריבער האָסטו דעם בארג גלבע, אויף וועלבען עס איז געפאסען און ענטפלעקט געוואָרען דער כבוד, פון אזא איד א צדיק, א אידישער מלך שאול, און וואָס דערפאר האָט איהם דוד המלך פערשאלטען אַז ער זאָל ניט האָבען קיין טוי און קיין רעגען, און דאַרט האָסטו דיר דעם בארג תבור, אויף וועלבען דבורה הנביאה האָט געטאַנצט און געזונגען פאר נאָט, דאַרט אַביסל ווייטער קוקט דיר ארוים מיט איין אויג דער חרמון מיט זיין וויסען קאפל — דאָס איז דיר די בעסטע געזעלשאפט, א הייליגען געזעלשאפט און א גרויסע געזעלשאפט, און דו, מיין ווייב, בענקסט דיר נאָך דער יעקאטערינאסלאַווער געזעלשאפט מיט די נארישע זייטען, וואָס קאָסטען געלד און ברענגען נישט קיין נוצען — מענסט זיך שהמען, יענטע!" זאָגט זי צו מיר: „א מויל צו רעדען האָסטו נח שוין פון לאנג, דאָס איז דאָך טאקי געווען מיין אונגליק. דו קענסט דאָך א שטיין אויך איבערעדען, און מיך האָסטו אויך איבערגע־רעדט, אז איך זאָל פאר דיר חתונה האָבען. נאָר וועה צו מיר, וואָס

אז מען הייסט איהם שטעהן — שטעהט ער, א צדיק! נאר דער „שוואַרצער", ווייזט ער אויפ'ן צווייטען, דאָס איז א רשע — ער האָט זיך ליעב צו שלאָגען, אָבער אן ארבייטער — אן אנטיק! אלע האָבען געזאָגט, אז איך וועל האָבען פון איהם צרות, און איך האָב געזאָגט: ניין. אז איך האָב איהם צום ערשטען מאל געזומען אין שטאל אריין, האָב איך ביי מיר אָבגעמאכט, אז היינט, דעם ערשטען טאג בעראף איך בעקומען פון איהם צעהן קלעפ, און אז איך האָב נור געקריגען פון איהם זעקס, האָב איך דאך שוין די פיעד פערדיענט. אויפ'ן צווייטען טאג האָב איך נור געקראָגען פון איהם דריי — און היינט שאָנעווועט ער מיך שוין, ער ווייסט וואָס אין פסוק שטעהט: „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו". ער ווייסט אז איך בין זיין בעל הבית, און מיר האָבען שלום געמאכט. איך גיב איהם צו עסען און ער גיט מיר זיין ארבייט.

— און מיט יענטען? פרעג איך, וואָס זאָגט דאָס ווייב יענטע דערצו? געפעלט עס איהר צו זיין א פויערטע?

— דא, זעהט איהר, ברודער, איז צרות — קרעכצט דער איד. מיט יענטען איז נישט גוט. היינט איז דאך שוין גאָט צו דאָנקען, נאָר אז מיר זיינען דא אהער געקומען, איז דא געווען וויסט, תהו ובהו, אריינגעצוויגען האָבען מיר זיך מיט די קינדערלעך, א מענשען אכט, אין דעם אראבישען לאנד אריין. אז מיין יענטע האָט דערזעהן די גרוב, זאָגט זי צו מיר: — נח, א בראך נאך דיינע יאהרען, וואו האָסטו מיך מיט מיינע שוואלבען פערפיהרט אין א מדבר אריין". געלעגען בין איך, נישט געדאכט, אין פיבער אין אראבישען לאנד, קיין וואסער איז נישט געווען, געמוזט ברענגען, נאָט וויים פון וואנען, די קינדער געקרענקט, און די ווייב שילט זיך. אָבער אויף אונזער הילף לאנד האָב איך קיין רכילות נישט געלאָזט אויסרעדען. ווי איך הער, וואָס מיין יענטע רעדט, ריים איך אויף די אויגען און זאג: „יענטע רער נישט אזוי, דו וועסט דיך חלילה פערזינדיגען. איך האָב דיך אריינגעבראכט אין א גוט לאנד, אין א הילף לאנד, אין דעם לאנד פון אונזערע עלטערען, אין א ארץ זבת חלב ודבש". און ליעב וויימער אין געהאקטע וואונדען. אָבער גאָט האָט געהאלפען און ארויסגעקומען פון פיבער. אז איך בין נור ארויסגעקומען פון פיבער,

איין נאכט, נור קוים הויבסט דו זיך אן איינצוקוקען צו דר'ערד, קוים האסטו דיר דעם אקער געגומען און פאהרסט מיט איהם ארומך די ערד, און דו זעהסט דיר, ווי פון דיין אקער הויבט דיר אן ארויסצוואוואקסען גרינענקע, גרינענקע קעפקעלאך, און דאס איז געוואקסען, ווייל דו האסט דאס בעארבייט — וועסט דו ברודער שוין נישט אנטלויפען, די ערד וועט דיך האלטען, וועט דיך צוציהען — יעדע ערד, נאך דערצו אונזערע ערד, וואס האט אין זיך אזוי פיעל בלוט איינגעזאפט, און וואס יעדער בארג דא דערמאנט דיך.

געזעהן אז ר' נח הויבט אן צו ווערען סענטימענטאל, וואס עס פאסט גאר נישט פאר אזא פראקטישען אידען א סוחר, ווי ר' נח, האב איך איהם איבערגעריסען:

— און מיט די ארבעער, — פרעג איך — מיט די שכנים, מיט'ן פעטער ישמעאל, ווי קומט איהר אדורך? מען זאגט דאך ביי אונז אין די מקומות —

— מיט די שכנים,—לאזט מיר ר' נח נישט אויסרעדען,—מיט די שכנים — די בעסטע גוטע פריינד. אז איך בין דא אהער נעקומען האבען מיר נעזאגט די אינגלאך, די פועלים פון די פערם דא: —„ר' נח, קויפט אייך א רעוואלווער און א מעסער און נעהט נישט אליין ארוים ווייט אין פעלד אריין, ווארים די ארבער וועלען אייך די פערד אויסשפאנען און דעם אקער איבערלאזען אליין אויפ'ן פעלד". זאג איך צו זיי: „איך האב נישט קיין מורא, מיר וועלען די ארבער קיין שלעכטס נישט טהאן. איהר זעהט די רויטע טערקישע פעסקע — דאס איז מיין רעוואלווער. און איהר זעהט מיין שלמה'קען — דאס איז מיין מעסער. ווארים אז איך בין נור אהער געקומען, האב איך מיר באלד געקויפט א רויטע פעסקע — לאזען זיי זעהן, אז איך בין אויך א סעמיט, א זייערינגער, וועלען זיי מיר שוין קיין שלעכטס נישט טהאן. און נעה איך ארוים ווייט אין פעלד, נעהם איך מיט מיין בחור'ל, מיין שלמה'קען זאל לעבען. איך ווייל זעהן דעם ארבער, וואס וועט האבען א הארץ דעם פאטער צו הרג'נען, וועז זיין זעקס יעהריג קינד איז דא דערביי. נייז, עס איז נישטא אזא ארבער, וואהרום א ארבער איז א סעמיט, א מענש א בעל רחמנות. און אמאל טאקע איז מיטען פעלד ווייט דאהט ארב ביי די בערגער, שטעה איך מיט מיין שלמה'קען

איך האָב דערלעבט!" נו. געה, טענה מיט איהר, אז זי האָט צו דיר פרעטענזיעס אויף א זאך, וואָס איז דיר געשען פערצייטענס. איך האָב שוין באלד פערגעסען וועז איך האָב חתונה געהאט, אוז זי דער־מאנט זיך נאך דערינען יערען טאג...

— אוז וואָס טהוט איהר? פרעג איך איהם.

— עס איז שלעכט. נור עס ווערט בעסער, פריינד. זי הויבט זיך אן צוגעווהנען. אז זי נעהט אין דער פריה ארויס אוז זעהט, ווי דער טוי דעקט צו אונזער שטיקעלע נחלה, האָט זי אויך הנאה. אוז איינמאל פאַרנאַכט, זעה איך ווי מיינע שטעהט פאר דער טהיר, קוקט זיך איין צו די גרינע קעפקעלאך, וואָס די נערשטען האָבען אָנגעהויבען ארויסצוגעבען פון דער ערד אוז ברומט זיך עפעס אונטער, בויגט זיך צו צו דר'ערד אוז הויבט אן פאמעליך אויסצורייסען דעם ווילדקרויט, וואָס וואקסט צווישען גראז. טראכט איך מיר: אך, אך, אלטע, דו ביזט געכאפט, די ערד האָט דיך געפאקט, געפאקט. אוז געה אונטער צו איהר אוז זאג איהר: „ריים, מיין ווייב, ריים דאָס ווילדקייט, ווארים נישט בלויז מיר זעען די ערה, נור גאָט זעעט אויך די ערד, דער ווינד טראגט פון די בערגער אראָב פערשיעדענע ווילדע קערנדלעך אוז דאָס זעעט זיך איין דער ערד אוז מען דארף דאָס נישט, ווייל דאָס איז ווילד. אם ירצה השם, זאג איך, אז אויף די בערג וועלען וואָהנען אונזערע בריידער, ווועלען זיי אויך דאָרט בעזעען די ערד אוז דער ווינד וועט נעהמען פון דאָרט טראָגען נישט קיין ווילדע ווייצען, נור מענשליכע ווייצען, וואָס אונזערע בריידער האָבען דאָרט פערזעעט אוז דענסטמאל ווועלען מיר שוין נישט דארפען אויסרייסען דאָס ווילד־קרויט. ריים, ריים מיין ווייב", זאג איך. זאגט זי צו מיר: „אז עס זאל דיך אויסרייסען פון דר'ערד, וואָס דו האָסט מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואלבען אין א מדבר ארייז", אוז נעהט אין שטוב ארייז.

— נאָר איך האָב שוין ניט קיין מורא—זאגט נח ווייטער, אונטער־לעהנענדיג זיך אויף זיין אקער—אז איך האָב נור דערזעהן, אז די ערה האָט מיינע געכאפט, ווארים די ערד איז עפעס אזעלכעס, וואָס צייהט צו צו זיך. דו קומסט דיר אהער אין א ווילדערניש. קיין מענש, קיין ריינד, קיין שטוב, קיין טראפען וואסער. — דו ווילסט דיר פון דאנען אנטלויפען אוז מיינסט, אז דו וועסט דיר נישט דא איבערטראגען קיין

מיך ר' נח — אז ער איז א בעל רחמנות, מען דארף נור זאגען „סייאיד", דאס איז מיין רעוואלווער מיט מיין מעסער.

אין דעם ווי מיר רעדען אזוי צווישען זיך — הער איך פון דער־ווייטענס א געוואלד. ר' נח גיט זיך א קוק אום און דערזעהט זיין יענטען לויפען. — אהא, מיין יענטע געהט, זאגט ר' נח — לאזט מיך נור אביסעל אקערן די ערד — וועט איהר זעהן דא אביסעל א חתונה. — שלמקע, ציה דעם רויטען, וויא, וויא! אבער יענטע איז באלד דא מיט א וויים טיכעל איבער'ן קאפ, אין א לאנג אראבישע'ס העמד: — נח, וואס האסטו מיר פערפיהרט מיט דיינע שוואלבען — די שוואלבען וועלען דאך אויסגעהן! ר' נח, הערט זיך א קול איבער דעם עמק יזרעאל. נח שטעלט אב די פערד און פרעגט: יענטע, וואס שרייסט דו? — דו ווילסט מיין טויט מיט די קינדער'ס טויט, שרייט יענטע. דיין טויט ווי! איך נישט — ענטפערט נח געלאסען, וואס וועט מיר דערפון ארויסקומען? איך בין א קאלאניסט, און א קאלאניסט דארף א ווייב. און די שוואלבענ'ס טויט ווי! איך נישט. צו שרייען האסטו נישט וואס. ערשטענס, איז נישט שעהן, א מענש איז דא, ווייזט ער אויף מיר. „איך וועל פאר דער גאנצער וועלט אויסשרייען, אז דו ווילסט מיך מיט די קינדער אונטערברענגען. איך בין געווען א שהנע בעל־הבית'טע, וועגדעט זיך צו מיר יענטע ביי אונז אין דער היים, אין יעקאטערינאסלאוו, ער האט מיך פון א שעהן הויז ארויסגענומען. מיר האבען שעהן פרנסה געהאט, געזעך־שאפט — איז ער משוגע געוואָרען, מיך מיט די קינדער פערפיהרט, זעהט אין וואס פאר א הולך איז געה. מענשען מיינען, אז איך בין משוגע — אין א פינסטערען לאך מיך אריינגעזעצט. קיין וואסער איז נישט דא, די קינדער געהן אוים" — שרייט יענטע „די קינדער געהן נישט אוים — זאגט ר' נח געלאסען — דו זעהסט יענטע, ווייזט ער אויף שלמה'קען — ער זעהט אהן עין הרע אוים בעסער ווי אין דער היים. קינדערלעך, איהר ווילט צוריק קיין רוסלאנד? וועגדעט ער זיך צו די קינדער: „ניין" — ענטפערען אב די קינדער. — זעהסטו, זאגט נח, אז בחנם קלאגסט דו זיך. און וואס דו געהסט אין אזא הולך, האסט דו דיך אויך ניט אויף וואס צו קלאגען. האסט פערגעסען יענטע, אז דו ביזט נישט מעהר נח יעקאטערינאסלאווער ווייב — נאר דו ביזט נח דעם פויערס ווייב. דו ביזט א פויערטע,

און אקער מיר די ערד, קומט אן צוריטען א אראבער מיט א ביקס, א שוועד, קומט אן הארט צו מיר. איך — נאר נישט, אקער די ערד און גיב א מאך מיט די האנד פאר'ן שטערן און פאר'ן בויך, וואס דא איז אזא געוואהנהייט צו גריסען זיך, און גיב א זאג צו איהם, „ני האביק סאיד", וואס דאס איז דער טייטש: דיין טאג זאל דיר זיין שענה, גיט ער מיר אן ענטפער: „טהאבדאנק", וואס דאס איז דער טייטש: דיין מארגען זאל דיר זיין פריש.

וואס, אז איך בין נאר אהער געקומען, האב איך זיך באלד אויסגעלערנט, ווי עס הייסט אויף אראביש „גוט מארגען". וואס, אז איך קען נור „גוט מארגען" זאגען, וועט מיר שוין קיינער קיין שלעכטעס נישט טהאן. איך וויל זעהן דעם גזלן, וואס וועט מיר שלעכטס טהאן, וען איך וועל איהם צוערשט זאגען, „גוט מארגען". דאס איז מיין רעוואלווער און מיין מעסער פאר דעם אראבער—זאגט ר' נח,און וואס א פעראכטענדען בליק אויף די קאלאניע, דאס הייסט אויף די בחורים־לאך, וואס האלטען מלחמה מיט די אראבער — וואס דער אראבער איז א סעמיט און א בעל רחמנות. און עס איז טאקע אזוי געווען. פרעגט ער מיך, אויף אראביש, ווייזענדיג אויף מיין אינגעל: וועד דאס איז? ווייז איך איהם אויף מיין הארץ, דאס הייסט, אז דאס איז מיין קינד, און דריק שלמה'קען צו צו מיין הארץ און קוש איהם אויף זיין קעפעל.—נעהמט ער דעם אקער און פערוואונדערט זיך, וואס דאס איז אזעלכעס, וואס די אראבער מוזט איהר וויסען, אקערען נאך די ערד, ווי אונזערע עלטערען פערציייטענס, מיט א הילצערנעם אקער. גיב איך איהם דעם אקער און ווייז מיט די הענד אויף גאנץ ווייט, וואס דאס הייסט, אז דאדט אין יענע מקומות ביי אונז אקערט מען אזוי. ציהט ער אויף די אקסלען, דער אראבער, און שמייכעלט. זעה איך, אז איך בין שוין מיט איהם אין דער הייס, זאג איך צו איהם, ווייזענדיג מיט דער האנד אויף איהם און אויף מיר, אויף לשון קודש: „אחי, איך און דו — אחים" וואס לשון קדש איז דאך עהנליך צו אראביש. „אחים", זאג איך — סעמיטען. שמייכעלט ער, דער אראבער,און ווייזט מיט די וויסע צייהנער זיינע און גיט מיר אב די לייצעם און פערבויגט זיך פאר מיר: „חאוואדזשי" זאגט ער מיר, וואס אין אונזער לשון הייסט עס א „גאספאדין", און רייט אוועק. נו, דאדף איך א רעוואלווער מיט א מעסער צו מיינם א ברודער, א סעמיט? — פרעגט

נעבוירענער פויער — אלעס וואס די ערד וועט דיר ארויסגעבען, דאס איז דיין, קיין אנדער זאך האסטו ניט. און די ווייב האב איך עקסטרא געהאלטען א פאר יאהר אין דעם ארבישען לאך — לאז זי זיך צוגעווואוינען צו לעבען, ווי א נעבוירענער ארבער אין א לייטענע נרוב אין ווינטער און זומער, אויסהאקען פון איהר די יעקאטערינאס־לאווער שטובען מיט די יעקאטערינאסלאווער געזעלשאפט. — יעצט, אז זי האט זיך שוין צוגעוואוינט — יעצט וועל איז זי אריינפיהרען אין הויז אריין, יעצט בוי איך דעם פאלאץ".

נאר דא האט זיך דער קלייניער שלמה'קע אויפגעכאפט פון שלאף, געוואלפען אויפ'ן טאטען אן אויג און א זאג:

— טאטע, דו האסט דאך דאס הויז שוין פערדונגען דעם אידישען דייטש, וואס ציהט זיך דא אהער.

— וועלען מיר וואוינען אין שטאל — זאגט נח — איך בוי דאך עפעס א שטאל אוים שטיינער און צינעל — איז עס נישט ווי א שטוב? ! וויא, וויא — שרייט נח צו שלמה'קען — עס איז שוין שפעט ר' איד, און די ערד וואלט אויפ'ן אקער, זאגט ר' נח פערשעהמט אביסעל, וואס שלמה'קע האט איהם געכאפט ביי א לינגען, און לאזט זיך מיט די פאר פערד אין פעלד אריין בעאקערען דעם עמק יזרעאל.

איך בין נאך געשטאנען א פאר מינוט און האב איהם נאכגעקוקט, ווי דער הויכער איד ברעכט זיך איבער דעם אקער — די פערד דרעפטשען אין דעם אידישען פעלד און דאס מיידעל געהט נאך און פערזעעט די ארבעס. דער אקער איז נאך ביי ר' נח געגאנגען קרום. נישט זיכער — און דער ווינד האט די פאלעס פון זיין קאפאטע פערשפרייט — פאר איהם זיינען געשטאנען די הרי גלבע און עם האט זיך געדאכט, אז זיי וואונדערען זיך פאר דעם בילד, וואס זיי זעהען, אז א איד בעאקערט דעם עמק יזרעאל נאך אזא לאנגע צייט מיט יאהרען.

און איך האב ביי מיר געטראכט: פון וואנען האט זיך גענומען דער כח ביי דעם קארגען אידען, וועלכער האלט זיין ווייב און קינדער אין ארבישען לאך, אוועקצואווארפען זיין יעקאטערינאסלאווער שניט־קראם? — פון וואנען האט זיך צו איהם גענומען דער כח דורכצוקומען

יענטע, און א פויערטע אין ארץ ישראל געהט אזוי. עס איז אזא טראכט. און אויף דעם אראבישען לאך — האסטו דיך אויך נישט וואס צו קלאגען, דו זעהסט דיין הויז וואקסט, מען בויט דיר שוין אויף, יענטע, א פאלאץ, ווייזט ער אויף די רויטע דאך ציגלען וואס ווייזען זיך פון דער ווייטענס. „אבער דו געארמסט דאך מיך שוין אב דאס דריטע יאהר — דאס דריטע יאהר, ווי דו האלסט מיך שוין מיט די שוואלבען אין אראבישען לאך". „איז עס דאך אן אלטע צרה, זאגט נח, אבער וואס שרייסט דו יעצט, יענטע? וואס פעהלט דיר?" „עס איז פרייטאג, נח, און איך האב נישט אויף שבת, נישט קיין פיש, נישט קיין פלייש, נישט קיין שטיקעל חלה". „וועלען מיר עסען ארבעם", זאגט נעלאסען נח. „זונטאג ארבעם, מאנטאג ארבעם. די נאנצע וואך ארבעם און שבת אויף ארבעם", שרייט יענטע. „איך האב דאך שוין באלד פערגעסען, ווי א שטיקעל פלייש זעהט אויס". „דו ביזט א פויערטע, יענטע, זאגט נח, און א פויערטע עסט, וואס עס איז דא אין שטוב". — „וואו איז מיין שבת, וואו איז מיין יום טוב, נח? איך האב דאך שוין באלד פערגעסען, ווי א מענש זעהט אויס". „יענטע, פערזינדיג דיך נישט — מיר זיצען אין הייליגען לאנד — אויף אונזערע עלטערענס ערד — דאס איז אונזער יום־טוב, דאס איז אונזער שבת, יענטע.

נור יענטע געהט אוועק אהיים און זעעט מיט טרעהרען די פעלדער.

— ווי קענט איהר דאס, פאר וואס זענט איהר אזוי שלעכט צו איהר, ר' נח, פרעג איך איהם. וואס האט איהר נישט קיין רחמנות אויף איהר?

— זאל זי זיך אויסלערנען, ר' איד, זאל זי זיך אויסלערנען וואס הייסט א פויערטע צו זיין. אפשר מיינט איהר, א איד האב נישט נעקענט שטעלען דאס הויז נאך פאר א יאהרען אדער פאר צוויי — אז איך בין אראבנעקומען, האב איך געהאט מיינע פאר טויזענד רובעל פון דער היים, א חוץ וואס איך האב בעצאהלט במזומנים פאר די ערד און אינווענטאר. נאר איך האב נענומען די פאר טויזענד רובעל און אוועקגעלעגט אין באנק אריין און געזאגט מיר: נח, דו מוזט יעצט לעבען פון דער ערד, נח לאז דיך דאכטען, אז דו ביזט א

דעם יצר הרע פון געלד און סוחר און דא אהער צוקומען און נאכצו־
געהן דעם אקער אייזען אין די ברענענדע היץ? און איך האב זיך
דערמאהנט אן זיינע פריהערדיגע ווערטער, אן זיין „טאלאנט" צו
ארץ ישראל, און איך האב מיר געטראכט: וואר וויסט, אפשר
שלומערט דער „טאלאנט" צו ארץ ישראל אין נאנצען אידישען פאלק?..